

75 a 14

FAMIANI
STRADÆ

PROLUSIONES

ACADEMICÆ:

Scribendi recte SAPERE est et principium et fons.

Reddere personæ scit convenientia cuique. Hor.

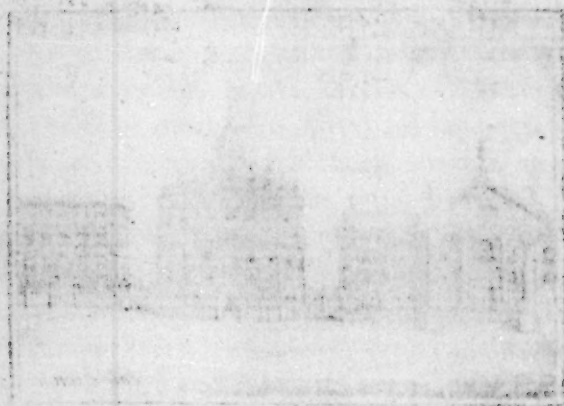
OXONI,
E THEATRO SHELDONIANO,
Impensis Jac. Fletcher Bibliopolæ.
MDCCXLV.

Imprimatur,

EVS. ISHAM,

Vice-Can. Oxon.

Apr. 9. 1745.

PRÆFATIO.

CUM quibusdam lectoribus minus fortasse jam nota sit, quæ olim ubique inclaruit, hujusce libelli ac scriptoris fama; eorum in gratiam, huic editioni pauca quadam de utroque præfigenda duxi.

Erat ille Romanus, è Societate Jesu, et quindecim annos Romæ publicus Rhetoricæ Magister. In hoc munere obeundo has Prolusiones pro officii ratione publice prælegit. Quæ quanto cum audientium plausu excipiebantur, vel ipse, dum grato animo passim commemorat, haud dubie indicat. Eruditorum judicio fretus, hæc prolusiones, quæ tanta cum jucunditate auditæ fuerant, non minorem lectori voluptatem allaturas, Romæ an. 1617. prælo mandari curavit. Neque eum eventus fefellit; quippe qui hoc certissimum publicæ laudis testimonium accepit, quod illas ipse octies recusarum viderit. Cito innotuit hic libellus exteris regionibus, ac, cum paucos intra annos pluribus aliis in locis, tum etiam Oxonii an. 1631. typis excudebatur. Sed ex his tot editionibus quæ hodie occurrunt exemplaria, typographicis erroribus misere adeo impedita sunt, ut vel attento lectori moram non mediocrem ubique injiciant.

Præter hos Prolusionum libros scripsit Strada Belli Belgici Historiam in duas Decadas divisam; unus, inter plurimos castigata Latinitatis scriptores, huic muneri designatus. Harum priorem edidit an. 1640. posteriorem an. 1647. Scripsit insuper alia multa, quorum nonnulla edidit, reliqua

P R Æ F A T I O.

qua editurus, cum morte correptus est an. 1649.

De illo quid senserint suorum temporum scriptores, hac ex plurimis, quæ facillimum esset in medium proferre, eruditorum judicia ostendunt.

“ Jam vero de politioris literatura parente, totiusque antiquitatis archetypo, Famiano Strada, Romano, patrum Jesu incomparabili Socio, quid attinet plura dicere? Quis ejus libellis vel parumper legendis addictus non sentiat animum inusitata comptissima lectionis dulcedine titillari? Suada ipsi vere connata, ac sermonis lenocinium, quo dum aurei fluminis instar exuberat, vetustiorum exæquat laudes, recentiorum exuperat. Nihil pulchrius quam se ad cujuslibet vel poeta vel oratoris stylum effingere: Nihil dignius, quam optime se consingendo præcellere: quod utrumque vir æterna colendus memoria, incredibili commendatione adeptus est. Joan. Imperial. in Mus. Hist.

“ — Strada sublimi admodum ingenio est et excelso, quodque de Angelo Politiano disertissimi olim homines tradidere, versatili et ad omnia facto: judicio acri et perpolito: doctrina varia et admirabili: eloquentia rara, imo singulari, certe supra modum hujusce ævi: prudentia et rerum cognitione tanta, ut humanarum actionum et casuum nihil prorsus eum fugere videatur. Propterea est, novasque subinde formas invenit, in quas se vertat. Illud vero palmarium ei esse duco, quod ubique scriptorum suorum joca simul et seria miscet, et cum lepidus sit et festivus jocususque

P R Æ F A T I O.

“cosusque ad effusos usque risus provocandos, ni-
 “hil tamen interim ei deperit de pietate, modestia,
 “gravitate, vel decoro: adeo ut omne ferat punc-
 “tum. Joan. Baptist. Saccus. Epist. ad Anesium.

“Quantum potuisset Famianus Strada epico car-
 “mine prestare, ni historia et eloquentia eum cura
 “alio avertisset, liquido declaravit in Prolusionibus
 “suis Academicis, in quibus jam Lucanum indu-
 “cit canentem, jam Lucretium, jam Claudianum,
 “jam Ovidium, jam Statium, jam denique Ma-
 “ronem, eo judicio, illa proprietate dictionis sin-
 “gulorum retenta, ut, si ipsi in vivis essent, non
 “puderet eosdem humanissimi officii. Praesertim
 “vero certamen Philomela et Fidicinis dexteritate
 “admirabili reddidit. Borrich. de Poet. p. 106.

Sed autorem nostrum, si cetera deessent testi-
 monia, nobis abunde commendaret illud Addisoni
 nostri praconium, adeo omnibus notum, ut vel ejus
 meminisse forsitan supervacaneum videatur. Op.
 Vol. 4. N°. 115. 119. 122.

Quare nec juventuti humaniorum literarum stu-
 diose inutile, nec ab homine Academico alienum
 fore visum est, scriptorem multiplicis ingenii et
 eruditionis laude instructum, qui Facultati Criticae
 novo quodam artificii genere venustatem attulit non
 suam, quem tot eruditorum elogia ornant, ac de-
 mum tanta editionum copia comprobavit; emenda-
 tiorem ac nitidiori excusum forma exhibere.

De viris illustrioribus, quos tanquam in sce-
 nam quandoque inducit Autor, vel quos in Prolu-
 sionum decursu passim memorat, cum in tanta mo-
 rum

PRÆFATIO.

rum, fortunarum, studiorum, ingeniorumque varietate, per se difficillimum sit, quid cuique proprium erat et peculiare, accurate præfinire; tum etiam, in tam magno eorum numero, nimia esset molis. Siquis autem de iis plura scire desideret, quam qua ipse, prout occasio tulit, obiter enarravit; videat Auberti Miræ scriptores sæculi XVI et XVII, Leonis Allatii Apes Urbanas, Nicii Erythraei Pinothecam scriptorum, Alegambi Bibliothecam scriptorum Soc. Jesu, Pauli Fovii Elogia, et, quod pene instar omnium est, Balii Dictionarium.

ALEXANDRO
CARDINALI
URSINO

FAMIANUS STRADA S. D.

NON ego unquam, Alexander Urfine, consuetudinem improbavi dicendorum voluminum ad nos veterum autoritate deductam: eorum consilium laudare tantundem haud potui, qui aut statim involant in splendida quæque nomina, quamquam inania ejus artis, quam ipsi pertractant; aut claritudinem generis post virtutem habentes, non nisi summos eligunt literarum antistites, quorum judicio committant lucubrationes suas. Etenim illi quem, rogo, fructum gratiamve colligant, si vel abstemio vinum misceant, vel furdo citharam donent? hi vero non sibi nihil tribuere videntur, dum ad se legendos aliquem acerrimi virum ingenii nominatim provocant, et cujus judicium formidare debuerant, ultro invitant. Neque enim inopiam suam causari perinde potest is, qui coenam offert, atque ille, cui offertur hospes coenaturus.

Sed

A L E X A N D R O

Sed mihi in te, Princeps Illustrissime, nominando neutrum sane pertimescendum fuit. Nam etsi me trahere ad se unice potuit ista nobilitas, quæ ut eminet in hac luce populi Quiritium, ita præcipua inter omnes illecebra oculos invitat; tamen mihi tam magnus virtutibus tuis, tamque per te spectandus ipse occurris, non modo in rerum administratione maximarum, atque in hoc, quod tecum nuper omnium gratulatione communicatum est, patrocinio Galliarum; sed in iis potissimum contemplatricis animæ facultatibus, studioque sapientiæ, atque in hac ipsa politiorum peritia literarum, ad quas a natura factus egregie videris; ut, quoties ego aut de te cogito, aut tecum præsens loquor, et istius purpuræ decus, et natalium splendor, opesque familiæ, et majorum virtus consilio manuque præstantium, et quicquid non in Italia modo atque in Gallia, sed in Germania Britanniaque dominationis atque amplitudinis obtinetis, excidant hæc mihi cuncta pariter ex animo. Adeo tu ornamentis tuis occupas propemodum omnia, nec extra te relinquis ullum apud tuos admirationi locum.

Ex altera vero parte, iudicium ingenii tui, quod profecto nunquam a me hisce inscriptionibus laceffitum esset, cur ego in præsentia timerem; expertus illud adversum me adeo benevolum honorificumque, ut tenuitati meæ, ne sibi aliquid inde tribuat, sedulo laborandum sit? Quid enim? quanta hæc sunt, quæ
tu

tu Florentia ad me Romam scribebas etiam
dum puer?

*Strada, meos tibi pollicitus conscribere versus,
Ingratus videar potius stultusque poeta,
Quam fregisse fidem, jurataque fœdera: forsan
Carminibus, licet insulsis, pinguisque Minervæ,
Ingenium, cui nulla fluit facundia venæ,
Et ternis tantum lustris numerabilis ætas
Præstabunt veniam: tuque haud ingratus amico
Scribendi præcepta dabis, quæ sedulus ipse
Auribus accipiam, et memori sub pectore con-
dam.*

*Interea tibi dum plaudit Romana juventus,
Atque efferre tuæ gestit præconia linguae, &c.*
Hoc autem benevolentiae testimonium, in quo
illa jam tum apparebat indoles ingenii in sinu
Musarum feliciter adolescentis, amplificasti tu
postea multis ac magnis argumentis: cum Ro-
mam reversus exigere a me quaecunque apud
auditores meos proludere consuevi, eaque non
modo avide perlegere, atque apud te mune-
ris loco habere; sed etiam magnifice commu-
nicare cum aliis, interpretari eorum sensa per-
acute, nempe ex ingenio tuo, admirari, ex-
tollere, gratiam iis abs te conciliare plurimam
voluisti.

Quare cum in hisce, quæ nunc prodeunt,
lucubrationibus meis, integrum jam non sit
mihi subterfugere iudicium tuum; nemo me
temeritatis arguerit, quod te, Quiritium Nobi-
lissime Ingeniosissimeque, compellare unum ex
omnibus, meaue hæc offerre tibi sim ausus

b

nomi-

nominatim. Quin potius dicar egisse sapien-
ter, hæc ad te delegando; ut quem præcon-
nem feliciter sortita jam sint, patronum con-
stanter habeant in posterum; tuque me, et
judicium de me tuum una tuearis. Ego in-
terea (quoniam non modo solutioni, sed pro-
fessionis etiam impar sum,) satis habuero, si
tuum, quod mihi alte hæret in animo, hære-
bitque perpetuo, nomen in fronte operis ex-
ponam, argumentum beneficii tui pariter, at-
que auctoramentum observantiæ meæ. Vale.

LIBER

LIBER PRIMUS.

PROLUS. I.

AN proprium sit Oratoris præstare solum memoria; reliquis autem ornamentis animi, præsertim intelligentiæ acumine, atque iudicio carere tuto possit: quidque de Oratoria cum facultatibus aliis comparata sentiendum sit. pag. 1

PROL. II.

An congruenter honestatis et Historiæ legibus faciant ii, qui in rerum narrationibus ad callida et politica, ut ipsi vocant, præcepta divertunt: quo loco de Cornelii Taciti scribendi ratione multa disceptantur. 18

PROL. III.

An Poetæ dicendi sint obscenorum carminum scriptores. 49

PROL. IV.

Idem argumentum: An Poetice faciant, qui versus faciunt impudicos. 75

PROL. V.

An ex rebus sacris idonea commentationibus poeticis argumenta proveniant æque ac ex profanis. 98

LIBER SECUNDUS.

PROLUS. I.

DE stylo Oratorio: et an acumina dictorum, vellicantesque sententiæ Oratoribus usurpanda sint. 118

PROL. II.

An omnia dicere debeat, aliqua omittere possit Historicus; et an iudicia et conjecturæ aliena sint ab eo: quæ gemino exemplo ad Livianam Cornelianamque scribendi rationem conformato illustrantur. 137

PRO-

PROLUS. III.

An Historici cum Poetis Oratoribusque stylo conveniant: plerisque historicorum ob id examinatis: exemploque composito ad conciones pugnasque narrandas: ac demum una eademque re historice, oratorie, ac poetice discriminis ergo descripta. 162

PROL. IV.

Civilis Institutio, et Politica præcepta ad omnem vitam cum in pace tum in bello temperandam, ex narrationibus rerum gestarum, quæ una Liviana decade continentur, expressa. 187

PROL. V.

De stylo Poetico, qui partim poetis ob oculos positus, partim explicata poeseos natura monstratur. 209

PROL. VI.

De stylo Poetico, qui tum admotis rursum ad oculos poetis, tum exemplis ad eorum imitationem conformatis, tum demum iudicio de singulis prolato, qualis esse debeat, ostenditur. 225

LIBER TERTIUS.

PRÆLECT. I.

Poetæ Comici virtutes ad Plauti commendationem explicari cœptæ. 247

PRÆLECT. II.

Satyra Varroniana, Poesi Poetisque cognoscendis accommodata. 268

PRÆLECT. III.

Virtutes reliquæ Comici Poetæ ad Plauti quoque commendationem absolutæ. 287

PRÆLECT. IV.

Πρόληψις, Cur sternuentes salutentur. 309

PROLU-

PROLUSIONUM ACADEMICARUM LIBER PRIMUS.

PROLUSIO PRIMA.

An proprium sit oratoris præstare solum memoria; reliquis autem ornamentis animi, præsertim intelligentiæ acumine, atque judicio carere tuto possit: quidque de oratoria cum facultatibus aliis comparata sentiendum sit.

SUPERIORE, qui se proxime convolvit atque elapsus est, anno, præfules ac patres, aliique nobilitate atque eruditione clarissimi, memini, dum ex hoc loco novos rhetores more majorum salutarem, ostendere me illis, quantum opis haberent in ea arte, quam ipsi recens amplecterentur; quantoque civitatum bono tripartita oratoriæ, historiæ, ac poeseos facultate ad publica privataque commoda uti possent. Illa mihi in aliud tempus argumenta reservabam, ut rem à capite resumendo, singulas harum, quas dixi, trium partes aliquanto diligentius expenderem, easque à certis vitiorum notis, quibus laborare vulgo quæque feruntur, qua possem ratione vindicarem. Etenim, seu culpa fiat eorum, qui hanc artem ita pertractant, ut in eos dici possit illud Petronianum, “a Pace vestra, magistri, vos “primi omnium eloquentiam perdidistis:” seu potius artis conditione, quæ sicuti est per se ipsa popularis, nullosque mortales præterit, cum quibus aliquid commercii suadendo non habeat; cum aliis plurimum, non parum cum

a Petr. c. 2.

aliis, nemo, cum quo nihil habeat, usquam sit; ita expositam esse vulgi arbitrio, et interdum etiam ludibrio necesse est: certe, qua id cumque causa fiat, nullam hodie partem tenemus huiusce facultatis immunem ac liberam ab hominum reprehensionibus. Quare facturum me convenienter existimavi personæ, quam mihi pridem imposuistis in hoc eloquentiæ theatro, patres; accommodate huius artis excellentiæ, quæ alicujus patrocínio repræsentari merito cupit; non ingratis auditorum expectationibus, quorum aures atque animos rerum cognitio definitioque jucundissime pascit; si rem totam arbitrando potius ac differendo, quam exornando, et laudibus otiose complectendo traducerem. In quo tamen dicendi docendique genere ita me geram in hac corona sapientium virorum: ut, sive in rhetorum officinis agam, sive ad academici spatia deflectam, utrobique existimatorem me esse meminerim, non magistrum.

Atque hodie quidem statuere in medio libuit oratoriam, quod potissimum in eam, quasi tardam jacentemque, ac stolide, ut aiunt, hebetem, non modo clam obloquantur aliqui, sed reperiatur etiam non nemo, qui edito in lucem libro eandem velut inertis cujusdam stupiditatis ac tarditatis ream non tam libere quam illiberaliter accuset. Nimirum sunt hi ex eo genere hominum, qui rejecti plerumque ab hac arte, vertunt se in eam partem; ut, quod ipsi scire se profiteri non possunt, dicant ingeniosorum esse nescire: remque ita statuunt, Non ex omnium tractatione usuque disciplinarum hominis ingenium æque deprehendi: sed cum alii intelligentia, phantasia visisque alii, alii memoria præstent; de oratoribus ita pronuntiandum esse; in iis memoriæ plurimum, imaginationis haud parum, ingenii rationisque quam minimum elucere. Sic isti artem præstantissimam intelligentiæ ac rationis acumine, hoc est, principe dominantis animi parte dum spoliant, contemptam videlicet abjectamque infra infimam quamque disciplinam irridentium probris ac salibus exponunt. Quæ temere potius dicta, ut ego interpretor, quam acerbe, non ea, qua par esset, adornata et alacri ad victimam oratione confodiam: quam

quam hoc libens facerem, putaremque singularem nobilissimæ facultati gratiam referre me, si villæ hæc capita in hoc ipso eloquentiæ templo, quasi ad ejus aram atque conspectum, justo sane ictu conficerem. Sed alia mihi ratione cum hisce hominibus agendum esse composito isto vultu aspectuque vestro significatis, auditores: qui hos eloquentiæ ira indignos non prægrandis ac declamatoriæ vi orationis, sed perpugnacibus argumentis è re ipsa petitis, conficientibusque rationum momentis, nempe suis, quod ipsi aiunt, armis repellendos esse censetis.

Et sane si res ad Socratis usque tempus referretur, (quo tempore, uti accepimus, sapientia atque oratoria ita conjunctæ erant, ut una ex utraque facultas existeret, iidemque sapientes haberentur et eloquentes) sublata plane lis esset: ut enim sapientiæ facile deferuntur primæ ingenii partes, sic eloquentia, quæ non sine illa sit, eodem loco et laude ingenii censeretur. Postea vero quam scidit se in partes sentiendi dicendique studium, et aliis lingua esse cœpit in quæstu, ambitioseque nomen eloquentis adamatum est; aliis neglecto linguæ cultu sola cordis expolitio, et gloriôsa sapientis appellatio quæsita; tunc illud diffidium extitit quasi linguæ ac pectoris: factumque, ut quæ una erat recte sentiendi et bene dicendi magistra, artes jam esse plures viderentur. Et, quemadmodum ex Apennino divortia fluminum, ita ex communi sapientium jugo, quod ait ^a Tullius, artium derivationes extitere; dum philosophi in Ionium mare, Græcum quidam ac portuosum, oratores in Tuscum hoc nostrum Sirenibus obsessum defluerunt. Quæ hominum vitio diducta jam contrarie studia ad caput revocare, unoque in fonte, quod erat ante, confundere, non est consilii institutique mei. Illud in præsentia suscepi, ut, quoniam de magna possessionis nostræ parte depelli videmur, non redigamur in eas prædioli angustias, ubi ne titulus quidem oratoris stare possit: ac turpe profecto sit, nos, qui aliorum patronos agimus, nostræ patrocinari causæ in tanto artis universæ discrimine nequivisse.

Tres insunt in hominis anima facultates, quarum excellentiam præstantiamque mortales adamare solent, Memoria, Ingenium, ac Judicium. Primæ secunda præponitur, secunda tertiæ, multorum sententia, posthabetur. Ergo ex his tribus unum oratoribus abunde, duo perparce nimium concedunt: siquidem in literariis comitiis præferri aiunt cæteris eloquentes in contentione memoriæ; at ad honorem ingenii judiciivæ ferre facile repulsam, ac relinqui pene omnium postremos. Neque id mirum videri; consequi enim ista sese, ut laborent ingenio plerumque, qui memoria plurimum valent: rationem vero in promptu esse: quippe siccitatem prodesse ingeniiis, et qui cerebro sicciore sunt, Aristotelis sententia, ingeniosos merito censeris: quales ipse in ^a Problematis refert, et nos experimur esse melancholicos: contra, qui humidiores mollioreque sunt cerebro, rudes hebetesque, ^b Galeno iudice, habendos: atqui memoriam hoc maxime mollitudinis humore niti, quia in raro cereoque capite multo facilius simulacra rerum imprimantur, quam in adstricto, ^a ac siccitate durato: quod si, quæ memoriam alit, teneritas ingenium necat, liquido constare, eosdem ingeniosos juxta ac memores esse non posse. Ita de vobis, rhetores, isti definiunt magistri; et, quò vos memoria liberalius impertiunt, eò ab ingenio iudicioque, quas partes arrogant, opinor, sibi, confidentius atque inhumanius expellunt. Sed nos horum liberalitate, si placet, utamur in præsentia, et, quam partem sponte nobis attribuant, ita interim accipiamus, ut, quid de duabus sentiendum sit, paulo post seorsim atque impense visuri simus: speramus enim fore, ut ex iis, quæ partim ultro deferuntur, partim jure nobis ipsi vindicabimus, nihil ad extremum esse perfectius oratore concludamus.

Age igitur: MEMORIA præ aliis valet orator; et vero etiam gloriatur tanquam excellenti vitæ bono, tanquam thesauro et penu disciplinarum, germana literaturæ, musarum parente, altrice sapientiæ, insigni demum argumento Divinitatis. Quid enim? an potest quicquam esse

^a Sect. 30. ^b Lib. 3. de loc. affect. c. 5.

aut excogitari præstantius, quam eam patere in animo capacitatem, quam immensa rerum aliarum aliis quotidie accedentium congeries non modo non exæquet, non expleat, non cumulet, sed dilatet etiam laxetque ac fundat amplius, novosque semper finis ac recessus intus late lacunosos aperiat? quid admirabilius, quam rerum verborumque multitudinem, forma variam, sensu discrepantem, numero infinitam, iis loci angustiis ita non confuse ac permiste, sed distincte electeque conservari, ut, quasi discreto descriptoque in capita seu familias populo, in fronte domus Domini titulum legere, indeque habitatorem evocare, aut gentem universam censere facile possis? quid accommodatius, quam simulacrorum ingentes copias, tanquam addictam ubique tibi sacramento militiam, eo inter se nexu ac fide conjunctam coherentemque habere, ut, siue unumquodque separatim, siue confestim universa, siue singula ordinatim in aciem proferre velis, nihil plane in tanta rerum turba turbetur; sed alia procul atque in recessu sita prodeuntibus locum cedant; alia semiaperto aditu quasi tentabunda, et, an ipsa quærantur, exploratura subsistant; alia se tota confestim promant, atque in medium certo evocata profiliant? Hoc autem tam magno, tam fido domesticorum agmine instructus animus quam speciem sui auditoribus exhibebit; dum nihil agetur unquam, nihil cadet in consuetudinem quotidiani sermonis, nihil in disquisitionem deliberationemque aliquando vocabitur, cujus arbitrium ille continuo petere ab antiquitate, testes citare majores, sententiis exemplisque confirmare, dicta sapienter, fortiter facta, excogitata prudenter inferere, cum recentibus antiqua, nostra cum externis, cum ultimis prima mediaque conferre ad pompam usque ostentationemque non valeat? Non est quod blandientes ipsi nobis rebus per nos inventis, hoc est, ingenii laude magnopere gloriemur, aliorum placita delicato fastidio respuamus, vetera superbe atque arroganter indignemur. Quotus quisque est, qui nova condat, prisca non refarciat? Equidem nonnunquam assensus sum Platoni, qui rerum scientiam existimavit esse reminiscantis animæ laudem. Illud non raro sum expertus,

pertus, cum aliquid acutius excogitarem, meque ejus inventorem paulo blandius efferrem, ubi in illud mox incidi, ac recordatus sum id lectum fuisse à me olim; tunc enimvero animadvertisse, beneficium illud non fuisse ingenii, sed memoriæ. Et, ne alios metiri videar ingenio meo, nonne huc spectant illæ sapientium voces, Nihil esse sub sole novum: Vix quicquid dici, quod non sit dictum prius: Quæ modo sunt, fuisse pridem, ac futura postmodum esse? nonne, inquam, ostendunt, rarum jam superesse, qua usquequaque gloriemur, inventioni locum, occupata majoribus magnam partem ingenii spatia, peramplum memoriæ patere campum, uno verbo, Scire jam nostrum recordationis agnitionisque plurimum habere? Quod si ita est, quis non videt, quantum inter cæteros efferant oratorem, qui pulcherrimo illum memoriæ bono instructum volunt, et, quod inde sequitur, quam non abjecte humiliterque de vobis loquantur, rhetores, qui efficere contendunt, artis vestræ laudem ornamentumque esse memoriā?

Verum memoriæ vim cum intelligentiæ acumine constare posse indagatores naturæ philosophi negant: credo, philosophorum principes Plato et Aristoteles; quorum alter ^a salutem sensuum atque intelligentiæ appellat memoriā, alter ^b facilius reminisci qui excellent ingenio, diserte pronunciat: credo, Fabius Quintilianus, qui et doctrina et usu longissimo æstimandorum ingeniorum peritissimus, ^c indicium ac specimen ingenii statuit in pueris memoriā: credo ingeniosissimi quique, quos fuisse constet maxime scilicet obliviosos: Homerum loquor, illum ingeniorum fontem, rerumque omnium comprehensione felicissimum: loquor Aristotelem virum extra omnem ingenii aleam, ac memoria rerum plurimarum excellentem: loquor C. Julium Cæsarem, qui nihil unquam præter injurias dicitur oblitus: loquor Annæum Senecam Declamatorem, in quo ingenium viguisse nos admiramur, memoriā ad miraculum usque floruisse testatur ipse: loquor inter viros sanctimonia nobiles Au-

^a In Philo. p. 34. ^b De mem. et rem. ^c Inst. Orat. l. 1. c. 3.

gustinum atque Hieronymum, summo ingenio mirabilique memoria præditos; quorum hic, quem posteriore loco nominavi, cum linguas nationum fere omnium calleret, eo præconio exornatus est, ut diceretur, Ab nullo hominum sciri quod Hieronymus ignoraret: loquor, ut proxima commemorem, Picum Mirandulanum memoria æque ac ingenio plausus omnium admirationemque promeritum: denique, ut è nostræ familiæ multis unum proferam viventem adhuc, victurumque perpetuo fama nominis immortalis; Franciscum Suarium loquor ingenio sine controversia maximo: cui tantum memoriæ est, ut inter reliquos sanctos patres Augustinum, multiplicem sane uberemque scriptorem animo promptum habeat ubique, ejusque tum sententias, tum, quod perquam mirum est, verba pro re nata prolixè fideliterque subjiciat: quin etiam de suis voluminibus, quæ jam bibliothecam sola consuecunt, si quid interrogetur, uti sit, statim quo loco, quaque pagina differuerit ea super re, expedite docentem ac digito commonstrantem sæpe vidimus. Adeo memoriam ingenio non officere certum est.

At rationi quæ satisfiet, quæ duo hæc in uno eodemque vigere non permittit, cum quo humore memoria pascitur, eo extinguatur ingenium? Non expendam diligentius, quanti ratio sit; sed neque illud docebo, virtutem memoriæ duplicem esse, celeriter percipere, percepta diu retinere; illud ex humecto fluxoque, hoc ex arido et sicco provenire: quare eosdem magno esse ingenio, et perinde tenaci memoria satis posse: hoc paucis attingam, quod vobis, viri sapientissimi, ex Aristotele, Aristotelisque interprete D. Thoma exploratum scio, memoriam ab agnitione, reminiscenciam vocant philosophi, differre sane plurimum: illam homini cum brutis animantibus, hanc homini tantummodo convenire: illius celeritatem cum ingenii tarditate plerumque consistere, hujus vero cunctationem et moram volucris ingenii comitem esse. Etenim cum reminiscendi virtus pervestigatio quædam sit rerum in memoria oblitescencium, uno animi motu alios secum atque alios quasi consertis manibus educencem; ita mentis agitationem comprehendit; ut qui ratio-

cipa-

cinando expeditiores sunt, ingeniique celeritate præcellunt, eos facilius reminisci, is, quem sæpe laudo; Aristoteles scite confecerit. Atque hanc memoriæ laudem, contra quam nec philosophorum autoritas, nec rationum suffragia contendunt, illam fatemur in primis esse, cujus gratia se commendari multo avidius exposcit orator, quam ob eam memoriæ gloriolam, qua nihil non momento accipiat regeratque; qua multiplicium ac inter se perplexarum rerum congeriem perpetua oratione evolvat; qua longam verborum seriem modo à summis rectà ad ima, modo ab imis ad summa præpostere, modo à mediis ad extrema perturbate, plaudente circum auditore profundat: sed qua in animo impressa semel, etiamsi ægre, rerum verborumque vestigia ad eum usum tenax ac fidus fervet, nihil ut ponatur in medio, de quo ille copiose, electe, sapienter, si minus flexibili ipsa per se, excussa certe per ratiocinationem memoriâ, differere diu multumque non possit. Quod dum faciet orator (faciet autem, si tueri volet oratoris nomen) non minus se inter memores ingeniosum, quam inter ingeniosos memorem præstabit.

Verum sentio me, dum in oratore ingenium cum memoria in gratiam reduco, ad eam partem devenisse, qua de *INGENIO* agendum erat: quam ego laudem memoria longe præstantiorem dum oratori enixe restituo, constabit etiam, quod modo dicebam, oratoris memoriam non hebetem segnemque, sed cum accurata animi ratiocinatione, ingeniique acumine esse conjunctam. Principio illud inter nos conveniat necesse est, cum de oratore loquimur, non esse sermonem de causidico aliquo aut locutuleio, qui è grege concionalium rabularum vendibilis repente proclamator existat: hic enim licet ingenio destituatur, animo tamen complexus ingentem rerum verborumque sylvam, quamdiu non excidet memoria, tamdiu non modo probabilis, ut aiunt, ad clepsydram, sed perdius ac perniox ad auditoris usque convicia pertinaciter declamabit: neque etiam hic agi de rhetore ac dicendi magistro, in quo diuturna exercitatio, ac multorum lectio observatioque librorum ita sæpenumero supplet ingenii partes, ut in tradendis juventuti præceptis rhe-

rhetoris personam non magis experti quam acuti sustinere cum dignitate videatur: sed de eo demum oratore disputari, qui sive ad populum in foro temploque, sive in aula in privatis publicisque consiliis ad principes viros, sive in exedra et academia ad sapientes, quacunque de re proposita, tam erudita atque aperta oratione doceat, tam suavi grataque demulceat, tam robusta atque pugnaci commoveat, ut gravitate rerum, verborum suavitate, argumentorum seu vi seu specie concitatos auditores, in quam ipse velit partem, unius linguæ imperio traducat universos. Hunc autem magno excelsoque esse ingenio nunquam mihi timide pronunciandum putavi: quando triplex hoc munus, quod adeo oratorium est, ut orator absque eo nullus sit, ne mediocriter quidem exerceri potest sine ingenii laude.

Nam, ut de primo dicam, qua ratione Docere poterit is, non in una alterave materia, sed in iis omnibus, quæ usurpantur hominum sermonibus, aut cadere aliquando in disceptationem solent; nisi earum notitiam perbene ac scienter hauserit? Quomodo sua stabilire, aliena refellere, repugnantibus occurrere, falsa et fallentia procul habere, omnia certis rationum ponderibus momentisque firmare; si ignoret, quid possit enthymemate confici, quid inductione, quid aliis argumentationibus? in quibus dum alia ponuntur, assumuntur alia, alia deducuntur: sive sola seorsim intelligat, sive plura invicem componat, sive ex uno aliud, ducta in orbem ratiocinatione, comprehendat, ingenium certissimo se ubique prodit argumento, ductuque se suo quodammodo circumscribit. Falluntur qui oratorem concludunt ea tanquam regione, septumque continent iis terminis, ut eleganter et ornate dicat: in quo fortasse memoriæ quam ingenii major est usus. Non hæc est oratoriæ provinciæ amplitudo, totumve munus oratoris; quin potius ipsi artifices dicendi, ejus inscitiam, cui res non suppetant, abundantem verba, stultitiam loquacem appellant atque irrident. Sed invenire quid apte dicat, quæ fundamenta jaciat orationis, quam rerum molem attollat, quibus argumentorum præditiis omnia communiat, hoc adeo artis hujus est, ut ad-

dictus huic parti Aristoteles rhetoricam ex inventione definiat^a, eumque perfecti oratoris appellatione spoliare non dubitet, qui inveniendū minus excellat: cumque persuasionem Fide ac Motu comparari dicat, inter ea quæ fidem faciunt, atque ideo persuadere possunt, elocutionem non enumeret, nisi tanquam comitem, quæ inventioni ad fidem famuletur. Hæc autem inventio rerum, quas expedite atque in omnem dicendi occasionem intentus illico expromat orator; hæc celeritas animi transferentis sese in omnem partem, omnia ubique rimantis, omnia colligentis; hæc mentis feracitas progignentis tam multa, tam varia, tam apta rebus, tam opportuna temporibus, tam decora personis, quis non videt, quanti opus ingenii, quantæque intelligentiæ sint opes? Sane cum sedes argumentorum easdem dialecticis ac rhetoricis utrorumque princeps Aristoteles attribuit, non ille exercendæ campum memoriæ, sed locos sagaci impigræque rationi pervestigandos aperuit.

Jam vero ut Delectet orator (nam hoc ejus alterum munus dicebam) quo id modo sine ingenii solertia consequetur? Ut enim omittam quod est in oratione robustius, et quædam minuta consēcter, in quibus ingenii laus fortasse videri potest ambigua; certe et in verbis translationes inversionesque, et in oratione sententias, habere plurimum delectationis omnes experimur: atqui ingenii non vulgaris argumenta sunt utraque. Et verba quidem apte transferre, mentis esse omnino peracutæ ac perspicacis apud eloquentiæ^b parentem vir cum primis eloquens M. Crassus affirmat; quod nimirum nobilis ac præalti specimen ingenii sit transilire ante pedes posita, trita, ac sponte se offerentia contemnere, et alia longe repetita cum delectu sumere: ex quo fiat, ut auditoris animus translatione audita evolet continuo ad auctoris ingenium, ejusque contemplatione in admirationem excitatus, ea perfruat, quam ex admiratione nasci Aristoteles voluit, voluptate. Accedit, quod nemo potest unum alterius loco concinne substituere, quod in translationis usu venit, qui

^a Rhet. l. 1. ^b Tull. de orat. l. 3.

non plarium inter se similitudinem, nexum, atque concordiam deprehendat: hoc autem est rationis opus, quæ rerum naturas peruestigat, animadversaque proportionem ingeniose permutat: ex quo nasci putandum est, ut qui hæc audiunt, per eadem rationis vestigia progredientes, dum deprehensa unius cum altero comparatione, hoc esse illud, ratiocinando discunt, maxime delectentur: cum semper quidem jucundum sit homini discere, tamen ratiocinatione, id est, congruenter hominis naturæ, multo jucundissimum. In sententiis vero conformandis, ubi vis ingens ac virtus in breve dictum coacta mire oblectat auditores, quam vivit pene ac spirat ingenium? Quid enim? argumentum peramplum et grave, quodque fustum ac dissipatum vires amitteret, unius verbi compendio colligere, ac proinde fortius intorquere: res communes usuque proculcatas, tanquam transmarino atque adventitio quodam cultu, inter nova ac prima reponere: dictis improvise aggredi, subitisque animum pugiunculis laceßere, laceßenti repente ictum referre, facetiis ambigue suspendere, salibus acute vellicare, comiter illudere, argute blandiri, vastre cavillari; hæcne stupidum quiddam ac plumbeum sonant; an mentem potius acrem ac vigentem, celerrimeque multa simul agitantem præ se ferunt?

Quod si in his, quæ minima sanè sunt, et in quibus quasi proludit eloquentia, non minimum tamen elucet ingenii; quid in concitatione animorum ac Motu, (quod tertium est munus oratoris) quæ mentis præstantia, quæ vires orationis, quæ ingenii maturitas apparebit? Sane universam de affectibus disputationem, quæ et philosophi naturalis est, ut eorum causas à natura petat; et moralis, ut eosdem honestatis ac turpitudinis capaces ostendat; ita ad oratorem, qui eos excitet aut componat in animo, spectare existimârunt sapientes viri, ut affirmaverit ^a Plato, rhetores non scripsisse ex arte, qui de affectionibus animi non scripserunt. Quæ vero de illis non philosopho in ethicis, sed oratori ^b in rhetoricis scripsit

^a In Phileb. ^b Lib. 2.

Aristoteles, an huiusmodi sunt, quorum naturas, causas, effecta semidocti homines ac vulgaris ingenii capere possint? Et tamen diserte idem pronunciat, oratoris officium implere non posse, qui non plane perceperit, quid unaquæque perturbatio sit, qualis, quibus in personis, quave ratione concitetur. Nam quid dicam de usu? odio inimicitiaque flagrantibus gratia et amore conjungere: furentes ira lenitate mitigare: confidentes ac spei plenos repentino timore comprimere: indignatione succensos misericordia flectere: invidia tabescentes, aut malevolentia exultantes æmulatione alio traducere, vel desipientia retardare; quam ingenii non mediocritatem, aut vulgarem communemque solertiam, sed incredibilem sagacitatem, admirabilem industriam, divinam propemodum felicitatem desiderant? quam esse acutam oportet ac perspicacem eam mentis aciem, quæ naturas hominum rimetur, seque tam alte insinuet in eorum animos, ut quibus illi studiis ducantur, penitus introspectis, talem se ad speciem conformet, qualis eorum moribus similis primum obsecundet in loco, ac blande circum præcordia ludat: deinde, ubi faventes animadvertit, paulatim personam sibi, mox etiam auditoribus exuat: denique affectiones alias, alios sensus, naturam pene aliam iis, apud quos agit, victrix imponat?

Detinebantur apud Polymestorem in Cherroneso Græci una cum Trojanis captivis, cum primum licuisset, in patriam inde transmissuri: sed petebat Achillis umbra, ut ad honorarium tumultum sibi eo loco positum Polyxena Priami filia mactaretur. Abducenda ergo Polyxena erat ab Hecuba matre: haud magno conatu, si clam matre, aut illa invita per vim transigere rem totam voluissent; sed ea consulta ac probante, Achilli, hoc est, infensissimo Trojanorum hosti victimam immolare; arduum enimvero negotium, et, haud scio, an humano majus agebatur. Destinatur huic operi non Agamemnon aliquis, aut Diomedes, aut ipse, cujus intererat illo honore patrem non fraudari, Neoptolemus; sed eloquentissimus inter Græcos Ulysses. Quid putatis? adit Hecubam, victimam poscit, persuadet, abducitur filia, macta.

maestatur. Deus immortalis! Et quod homini ingenium fuit, quæ animo sapientia, quæ linguæ facundia, quæ menti sagacitas, qua providere rationes potuerit, ut odia contra Græcos eversores Trojæ in Trojana regina restingeret, iram adversus Achillem Hectoris interfectorem in matre sedaret, impetum contra Neoptolemum Priami parricidam in uxore cohiberet, misericordiam erga unicam, quæ supererat, filiam, in parente compesceret, lacrymas ob cædem innocentis puellæ in foemina exhauriret, Hecubam in summa orbitate luctuque, quasi objecto Medusæ capite, sensu omni atque humanitate spoliaret? Equidem magnus sit licet, quod Trojam Ulysses expugnaverit: mihi, quod vicerit Hecubæ mentem, non paulo major est: certe illud cum multis, hoc solus præstitit: ibi dolo mutum et inane Palladis simulacrum aggreffus est; hîc palam cum matre pervigili atque attentâ confligit: tunc in corpora ferro desæviit, quia mentes ad concordiam flectere non potuit; hîc non ante sanguinem fudit, quam in animum oratione penetravit. Hæc autem, quæ de Ulyssæ dicuntur, sive ad historiæ fidem, sive poetarum more, quid aliud sunt, quam quæ super figmenta et fabulas usu venire quotidie videmus? dum homines eloquentia nobiles rem aggreffi difficultatibus impeditam, pertinaci animo defensam, sanguini ac vitæ prælatam, eam rem, non vi, non armis, non imperio, sed dicendi facultate, qua se penitus insinuant in animos, dexteritate mirabili protinus expediunt, à videntibus plane ac volentibus extorquent, atque ad exitum nulla cujusquam mala gratia perducunt. Ut sane dubitare nefas sit de illorum ingenio, qui tantum operis moliantur, quique arcem hominis excelsissimam, unique expositam Deo invadunt capiuntque, quoties libet, atque in potestatem redactam arbitratu suo moderantur.

Supereft jam ex iis, quæ initio proposui, tertio loco JUDICIUM: quam animi partem ab ingenii virtute sejunximus, quod ingenium celeres quidam motus ad excogitandum acuti, et quædam intelligentiæ alacritas ostendat; judicium vero sapiens animi mora, et matura inter res plures æstimatio electioque commendat; nec per-

perpetuo in singulis reperiri utrumque, imo peracuto ac volucris ingenio viros sæpe prudentia consilioque laborare compertum est. Verum non est, quod hoc vobis diffiduum timeatis, rhetores: adeo ingenii, de quo dixi, bonum tenetis, ut iudicium vestrum sit, atque ita vestrum, et oratoria cum arte conjunctum, ut plures dicendi magistri perantiqui et graves sextam rhetoricæ partem iudicium numerent, idque tam firmis rationibus enitantur, ut nemo expedire se illis possit, nisi plusculum aliquid, quam petitur, admittat: nempe iudicium partem quidem esse, non tamen solitariam ac distinctam à cæteris, unumque in locum rejectam, sed annexam singulis atque permixtam, quæque, tanquam succus ac sanguis, per universum eloquentiæ corpus æque diffundatur. Et sane si finem oratori à superiore præscriptum disciplina spectemus, facile patebit, magno ac solerti iudicio opus esse ei, qui agere oratorem velit. Existimavit, scriptumque reliquit Aristoteles, a Rhetoricam civilis scientiæ propaginem esse, adeoque unum sibi utramque finem proposuisse, ut rhetores sua ætate civiles se magistros appellarent, ac pollicerentur auditoribus suis administrandarum urbium rationem: quod apud Platonem Gorgias facit, et secutis deinde temporibus Tullius, Quintilianus, alique conscriptis voluminibus professi sunt. Et, quanquam hoc dictum est alicubi gloriosius, illud certo constat, Ad bonum civitatis utramque ita conspirare, ut, si quis ab civili scientia mos inducendus tollendusve sit: si lex ferenda aut abroganda: si tributum, aut in capita, aut ex censu, aut extra ordinem imperandum: si expeditiones sumendæ, si bella continuanda, si deditiones faciendæ, si induciæ, si fœdera paciscenda, confirmanda, rescindenda; ad eloquentis alicujus operam confugiat, illum in privatis congressionibus consultorem habeat, illum in publicis suasorem: at neutrum horum, quæ dixi, munerum sustineri vel leviter potest sine solerti circumspectoque iudicio.

Et Consultatio quidem tota prudentiæ trutina quædam

a Rhet. l. 1.

est: cum enim in ea non generatim de rebus universaeque agatur: non metienda sit astrorum coelique magnitudo, non fructus quaeratur contemplationi voluptas: non leges ubique stabiles aeternaeque, in quibus nihil videlicet deliberes, ante oculos per otium proponantur: sed singula minutatim atque praecipue inspicienda sint; saepe utilitatis, necessitatis interdum, semper honestatis ratio habenda: privata ac publica lucri damnique comparanda momenta: loca inter se, vires, potentia, opes, imperia conferenda: plurima, quae causas circumstant, quaeque personis adjuncta sunt, aestimanda; sola profecto hisce deliberationibus tam multis, tam variis, tam saepe ac facile mutationi propositis praesse regina vitae prudentia poterit; cujus, ut sapientes affirmant, solius opus est consiliari, certasque ad constitutum finem rationes ac vias excogitare. Ad hoc porro munus cum à civili scientia, hoc est, principe reliquarum, oratores praeter ceteris admittantur, atque ab Aristotele, qui ob solam consultationem librum rhetoricæ scripsit ad Alexandrum, huic in primis operi destinentur; quis non videt, quae sententia de oratoris judicio prudentiaque feratur?

Jam vero Suasio in aliis dicendi generibus nihilo minorem quaerit judicii sagacitatem. Etenim si suasori certa esset ac circumscripta materies, eaque stabilis, nec perpetuo varietati obnoxia; si personarum numerus intragentem unam ac nationem contineretur; si illi iidem, quibuscum agendum est, eosdem se mane vesperique praestarent; non difficile esset oratori, aliquot sibi leges atque instrumenta definire, pauca regionum ingenia indagare, sibi adjungere, mores hominum eodem tenore constantium semel sibi cognitos perpetuo retinere: at vero cum rerum quaedam infinitas ac mutabilitas sit, cum personarum varietas nullo certo genere comprehendi possit, cum temporum inconstantia non eadem ferat, cum ambiguis homines moribus ipsi à se alii atque alii in horas discrepent; vigilet sane oratoris industria, circumspiciat probe vel minima quaeque momenta rerum, nihil

* S. Tho. Aquin. 2. 2. q. 9. art. 6. --- Arist. 1. 6. Eth.

cum usquam prætereat, vertat se in omnem partem necesse est. Quare sapienter Plato, ut levaret hoc onere philosophos, præcepit, In summa rerum confisterent; ad singula ne descenderent: nempe suprema et propinqua cœlo aëris pars à turbis libera est, non cogitur illa in nubem, non in tempestatem propellitur, non versatur in turbinem; inferior tonat ac fulminat: sic hominem si animo universe videas, nihil illo tranquillius, nihil pacatius, nihil sereno puroque cœlo similis: at, si ad singulos hominum accesseris, hîc nimirum inter affectionum nubes odia funduntur, hîc ardent cupiditatum faces, hîc irarum fragoribus omnia quatuntur: plane ut non difficile fuerit olim Prometheo, ut est in fabulis^a, ubi hæc humana prætervectus esset, in cœlo libere vagari, admotaque ad solem ferula, vel inter Deos ignis custodes ignem subducere: cum vero ad homines rediit, persuadere hominibus non potuit, ne ab illis proditus, ad Caucasum montem, perpetuum aquilæ pabulum, misere torqueretur. Scilicet indagatori naturæ philosopho facile ac jucundum est, cum homine illo suo, seu verius hominis simulacro degere dies ac noctes, certamque cum eo agendi rationem inire, in quo stabilia, constantia, æternaque sunt omnia: ut, si aciem intelligentiæ, qua idolum pulcherrimum contempletur, paulo acutius intendat, non habeat interea, in quo magnum prudentiæ specimen ostendat; cum longe secus oratori contingat, qui congregari eo cum homine debet, cujus ingenium per se latens, multiplex, ac tortuosum, ubi se quæri sentit, deque rebus suis agi; ita se nescio quos intra flexus atque anfractus abdit, sepit, obstinateque concludit, ut nulla via, nisi Thesi filio, id est, sagacis prudentiæ ductu adiri extrahique posse videatur. Hinc illa indagatrix solertia opportunitatum, locorumque observatio, temporum providentia, statuum conjectura, omnium delectus, quibus orator adeo tempestive aditus tentat, occasiones provide venatur, sedes ac loca sagaciter explorat, rem ipsam vestigiis pene omnibus odoratur, ut insinuat^{us} semel in ho-

^a Hesiod. in Theog.

minis animum, ei non modo non invito, non oppresso, non modo patienti aut non repugnanti, sed volenti etiam perlibentique de gradu deque fortunis suis cedere persuadeat.

Neque hoc quanquam permagnum, iudicii tamen summa est in oratore: quando ubi hæc ille perfecerit, non continuo ex unius proelii victoria de universi exitu belli certam facere conjecturam potest; sed plurima adhuc supersunt, eaque inter se longe diversa, quæ alio semper artificio, novaque prudentiæ machinatione aggredienda sunt. Quot adolescentia mores educat: quot media ætas firmat: quot senectus mutat: quicquid splendor familiæ, opum copia, honorum gradus; quicquid humilitas, egestas, servitus in animos invehunt: quantum literarum cultus ac patrocinium, quantum earum ignorantio odiumque ad virtutes aut ad vitia conformant: quicquid ubique gentium consuetudines populorum, instituta nationum, regionum ingenia, ritus, natura præcipiunt aut vetant; tantum oratori pervestigandum, tenendum, usurpandum est: hæc illi omnia in consilium vocanda, hæc præ manibus, hæc ob oculos ita proponenda, ut paratus æque ac intentus in omnem occasionem, statim in promptu habeat, qua se ratione gerat cum adolescente cupide, cum viro fortiter, cum sene temperate: in academia graviter, in foro confidenter: principibus viris imperium extollat, nobilibus claritudinem, fortunas opulentis, miseris securitatem: quid cuique nationi obsecundanter ingerat: quid dicat apud Germanos candide, apud Gallos præservide, apud Hispanos compositè, apud Italos peracute: denique quomodo ad singulorum mores ita componat suos, ut unus omnium gnarus, nusquam hospes atque insolens, ubique in patria esse videatur. Ad summam: ne singula persequar dicendo, totam eam rationem, quæ caute circumspicit, quid cuique conveniens, quid tempori, quid loco, quid rei, quid personæ sit aptum, quæ uno DECORI vocabulo, cum latissime pateat, explicatur; eam satis constat et summum esse opus prudentiæ, et proprium esse artificii oratoris.

C

Quod

Quod si hæc, rhetores, iudicium solito majus, et quiddam prope infinitum in hominis prudentia desiderant, et tamen omnia ab arte vestra requiruntur, artifque princeps Aristoteles sine his esse oratorem negat; (nam jam unde dicendo abieram, pugnaciter eo revertar) et vobis tantum laudis, quantum ab rerum multarum memori comprehensione, ab eccellente ingenio, ab solerti gnavoque iudicio provenit, gloriosa exultantique oratione gratulabor: sed hoc unum, quod ex iis, quæ postremo dixi, per se sequitur, reputandum vobis cum animis vestris etiam atque etiam relinquo; quam multiplici rerum cognitione ad tam coeleste prudentiæ fastigium, hoc est, ad debitum vestro ordini locum pervenire debeatis; ut, quam prudentiam Homericus Ulysses multarum urbium mores videndo didicit, eam vos iis, quas a vetus poeta facit, prudentiæ causis memoria et usu, vel hujus loco, lectione auditioneque consequamini.

PROLUSIO SECUNDA.

An congruenter honestatis et historiæ legibus faciant ii, qui in rerum narrationibus ad callida et politica, ut ipsi vocant, præcepta divertunt: quo loco de Cornelii Taciti scribendi ratione multa disceptantur.

PERSEQUOR etiam hoc anno instituti mei rationem, cardinalis illustrissime. Differui ex hoc pridem loco apud novos rhetores de artis, quam illi recens præceptore me aggrediebantur, utilitate: ostendique, rhetoricam non esse tenerioris ætatis honestam scilicet moram, aut ludicrum negotium, atque umbratilem exercitationem, quæ gymnasiorum intra parietes conclusa, vix quicquam emolumenti ad civilem hominum vitam foras derivet: imo vero nullam esse inter humanas disciplinas mortalium bono excogitatas, quæ civitatum commodis inter adversa pariter ac secunda præsto sit ma-

a Afran. fragm. apud A. Gell. l. 13. c. 8.

gis, quam artem dicendi: idque cum in oratoria, historia, ac poetica qua generatim, qua præcipue demonstrassem; rursus ab oratoria exorsus, quid præstantissimæ facultati vitio daretur, amoliri conatus sum. Nunc vero historia nobis est inspicienda, cujus ob causam tanto majori apud sapientes invidia laboramus, quanto minus obiectum crimen multi, ut video, reformidant; non pauci etiam tanquam speciosum in vulgus ambiunt, eoque palam nomine gloriantur. Quid autem hoc sit, accipite ex ^a hominis voce, cujus dicta apud vos, patres religiosissimi, legum instar merito habentur, observanturque. Hunc dicere non nemo audivit, duas videri sibi disciplinas, nobiles quidem illas ac salutare, præcipue tamen obnoxias, ne se addiscentibus perniciem aliquam creent; alteram mathematicorum, rhetorum alteram: illa ne in genethliacorum divinationem, hæc ne in eorum calliditatem, qui se politicos dici volunt, quandoque degeneret. Etenim sicut in floribus et oleribus minuta interdum animalia innascuntur, quæ incautos colore promiscuo ac pene indiscreto enecant; ita cum bonis artibus sua plerumque vitia subcrescunt, quæ persimili affinique virtutibus specie venenum occultant. Et sane, quod attinet ad hanc, quam profitemur, artem politioris humanitatis, in hoc denique multorum ingenia desinere, et, tanquam generosa vina, vetustate coacescere satis constat, cum id ipsi, ut amant sua vitia, præ se non obscure ferant. Videas ex iis non paucos, quos historicorum volumina delectant, hisce demum præceptis prodire instructos è rhetorum schola, Jus ac fidem perpulchra esse nomina, sed inania, nisi ad rem tuam detorqueas; nec quenquam altius emeruisse, qui pudori superstitiose oblectaretur; summa scelera incipi cum periculo, peragi cum præmio; dominorum gratiam assentatione parari, et conscientia secretorum retineri; sic non raro Sejanos creari, qui sæpe arcanorum participes facti, regum ac principum aulas suo arbitratu versare solent; sensa animi nunquam penitus aperienda; ob idque ora-

tione utendum suspensa perplexaque, atque eluctantium verborum, quæ utroque trahi possint: ita in integro futurum ea meditatum decernere, quæ improvisum effugerant.

Hæc horumque similia, quæ, ut ex vultu conjicio, ad aures vestras minus grate accidunt, auditores, illi magni faciunt, ac prudentiæ nervos dictitant: hæc ex penetrabilibus historiarum sedulo rimantur, eosque ex omni antiquitatis memoria scriptores colunt ac terunt, qui ad hæc dominatrices artes callidioribus præceptis informant. Quare cum historia rerum gestarum narratione ad prudentiam instituat, prudentiam vero sic politica istorum fraus imitetur, ut sub honestatis aliena specie fœdissimæ utilitatis vias ubique doceat; factum est, ut multi se ad hoc genus scribendi contulerint, atque à multis (ut plerique utilitate quacunque capiuntur) magis ac magis quotidie lectitentur. Ex quo historia facta callidior atque mendacior, male jam audire, inque se ac rhetoricam universam obrectationis materiam derivare nonnullam cœpit. Quæ me impulit causa, non tam ut adversus historiæ corruptores aliqua dicerem, ostenderemque, eos qui hac scribendi libidine ducuntur, haud facere congruenter historiæ legibus, quam ut rhetores meos ab hujusmodi lectione amoreque ementitæ prudentiæ removerem, certe historiam ab ea, qua immerito laborat, invidia liberarem. Ac mihi quidem de hoc hominum genere cogitanti versiculus poetæ non ignobilis veniebat in mentem, qui, ut historicum luderet, quod perpetua narratione in suos laudes, in hostes probra, utrobique immodice congereret; apposite conclusit,

“Nec malus est civis, nec bonus historicus.”

Quanquam mihi addendum aliquid videtur in mea causa, atque unius verbi mutatione dicendum,

Nec bonus est civis, nec bonus historicus,

Quas omnino partes duas permittite, auditores, humanitatis vestræ argumentum esse pariter ac disputationis meæ.

Age igitur, quicumque historiam contexendo latentes

nescio quas artes ac dominationis arcana interim aperit, si religioni, cujus prima esse debet in unaquaque re cura, si civitati hominumque consuetudini perniciosus erit; haud erit, opinor, vobis iudicibus, civis bonus: at hæc duo nec raro nec indiligenter præstari ab hoc scriptorum genere, nisi me ratio deficit, sic evinco. Sumite, si placeat, ex iis aliquem non minorum gentium historicum, non qui religionem obtentui palam habeat, eamque, ubi utilitas concurrat, utilitati facile postponat: sed è veteri ac prima nobilitate modestiorem, ipsumque, à quo defluxisse videtur hæc scribendi ratio, uno verbo Cornelium Tacitum. Juvat enim in hoc potissimum scriptore consistere: non quod ingenium ejus solertiamque ac reliquas virtutes tanti non faciam, ut præ iis non existimem paucula, quæ insunt homini, vitia ferri posse: sed ut à cæteris pro eorum indignitate abstineam, qui hoc tempore si aliquot argutiolis historiam aspergant, Corneliano videlicet exemplo se scribere, à cujus laude distant sane quam plurimum, gloriantur. Hic igitur, quem loquor, historicus, etsi totus in eo est, ut prudentiæ præceptis imbuat animos legentium; iis tamen, quas identidem interferit, animadversionibus, consiliis, conjecturis, profecto non agit ubique, mea quidem sententia, civem bonum. Nam, ut religionem cursim attingam, mitto sacra apud illum impune violata, pollutas etiam cum lucro ceremonias, crimina felicissime patrata: quæ tamen haud par erat ab homine observationum judiciorumque non sane perparco, sine aliqua nota præteriri. Mitto virtutibus averfos, sceleribus faciles, humana plerumque contemnentes Deos. Quid illa? Quantum religioni conducunt? cum narratione rerum omissa, quasi disceptator sedet otiosus, atque in utramque partem quaerit ambigitque, ^a "Fatone res mortalium et necessitate immutabili, an forte volvantur:" quidve de insita multis opinione sentiendum, ^b "non initia nostri, non finem, non denique homines Diis curæ esse." Quid alia hisce similia, cum evenisse aliqua commemorat sine Deorum

^a Annal. l. 6. ^b Ibid.

cyræ^a? nonne dicta plane videntur ad Epicuri mentem? ut nobilis ejus interpres *bimueken* eo loco atque alibi Tacitum aperte commonuit. Et, ne longum faciam, quid illa in religionem injuria quanta est? -- ^c Sub excessum Neronis Italia cladibus afflicta, haustæ aut obrutæ urbes, Campania incendiis vastata, capitolium civium manibus incensum, sacerdotia et consulatus tanquam spolia reportata, plenum exiliis mare, infecti cædibus scopuli, nullus in urbibus, nullus in agris securus à scelere atque à supplicio locus. -- Quid ergo post hæc enumerata mala conjector egregius adjungit? agnovit credo Deorum numen, qui crimina pœnis prosequentes efficerent, ut scelestum esse minus feliciter aut secure liceret. "Nunquam atrocioribus, inquit, populi Romani cladibus, magisve justis judiciis approbatum est, non esse curæ Diis securitatem nostram, esse ultionem." O perversam hominis interpretationem, ac pene dixerim, inter ea prodigia recensendam! adeone impie quisquam indocuitus sit, ut, cum seculum suum vitiorum feracissimum fateatur, indignetur nihilominus, si suppliciis, hoc est, peccatorum pœnis illud affligi sentiat, Deosque scelerum ultores invidiæ in humanum genus aut crudelitatis accuset? Ut merito permagnus literarum arbiter, ac Tacito addictissimus Justus Lipsius continere se non poterit, quin ad eum locum exclamaret, *γνώμη ἀνθρώπων*, ^d impia, inquam, sententia: quicquid pro Tacito obluetetur in Lipsium familiaris olim quidem meus, rerumque civilium non infacetus æstimator; sed qui non tanti unquam mihi fuit, ut præ illo Justum Lipsium literaturæ magnæ virum minoris fecerim, purumque ac putum, ut ille vocat, grammaticum, imparemque Cornelianis sensibus existimaverim: præsertim cum inter alios quoque interpretes idem sentientes Annibal Scotus^e (in quo, veterano quippe aulico, nemo jure desideret politicarum rerum scientiam) Taciti dictum uti improbum impiumque aversetur, ac respuendum Christiani honestique ho-

^a Annal. l. 13. ^b J. Lipf. in notis. ^c Hist. l. 1. ^d In notis.
^e In Comment.

minis auribus, ac palam execrandum clamet. Sed frange in tuto esse religionem; num saltem Civitati societatiq̃ humanæ salutare sunt isti, qui tam crebro interjectis in historia callide consiliis civilem doctrinam instillare se mortalibus gloriantur? Profecto dum se ea ratione politicos dici volunt, adeo civitatis causam non agunt, ut horum vitio politiæ nomen, non civilis ac publici commodi, sed privatæ propriæque utilitatis appellatio esse videatur. Non ita veteres illi ac boni, qui de politicis, sed non ad istorum normam disputantes diserte definiunt, Opus civium esse publicæ salutis curam, cui se quisque conformet necesse est, ut ad ejus bonum familiam dirigat, et per se domui, per hanc civitati felicitatem pariat; immo vocem esse naturæ, si illam exaudire velimus, Ut pars omnis ad corpus, in quo pars est, ita referatur, suam ut ei salutem posthabendo, malit sibi male esse, quam corpori. Quare cum civitatis pars civis sit, hoc aiunt esse politicum agere, Civitatis salutem incolumitatemque sua utilitate ac fructu potiore habere. Plane ut constat, quam non accommodate congruenterque rationi, imo quam reclamante natura doceant, qui lectores suos per rerum narrationes ducunt ad callida quædam utilitatis compendia: dumque propriis singula rationibus subdole metiuntur, politici nomen, laudis olim atque honestatis, nunc vitii ac propterea odii nomen effecerunt.

Verum quæ universe, nullaque exemplorum appositione cursim attingimus, distincte præcipueque, si placet, à capite sumamus. Etenim sive inter se cives considero, sive eos ad principem refero, utrobique reperio, crebras horum animadversiones in historia, interpretationesque in deteriorem plerumque partem, officere non parum hominum societati. Atque, ut de civibus inter se compositis prius dicam, Fidem esse mortalium nexum verissime dictum est: neque enim solum homines in agris olim ac nemoribus solitarios ac vagos semel ad communionem rerum eadem sub mœnia fides traxit, sed quicquid commercii operisque, quicquid induciarum ac fœderis, quicquid amicitia et affinitatis præsentis absentesque perpetuo

tuo contrahunt; id mutua inter homines fides persuadet: quam si ex animo tollas, continuo sanguinis ac necessitudinis conjunctio, legum sacramentorumque jura, negotiorum ac societatum conspiratio dissolventur: ipsi inter se mortales averſi et ſuſpicioſi, ſibiſque ab aliorum perfidia metuentes, ab rerum adminiſtratione publicarum, ab urbibus atque conventibus, à communi colloquio conſpectuque ad ſylvas et glandes, more pecudum, redigentur. Atqui nullum, mea ſententia, eſt telum, quod tantum infringat ac labefactet humanam fidem, quantum hiſtoria hoc, de quo loquimur, ſtylo verſutiaque conſcripta. Accede ad horum annales aut hiſtorias (quos ego ſeſqui-Ulyſſes dum aut animo aut oratione complector, fateor me de iis non quidem ex odio judicare, ſed ex judicio eos nonnihil odiſſe) quid uſquam apud illos ſincere honeſteque factum leges? quid non potius ſubdole? quid non veteratorie? quid non fraudulentè? Ille imagine pacis in errorem inductus: iſte per ſummam odii diſſimulationem odium tuto deſtinavit: hic ſpecie recuſantis ambigua de ſe hominum judicia odoratus. Amici, tanquam utres, abjecti inanes; opulenti ac pleni primo expreſſi, dein ad ſuſpensionem coacti: corrupti largitionibus in dominos ſervi: veneno armati in patronos liberti; et quibus deerant inimici, per amicos facilius oppreſſi: diſſidentium in morem facinus occultatum: pietas ſceleri prætentata: oratio plena dignitatis, expers fidei: invidia in occulto, adulatio in aperto: preces, ora, lacrymæ ſimulandi artem uſque ad convicium veritatis edoctæ. Quæ hîc noctes meræ, Deus immortalis! quæ fallentium falſorumque technæ? quæ tricæ inexplicabileſque laquei? qui nodi? quæ ambages? quæ offuciæ? Equidem citius ipſe ſperarem in Cretæ labyrintho exitum, in Gordii plauſtro lorisque caput, in Cimmeriis tenebris lucem, in Scyllæ aut Carybdis æſtu tranquillitatem; quam in iſtorum commentationibus tantulum ſecuritatis ac fidei. Sollicitata in viri necem uxor, et adverſus hanc apud principem ſcena criminis parata: permiſſi ad lucra de induſtria facinoroſi, moxque, veluti ſpongia, expreſſi: inita palam amicitia, ut amicum criminaturo

minaturo pronius credatur. Itane hæc hominum vita? hic rerum civilium status? Ecquis legat hæc præstigias ac fraudes, qui dubitare singulis in rebus non incipiat, suspectos habere sociorum mores, suorum fidem vereri, anceps consilii passim resistare, undique se adversus improbitatis opinionem circumspicere, à fronte, à tergo, à lateribus timere, nulli mortalium fidere? Nam si historia (quod a quidam historicorum non vanus olim dixit,) lectores suos vates reddit, quæ futura sunt, ex iis quæ præteriêre, conjicientes; quodnam, obsecro, de humanis rebus iudicium ferat is, qui hanc Romæ vitam, omnium ordinum consensu ductam diutissime doceatur? nonne mores nostros veterum perfimiles, et, ut in humanis accidit, aliquanto deteriores interpretatus, nihil jam superesse apud homines fidei sibi persuadeat? consanguinitatem, fraudum opportunitatem vereatur? promissa et sacramenta, nugas et præstigias vocet? amicitias, tanquam conjuratorum conspirationem, evitet? majores, tyrannos; pares, hostes; minores, fures interpretetur? atque ipse, quando ita vivitur, nomen suum in turbam conferat, abjectaque Fidei moneta jampridem obsoleta in vulgus, quod celebre jam est, è fraudibus pretium petat?

At, Quid, inquiunt, agat historicus, qui in ea tempora inciderit describenda, quibus urbem obtinebant illa hominum monstra, quæ nullum toto imperio vestigium integritatis sinceritatisque reliquerant? an, cum historia sit imago factorum, hæc alia ratione referenda sunt, quam uti evenerunt? Ego vero non id queror, incusove: sit hoc infelicitatis eorum, delegisse materiam ad scribendum, ex qua tam pudenda ad posteros exempla transmitterent. Sed illud queror: additas ubique fuisse ab historico eas (quas omisisset ultro, si narrare quam docere maluisset,) interpretationes, subjectionesque causarum et consiliorum, quibus ambigua quæque, obscura, incerta, in deteriorem partem plerumque trahit, omniaque suspitione, metu, diffidentiaque suspendit. Audi Cornelium Tacitum. ^b "Augustus testamento Tiberium et Li-

^a Niceph. in Proxm. Byz. hist. ^b Annal. l. i.

“viam hæredes habuit, in spem secundam nepotes pro-
 “nepotesque, tertio gradu primores civitatis scripserat,
 “plerosque invisos sibi, sed jactantia gloriaque ad poste-
 “ros.” Vide interpretationem non modo historicorum,
 qui testamentum illud retulere, nemini notam; sed,
 quod hîc loquimur, animos legentium suspicionibus, iis-
 que nequioribus imbuentem. Ecquî licuit uni Tacito
 introspicere mentem Augusti, ab eoque gloriose ac su-
 perbe id actum esse tam diserte ac explore pronuncia-
 re? Cur enim jactantia potius, quam aut studio veræ
 laudis, aut eos ut conciliaret Liviae ac suis, aut etiam ut
 significaret, Morte demum finiri similitudines? Sed hæc
 sanctiora, credo, visa sunt, quam ut decerent historicum
 suspiciosè omnia criminoseque narrantem. Quid illud?
 “Hispania missis ad senatum legatis oravit, ut exemplo A-
 “siae delubrum Tiberio matrique ejus extrueret”: non
 tamen assensus est Tiberius, “perstititque postea secretis
 “etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. Quod alii
 “modestiam, multi quia diffideret, quidam ut degeneris
 “animi interpretabantur: optimos quippe mortalium al-
 “tissima cupere; sic Herculem et Liberum apud Græ-
 “cos, Quirinum apud nos deum numero additos: cæ-
 “tera principibus statim adesse; unum insatiabiliter pa-
 “randum, prosperam sui memoriam: nam Contemptu
 “famæ contemni virtutes.” Audi declamantem histo-
 ricum, inque aliorum rumoribus deterrima quæque plu-
 rimis verbis interpretantem; quas ille occasiunculas ob-
 trectandi nisi quæreret, profecto satius habuisset, eos, si
 qui erant, rumores castigare paucis, memor descriptum
 à se ubique fuisse Tiberium gloriæ persane cupidum;
 quam vana aliorum dicta (an potius sensa sua?) tam a-
 bunde, atque adeo tam absurde commentari. Non e-
 nim contemptus erat famæ, sed longe via certior ac
 melior ad laudem famamque grassari per modestiam et
 nomen repudiati cultus divini, quam per superbiam ejus-
 dem cultus usurpati.

Sed in hanc sententiam quia multa paulo post subdam,

illud in præsentia spectemus, ac cives non tam ad sese, quam ad principem, quod dicebam posteriore loco, referamus: sane perniciosas hinc quoque sentiemus huiusmodi conjecturas historicorum. Mirum enim est, administrationem civitatum, ac regendi onus imperii, quod per se difficile est, quanto ista difficilius efficiant, atque perturbent: non dicam eo nomine, quia regnorum arcana expediat clam populo, penes principem et consiliarios esse: sed quia hæc ab illo populum abalienent, doceantque suspecta omnia ejus dicta factaque habere, atque illum tyranni potius quam regis loco ducere. "Augustus addiderat, (inquit Tacitus^a) consilium coercendi imperii intra terminos:" vere hætenus atque historice: at cum addit, "incertum, metu an per invidiam:" de suo nimirum addit, hoc est, accommodate ad invidiam apud populum principi conflandam, cæteraque ejusdem facta simili conjectura interpretanda. Omitto illud, cum destinatis Roma militibus in insulam Africi maris ad Sempronium Gracchum securi ferendum; "Quidam, (inquit Tacitus^b) non Roma eos milites, sed ab Lucio Asprenate proconsule Africæ missos tradidere, autore Tiberio, qui famam cædis posse in Asprenatem verti frustra speraverat." Hæc, inquam, atque horum similia omitto, in quibus sunt qui Tacitum reprehendant, quod supplicia reis illata à magistratibus invidiose referat in principem illa præcipue mandantem, "ut penes eosdem magistratus (quod idem scriptor ait,) sævitia facti foret et invidia." Illud omitti ferrique non potest, quod horum complures, de quibus loquor, historici aperte admonent inter narrandum, religionem usui demum esse principibus ad populos continendos aut impellendos; ideoque ad firmamentum potentiæ assumi juxta ac deponi: in quo Cornelium Tacitum levissime accuso præ iis, qui Corneliano more dicere hoc tempore videri volunt. Annon isti animadvertunt, quantum instrumentum è dominorum manibus eripiunt, ubi eripiunt religionem, hoc est, reatricem ac veluti aurigam animo-

^a Annal. l. 1. ^b Annal. l. 1.

rum? Nam multitudo cum audit, cultum rerum sacrarum, obligatamque Deo fidem, speciosa esse nomina, quibus princeps devinctos habeat aptosque ex sese mortales: eosque tanquam fræno pro arbitratu regat, ac flectat in omnem partem; profecto hæce habenas ore non facile accipiet; franget potius, et comminutas proteret, neque se in posterum iis vinculis obligari coerceri-que patietur. Hoc autem (ut de religionis injuria, lacrymis potius quam oratione prosequenda, nihil dicam, quæ penitus ex hominum mentibus avellitur,) quantum vires dominantium infringit? quam contumaces adversus imperia facit animos multitudinis? quantum confidentiæ in periculis adeundis, quantum constantiæ in sustinendis, quantum virtutis in rebus tum domesticis tum externis administrandis componendisque labefactat? Nimirum hæc politicorum, ut ipsi se dici volunt, divinæ historiæ huc demum recidunt, dum propositis nescio quibus status cuique sui rationibus, eodem tempore (ut semel, quæ dixi, omnia comprehendam,) à cultu religionis avertunt; contempto civitatum bono, privatas utilitates docent: comminuta hominum fide, humana commercia societatesque dissolvunt: principum consiliis perverse ac invidiose patefactis, rerum administrationes publicarum difficiliore, atque adeo turbis et excidio propiores, contra quam ipsi profitentur, efficiunt.

Verum his, quæ jam dixi, videtis, opinor, auditores, confecisse me, eos, qui ita scribunt historiam, cives non modo malos, (quod erat instituti mei,) sed historicos etiam non bonos videri, quod in posteriorem hunc locum differebam. Etenim cum historia illustri appellatione donata sit, ut Magistra morum nominetur, quod qui ad eam se conferunt, instructi ad vitæ casus, semperque inde meliores abeant; isti, qui docent publicam honestatem privatis rationibus posthabere, fidem ac iuramentum utilitate metiri, religionem pro arbitratu colere, nonne historiam ac se juxta depravant; atque adeo tanquam fraudum magistros, morumque corruptores haberi vitæque decet? Sed jam pars hæc altera propius est aggradienda, quærendumque separatim, Qui conjecturales
hif.

historias scribunt, atque ab rebus gestis ad monita et præcepta sæpenumero divertunt, quidquamne peccent in historiæ leges; quarum cum longe maxima sit, ac veluti fundamentum cæterarum, veritas; hanc, omnibus posthabitis, in disquisitionem, si placet, aliquanto diligentius ac fufius vocemus. Quanquam autem aliqui existimant voluptatem, cui dat operam poeta; fidem, ad quam apposite dicit orator; mores, quorum institutionem philosophus molitur; ita esse historico miscenda, ut nullum ex his prætereat in narrationibus rerum: ego nunc tamen in exploranda fide consistere decrevi; quod de moribus verba jam fecerim, de voluptate vero non multis agendum sit adversus eos, qui à scriptis suis abesse plerumque hanc partem aperte fateantur. Nam minuta quædam dum persequuntur ac levia, eaque in partes secta considerant impensius ac putidius; dum tristitia ex iis pleraque ac luctuosa passim ingerunt; dum non externa ut plurimum bella, honesteque obitas pro republica mortes, sed patientiâ servili effusum domi sanguinem continuatis ac similibus infortuniis referunt; exiguum mirum legentibus oblectationem afferre se, quin potius fatigare animos et mœstitia restinguere probe intelligunt. Certe ita id Tacitus sentit, ut aliquot in locis oraverit; Ne quis annales suos cum scriptura eorum contenderet, qui veteres populi Romani res composuere: illos ingentia bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges libero egressu memorasse: sibi in arcto, et in hac parte inglorium laborem, profecturum tamen lectoribus, quamvis minimum delectationis allaturum: nam situs gentium, varietates præliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: se vero sæva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, et easdem exitu causas conjungere, obvia rerum similitudine ac satietate^a. Imo excusationem idem attexens tot parium tristiumque narrationum, non dissimulavit, ^b se illa casuum similitudine, satietate jam affici, aliorumque tædium expectare: neque propterea aliam

^a Annal. l. 4. ^b Annal. l. 16.

defensionem ab iis, qui sua legent, exigere, quam ne oderint tam segniter pereuntes. Verum, sicut ipsi ultro fatentur se magnam partem delectatione carere, ita fidem apud se incorruptam ac stabilem reperiri strenue digladiantur. Cum autem fidem historici faciant non probabilibus inventis, quod est opus oratoris, sed simplici veraque narratione rerum; in hac illi Veritate historiae summam tenere se jactant. Ego vero quanto facilius assentior, veritatem ante alia historiae necessariam esse, tanto eam magis in istorum voluminibus nutare cum videam, minoris eos facere, eorumque interpretationes et conjecturas, quas exemplorum narrationibus apponunt identidem, adversus historiae leges apponi, hoc ipso, quod nunc urgeo, neglectae veritatis nomine, existimare coepi. In quam sententiam (ne temere quicquam statuere videar,) quibus ego gradibus descenderim, quaeso, cognoscite. Primum admonuit me istorum calliditas, suspectamque merito habere coepi eorum fidem, qui tantum versutiarum fraudumque nossent: et, quoniam fidendum esse nemini docerent, optimum factu judicabam, ipsis quoque non fidere: deinde hujusmodi scriptores mendacii vitio accusari apud multos legebam: denique eorum dicta diligentius expendendo, falsa non raro comperi. Hinc ad eorum conjecturas digressionesque me referens dubitare de earum fide serio cum coepissem; animadverti saepenumero ingeniosius eas quam verius allatas esse. Haec porro singula dum fusius aliquanto pertracto, oro vos, viri eruditissimi, ut, sicubi forte aberravero, reprehendatis opportune me, ac restituatis in viam: cum nulla alia laborandum gratia mihi duxerim, quam ut in omni quaestione veritas explicetur.

Aio igitur, haec diverticula Cornelio Tacito quaesita saepius ad praecipendum, cum alio nomine laudanda non sint in historia, (id quod mihi sepono in aliud tempus) hoc suspecta esse debere, quod plerumque calliditatis rationem potius quam veritatis habere videantur. Timide id ego quidem pronunciarem, auditores, de scriptore laudibus ingenii iudiciiue praestante, nisi is esset Corn. Tacitus, de cujus fide ambigi à magnis viris observas-

sem,

sem. Immemorem, secumque pugnantem nominat ostenditque non semel Tacitum Justus Lipsius^a; arguit tanquam sectantem veri speciem relicta veritate Bonamicus philosophus^b; mendacem invidumque Cæsar Baronius confutat^c, eoque illum crimine infimulat Cælius Rhodiginus^d; eodem mendacii vitio Marfilius Ficinus accusat^e; falsum in historia Dion Nepos appellat^f, atque, ut alios omittam, Tertullianus^g, qui uno ferme seculo minor Tacito fuit, mendaciorum loquacissimum vocat. Et vero si quis annales ejus aut historias expendat, non impositam homini falso calumniam fortasse reperiet. Vultis eorum aliqua, quæ inter legendum aut animadverterim ipse, aut animadversa ab aliis observaverim, proferam in medium? faciam sane quam libenter: ita tamen, ut explorem potius eorum fidem, vestraeque sapientiae definienda relinquam, quam ut quicquam statuam super iis arbitratu meo. Ob rem bene gestam Numidasque pugna fusos Furio Camillo non triumphus, sed insignia triumphalia decernuntur, "multosque post annos (inquit Tacitus^h) "Furio nomini partum decus militiæ. Nam post illum "recuperatorem urbis, filiumque ejus Camillum, penes "alias familias imperatoria laus fuerat." Atqui ego ex eadem familia inter eum primum atque postremum hunc Tiberio principe Camillum duos reperio imperatores, qui Romæ triumpharunt: P. Furium Camillum consulem, quem de Gallis insignem retulisse victoriam autor est Polybiusⁱ, numeratque Orofius^k octo millia Gallorum cæsa, septemdecim millia capta, ejusque triumphi meminit Plutarchus^l: et L. Furium Purpureonem, quem devicto duce Poeno Amilcare de Gallis triumphasse docent præter Livium, triumphorum tabulæ M. Verrii Flacci^m.

Perge: negat Tacitus, cum de Claudio principe dilatante pomœrium loquitur, à quoquam fuisse auctum,

^a In notis. ^b In sermonib. poet. serm. 5. de verisim. ^c Annal. Tom. 1. 72. 27. et 66. 6. ^d Lect. Antiq. l. 21. c. 24. ^e De Christ. Relig. p. 73. ^f In vita Prob. imp. ^g In Apologet. c. 16. ^h Annal. l. 2. ⁱ Lib. 2. ^k Hist. l. 4. ^l In Marcel. ^m P. 23.

præterquam à Sylla atque Augusto. “^aNec tamen (inquit) duces Romani quanquam magnis nationibus subactis usurpârunt, nisi L. Sylla et Divus Augustus.” At quo modo? cum interjectus Syllam inter et Augustum Julius Cæsar pomœrium auxerit, ut Mar. Tullius^b, et Dio^c, et Gellius^d, et ex superiori seculo Andreas Fulvius, et Onuphrius^e, et antiquarii omnes attestantur. Et, si deessent alii, satis unus esset M. Antonius, qui in oratione funebri, quam de Julio Cæsare dixit, inter cætera ad commiserationem indignationemque accommodata, in ea urbe Cæsarem extinctum per insidias lamentatur, cujus urbis pomœrium late protulerat. Quid illud? sentit Tacitus^g Romulum fuisse principem, qui senatores majorum gentium: Brutum, qui minorum appellaverit: cum tamen ante Brutum reperiamus minorum mentionem: quos enim patres adlegit Tarquinius Priscus, minorum gentium nominatos Livius^h aliique ex veteribus fere omnes consentiunt: quin antiquitatis indagatores Paulus Manutius, Onuphrius, aliique pro certo id habent; Onuphriusque etiam ex M. Tullio persuadet. Quid? cum votum describitⁱ, quod Equestri Fortunæ conceperant equites Romani pro incolumitate Augustæ, nonne dicit? “Cum Romæ inter multa ejus Deæ “delubra nullum tali cognomento esset, Antium, quo in “oppido ædes erat, quæ ita nuncupabatur, donum fuisse translatum:” et tamen erat Romæ templum Fortunæ Equestris, quod ducentis fere ante annis Q. Fulvius prætor bello Celtiberico voverat; idemque mox censor magnifice construxit: cujus tum votum, tum ædificationem multis refert T. Livius^k, ejusque meminere Vitruvius, Julius Obsequens, Valerius Maximus, Pub. Victor, alii fere omnes. Ei autem, qui templum non extitisse suspicaretur Tiberio principe, consumptum forte incendio ruinave; occurrit Justus Lipsius^l ex Publio Vic-

^a Annal. l. 12. ^b Ep. ad Att. l. 13. ^c Histor. l. 43. ^d Lib. 13. c 14. ^e Descript. urb. Rom. p. 223. ^f Apud Dion. ^g Annal. l. 11. ^h Lib. 1. ⁱ Annal. l. 3. ^k Lib. 40. et 42. ^l In notis.

tore, occurrit Marlianus ex Vitruvio^a, occurro et ipse non mala, ut mihi videtur, ex Valerio Maximo conjectura, qui ^binter neglectæ religionis exempla Q. Fulvium enumerans, à quo marmoreæ tegulæ Junonis Laciniae in ædem Fortunæ Equestris, quam Romæ faciebat, translatae fuerant; negat eum post hoc factum mente constitisse, quin etiam per summam ægritudinem animi expirasse. Profecto si hæc ipsa ædes de cœlo tacta conflagrasset, aut alia vi concidisset, inter irati numinis indicia, pœnasque violatæ religionis hoc quoque Valerius commemorasset.

Sed hæc, quæ sparsim attigi pauca de multis, singula quædam sunt, et fortasse alicui videri possunt patrocinio digna; illa certe, quæ in libro historiarum ultimo, tanquam in fundo hæserè, unum congesta sunt in locum plurima apertissimaque mendacia. Narraturus Hierosolymæ urbis supremum diem Tacitus, congruens arbitratur primordia ejus aperire: ac Judæorum quidem originem aperit in hunc modum. "Judæos Creta insula profugos novissima Libyæ infedisse memorant, quæ tempestate Saturnus vi Jovis pulsus cesserit regnis; argumentum è nomine petitur: inclytum in Creta Idam montem: accolas Idæos Judæos vocitari." Falso primum, ac pene pueriliter: nec unquam Idam videre Judæi. "Quidam regnante Ifide (ait ille) exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Juda, proximas in terras exoneratam." Commentitia omnia: nam quid hominis est, oro, iste Hierosolymus? nec Judas habet hîc locum. "Plerique Æthiopum prolem, quos, rege Cepheo, metus atque odium mutare sedes perpulerit." Inscite et fabulose: præsertim cum Judæi cane pejus et angue oderint Æthiopas. "Sunt qui tradant, Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, ac mox proprias urbes Hebræasque terras et propiora Syriæ coluisse." Falsa veris permista: neque enim Ægypto potiti sunt Hebræi. "Clara alii Judæorum initia: Solymos carminibus Ho-

^a Lib. 4. ^b Lib. 2.

“meri celebratam gentem conditæ urbi Hierosolymam
 “nomen è suo fecisse.” Nugæ: quasi vero à Solymis
 Judæis dicta sit Hierosolyma, cum tanto ante eorum ad-
 ventum urbs eo nomine diceretur. “Plurimi autores
 “consentiunt, orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fæ-
 “daret, regem Occorim adito Hammonis oraculo reme-
 “dium petentem, purgare regnum, et id genus homi-
 “num, ut invisum Deis, alias in terras avehere iussum.”
 Hæc vero tam contumeliosa, quam falsa sunt: cum nul-
 la tabes, nullum oraculum, nullus Occoris, nullum prin-
 cipis imperium fuerint Judæorum fugæ causa. “Sic
 “conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis lo-
 “cis relictum sit, cæteris per lacrymas torpentibus, Mo-
 “sen unum exulum monuisse, ne quam Deorum homi-
 “numve opem expectarent ab utrisque deserti: sed sibi-
 “met ut duci cœlesti crederent.” Impie dictum, neque
 à scriptore cætera culpante sine reprehensione præter-
 eundum. “Assensere, atque omnium ignari fortuitum
 “iter incipiunt. Sed nihil æque quam inopia aquæ fati-
 “gabat: jamque haud procul exitio totis campis procu-
 “buerant, cum grex afinorum agrestium è pastu in ru-
 “pem nemore opacam concessit. Secutus Moses, con-
 “jectura herbidi foli, largas aquarum venas aperit.” Ve-
 ritas, tuam fidem; quam anilibus enim te commentis
 corrumpit historicus! “Id levamen, et continuum sex
 “dierum iter emensi, septimo pulsus cultoribus, obtinue-
 “re terras, in quibus urbs et templum dicata sunt.”
 Sex dierum? at, si nescis, quadraginta iter illud anno-
 rum fuit. “Effigiem animalis, quo monstrante errorem
 “sitimque depulerant, penetrali sacravere:” risum, an-
 iam teneatis, amici? “cæso ariete, velut in contume-
 “liam Hammonis.” Jam vero constipant sese premunt-
 que mendacia. “Bos quoque immolatur, quem Ægyp-
 “tii Apin colunt. Sue abstinent, memoria cladis, quod
 “ipsum scabies quondam turpaverat, cui id animal obno-
 “xium. Longam olim famem crebris adhuc jejuniis
 “fatentur --- septimo die otium placuisse, quia is finem
 “laborum tulerit: dein blandiente inertia, septimum
 “quoque annum ignaviæ datum. Alii honorem eum
 “Sa-

“Saturno haberi: seu principia religionis tradentibus I-
 “dæis, quos cum Saturno pulsos et conditores gentis ac-
 “cepimus: seu quod è septem syderibus, queis mortales
 “reguntur, altissimo orbe et præcipua potentia stella Sa-
 “turni feratur, ac pleraque cœlestium vim suam et cur-
 “sum septimos per numeros conficiant.”

Sed jam finis fit in re prope infinita: tædet enim me planeque pudet, singulis historicum verbis tam prodigialiter audire mentientem. Enimvero, Corneli Tacite, si tibi ultima terrarum sola, atque Orientis extrema commemoranda fuissent, aperiendaque origo gentis nunquam Romanis armis aditæ, imo nec antea vobis auditæ; profecto in magna locorum ignoratione scribenti condonandum aliquid foret: at de natione dicebas toties à Romanis subacta; ad quam regendam quotidie migrabant ex urbe remigrabantque præsides; cujus captivis ob recentem Titi triumphum plena erant Romæ propemodum omnia^a; de qua scripserat tam multa Flavius Josephus, nobilis in primis autor, statuamque ob ingenii gloriam in urbe meritis: hujus si tu scripta (quæ Vespasiani Titique filii jussu tradita jam erant publicæ bibliothecæ,) consulisses; si saltem captivos passim, ut ita dicam, obvios de rebus suis interrogasses, uti solertem decebat historicum; audisses, opinor, ab iis, esse originem sibi ab Heber uno ex posteris Noemi, ab eoque Hebræos primum dictos: deinde ab Jacobo, sive Israele Abrahami nepote Israelitas: demum ab Juda uno ex Jacobi liberis Judæos appellatos: audisses urbem Hierosolymam primo Salem nominatam, postea captam à Jebusæis adjuncto victorum nomine Jebusalem, indeque Hierusalem vocari cœptam, antequam in Judæorum potestatem, qui Pharaonis jugum excusserant, devenisset: audisses eorum ex Ægypto fugam, clara cœlo, clara terræ marique prodigia, primordia religionis, sacrificiorum ac rituum causas, instituta, moresque majorum: quæ te compotem jam veri factum, non dubito quin adegissent, ut aut, nugis

^a S. Hieronym. de viris illustrib. c. 13. --- Euseb. Eccl. Hist. l. 3. c. 9.

posthabitis, ea tantummodo feligeres, aut faltem inter tam multa, hæc quoque non omitteres: sic nimirum in Judæorum rebus ad posteros transmittendis, et historiæ veritati et legentium oblectationi multo melius, quam anilia isthæc figmenta ex Apione grammatico, quem Tiberius appellabat mundi Cymbalum^a, temere congerendo prospexisses. Sed nimirum in eam gentem odium, sine quo tamen scribere te gloriari^b soles, in hujusmodi convicia atque commenta te compulit: mihique planissime persuasit, id quod aliunde in animum induxeram meum, historiam à te susceptam esse præceptorum causa, in iisque tradendis vigilasse te ubique multum: in aliis vero partibus per incogitantiam præteriisse nonnulla, aliqua invidie atque odiose concinnasse, non pauca, quæ ad præcipiendum præmolirentur viam, de industria composuisse.

Quamobrem videtis, auditores, quam non temere de Cornelianis conjecturis ambigere me, easque suspectas mihi esse, ac subolere aliquid falsi paulo ante dicebam: nam ex iis, quæ manifesto tenentur, erratis, de aliis quorum dubia videtur fides, argumentum capere prudentiæ est. Quanquam has ipsas hominis conjecturas atque animadversiones (quod postremum est ex iis, quæ mihi proposui ad dicendum,) si per sese, nulloque derivato aliunde præjudicio exploremus, fortasse videbimus, quam parum in iis momenti veritatisque resideat interdum. Neminem vestrum fugit, auditores, historiam idcirco appellatam esse imaginem rerum, quod quales in auctoribus res erant dum gerebantur, tales appareant in scriptoribus dum leguntur: nihil ut ab his liberalius augendi minuendive studio adjungatur, quod cum illorum facinoribus non adæquetur. Est enim hæc historico proposita lex, et, si Platoni credimus^c, Inde historia nomen accepit, quod præteritorum memoriæ cæteroqui interituram sistat apud posteros. Quod si inter narrandum multa de suo quis apponeret, non hic accepta pos-

^a C. Plin. in præfat. ad D. Vespas. ^b Lib. i. Annal. et Histor.

^c In Phædro,

teritati transmitteret, sed nova propemodum concinnaret. Atque hoc est, quod Tacito dandum vitio videtur: quod aliqua narrationibus crebro inferat, non tam ad historiæ cursum, quam ad historici acumen cognoscendum. Ut enim erat ille ingenio in aulis principum subactò, ita occasionem arripiebat identidem lectorem interpellandi, eaque docendi, quæ longo usu homo non incallidus observaverat: et, si minus re acciderant, accidisse tamen probabile videri posset. Exemplo hæc sint. Vita cedens Augustus hæredem imperii Tiberium legit: hîc mihi Tacitus, "Non hoc, inquit, charitate, aut reipublicæ cura factum est: sed, quoniam arrogantiam sævitiam-que Tiberii Augustus introspererat, comparatione deterrima sibi gloriam quæsit^a." Vafre id quidem, an vero historice, videamus. Quem enim sufficeret potius Augustus, quam Livix omnia moderantis filium? quam privignum et generum? quam rei militaris peritissimum? Induxerat quidem Augustus in Cæsarum familiam adoptaveratque Caium et Lucium, mox et Agrippam ex Julia filia nepotes^b: sed Lucio Caioque duodeviginti mensium spatio defunctis Tiberius et Agrippa supererant ex adoptatis. Utrum ergo ex his eligeret? Agrippamne, ex una parte neque ætate neque experientia tantæ moli parem, trucem præterea, et accensum ignominia, rudem bonarum artium, stolideque ferocem^c: ex altera Augusto adeo infensum, ut, autore Suetonio^d, "ob ingenium fordidum ac ferox eum abdicaverit, seposueritque Surrentum:" ut addit vero Dio^e, ob serviles ejus mores, continuatamque nequitiam, non abdicaverit modo, sed ejus etiam facultates in ærarium militare retulerit, ipsum in Planasiam Corsicæ propinquam insulam relegaverit? Hunc igitur quia non reliquit hæredem imperii, reliquit autem Tiberium, hoc est, ducem bellorum laude inclytum, qui devicto Oriente, receptisque signis, quæ Crasso ademerant Parthi; mox Rhætico, Vindelico, Pannonico, Germanico bellis feliciter administratis, exceptus est

^a Annal. l. i. ^b Suet. in Aug. c. 65. ^c Tacit. Annal. l. i.
^d In Aug. c. 65. ^e Hist. l. 45.

Romæ novo, nec antea cuiquam tributo genere honoris^a; qui toto Illyrico perdomito, gravissimum externorum omnium bellorum post Punica confecit; qui repetita superataque Germania, illatam ex Variana clade populo Romano ignominiam incredibili prudentia ac fortitudine delevit unus^b: cui ob res præclare ubique locorum gestas, præter inusitados honores ac triumphos, obtulit senatus, ut Inviæctus cognominaretur^c; quem Augustus appellare consueverat modo virum fortissimum, prudentissimumque ducem; modo peritissimum rei militaris, atque unicum populi Romani præsidium^d; modo curas ac vota sua, pro cuius salute obsecraret assidue Deos, ut valere eum paterentur, si non populum Romanum perosi essent^e: hunc, inquam, virum, quia, posthabito Agrippa, hæredem imperii Augustus instituit, dicendus est, "Non charitate, aut reipublicæ cura adscivisse successorem, sed comparatione deterrima sibi gloriam quævisisse?" Et quem, rogo, si cura reipublicæ, imperiique bono eligere unum ex omnibus voluisset, quem Tiberio potiore potuisset eligere? Nam si gloriam sui ex aliena comparatione spectasset, non erat, quod ab Agrippa discederet: ad quem eligendum non movere potuisset charitas in illum, quem odisset: nec studium reipublicæ, cui administrandæ imparem eum nosset ob ætatem inertiamque ac servile ingenium.

At hæc opinio de Augusto adsciscente Tiberium successorem, non fuit Cornelii Taciti conjectura, sed aliorum sermo in eum modum interpretantium Augusti mentem^f. Quasi vero Tacitus insolens sit attribuendi aliis, quod ipse unice sentiat: nam si hic fuit hominum sermo, quî latuit Velleium Paterculum ea tempestate degentem in aula? quî Suetonium Tranquillum? quî Dionem Cassium? quî Sextum Aurelium? quî alios scriptores? Imo Velleium lego ita scribentem: "Non est diu cunctatus Cæsar Augustus: neque enim quærendus erat, quem legeret, sed legendus qui eminebat g." Lego Sucto-

^a Vell. l. 2. -- Suet. in Tib. c. 9. ^b Idem c. 16. ^c Vell. l. 2.

^d Suet. c. 17. ^e Idem c. 21. ^f Tacit. Annal. l. 1. ^g Lib. 2.

nium hac ipsa de re sentientem in hunc modum: "A-
 "grippa abdicato atque seposito, certum erat, spem suc-
 "cessionis incumbere uni Tiberio ^a." Lego Sextum Au-
 relium in hæc verba idem confirmantem. "Satis pru-
 "dens in armis, satisque fortunatus ante sumptum impe-
 "rium sub Augusto Tiberius fuit: ut non immerito rei-
 "publicæ dominatus ei committeretur ^b." Quod si Dio
 ejus rei meminit ^c, atque hanc ipsam nonnullorum suspi-
 cionem affert de Augusto; tamen, cum non sub illius
 obitum (id quod Tacitus affirmat,) sed post multo fuisse
 hunc populi sermonem aperte sic scribat, "Verum hi ru-
 "mores serius in vulgus dari cœperunt;" verisimile ex
 hoc etiam capite mihi fit, non ante scriptorem Tacitum
 illud in cujusquam animo aut ratione fuisse. Imo ad
 Tacitum refellendum respexisse crediderim Suetonium;
 dum, "Nec illud, inquit, ignoro aliquos tradidisse, Au-
 "gustum -- ambitione tractum, ut tali successore deside-
 "rabilior ipse quandoque fieret: adduci tamen nequeo,
 "quin existimem circumspiciendum et prudentissimum
 "principem in tanto præsertim negotio nihil temere fe-
 "cisse: sed, vitiis virtutibusque Tiberii perpensis, potio-
 "res duxisse virtutes ^d." Idque multis gravibusque con-
 jecturis toto illo capite persuadet. Hoc autem, uti di-
 cebam, quam non temere ego quidem referam ad Ta-
 citum, qui æqualis fuit Suetonii, paulo tamen ante il-
 lum scripsit historiam, facile animadvertet, qui redargui
 à Suetonio Tacitum non raro alibi observaverit.

Sed video, quid hic tandem afferre possint aliqui, Ta-
 citum non male de Augusto persuasisse illud sibi: quip-
 pe verisimile est, ut sunt homines gloriæ cupidi, ex ma-
 lo successore famam nominis sui augere eum voluisse.
 Itane vero, dum ad historiæ veritatem accedere me exis-
 timo, ad historici nescio quæ vaticinia, et commentatio-
 nes allidor? Ergo historiæ fidem huc revocas, ut non
 tam vera quam verisimilia consectando cum poesi con-
 fundas historiam? Et tamen hoc ipsum discrimen cum
 historiam inter ac poesim autor sane probabilis Aristote-

^a In Tib. c. 15. ^b In Tib. ^c Hist. l. 58. ^d In Tib. c. 27.

les afferret^a; negavit, eam quæ vera et facta contexeret, poesim esse, quæ non facta, sed factis similia narret, esse historiam. Nec aliam ob causam Cyri vitam à Xenophonte compositam negant historiam esse; nisi quia, perfecti regis formâ sibi ante oculos positâ, dum ille æque laborat vera de Cyro et paria veris prædicare; non ad historiæ fidem, sed ad iusti speciem imperii regem regnumque descripserit. Et vero spectasse Tacitum potius verisimilitudinem quam veritatem, vir eruditus in paucis, ac philosophus profecto nobilis Bonamicus ante me scripserat in hunc modum: "Falsum ego quidem "appello Cornelium Tacitum, quod diverticula quædam "ad differendum plus æquo quærat, secteturque nimium "umbras, verisque similia, quæ reipsa vera non sunt: "quo nihil est ab historia magis alienum^b."

Quod si ad hæc addamus, neque etiam similitudinem veri solide tenuisse Tacitum in hac interpretatione, ut supra adversus illum cæterorum testimoniis historicorum, ac ratione ipsa pugnavimus; quid superest, nisi ut ad extremum conficiamus, ad hoc hominem impulsus cupiditate docendi exercendique, quas intime callebat, artes atque argutias? Nempe, ut loco suggereret arcanum tyranno quam regi aptius, Esse è re famaue principis, si sibi deteriore substituat; optimum factu existimavit in Augusto Tiberium adoptante eam causam mercemque distrahere, seque *πολιτικῶν* opportune venditare. Saltem (quando jam sive ex sua, sive ex aliena sententia exitiale præceptum obtruserat, dixeratque Tiberium non adscitum reipublicæ causâ,) subiecisset in contrariam partem, Augustum jurasse in concione^c, Se reipublicæ causâ Tiberium elegisse; id quod de Agrippa eadem die adoptato non addidit: retulisset aut exercitus plausum accipientis in Gallia Tiberium^d, eumque ante meritis ac viribus, quam nomine Cæsarem consalutantis; aut eorundem militum iudicia coram Augusto ad Tiberium transferentium illud Ennianum,

^a In Poet. ^b In sermonib. poet. serm. 5. de verisim. ^c Vell. l. 2. -- Suet. in Tib. c. 21. ^d Vell. l. 2.

Unus homo nobis vigilando restituit rem^a: subdidisset aliorum dictum de moderatione Tiberii, qui, cum septem triumphos meruisset, tribus contentus fuerit^b: meminisset complurium Augusti literarum, quibus nihil se non sperare Tiberio comite, nihil non timere illo deficiente; in eoque uno salutem imperii Romani positam esse testatur^c. Hæc saltem si ex altera parte non omisisset, non modo æquius induxisset hominum sermones, non modo notam vitasset vaticinantis historici; sed crimen etiam ingenii trucidis, ac deteriore ubique partem confectantis effugisset. Quo in genere accipite illud interpretantis perperam historici documentum. "Cor. Cethego et Vitellio Varrone consulibus (inquit Tacitus) pontifices, eorumque exemplo cæteri sacerdotes, cum pro incolumitate principis vota fusciperent, Nerone quoque ac Drusum Germanici filios iisdem Diis commendavere, non tam charitate juvenum, quam adulatione: quæ moribus corruptis, perinde anceps si nulla, et ubi nimia est^d." Audio causam, audio et præceptum: sed in illa veritatem, in hoc opportunitatem requiro. Nam quomodo id adulatione, et non potius benevolentia factum fuisse putandum est, cum alias offensionem Tiberii subire, Tacito ipso teste^e, non dubitaverit populus Romanus, amore Germanici ejusque sobolis: quem amorem favoremque præ se perpetuo tulit, quanquam Livia Tiberioque ac Sejano indignantibus? Nonne idem Tacitus in funere Germanici descripserat accensa præter modum studia hominum in Agrippinam, "illam decus patriæ, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen" appellantium: rogantiumque Deos, ut "integram ei prolem, ac superstitem iniquorum esse vellent?" quin etiam tota urbe clamitantium "concidisse rempublicam, nihilque spei reliquum?" idque tam prompte ac aperte, "ut non meminisse imperitantium^f" viderentur? Nonne "quo prius die forum ingressus est Drusus (inquit idem Ta-

^a Suet. in Tib. c. 21. ^b Vell. l. 2. ^c Suet. in Tib. c. 21. ^d Annal. l. 4. ^e Annal. l. 3. ^f Ibid.

“citus,) congiarium plebi datum admodum lætæ, quod
 “Germanici stirpem jam puberem adspiciebant^a?” imo
 nonne “laudante Tiberio pro rostris defunctum filium,
 “senatus populusque (ut idem scribit) habitum ac voces
 “dolentum, simulatione magis quam libens induebat, do-
 “mumque Germanici reviviscere occulti lætabantur^b?”
 Quid ergo Tacitum movit, ut immemor fui diceret,
 “Drusum et Neronem publicis votis insertos non tam
 “charitate juvenum, quam adulatione,” nisi primum ho-
 minis ingenium ad obtrectandum, atque ad argutum et
 callidum aliquid, qua data cumque occasione, præci-
 piendum?

Nec illud melius est, quod supra indicavi. Reliquit
 Augustus in imperii rationario consilium; ne successores
 proferre vellent imperii fines^c. Quod salutare monitum
 magnopere commendatum ab historicis reperio; causam-
 que lego apud Dionem in hunc modum^d: “Cum diffi-
 “cultus imperium tantum servari possit, periculum fore,
 “ne plura appetentes parta quoque amitterent.” Addit-
 que idem Dio, “Hoc non verbis modo, sed re ipsa ser-
 “vasse constat Augustum: namque etsi plurima barbaro-
 “rum sui juris poterat efficere, nunquam tamen voluit.”
 Et Augusto quidem similes imperatores potius cupiebant
 augere dignitatem, ut ait Appianus^e, quam propagare
 imperium inter barbaros, gentem inopem minimæque
 utilitatis. “Quorum ego (inquit) nonnullos Romam mis-
 “sos ob id, ut se suaque Romanis dederent, neque im-
 “peratorem admittentem, sed ut inutiles sponte recu-
 “santem: plurimis quidem nationibus reges statuunt Ro-
 “mani, nihil his ad imperium indigentes.” Ut sane non
 immerito Augustus ipse hoc consilium pluribus extollat
 apud Julianum in Cæsaribus^f, dicatque; iis terminis im-
 positis consuluisse se in posterum reipublicæ, adamantini-
 numque reddidisse Romanum imperium. Cujus qui de-
 inde claustra laxarunt, magno rei Romanæ malo experti
 sunt, quantum in ea admonitione prudentiæ foret, ut

^a Annal. l. 3. ^b Annal. l. 4. ^c Annal. l. 1. ^d Hist. Rom.
 l. 56. ^e In præfat. hist. ^f Pag. 37.

apud Zosimum^a alicubi legimus. Et tamen hariolus noster, "Addiderat, inquit, consilium Augustus coer-
cendi intra terminos imperii: incertum metu, an per
"invidiam^b." En quo lævum ingenium flexit: cum cæ-
teri probaverint Augusti consilium, quod nimia vastitas
perinde imperiis atque corporibus periculosa esset, tem-
perarique melius ac defendi iusta amplitudo quam im-
modica posset; homo ad maledicendum æque proclivis
atque adversus commendationem probationemque recte
factorum implacabilis, quod erat cautionis et prudentiæ,
metum; quod beneficentiæ et amoris, invidiam inter-
pretatus est.

Denique, ut exemplis, quæ alia nascuntur ex aliis,
modum quandoque faciam; mos erat Tiberio præfides
raro mutare, ac plerisque ad finem vitæ in iisdem exer-
citiis ac provinciis habere: adeo ut, teste Flavio Jöse-
pho^c, toto imperii tempore, id est, viginti trium anno-
rum spatio, duos Judæis rectores imposuerit, Gratum
Pontiumque: nec se aliter gesserit in aliis provinciis.
Causam hujusce moris ac moræ hanc à Tiberio redditam
amicis sciscitantibus affert Josephus^d Vespasiani familiaris-
simus, adversus quem inter præcipuos Judæorum duces
bellum gessit Nerone principe, scripsitque triginta ferme
annis ante Cornelium Tacitum. Potestates semel consti-
tutas adeo finire se Tiberius aiebat, ut parcatur subditis
civitatis: cum enim natura omnis magistratus ad ava-
ritiam sit pronior, si diutius eo fruatur, satiatos lucris,
segniores ad rapiendum fieri: quod si successor immi-
neat, non suffecturos eorum aviditati provinciales: dum
decessor tanto magis spoliatur, quanto minus temporis ad
hoc agendum sibi putat reliquum. Utebaturque hac si-
militudine. Confauciati cujusdam vulnera muscæ con-
fertim ingruentes operuerant; eum quidam forte præte-
riens miseratus est, existimans languidiorem, quam ut il-
las posset arcere: accedensque propius parabat eas abige-
re: orante autem saucio, ut se sic esse sineret; quæsiuit

^a Lib. 2. et 3. ^b Annal. l. 1. ^c Antiq. Jud. l. 18. c. 5.

^d Ibid.

alter causam, cur liberari ea molestia nollet: tum ille; Imo his abactis, majorem tu mihi molestiam facefferes: nam hæc jam saturata sanguine remiserunt nonnihil; quod si harum loco recentes famelicæque succederent, opinor, me pessime ante affectum facile conficerent. Quare se quoque dicebat Tiberius hac ratione consulere populis eorum avaritia et rapacitate vexatis, qui more muscarum eos infestarent: præsertim si ad innatam cupiditatem metus accederet cito deponendi magistratus. Quem apologum, sed modice detortum, deque brutis animantibus Æsopico more conformatum legerat, credo, Tiberius apud Aristotelem ^a in eandem sententiam. Sed nugamur scilicet, qui hisce de rebus Josephum consulimus, quamquam literarum æque ac armorum gloria nobilem, Græcumque Livium, ut Hieronymus appellare consueverat. Ipsum potius Cornelium Tacitum sagacem in primis ad indaganda consilia conjectorem, quid super Tiberiana cunctatione vaticinetur, audiamus. “Causæ, inquit, variæ traduntur: aut tædio novæ curæ semel placita pro æternis servavisse: aut invidia, ne plures fruerentur: aut demum, quia, ut callido ingenio erat Tiberius, ita anxio judicio, neque eminentes virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, à pessimis dedecus publicum metuebat ^b.” Proh! facundumne dicam ingeniosumque causarum inventorem atque interpretem, an insensum omnibus scriptorem, planeque *μωρολογον*? Nam quæ isthæc objurgandi libido aut livor est, omnia sequius accipere, totque inter causas, quas traditas vulgo dicit, hanc civilis probique moris unam omittere, quæ aut sola, aut una cum aliis, Josepho saltem scriptore ac duce clarissimo, iisque temporibus propiore, tradebatur? Sed quis non videt, hic atque alibi non tam Tiberii quam scriptoris aperiri consilia? quis non intelligit, quod jam sæpius queror, hisce commentis non afferri præteritorum conjecturas, sed futurorum præcepta monstrari? neque ea ad regendam humanam vitam, sed ad perturbationem tenebrasque rebus omnibus

^a Rhet. I. 2. ^b Annal. I. 1.

inducendas? quis non sentit, hanc scribendi viam de industria initam sive simulatione odii adversus imperantes, quod speciem haberet libertatis: sive obtrectationis affectatione, quæ pronis auribus exciperetur: sive calliditatis insinuandæ studio, quod apud homines status sui rationibus perverse consulentes facilem aditum inveniret, ac legis instar futurum esset? Sed jactet se Tacitus licet, nihil à se amore odiove narrari: plerosque sibi nec injuria, nec beneficio cognitos describi: omnia sine ira et studio, quorum causas procul habeat, à se tradi^a. Etenim sicut odio, nimioque castigandi mores studio multa dixisse satis constat; neque ipse hanc notam (quippe qui ingenuus liberque videri voluit,) magnopere recusavit^b; ita adulationem ambitionemque, fœda, ut ipse ait^c, crimina servitutis, me judice, non effugit.

Accipite, si placet, atque hîc præcidam orationem meam, unum sed insigne adulationis exemplum. d “Degebat Alexandriæ Vespasianus statos Etesiarum dies, et “certa maris opperiens; cum multa miracula evenere, “quibus cœlestis favor, et quædam in imperatorem inclinatio Numinum ostensa est.” Quam magnifice primum atque elate: sed videte quam serio, quam sine furore. “Ex plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus “genua ejus advolvitur, remedium cœcitatatis exposcens; “precaturque principem, ut genas et oculorum orbes oris excremento respergat. Alius manu æger, eodem “Deo autore, ut pede ac vestigio Cæsaris calcaretur, “orabat.” Quid ad hæc Vespasianus? attendite, quam ille non vane et ambitiose. “Primo aspernari lamentantes, mox obsecratione miserorum flecti, postremo rem “æstimari à medicis jubet.” Caute enimvero, ac sapienter: quid tum postea? Ubi à medicis pronunciatur, “Id fortasse curæ Diis, et divino ministerio principem “lectum; Vespasianus cuncta fortunæ suæ patere ratus, “erecta, quæ adstabat, multitudine, jussa exequitur. Statim conversa ad usum manus, et cæco reluxit dies.” Quid unquam humano majus diviniusque tanta cum fi-

^a Hist. l. i. ^b Annal. l. i. ^c Hist. l. i. ^d Hist. l. 4.

dei veritatisque professione narratum est? sic enim concluditur: "Utrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium." O simplicem candidumque scriptorem! ô virum antiquæ probitatis! ô fraudis ac doli ignaram animam! Et quod erat tempus opportunius interpretandi? qui commodior locus aut ingeniosas pauperum semper artes aperiendi, aut turpem assentationem medicis exprobrandi, aut levissimam principum virorum de Divinitate opinionem irridendi? Non me fugit, hæc mira de Vespasiano ab aliis quoque fuisse memoriæ prodita. Sed neque etiam me fugit, solitum esse Cornelium Tacitum, quæ ab aliis simplici plerumque narratione, eoque historice scribuntur, consignare literis non sine interpretatione factorum, conjectione causarum, exploratione animorum: quibus ille artibus si voluisset hîc quoque uti, annon potuisset, et quidem vere congruenterque sibi, favorem illum cœlestem, ut ipse vocat, inclinationemque Deorum transferre ad præstigias Apollonii Tyanæi Vespasiano amicitia conjunctissimi? quem Apollonium iis diebus Alexandriæ cum Vespasiano fuisse, atque hujusmodi ludificationibus in admirationem sui convertisse Alexandrinos Philostratus commemorat^a. Sed nimirum Vespasianus is erat, à quo familiæ suæ dignitatem inchoatam esse Tacitus gloriabatur^b: dandumque aliquid fuit illius gloriæ, quæ demum in scriptoris gloriam redundaret: vosque hoc uno exemplo docendi eratis, adolescentes, quantum momenti sit in iis autoribus, quos adulationi infensos vulgo prædicant multi, in iisque sub liberæ severitatis nomine malignitatem amant.

Quod si hæc assentationis accessio fiat ad reliquas eorum virtutes, quidni eos longe inferiore posthac loco habeatis, despiciatisque, non perinde quidem omnes, cum inter acutos sane scriptores illorum aliqui, certe Tacitus prima cum laude numerandus sit; sed aut ad eos legendos firmato adversus calliditatem animo accedatis; aut penitus (si quidem media isthæc consilia plerumque nulla

^a Lib. 5. ^b Hist. l. 1.

sunt,) ab eorum amore ac studio recedatis? Non sunt, mihi credite, rhetores, non sunt tanti, ut simplex ista candidaque animorum vestrorum fides, iste ingenuus, qualisque viros nobiles, id est, vestri similes decet pudor, tentari debeat horum fraudibus veteratorum. Habent hoc illorum præcepta, si nescitis, ut primum nescio quo dictionis illicio legentem obtineant, et quibusdam sententiarum acuminibus haud ingratis vellicent: mox, ut sunt ad prudentiæ similitudinem facta, ad res quotidianas obvia similitudine commode referantur, passimque in hominum corona, tanquam effata sapientiæ, communicentur: demum lectione æstimationeque in imitationem versa, alumnos suos similibus exempla occulte doceant, ac brevi politicæ calliditatis artifices præceptorumque conforment. Et vero è bipartita illa, quam initio proposui, classe, qui ita transiliunt historiæ fines, ut civis boni nomen haudquaquam violent; saltem, si spatiis excluduntur historicorum, habent quo sese inter morales scriptores cum dignitate recipiant. Quanquam enim rebus gestis affingunt aliqua, tamen simulacrum tacite meditantur, ad cuius imitationem se lectores explorent corrigantque, atque idcirco quæsitis illud virtutibus expolire nituntur. Hoc modo Cyrum, quem mediocri fuisse literatura aut etiam nulla Plato sensit^a, Xenophon, ut non ad historiæ filum opus dirigebat, literis perbene ac disciplinis imbutum, nescio qua motus conjectura, proposuit; ne in rege, quem regum exemplar esse voluit, principem contempnisset partem non sine legentium detrimento videretur. At vero isti, qui per speciem tradendæ prudentiæ, secretiora quædam fallendi præcepta, fraudesque aulicas ingeniose commonstrant, ita (odione generis humani, an obtrectationis dulcedine?) historiarum materiam eligunt aut hominum postremos, et commentationibus suis infra postremos reponunt: aut ambiguae, sæpe etiam honestæ famæ viros; atque eos interpretationum nescio quibus præstigiis occulte conversos in arrogantiae et calliditatis exempla commutant; ut ex iis, qui

^a De Legib. dial. 3.

ad illos legendos accedunt, nonnulli quidem ad detestationem excitentur, plures tamen ad imitationem alliciantur, nemo eosdem mores efferat, quos attulerat.

Quare nolite, per Deum, tanto cum discrimine tam levem auram prudentiæ, tamque incivile politici nomen affectare: nolite æqualium vestrorum societatem, dulcemque amicorum consuetudinem, morum simulatione importunisque suspicionibus insuavem reddere: nolite generosos animorum impetus, qui vos ad plurimorum commoda, publicamque salutem ferunt, in nescio quibus privati status rationibus, lucroque plane illiberali retinere: et, quod caput est, nolite pietatis faciem, quæ regia via incedentibus præit, alio per diverticula præposteræ utilitatis abrepti non sine ruinæ periculo declinare. Quantum à vobis religio, primum pectoris humani bonum; quantum fides societatis humanæ vinculum; quantum patria fortunis ac vita potior expectant ac flagitant: quantum hic ipse locus, atque hoc rhetoricæ templum exposcit, (quod, Aristotelis sententia^a, sicut ab dominatrice omnium politica fundatum est, ipsique olim hujus templi cultores politici appellati sunt; ita vos à privatis commodis exemptos ad politicum, id est, publicum bonum conversos cupit:) tantum efficite, ne inter hæc annalium historiarumque monumenta, humanæ contemptum fidei, ne juris æquitatisque neglectum, ne oblivionem religionis à religiosis præceptoribus tanta cum vestra jactura, nostroque dedecore didicisse videamini. Hoc ipse ad extremum (si quid gratiæ apud auditores inire novitas potest,) oro quæsoque rhetores meos, gloriari ut possim, me primo cum iis congressu è duobus, quæ proposui, utrumque impetrasse: et à malorum civium studio abtraxisse bonos; et à politico historicorum senatu bonorum suffragio, historicos amovisse malos: utrobique vero historiam, quod erat mihi destinatum, à calumnia liberasse.

^a Rhet. I. 1.

PRO-

PROLUSIO TERTIA.

An poetæ dicendi sunt obscænorum carminum scriptores.

NOMEN hodiernæ disputationis animo præcipiunt, opinor, ii, qui superiorum annorum, institutique mei recordantur. Etenim hoc mihi pridem consilii fuit, pro ea, quam profiteor, arte, sic apud novos auditores dicere, ut, si quid illi anticipatum mentibus suis afferrent adversus rhetoricæ facultatem, in ipso statim limine deponerent, ac templum hoc eloquentiæ securo erectoque animo ingrederentur. Id ego ut commodius certiusque perficerem, multa in unam hanc artem objecta conglobatim crimina, quasi confertam hostium aciem, scite separavi; aliaque in oratoriam, in historiam alla, alia in poeticam intentata distraxi: ut, Horatiano exemplo, par essem fortasse singulis, qui me imparem facile noveram universis. Egi itaque pro oratoria primum, ingeniumque ac iudicium, quas partes non nemo satis inclementer atque illiberaliter oratoribus auferebat, perpetua esse ac propria eloquentium demonstravi: deinde magistram vitæ historiam à calliditate politica sejunxi. Poesis relicta demum est, quam hodie in theatrum hoc sapientium dabo, vobisque arbitris, viri literarum juxta ac honorum gradu clarissimi, suo illam cum hoste libentissime committam. Separanda mihi est in præsentia à pudica et proba poesis amatoria turpisque: imo quæ impudica est, poeticæ nomine, in quod invasit, exuenda, ac malas inter artes merito collocanda. Etenim nobilissimæ facultati hoc jampridem vitio dari animadverto: quod ejus in civitate nullus pene fit usus, nisi ut numeris libere lascivientibus animos adolescentium pelliciat, obscænæque aucupio voluptatis irretiat: adeo ut philosophorum alii ex artibus civium bono repertis poeticam serio et constanter excluderint^a: alii volumina de poetis

^a Plato dial. 2. de repub.

caute legendis audiendisque conscripserint, negaverintque inducendos in eorum opera adolescentes, nisi certis antea præceptis, quasi adversus venena remediis, instructi essent^a. Quod sane malum adeo crescit in dies, adeo deformia et fœda carminum portenta nostra hæc ætas videt, adeo postremi quique poetarum lutulenti fluunt, hauriuntque de fœce; ut sanctum poetæ olim nomen timide jam à bonis usurpetur, perinde quasi honesto ingenioque viro poetam salutari, convicio ac dehonestamento sit. Quare, ut hac dedecoris nota, pro eo ac debeo, poeticam liberem, non ego huic poetarum generi objiciam operum suorum turpitudinem, eosque à scribendo infamiae metu, aut injecta religione absterrebo: (nam hoc ipsi à religioso præceptore facile expectant, ac minoris faciunt pro civibus haud sanctissimis haberi se, modo poetæ interea laudem laurumque retineant:) sed hoc ipsum urgebo, quantum potero, in eamque, qua dolent ac reformidant, partem ego ferrum dirigam; atque ostendam, isthuc opificium, si nesciant, poesim veram germanamque non esse, ac proinde licere illis, abjecta è capite laurea, abire poetarum choro. Hoc autem quia intelligo novum videri non paucis, contraque me esse totam, ut ipsi aiunt, nationem poetarum; ideo date mihi hoc, viri sapientissimi, ut relictis in præsentia factis in speciem argumentis, vendibilique genere dicendi, nova forma orationis aggrediar severe causam, eamque philosophiæ suffragio definire contendam. In quo si me majus aliquid molientem nervi deficient ac vires, consolabor ipse me operis pulcherrimi aggressionem; laudisque fortasse nonnihil, quod primus id conatus fuerim, apud æquos rerum æstimatores impetrabo.

Rem porro totam, ut consilii mei summa facile ineat, ita paucis ratiocinando conficio. Poesi non licet avertere se à felicitate civium, aliove tendere figmentis suis: quod si faciat, haud videtur poesim usquequaque nominanda: hoc autem sine carere cum videam impudicum poema, quid sequitur, nisi ut, si hæc duo vera

^a Plutarch. de audiend. poet.

funt, eos, qui impuris carminibus imitantur, integre absoluteque poetas non esse pronunciem? Ac felicitatem quidem (ut priori loco aggrediar ad id, quod in rationatione prius est,) esse poesi propositam, deduco ex eo, quod artes, quæ exercentur in civitate, ita famulantur civili scientiæ, felicitatis humanæ contemplatrici ac præfidi, ut parem sortitæ omnes finem ad civium bonum pariter conspirent. Nam cum civilis facultas perfectum civitatis statum; civiumque beatitudinem moliatur, idque consequi haud possit absque disciplinarum opera reliquarum; dubitandum non est, quin singulæ artium, partem hujus in se muneris derivantes, in hanc denique populorum salutem fortunamque collineent: atque adeo constat poeticam, quæ una ex hisce artibus est, in parte hujus operis occupatam, laborare et ipsam circa publicam felicitatem. Sed nondum, quod proposui, plane confeci; ita enim statuo poeticæ finem civitatis bonum, ut negem partibus expletam omnibus numerisque suis eam esse poësim, quam ad hunc finem poeta non referat. Quod ex magno utique ingeniorum pari suadeo in hunc modum. Etenim Aristoteles cum dixisset in Ethicis^a, artes omnes subesse politicæ facultati, hoc est, artium reginæ; in primis vero cæterarum, ut ipse ait, honestissimas, militarem, æconomicam, ac rhetoricam; addit, ad politicam pertinere non solum, ut, quæ in civitate retinendæ sint artes, quasque addiscat unusquisque, et quatenus, ipsa definiat; sed utatur etiam actuosis atque operum conficientibus disciplinis, eisque leges ferat, quid agere singulæ debeant, quidve respuere, ideoque ab hujus scientiæ fine, fines aliarum contineri; hunc autem esse humanum bonum. Quibus ex verbis colligit bonus, ut opinor, indagator Aristoteleæ sententiæ Divus Thomas^b, imperium civilis scientiæ in reliquas disciplinas magnum quidem esse, sed esse longe minus in contemplatrices ac rationales, quas in cognitione et æstimatione rerum positas *ἡωυπνῆς* Græci vocant; quam in effectrices, et, ut iidem appellant, *πρᾶξις*, hoc est, consummationi ope-

^a Lib. 1. c. 1. et 2. ^b Lect. 1. et 2. in 1. et 2. c. Eth.

rum additas. Nam iis, quas posteriore loco dixi, artibus politica facultas præcipit, tum quod spectat ad earum usum, ut vel exerceant artificium, si in rem civitatis sit, vel ab eo, si secus, abstineant; tum quod pertinet ad operis designationem descriptionemque: ut faber non solum gladios ac venabula fabricetur, sed ita etiam fabricetur, uti ipsa imperarit: ideoque æris temperaturam, ac teli formam modumque præscribat artifice: at vero rationalibus disciplinis ea tantum, quæ ad earum usum, faciunt, non quæ spectant ad operis naturam, jubet. Nam ut aliqui in civitate tradant mathematicorum doctrinam, aliqui addiscant, politica præcipit: ut vero de triangulo hæc aut illa concludantur, minime præcipit.

Quæ me dicta sapientium compellunt, ut ita mecum fortasse non in scite ratiociner. Si scientia civilis exercet imperium non solum artis usum imperando, sed sæpe modum operis definiendo, seque in ipsa artis præcepta insinuando; dominari dicenda est in naturam artis, eamque sic regere, ut ars non in aliqua re externa, sed in se ipsa naturaque sua à præscripto politicæ pendeat. Quare si, quod hæc artium domina statuit, artifex non servet, hunc non civem modo malum, sed malum quoque artificem appellabo, quia in ipsa artis suæ natura peccantem deprehendo. Jam vero cum rhetorica principes inter artes numeretur ab Aristotele, quibus, ut magnus Aquinas aiebat, non modo usum artificii, sed modum quoque in usu politica dirigit: profecto si rhetor contra hujus imperantis scientiæ præceptum aget, in artificio illum suo peccare, atque adeo imperite ac perperam exercere eam, quam profitetur, rhetoricam affirmabo. Phrynichum poetam, (ut scribit Herodotus^a.) quod Miletum captam everfamque Athenis dedisset in theatrum, atque à spectatoribus ægre ferentibus amicorum cladem lacrymas ubertim elicuisset, Atheniensis magistratus mille drachmis multavit, quod importune reficuiisset domesticum malum: addito interdicto, Ne quis in posterum eam tragediam referret. Hoc scilicet edictum imperiumque

^a Lib. 6. in Erato.

magistratus in poeticæ usum atque exercitationem fuit. Perge: præcipit sub politici persona in libris politicorum Plato^a, ut poetæ melioribus addicti pejorum exempla ne putidius confectentur: neve unquam voluptuosam lascivire musam suis in carminibus patiantur, ne forte voluptas in civitate pro lege ac ratione dominetur. Præcepta hæc, ut video, temperant imitationis modum, attemque poeseos intimam moderantur: fac poetam huic imperio non parere, fac amatorio imitantem carmine lascivire; facies etiam imitationis hunc suæ præcepta violare. Atqui imitatio poeticæ natura est; ita sane: quo ergo modo cum imitatione non bona poesis ac poeta non malus sit? Quare liceat mihi rem conficere cum Platone, hoc est, viro non paulo iis, à quibus libenter abeo, sapientiore: qui cum copiose differeret, usum rhetoricæ non esse in civitatibus admittendum, nisi ut civium animos informet ad virtutem, "Qui aliter (inquit) utitur arte rhetorica, quam ut cives meliores efficiat, is rhetorica non vera utitur, sed adulatoria quadam arte b."

Sed videte, quam amice cum hoc poetarum genere congrediar: adero caducæ prolabantique eorum causæ, quodque illis fulcimento sit, mihi certe haud nihil negotii facessit, simpliciter aperteque monstrabo. Dicent homines non illiterati, duplicem esse arti propositum finem, alterum propinquum adnexumque rei, remotum alterum ac separatum: à priori pendere artis naturam, posteriorem sine artificii jactura negligi posse. Ad hæc disputabunt, civium felicitatem finem esse quidem poeticæ, sed extrarium communemque cum aliis, ideoque, si hic finis nonnihil violetur, non continuo artem perire, quæ in imitatione demum sita est. Quid enim? si vivo ac spirante opere obscæni quicquam pictor expresserit, num quod vitium est hominis, in artis vitium præpostere transferamus? cum potius, ubi hæc incurrunt in oculos, dolere soliti simus, tantum artis tam parve esse locatum: quodque de collusoribus dicere consuevimus,

^a Lib. 10. ^b In Gorgia.

Optimum quemque aleatorem, pessimum esse, id traducere ad hoc genus artificum possimus; quibuscum agitur eo miserius, quo felicius, quod volunt, effingunt. Quod si hæc in picturam cadunt, ostenduntque huic arti nihil obesse dominatricis scientiæ finem, quo minus vel impudico in opere artificium pingendi videamus, atque etiam probemus; cur, obsecro, in poesi, quæ picturæ germana est, hoc idem tam religiose aspereque negabimus? Hæc isti si pro se dicant, ita me contra respondentem audiant: civium beatitudinem non sic esse per me poeticæ finem, nec ad ejus naturam tam prope accedere, quin, mea sententia, propius multo accedat imitatio actionis humanæ, quæ finis poeticæ intimus, ipsaque natura est. Id enim artibus est solenne, ut quod artifices moluntur, id ferme finis earum sit: atque, ut domus architecti, et signum sculptoris est opus pariter ac finis; ita poetis utrumque præstat imitatio. Sed nego quamcunque imitationem satis esse ad poesim; eamque solum seligo, quæ ad morum honestatem, civiumque bonum aliqua ratione conducatur: nisi forte quicquid ludiones comminiscuntur in foro circulares: quicquid hariolantur erratici homines, incolæque sordentium ganearum: quicquid umbræ potentiorum, mimique atque æruscatores meri mentiuntur; id continuo interpretari velimus artificium imitationemque poetarum. Nam si quælibet imitandi ars, quæque rationem virtutis habeat nullam, serio ac solide poesis est, cur exerceri hanc imitationem sine præcipuo Dei afflatu negant sapientes viri? tantæne molis est imitari mores hominum, (quod tamen à natura insitum esse hominibus vel à pueris ait Aristoteles^a), ut inter cæteras artes hæc una præstare operam suam sine Deo comite non possit? quasi vero, quemadmodum in scena cum arduum quid implicatumque suboritur, induci è machina Deum ad nodi explicationem videmus; ita, cum egeat ubique peculiari præsentia nutuque Dei poetarum ars, munus hoc imitandi perdifficile esse, humanoque majus ingenio fatendum sit. "Res

^a In Poetic. c. 4.

“sacra poeta est, (inquit Plato) neque canere prius potest, quam Deo plenus^a.” Audio: sed quid tam præfenti ope Dei opus habet poesis? unde hæc tam constanti sapientium consensu de hac arte dicuntur? blandirine voluisse poetarum nationi hominum severissimos credendum est? an potius ostendisse, idcirco egere Deo in primis imitantem poetam, quia fabularum involucris commentisque magnum quid omnino moliatur, atque ad rem inter humana maxime divinam, hoc est, ad virtutis amorem exercitationemque mortales exsuscitet? Scite ac vere Socrates comparare cum annulis orbibusque poetas solebat^b: quod, sicut magnes, dum ferreum ad se anulum trahit, vim quoque cum illo communicat, ut annulos alios atque alios arcanis nexibus adducat; ita medius inter Deum et homines poeta pertrahere nequeat ad se hominum animos, nisi prius ipse, tanquam annulus à magnete, hoc est, à Dei numine commotus raptusque sit.

Quare, ne telum ab adversariis intortum fuga declinasse videar, agnosco duplicem illum, quem separarunt in arte, finem: utilitatem non nego remotum quid esse; imitationem non inficior esse eam, ex qua sit poesis æstimanda: sed ipsam imitationem aio æstimandam aliunde, hoc est, finem hunc intimum ab eo extrinseco pendere, imitationemque utilitate metiendam esse. Quid enim? (liceat ita mihi ratiocinari) architecto finem præfigimus ædificationem domus: num propterea ex incolarum commoditate, qui finis est eidem artifice paulo remotior, ædificationem non æstimamus? num, quia extrinsecum quid est, id propterea negligit architectus? an potius tantum facit, adeoque ab hoc extrinseco temperat ac regit intimum illum finem, ut de exædificanda affabre domo non aliunde magis quam ex apto habitantium usu consilium capiat? Ita profecto se res habet: sit licet extra imitationem, id est, finem poeticæ intimum ea, quam dicimus, utilitas; inde tamen ipsa pendet imitatio, adeoque pendet, ut non sit integrum poetæ illam pro libidine

^a In Ione. ^b Apud Plat. in Ione.

conformare absque ulla utilitatis ratione: sed eam tantummodo ad artificium suum sine ulla exceptione pertinentem tractare debeat; quæ civitatis ad bonum pro ea, ac potest, ratione conspiret: quæ auditorum animos ad virtutem informet: cujus denique autor impulsorve Deus (ut multis affirmat Socrates^a,) videri possit. Quod si non quælibet imitatio id habet, sed impura est ipsa morum virtutumque pernicies, atque adeo referri nequaquam potest in Deum conditorem suasoremve; constat, opinor, poesim fœda in imitatione lascivientem falli labique, atque ab artis suæ semita delirare. At in pictura vel obscœna pictoris artem admiramur. Esto: num idcirco bonum in ea rerum expressione pictorem dicimus? transfer, obsecro, mentem ad medicorum artem: inde fortasse sanius feres de pictore iudicium. Nicias, qui Pyrrhi valetudinem regebat^b, Fabricio consuli Romano clam sponndit, se per speciem curationis erepturum regi vitam, et populo Romano gravissimum bellum: non ille quidem auditus est, nec facinus patratum. Sed finge Niciam adornasse pharmacum, propinasse principi, necem intulisse: agedum, agnoscisne in eo medicamento peritiam artis? quî potes negare? cum, nisi medicinam probe calluisset, conficiens ejus non fuisset Nicias. Neque mirum videri hoc debet: quisquis enim ex herbarum succorumve scientia novit ægris corporibus opem afferre, noverit etiam ex eorundem cognitione integris ac sanis interitum creare necesse est. Quid ergo? Niciam ita medicamenta tractantem, bonumne medicum, seque medice gessisse affirmabo? ego id quidem negabo strenue, et mecum, ut puto, ratio negabit. Etenim cum medici finis sit corporum sanitas, ejus gratia ille debet herbarum vi potestateque uti, nec aliter succos ac pharmaca tractare, aut medicamenta conficere, quam ut regendæ valetudini, leniendisque morbis opem adhibeat: quod si secus faciat, ac medicamenta, contra quam finis artis præscribit, usurpet; non modo peccat, ut Nicias, improbique civis ac proditoris personam gerit; sed ut me-

^a In Ione. ^b Plut. in vita Pyr. --- Gell. l. 3. c. 2.

dicus, cujus est sanitatem curatione quærere, plane peccat. Quare in Nicia ita peritiam medicæ artis agnosco, ut tamen eum boni partes medici peregrisse etiam atque etiam negem: multo etiam negem magis; si quicquid novit, eo conferat, ut nulla ad salutem, omnia ad perniciem apta medicamenta conficiat: idque sui jactet operis, id muneris profiteatur, pestem ubique spargere, cuncta venenis inficere, depopulari civitates, moliri exitium generi humano. Quid? nonne hoc ipsum valet in omni genere artium? agricolam nemo dicet agrolationis præcepta servare, qui mala educet gramina pro salubribus: et nauta qui bonus appellabitur, qui navem scientissime regat, sed in scopulos dirigat?

Neque de pictore, ut eo redeat, unde abiit oratio, diverse pronuncio. Expressum aliquid obscœni dum contempler in tabula, agnosco in ea scientiam pictoris, qui illa oculis simulacra scite subjecit: at gessisse illum se, ut decebat pictorem bonum, profecto affirmare non possum. Nam cum dirigere expressionem rerum debeat pictor ad voluptatem, hominis, inquam, bonum, hoc est, rationi consentaneam; (huc enim spectare artes, ut vitam hominis perficiant, ideoque inservire politicæ civium bonum universe molienti, satis jam ex Aristotele demonstratum est,) cumque ille turpium figuratione simulacrorum eam non tam hominis quam belluæ voluptatem, qua videlicet nulla est animo capitalior pestis ac præsentius venenum, adornet; illum ego non modo civem non bonum, sed artificem quoque non bene, neque ex præscripto artis expressione utentem, atque adeo neque se ut pictorem bonum præstantem merito nominabo. Hac igitur lege modoque si de poeta disputem, videtis qua illum ratione, pictoris etiam præjudicio, damnare possim. Sed aliud est, in quo longe quam pictoris artem, gravius peccare poetæ imitationem duco, si à præscripta sibi honestate declinet. Est enim poesis in artium choro pars et ipsa politicæ facultati subjecta, et ejusdem præterea facultatis instrumentum, hoc est, tum

4 Phys. l. 2. 6. Eth. l. 1. c. 2.

H

de.

decus, tum præsidium civitatis. Utraque res peculiari quadam ratione consentire cum politicæ fine supra cæteras artes poeticam cogit. Etenim, ut de priore dicam, præter eam causam obligationemque, qua singulæ artium obnoxia sunt, ut opus suum referant in publicum bonum; privatus quidam politicam inter et rhetoricam nexus intercedit, quod nimirum, ut ait bis terve in rhetoricis Aristoteles, ars rhetorica ex analytica politicaque composita sit. Quod si ita est, finis politicæ non jam plane remotus aut alienus, sed adnexus rhetoricæ cognatusque videri debet: quare multo altius, quam cæteræ artes, in seipsam poesis peccabit, si peccet in politicam: maloque quasi intestino implicita à politicæ fine deficere impune non poterit, quin ipsa se distrahat destruatque.

Jam vero, quod posterius est, ejusdem civilis adjumentum veteres agnovere rhetoricam: credo, ut docet Plato in Alcibiadea, quia leges, mores, ac cætera, quæ è re civitatis sunt, hac administra civibus suadentur: idque aut probabilibus ad fidem inventis præstat orator, aut excogitatis in speciem figmentis poeta molitur. Atque, ut de poesi quidem seorsim loquar à rhetorica, differte profuseque docet Plato^b, legum latores eo poetis uti, ut juvenum animi carminibus deliniti legibus obsequantur. In quam sententiam copiose differitur à Strabone^c, philosopho in paucis nobili, et, ut ferebat aureum Augusti seculum, in poeticis apprime intelligente; ostenditurque, civitatum ac legislatorum fuisse vetus institutum fabulas adhibere poetarum ad hominum mentes suaviter efficaciterque permovendas. Atque huic operi excogitata esse poetica figmenta alicubi demonstrat Aristotelis testimonio Aristoteli non impar ingenio Divus Thomas^d. Quod si ita est, si poesim inservire solitam accepimus civili facultati, atque huic potissimum rei natam; profecto finem poeseos interpretari eum debemus, qui civili, cujus adminiculum est, operam accommodet ad *εὐνομίαν* attingendum. Nemo enim aliter animo con-

^a Dial. 2. ^b Dial. 2. de Legib. ^c Geogr. l. 1. ^d In 1. Epist. ad Tim. c. 4. lect. 2.

cipit instrumentum, quam quod usui esse queat artificii quidpiam molienti. Ergo si qua in medium prodeat imitatio, quæ non modo non obsecundet huic fini, atque ad felicitatem non impellat, sed impedimento magnopere ad illam sit, revocetque strenue à publico bono; hæc nimirum neque instrumentum politicæ, et, quod inde fit, neque poeseos absolutum numeris omnibus artificium dicenda erit. Negabunt philosophi bonam esse artem effectricem habenarum ac freni, quæ frenum ita fabricetur, ut eo ad cohibendum frangendumque belluæ impetum equestris uti non possit. Ita sane artem, quæ sic imitationem concinnet, ut ea inservire politicæ nequeat ad frenandos regendosque hominum animos, nunquam ego perfecte atque absolute poeticam nominabo. Quod si quamcunque versu imitatricem artem isti poesim liberaliter appellent, facile à me, ut volent, impetrabunt, ut illos ea quidem ratione poetas vocem; modo constet, istud, quantum quantum est, artificii genus, inter artes merito ac plane recipi non posse: quando ejus ductu facultatis, sub qua artes reliquæ militant, ad civium felicitatem minime conspiret. Sed non tam parvi æstimo poetarum laborem, ut eum mimi scurræque perfimilem quibuscunque imitandi limitibus definiam: quin potius, cum animadvertam à priscis dicendi magistris nullam poetarum artem cognitam esse, nisi quæ ad felicitatem finemque civilis dirigatur, quæ sit propago civilis, ex eaque confletur, quæ civilis sub fine comprehensa ejusdem quoque adjumentum sit; enimvero concludere mihi posse videor haud temere. Eos, qui impositam sibi à civili personam turpiter abjiciunt, artem quoque abjicere poetarum, aliamque propemodum inducere, quam ipsi suo arbitratu eudunt, quamque magno civitatis malo, magna artis, quam profitentur, injuria, magna ingenii, si quid habent, perversitate, maximaque perniciæ sua, poesi pro vera germanaque supponunt.

Dixi de altera argumenti ac disputationis meæ parte: ostendique, poesim propositam habere finem civium felicitatem, ad quam nisi fabulis se suis referat, non fit ea, quam sincere atque integre quærimus, ars imitandi. Superest

perest ut demonstrem, ineptam in primis esse huic finī impudicam poesim: quod è duobus initio propositis alterum, mirum in modum poetas nostros sollicitare ac torquere possit. Dabunt enim illi consilium esse poeticae, ut ad beatitudinem dirigat; sed negabunt aberrare ab hoc signo ea poemata, quæ impuros hominum mores imitantur: tuebuntur se veterum exemplis, quorum si numero pugnent, ut ipsi sibi præcinent, vicere: neque descendant ad pædarium quemque poetarum: summa eorum capita, ipsum poetici senatus principem Homerum invadent: hujus exemplum lascivientis, ut aiunt, paulo festivius, genioque ac voluptati liberalius indulgentis adducunt: laude se, nedum venia, dignos prædicabunt, si hujus vestigiis sedulo insistant: postremo confidentissime loquentur, malle se cum Homero peccare, quam cum aliis bene sentire. Ridere soleo, auditores, cum homines video ab Homeri virtutibus, quibus universa illius poesis abundat, strenue declinantes; si quid vero irrepisse videtur in eam vitii, avide arripientes: venitque in mentem, quod de Aristotelis discipulo nescio quo in veterum monumentis legi a. Hic cum audire in turba cœpisset Aristotelem, vidissetque præceptorem inter loquendum balbutire, homo egregie stolidus id sibi imitandum unice duxit: neglectisque, quæ divina tradebantur de philosophiæ præceptionibus, satis se Aristotelem fore existimavit, si balbus fieret: quid multa? per annos jam aliquot inter Peripateticos versatus domum venit promissa more philosophorum barba, totusque ad balbutientis similitudinem factus. Domestici veste ac barba philosophum interpretati, expectare primum quid tandem præceptorum ferret à Lycæo: mox ubi illum trepidare identidem lingua, atque impedita oratione subsistere, eaque se quasi nota Peripateticum venditare animadvertunt; nimirum alii ludere philosophi ingenium lepidissimi, risuque emori: alii hominis amentiae apud se misereri, aut etiam stoliditatem ineptissimi capitis palam stomachari: inter quos frater acerbius paulo commotus; Isthuccine,

* Plut. de adul. et am. internosc.

inquit est, sapientum octave, quod ab Aristotele domum reportas, ut, cum ad illum eloquens profectus sis, elinguis ad nos atque infans redieris, quodque tibi unum supererat hominis, sermonem amiseris? Huic ego non dissimiles illos existimo, qui ad Homeri poetarum magistri carmen accedentes, cum ex eo ad omnem virtutem invitamenta possent accipere, divina hæc omnia (vitione humani ingenii ad deteriora proclivis, an quia rebus ipsi melioribus impares sint?) oscitanter ac stolide prætereunt, nec magnopere laborant, illustre ut aliquid ac memorabile inde mutuentur; ubi vero impuræ nomen voluptatis sonat, ac pinguiori non tam Minerva quam Venere dictum quid vident, illuc homines voluptuarii adhinniunt rapiunturque: in id animum calamumque repente accommodant: illius imitatione poetas jam se, ac, si Divis placet, sesqui-Homeros scilicet effectos arbitrantur.

Verum, ut quam isti seu gratiam seu veniam ex HomERICA imitatione quærunt, quodque culpis suis confidenter obtendunt, principis poetæ nomen, extorqueam aliquando de manibus, eosque specioso hoc patrocinio denique denudem; nego poesim Homeri, tum quæ Achillis iram, tum quæ Ulyssis reditum comprehendit, amatoriam poesim appellari posse: nego ex octo et quadraginta ejus libris vel unum amatorie scriptum esse: nego tot inter heroas virosque fortissimos aliquem reperiri amoribus implicatum, eamque ob rem aut arma posthabentem, aut civilis officii quidquam detrectantem. Magnum est, quod dico, auditores: sed quam non temere dicam, quæso, ut adhuc fecistis, attendite. Etenim, quod ab istis viderem me quotidie HomERICO exemplo deterreri, statui utrumque poetæ volumen ea gratia recognoscere. Sumo Iliadem in manus, ac lubricos primum suspectosque mihi locos, mox etiam reliquos percurro. Principio ad Chryseiden accedo, interprete Calchante, restitutam patri ab Agamemnone. Mentionem amoris puellæ in imperatorem, aut hujus in illam, nullam video. Adhæc, jussu Agamemnonis non amantis, sed ulciscantis, Achilli Briseis abstrahitur, deportaturque

portaturque ad Agamemnonem: quo loco iratum sane Achillem, quod se contemptum luce palam animadverteret insolens injuriæ vir; at amatorie dolentem, jacturam captivæ pulcherrimæ commemorantem, benevolentia in illam suæ argumentum aliquod promentem ne uno quidem versu literave lego. Præterea multo post reconciliatus Agamemnoni Achilles, plurimisque ab eo muneribus, atque ipsa etiam Briseide donatus, non modo ad subitum puellæ conspectum nihil præcipitanter aut impotenter agit, non modo signum aliquod amoris, aut certe desiderii ex absentia non ostendit, sed (videte herois continentiam, ac poetæ decorum,) Patrocli amicissimi capitis nece perculsus, ne hospitum quidem officii excipit redeuntem, imo nec tantisper eam alloquendi, aut denique salutandi moram facit. Pergo ire ad alios heroas ducesque Trojanos æque ac Græcos: omnia occupata reperio belli consiliis, armorumque tractatione, nihil aut in horum castris, aut intra illorum mœnia relictum amorum insanix nugis. Ergo deposita Iliade transfero me ad Odysseam. Adeo primum ad procorum turbam, tum ad Calypso nympham, dein ad Phæacas, mox ad Circen, iterum ac sæpius ad procos et Penelopen: nam hi potissimum loci subolere aliquid videbantur. Apud procos multa pugnaciter ac superbe, uti competitores solent: at incontinenter impudiceque, rivalium more, in Penelopen oppido nihil: imo nec verbum usquam lego ad blanditiam, nedum ad impudicitiam inclinatum. In Ogygia Calypsus insula verecunde atque hospitaliter omnia proponuntur, si unam excipias querimoniam nymphæ Deos incusantis, quod ab se hospitem invidentes abstraherent: id quod tribus aut quatuor versibus absolvitur. Apud Circen, atque Nauficaam Phæacum regis filiam nulla est amorum, nulla illecebrarum mentio. Rursum ad procos domi Penelopes diversantes, ejusque nuptias certatim ac pertinaciter exposcentes: et tamen in re plane amatoria adeo nullæ amantium preces, nulla depereuntium suspiria, nullæ delirantium lacrymulæ visuntur; ut profecto, quantum levia hæc atque nugalia plerique hodie poetarum accersere

fere solent vel invita, tantum ille sponte oblata sedulo declinavisse videri possit. Quid verbis opus est? reliquum carminis absolvo: resumo Iliadem, Odysseam repeto, percurro omnia utrobique cum cura. Illic, præter Junonis fraudem pellicientis maritum Jovem cesto Veneris; hîc, præter Demodoci cantilenam de Venere ac Marte Vulcani dolo deprehensis; quæ tamen multis allegoriæ utcunque sunt: cæterum in libris octo et quadraginta, in tam multis variisque figmentis nihil intemperanter, nihil in amore confidenter, imo nihil amatorie factum dictumve comperio. Enimvero tunc ego poetæ ingenium ac verecundiam exosculatus (fatebor id, quod res est, auditores,) imperare mihi non potui, quin amore in illum pariter, atque indignatione in ætatem nostram, in hunc ferme modum exclamarem. En! nostri ingenio tam pravo quam turpi, poematis particulam condunt fere nullam, quam amatoriiis fabulis ad stomachum usque non inficiant; simulque titillantium illecebris voluptatum non emolliant mares animos, ac lenocinantis ubique Veneris interjectu omnia non infament: cum tamen poeticæ parens tanto in opere, perque omnia humanæ vitæ munia descripto, tot inter commenta fabularum, in ea præsertim personarum civilium bellicarumque varietate, qua nullam pene mortalium conditionem imitando posthabuit; tam caste decenterque poesim per omnia deduxerit, ut condendi poematis simulacrum, cum pacata in re, tum in turbata docere posteros voluisse videatur. Et mihi isti mentionem Homeri facient, ejusque exemplo tuebuntur labes suas, atque in plebeio spurcoque carmine, Homeri, hoc est, ingeniosissimi castissimique poetæ nomen eminentur? à cujus sapientia tam longe absunt, quam prope ad ejusdem verecundiam non accedunt.

At Homerum, inquiunt, de Jove, deque aliis Diis obscena nonnulla scribentem imitari quis vetat? -- O homines sordium hirudines? imo ô sordes ipsas et fœculam poetarum. Vetat, inquam, pudor, cujus transilire fines nunquam licet: vetat ipse propemodum Homerus, qui cum in hominibus, quorum facta canebat, nihil hujusmodi

modi sit unquam ausus, ostendit quid necessarium factū judicaret; ac simul credibile reliquit, quæ semel bisve de Diis ea ratione commentus est, se allegoriæ videlicet involucris occultasse; quanquam ne allegorias quidem hujusmodi tradendas adolescentibus Socrates admonebat²; vetat denique, si cætera deessent, Homero non paulo major Plato, qui cum reprehenderet in Politicis poetarum opera, quæ civitati, quam ille tanto studio fundabat, perniciofa essent: cumque ad Homeri poesim accederet, eamque impense et cunctanter expenderet, ubi in Deorum amores atque discordias incidit; noxios enimvero reipublicæ hujusmodi sermones queritur, in iisque Homerum non solum civis non boni, sed mali etiam poetæ, suæque in arte peccantis sustinere personam docet. Quod si hoc, quantum est vitii, non tulere in Homero sapientes, quid in iis faciant, in quorum carminibus si quid boni est, hoc ipsum est, quod in Homero est mali? Quare cogant isti rursus copias suas, qui paulo ante et numero et dignitate poetarum tantopere gloriabantur, et non modo amplissimum lectissimumque Latinorum agmen Lucanum, Statium, Silium, Flaccum, heroicis prope omnes; sed carminis utrobique principes, apud nos quidem Virgilium, apud Græcos vero in tribus summis generibus epico, lyrico, tragico, Homerum, Pindarum, Euripidem strenue nobiscum facere, atque Ethnicos scriptores inter ea superstitionum inquinamenta educatos, adversus Christianos poetas aperte pugnare pro honestate cultuque pudicitiae (ô vulnus, à quibus minime decuit, inflictum religioni nostræ!) tandem aliquando intelligant, sceditatesque suas Ethnicorum saltem exemplo castigent.

Sed audio, quid isti respondere plerumque solent: Ea, quæ ab se turpia et inhonesta narrantur, non perinde narrari, quasi proponantur ad imitandum; id enim extingueret poetæ finem, qui cum consilio moderatricis urbium facultatis, publicaue utilitate consentire debet; sed eo afferri, multumque in iis conscribendis operæ adhi-

² Apud Plat. dial. 2. de Rep.

beri, eorum ut turpitudine deprehensa facilius evitentur. Ut enim virtus, si poetæ in carmine vivat, oculisque cernatur, mirabiles sui amores excitare solet; ita vitium (quæ pars est altera sapientiæ) suis si coloribus exprimatur, si, ut est, foedum ac sordidum prodire cogatur in scenam, absterreat profecto contemplatores sui, et in odium pariter fugamque convertat necesse est. -- Scio hoc asylum esse eorum, qui obscæna componunt: nempe huc illi se subita proripiunt fuga, quoties urgentur; quod intelligant, quamdiu obtinent hanc arcem, tamdiu se posse vitiorum familiam abunde alere, ac splendide etiam tueri. Verum si hæc impure atque intemperanter admissa ea gratia narrantur, ut evitentur, primum cur, obsecro, heroi ac principi viro affinguntur, qui carmine proponitur ad imitandum cæteris? Deinde, cur ad hæce oris improbi nugas, quas indicasse, idque rarenter, plus nimio foret, isti tam libenter, tam crebro, tamque diu atque otiose revolvuntur? hæc enim duo sunt, quæ mihi suspectam reddunt istorum sapientiam, qui obscæna versu tractantes, profuturos se generi humano putant. Age igitur: nego, isthæc intemperantis argumenta voluptatis in heroe, primarumque partium, aut paulo illustrioribus personis, quæ plurimum valent ad exemplum, de industria exponenda esse. Etenim ignosco historiarum scriptoribus, si nonnunquam flagitia principum describant, quando eos referre, uti res gestæ sunt, lex operis sui cogit; quanquam ne ipsis quidem fas fuerit sic ea describere, ut ad imitationem pellicere videantur: at is, cui perampla fingendi libertas est, cum possit in lucem edere pulchrum honestumque simulacrum; qua ratione excusetur, si vitio suo pro homine monstrum pariat? At poetis, inquiunt, fingenda sunt vero similia; dumque conformant heroem, hominem denique conformant, à quo humani nihil alienum est. Audiō: sed heroem excedere vulgarem hominum conditionem à similitudine veri non abest: imo accepisse mihi videor, medium quid olim fuisse inter Deos hominesque herois nomen: quare, si hunc homine maiorem, si nullius impudiciæ compertum, si ab omni prorsus obscænitæ alie-

num poeta proponat; nihil contra veri speciem, artisque decorum peccat: peccat autem, si cujusque hominis plane similem, iisdemque ineptiis, quibus mortalium plerique capiuntur, impeditum facit: certe in eo, quod hic quaerimus, peccat, quod, cum integrum ei sit abstinere ab iis, omnemque ab heroe suo turpitudinem procul habere; dum impudice quid factum ei affingit, occasionem aliis adornat, ut in eo, quem fortitudinis aut prudentiae laude praestantem sibi ad imitandum proponi à poeta intelligunt, hoc quoque vitium cum cæteris permixtum facinoribus imitentur. Euripidem in iudicium capitis vocatum refert Aristoteles^a, quod in fabula^b versum ediderit:

“*Ἡ γλῶσς' ὀμόμαχ'· ἡ δὲ φρεὶ ἀνόμαστ'.*”

“Jurata lingua est, animus injuratus est:”

titulumque accusationis fuisse, quod Euripides doceret populum peierare. At quomodo? tantumne præceptorum uno in versiculo fuit? nempe sententiam hanc poeta tribuerat personæ, quam quia fabulæ caput inducebat in scenam, virtutesque in ea multas effingebat; visus est una cum ejus virtutibus hoc quoque pejerandi vitium populum docuisse: ideoque impietatis reus ludicro pro carmine ad poenam serio expetitus est: et tamen ab eo iudicio expedire uno se verbo poterat tragicus, si dixisset, id à se vitii loco, ut fugeretur, adductum esse. Sed nugas meras agimus, dum huc revolvimur. Omnia in principe viro exempla sunt; crediturque docere, quod princeps agit: quare qui turpia agentem inducit, invitat. Atque hinc est, quod summus poeta non modo Achillem, hoc est, princeps fabulæ nomen, sed Agamemnonem, Diomedem, utrumque Ajacem, Hectorem, Æneam, ac reliquos illos Martis proceres ab omni obsecenitate, atque amantium intemperiiis ubique separavit. Quin etiam, ut ab ea suspicione turpitudinis eximeret Agamemnonem, in quam videbatur induisse se, quod ereptam Achilli Briseiden diu in suo tabernaculo habuisset; jurantem inducit gravissimum jusjurandum per Jovem

^a Rhet. I. 3. c. 15. ^b In Hippol. act. 3.

Terramque et Solem, atque Erynnēs pejerantium ultrices, ab se restitui puellam plane intactam illibatamque, atque ejus rei Deos Deasque omnes, quibus curæ sunt hominum perjuriam, testes esse. Usque adeo poetæ sapientissimo cordi fuit integritas suorum ducum. Cum tamen isti hoc tempore, qui se populo venditant Homeri sobolem, dum novos mundo Achilles atque Iliadas pariunt, heroas suos, duces, milites, castra, prætoria, campos, omnia muliercularum amoribus impediunt; vixque strenuum aliquem bellatorem carmine describant, quin hac infamia laborantem, atque à Martis ad Veneris signa transfugientem inconstanter ac fœde commententur: hoc est, quin plurimis argumentis paria doceant, atque magnis exemplis ad extremum turpitudinem persuadeant.

Neque tamen ignoro, hæc magna virorum capita non levibus et ipsa culpis obnoxia turpiter aliquando cecidisse. Sed, ut hæc innocenter audiantur, non incommitata et absque nota referenda sunt: ex una enim parte improbet ea averseturque poeta, atque ita stomachando despiciat, ut, si quos habere imitatores posset, absterreat: ex altera exitum addat facinori parem, ipsoque eventu doceat, supplicium ubique pœnam esse peccati. Reprehendebatur Euripides hoc etiam nomine, quod Ixionis flagitia theatro exposuisset. Sed purgavit ille quod fecerat, cum diceret, Non ante se removisse illum de scena, quam rotæ affixisset^a; quasi muto hoc doctrinæ genere significasset, Ixionis factum ad odium fugamque, non ad imitationem à se esse propositum. Quanquam hoc posterius plerumque serum est, ubi neglectum est prius: nam quid mea refert, Ixionem, antequam is abeat è scena, rotæ affixum videre in ultimo actu, si jam ipse in primo secundove ictus sum? Nimirum habent hoc, ut ait Plutarchus^b, poetica facinorum malorum commenta, ut, si cum eorum execratione, atque autorum dedecore damnoque narrentur, utilitatem nihilo quam philosophorum præcepta minorem ferant: cæterum si nuda, si felicem sortita exitum describantur, officere bonis moribus, ac magno esse ad virtutem impedimento.

^a Plut. de audiend. poet. ^b Eod. in lib.

Sed

Sed impedimento sunt longe adhuc majori, si non in unam alteramve personam, sive primarum sive secundarum partium, sed (quod erat alterum ex iis, quæ paulo ante objiciebam, malis) si in quamplures hæc deliramenta spargantur; si ingerantur sæpe, si minutatim et quasi per otium explicentur, si denique hæc prima, hæc summa sint. Atque ego quidem, ut rursus ex poetarum principe exempla petam, cum lego poesim Homeri, incidoque in eos locos, qui facti videntur ad amoris vim liberius explicandam, ac video sapientissimum vatem in iis amatorie tractandis sane perparcum, imo plane nullum esse; statim animo recurro ad poetas nostros, atque ita cogitare mecum soleo. --- Quid isti in omnem occasionem lasciviendi avidè intenti, quid egissent, si argumentum nacti essent adeo locuples, ac votis suis opportunum? Quam molliter ac tenere lacrymabundus Chryseiden patri reddidisset Agamemnon, quam apud Homerum jejune omnino severeque restituit? Et Briseis, quæ ex Achille transfertur ad Agamemnonem sine ulla amoris significatione, quas expressisset ab amatore si minus lacrymas, certe suspiria et querimonias incusantis fatum et sydera suis amoribus adversa? Omitto, cum idem puellam redeuntem recipit absque ullo sensu, non dicam amantis, sed pene viventis: omitto Helenam, Calypso, Circen: omitto Nausicaam Alcinoi filiam, quæ Ulyssem naufragum, solum, nudum (quam multæ ad amorem illecebræ?) tam hospitaliter ac decore suscipit, cibo recreat, manibus suis abluit, vestit, in urbem ac domum, sed non suo in curru, ne Phæacum oculos offenderet, inducit; ut profecto minus caste verecundeque fratrem foror excepisset. Sed nihil illustrius, accommodatiusque ad istorum ineptias, quam proci: hic scilicet Apollines nostri in aperto liberoque campo, in ipso amoris regno triumphassent: quam enim blanda sesamoque ac papavere conspersa, quam melle ipso dulciora cum Penelope verba rivales identidem habuissent? quas ei flammæ atque incendia, quas pectoris Ætnæas deflagrationes, quæ busta redacti jam cordis in cinerem, quos impactos animo Tityanos vultures, quas fibris instantes Promethæas

aves,

aves, quos aggestos in sinu mialorum thesauros, quas nocentium poenas omnium, miserabiliter aperuissent? quas ad eam literas aestuantis animi ministras atque interpretes, cruore conscriptas, lacrymis corruptas, nequitiarum blandimentorumque plenas certatim dedissent? in epulis vero ac vino, quos ea praesente nutus ac furtivas notas, quas de illius forma cultuque corporis superlationes ac perjurationunculas, aut etiam admirantium more silentia atque deliquia, quas demum enatas subinde rixas, quae suadente ebrietate convicia, objecta impune scelera, denudata palam probra, inflictae hostiliter plagas, fufum abunde cruorem, neces barbaramente illatas, amatorculi illi miscuissent? --- Et tamen haec illecebrarum argumenta, in quarum commentatione, colligendisque voluptatum sordibus, nostri magnam sane partem poematis insumpserunt; haec, inquam, omnia poeta ingeniosissimus, qui probe nosset unus, quid esset non ineptire, negligenda sibi suo in carmine, ac silentio ubique transmittenda existimavit.

An hic quoque voluptuarii poetae dicunt, finem esse, dum haec naviter impenseque scribuntur, ut evitentur? dicunt plane: quin etiam hoc addunt; hominem non facile ad virtutis celsitudinem, hoc est, ad felicitatem pertrahi, si arduum per iter, inviosque saltus recta ei obnitendum sit: satius fieri, si per amœna prius diverticula transversis viis eo deducatur; imo nisi huiusmodi subinde illecebris in itinere firmetur, redire sensim ad ingenium, ac saepenumero ad ima devolvi: quare haec blandimenta honestati demum inservire, tandemque ad civium felicitatem, quam tantopere quaerimus, omnia conspirare. --- Ingeniose enimvero ac sapienter. Jam miferet me Platonis, qui ea republica, in qua tam sedulo ad virtutem undique incitamenta quaerebat, hoc exegerit poetarum genus, quorum carminibus una eademque opera à vitiis abstertere cives, atque allicere ad honestatem suavissime poterat. Sed nimirum animadvertit viro- rum sapientissimus, neutrum ab istorum poesi expectandum esse: cum ex una parte virtutes apud illos adeo lenociniis oppressae lateant, adeo ambigue et quasi dissimulanter

mulanter exerant sese, ut eas secernere atque internoscere haud in promptu habeant adolescentes; intentique ad oblectamenta, quibus illa ætas facile capitur, meras cum vitiis voluptates hauriant, magno non adolescentiæ modo, sed totius vitæ malo; quando quæ in ea ætate accipiuntur, altius inhærere, ac difficillime eradicari consueverunt: ex altera vero parte ita vitiorum species emineant, offerantque sese blande, atque in primariis honestisque viris collocatæ faciem quasi honestam induant, ut, quos ad illa cognoscenda semel allegerint, eos cæterorum oblitos ad amplectenda quoque et imitanda non raro invitent. Finxerat poetarum nescio quis, Jovem mutata olim forma aureo in imbre ad Danaen descendisse: turpe sane ac protritum vulgo commentum; expectatis, quid emolumenti ex hoc capere mortales queant? poetas ipsos audite: quorum aliquis ab eo figmento id aliquando boni enatum esse populo Romano narravit in scena. Adornabat se ad flagitium adolescens, cum tabulam forte suspectans, in qua facinus hoc Jovis non melior, quam poeta, pictor expresserat: quid? detestatusne ille est crimen? (nam ad detestationem aiunt ista proponi,) aut boni aliquid subesse fabulæ interpretatus est? exarsit continuo miser, secumque reputare sic cœpit:

“Deum sese in hominem convertisse, atque per alienas tegulas

“Venisse clanculum per impluvium? ---

“At quem Deum? qui templa cœli summa sonitu concutit.

“Ego homuncio hoc non faciam?”

fecit, Jovisque exemplo et quasi hortatu, poetæ certe ductu, scelus honeste persuasit sibi. Hæc vox adolescentis in fabula, utinam extra fabulam et scenam non esset vox ferme complurium, qui impuris hisce carminibus addicti ac mancipati sunt: quorum ego singulos si convenirem, si serio percontarer, quid tandem inde lucri corraferint; odiumne adversus vitia vitiorum aspectu con-

^a Terent. in Eun. act. 3. sc. 5.

ceperint,

ceperint, ac in finum virtutis per ea oblectamenta pervenerint? utinam responsuri non essent, si persancte fateri vellent, ex hujusmodi amantium deliriis multa se ignota prius vitiorum nomina didicisse, plura sibi flagitia specioso aliorum exemplo condonasse, plurimam vero pudoris honestatisque jacturam sensim sine sensu fecisse. Ut merito Cæcilius Cyprianus eloquentia juxta ac sanctitate nobilis, in tragædos investus, qui impurissimos quosque Deorum hominumque referrent in scena; graviter sane doleat^a, istorum carmine fieri, ne quod fœde semel admissum est olim, ulla in posterum antiquetur aut exolecat ætate: istorum vitio nunquam ævi senio delicta mori: quæque debuerant scelera sæculorum oblivione sepe-
liri, erui subinde in lucem; atque admoneri omnem ætatem, admitti posse, quod aliquando factum est: atque inde nasci, ut exempla fiant, quæ jam esse facinora destiterunt. Hæc illa videlicet utilitas, hoc compendium est, hæc fuga et detestatio vitiorum, hic amor virtutis, hæc morum institutio, hæc vitæ sanctitas, quam ex ingeniosis hisce poetarum figmentis addiscit humanum genus. Confugiant illi, ut lubet, ad hominum ingenia, quæ perducere ad virtutem sine aliqua illecebra non possint: conferant se ad poeticæ naturam, quæ cum vitæ speculum sit, in quod intuentes non minus se oderint mali, quam ament boni; ideo mores utrorumque referre debuerint. Commenta sunt hæc hominum in speciem sapientium, quique hisce simulationum involucris tegunt, et quasi velis quibusdam obtundunt styli petulantiam atque improbitatem sui.

“Ad populum phaleras: hos intus et in cute novi^b.”
Alia mens illis ad scribendum fuit, aliumque legentes exitum fortiuntur. Annon illi palam profitentur (sic enim de fine poeticæ disputant,) nihil præter oblectationem quærere se iis fabulis figmentisque? atqui oblectationem illam exitialem esse non ignorant: profitentur igitur exitium velle se animis importare; et, si id quod spectant assequuntur, important. Equidem ipse quoties

^a Ep. 1. & Pers. Sat. 3.

in lascivum ac turpe aliquod volumen incido, quæroque tacitus mecum, quid infortunii scriptorem impulerit, ut ad fœdum illud lutulentumque dicendi genus animum adjiceret; alterutra mihi ex hisce causis occurrere plerumque solet. Interdum ex opere interpretor indolem naturamque scriptoris: didici enim ex Aristotele poetarum præcipue lucubrationes partus vocari; nec magis à parentibus liberos, quam à poetis amari libros suos: hinc ubi aliquid intueor obscœni carminis, suspicari venit in mentem, partum esse parenti similem, nec potuisse ex impuro turpique ingenio pulchriorem nobilioremque sobolem procreari. Quod si hoc conjicere non licet, (quanquam raro admodum non licet: illa enim turpium meditatio, illa scriptio, illa recitatio quomodo mentem non contaminet, cœnique, quod assidue tractat, fordibus non aspergat?) verto me in alteram partem, opusque impudice compositum in scriptoris inscitiam referre plerumque non falsus incipio. Etenim poësim condere, quæ sine artis injuria delectet pariter ac profit, tantæ felicitatis ingenii est, ut, quasi à Deo præcipuæ suggerantur ea in re vires, dixerit olim Socrates^a, tunc se homines ostendere Dei sobolem, cum dignum poetæ nomine carmen emittunt. Id ergo cum isti animadvertant, sequæ ea ingenii excellentia nobilitateque destitutos intelligant, tantum ut operis moliantur, quod summis atque imis gratum in virtutis complexum recta mortales ferat; dant se in alteram viam, et conquistis, quod difficile non est, canoris ad oblectandum nugis, iisque arma inter amoresque turpiter ac fœde illitis, sic eam hominis partem, quæ facilis captu est, alliciunt titillantque; sic se in vulgi manus atque animos, homines facti ad ingenium vulgi, pertinaciter insinuant; ut, quam expectare poetæ laudem ab ingenii sui infelicitate non poterant, eam se suffragio plebis sordidissimis hisce blanditiis delinitæ impetraturos facile sperent.

Sed non impetrabunt, uti censeo speroque, à vobis, rhetores, ut in turbam vos quoque conferant, sequæ apud

^a Ap. Plat. in Ione.

vos poetarum loco magnifice venditent. Non erit vobis tam vile, tamque circumforaneum poetæ nomen, ut ad ignobilia sordidaque istorum capita deprimatis. Quos impuro in carmine lascivire licentius videtis, eos honestati noxios, infensos publico bono, contrarios ei, quam profitentur, arti existimate: ideoque non modo à casto ingenioque poetarum choro, sed à nobilium etiam conspectu virorum, quales vos estis, vestra opera suffragiisque discludite. Quid enim habent, oro vos, adolescentes, quod ad legendum invitare possit? ingenium plerisque illorum humile, vestrique dissimile: opus fœdum, simileque scriptori: delectatio ad genium plebis hausta de fœce: artis gloria extra operis titulum rara, aut omnino nulla: contra vero apud illos inimica morum disciplinæ tam multa, suspecta certe pleraque, nihil non anceps, intuta omnia. Male quis inter exempla peccantium deprehensus virtuti operam dabit: male in regno voluptatis peregrinabundus honestatem quæret: imo periculum adibit, ne, quemadmodum ad tyranni, ut aiunt, domum nemo liber venit, ac rediit liber; ita qui ad istorum opera integer atque incolumi honestate accessit, accepta luculenta plaga, periclitante verecundia, cujus raro cicatrix obducitur, sauciatus abscedat. O tuam, eloquentissime martyr, de hac morum perniciæ justissimam querelam! Adulterium aiebas palam disci, dum in scena atque in carmine videtur: et, lenocinante ad vitia publicæ autoritatis malo, qui fortasse pudicus ad scenam processerat, domum reverti de spectaculo impudicum. Nimirum sunt hæc eo de genere vitiorum, quorum victoria fuga constat: proinde removenda ab aspectu, ne, tanquam lacryma, ab oculis in pectus cadant. Laudat alicubi Aristoteles procerum Trojanorum consilium, qui Helenam à suo conspectu separandam esse, restituendamque decreverunt, quod ea præsentè depravaretur animus, minusque integre judicare, atque consulere rebus suis posset. Ita, ejusdem philosophi sententia, cum voluptate agendum est, cujus non tam ostendenda turpi-

* Cyprian. ep. 1.

tudo, quam, præcisa omni disputatione, ab oculis semel amovenda, ut de ea absente caste incorrupteque sentiantur. Displicet in præsentia, ut par est, vobis, ipsumque vitii nomen animus averfatur: quis scit, voluptatis si faciem splendido istorum fuco delibutam propius intueamini, si scriptoris artificium non infacetum flagitiorum hominum mores ad unguem imitantis in fabula comprobetis; quis scit, an hujusmodi præstigiis animo de statu suo nonnihil moto placere in aliis expressum incipiat, quod absens aut solitarium tantopere displicebat? Habet hoc imitatio poetica, quod ait Plato^a, ut, quæcunque de aliis refert, in nobis sensim effingat; quod si illa sint auditu obscæna, visu turpia, cogitatione inhonesta, profecto nonnulla scditate conspergi animum, atque ex alienis in nostra derivari aliquid necesse est. Quare nolite, obsecro, istum animi candorem, istam mentis ingenuæ verecundiam, istud, quo nullum est majus, pectoris humani bonum, horum lenociniis carminum tuto credere, in has sordes inquinatæ poeseos abjicere, inter hæc infidiosæ voluptatis vada fyrtesque, et Sirenum undique pellicientium amplexus, hoc est, certissimum pudiciæ famæque naufragium ultro committere. Petit hoc à vobis ipsa poesis, quæ hominum felicitati nata, ac civilis in gremio facultatis honestissime enutrita, sicut dolet indignaturque ab ejus jam sinu abstrahi se, nomenque suum ad morum licentiam, vitæque corruptelam procaciter obtendi; ita monet obsecratque unumquemque vestrum, ne vobis imponi suo nomine, neve induci vos in fraudem simulatione hominum, qui se poetas nuncupant, ac sanctissimæ disciplinæ nomen ementiuntur, ulla ratione permittatis. Petit hoc à vobis, cujus est imperare, politica: ut, quam artem suo ab imperio transfugam artium de numero bonarum expunxit, atque à civitatibus, in quarum felicitatem dirigere illam plane non poterat, exclusit; eam ne apud vos collocare domicilium, aut asyli jus aliquod reperire patiamini. Petit hoc demum à vobis, exigitque justissimis nominibus sanctitas Christianæ

^a In Ione.

disciplinæ, transmissæque è cœlo legis integritas; ut, quem in vestris animis pudorem iniecit, hodieque quacun- que nive candidior efflorescit; caveatis etiam atque etiam, ne istorum aspiratione carminum afflatus aliquan- do languecat.

PROLUSIO QUARTA.

Idem argumentum: An poetice faciant, qui versus faciunt impudicos.

PRO poetica adversum impuros carminum scripto- res ex hoc loco aliquot ante mensibus verba faci- ens, hoc molitus dicendo sum, cardinalis amplissime, ut obscœnitatem in carminibus multorum libere impune- que lascivientem, qua possem ratione, coercerem; certe à meorum animis auditorum ac manibus abalienarem. Quod quanquam præjudicata jam causa impetrare à mul- tis initio tardum fuit; tamen paulatim animadverti, tan- tum momenti visum esse in patrocinio, quod suscepe- ram, honestatis, ut ex iis, qui mihi dicenti aderant, viri perbene docti (quales ex vobis, præfules patresque ac auditores cæteri, complures intueor,) non modo ire se in meam sententiam palam faterentur, sed adderent, gra- ve sane vulnus impuræ ementitæque poesi inflictum esse; nec dubitare se (si plures conjuncta opera et tanquam collatitia suffragatione idem conarentur, urgerentque i- dem, ut illam usurpati nominis ream agerent, turpem- que corniculam pompa aliena spoliarent,) quin deserta à suis atque abjecta, raro in posterum scriptore coleretur. Sed hic consensus ac plausus, sicut ille tunc operis calor, et contentio suscepti præservide negotii, ut arbitror, eum exprimebat; ita successu temporis intermittere, rursusque vetus opinio multos incessere ac sollicitare, imponere et- iam non nemini rursus cœpit. Nimirum contra in- quietum reciprocumque hoc malum, Oebari viri pru- dentissimi remedium in tempore adhibendum puto. Hic imperium Cyri comparare cum corio solebat animanti- bus

bus detracto: cujus quæ partes pede premerentur, eæ subsiderent, adæquarenturque cum solo; quæ vero intactæ præterirentur, resiliunt paulatim à terra, turgentque sustollerent sese: quare optimum factu dicebat, si identidem rex imperii partes inviseret calcaretque, ne forte se adversus principem, si non deprimerentur, erigerent^a. Plane hoc mihi vir loco audiendus est. Pressa est dicendo nuper à me atque protrita nonnullorum poësis, quæ sicuti erat impura cænoque perlita, ita perpetuo ut jaceret humi conatus sum. Sed quoniam cum inde retuli pedem, illa rursus intumuit, multorumque furtim irrepsit in animos; denuo mihi eodem conatu ac vi reprimenda est, suppositoque iterum pede calcanda, et solo usque solide continenda. Quamobrem videtis, credo, disputationis meæ consilium, auditores; carminum turpitudinem hodierno die rursus exculco, obscenamque in versu imitationem, poësim esse, quæ omnium complexionem habeat numerorum, haud timide pernego: tum quia quæ civitatis est perniciofa moribus, poësis plane dici aut esse non possit: tum quia impuram scriptoris imitationem satis constet ipsam esse perniciem civitatis. Quæ illa sunt duo impressa à me olim vestigia, hodie propterea repetenda eodem pugnaci et concertatorio genere orationis, ut iterum ac sæpe amatoria poësis non umbratili ac saltatorio ludentium more tacta leviter, sed collato altius pede, totaque veluti corporis firmitate ac pondere conculcata plane subsidat.

Ergo (ut prius aggrediar è duobus, quod proposui prius,) tres sunt quasi regiones, ex quibus universa circumspici ac notari potest animo poësis. Nam si in ea contemplanda sustollis te paulum, ARTEM vides: si introspectas, IMITATIONEM deprehendis: si despicias, PROLEM poeticæ numeras epopœiam, tragœdiam, comœdiam, dithyrambicam. Atqui sive poeticæ commune cum cæteris artibus genus, sive propriam illius naturam, sive formas ejusdem consideres; eam ubique senties, ut civium commodo felicitatique natam facile in-

^a Aristid. in urb. Romam orat.

telligas:

telligas: atque ita natam, ut, si ab hac mortalium utilitate deflectat in contrariam partem, continuo neque artis, neque imitationis, neque alicujus formæ poeseos integram perfectamque appellationem obtinere cum dignitate posse videatur. Age: inter artes poetica recensetur, in earumque et quidem nobilium choro nomen proficitur suum. Hæc igitur artis appellatio ad civium commoda utilitatesque poesim naviter invitat, planeque cogit. Rogas quamobrem? Quia ars, quæ hominum bono fructuique non studeat, ars non est. Facit, ut in hanc sententiam non pvide proloquar, Aristoteles, qui in *Ethicis*^a diserte pronunciat, hoc artis cujusque proprium esse, ut bonum appetat: quod sane bonum hujusmodi sit, ut referri possit in bonum civitatis. Ad hoc autem civitatis bonum cum civilis facultas, cui propositum illud est tanquam finis, pervenire haud possit, nisi subiectos habeat conspirantesque ad eandem felicitatem fines artium reliquarum; profecto si qua reperiatur ars, quæ ab hac felicitate hominem retrahat, hæc sicut dicenda non est ad civium commoda conspirare, atque adeo nec subesse politicæ, ita etiam nec bonum appetere, et, quod inde fit, neque absolute integreque ars esse dicenda est.

Hic ego subsistam aliquantulum; et, quid acuti homines respondere possint, non modo non dissimulabo, si sciant, sed ultro, si nesciant, edocebo. In arte (fingite sic eos loqui,) duæ res sunt; et observatio plurium præceptorum, quorum usu operis aliquid efficitur; et utilitas, quæ ex hujusmodi opere ad hominum societatem permanat. Hoc posterius arti accedit extrinsecus, quia videlicet artifex pars et ipse civitatis est, opusque fabre ab se factum in commune confert: quod si ab artifice rationem civitatis animo ac re separas, eumque consideras aliquid operis molientem; modo id per certa quædam præcepta scite conficiat, artifex sane dicendus est, licet usui fructuique civitati non sit. -- Verum aut ego fallor, aut isti dissentiant à communi sensu hominum, dum ita sentiunt. Cur enim à civitate separant artem,

^a Lib. 1. c. 1. et 2.

ac volunt esse solitariam, quæ propter hominum societatem, rerumque communionem instituta est? Quid aliud spectarunt artium inventores, præter vitæ præsidia, utilitatemque mortalium? quem profecto finem quomodo consequi poterant, nisi ipsa artis præcepta in hæc hominum commoda disponderent referrentque? quod si retulerunt, quis non videt, hunc, quo de loquimur, finem præceptis cognatum esse atque permixtum, ab iisque tam alte pendere, ut separari ars à civili utilitate non possit? quam qui suo separant ingenio, artemque solitariam considerant, appellent artem, ut libet, ac nominibus abundantur arbitrato suo; certe humana non est ars, quæ hominum bono ac fructui non inservit; imo nec usquequaque ars est, quando (ut id non tam oratione mea, quam magni viri testimonio definiam,) Eustratius^a gravis autor, dum hunc ipsum, quem in præsentia laudo, Aristotelis locum philosophica severitate perpendit, diserte constanterque negat, artem appellari posse eam, quæ ab utilitate commodoque sejuncta sit, tamque ei nomen artis, quam cadaveri appellationem hominis convenire: idque exemplorum appositione, ac rationum momentis copiose decernit. Ut sane irridere hic ego possem eos, qui me sapientem unice, novaque mundo præcepta cudentem, jocone, an serio perstringunt? cum tamen tanto ante me scriptor illustris, meque et illis non paulo sapientior hoc ipsum disputatione opportune comprehenderit, definitione haud dubitanter explicuerit, scriptis ingeniose posteritati commendaverit.

Sed libet in telum adhuc acrius manus injicere, causæque jugulum recta petere, atque eam, si possim, aliquando perimere. Divus Thomas, cujus nomen non tam hominis quam sapientiæ nomen est, in posteriore volumine secundæ partis Theologicæ Summæ^b, hoc perpetuo convenire docet artibus, Ut ejusmodi sint earum opera, quæ indifferenter ab hominibus usurpari queant, tum bene salubriterque, tum prave ac perniciosè. Sic enim ait: "Hæ solæ artes sunt dicendæ, quarum operibus pos-

^a In cap. 1. et 2. l. 1. Eth. ^b Q. 169. art. 2.

"sunt

“sunt homines bene ac male uti: quemadmodum gladiis, sagittis, atque horum similibus:” laudatque propterea Chrysostomum, qui eadem sentiens, ac multa artium nomina dispungens, solas illas esse censebat artes appellandas, quæ conficiunt suppeditantque necessaria, et ea, quæ continent vitam nostram^a. Jam vero si operum, quæ ab arte proficiuntur, illa est ratio, ut indifferenter adhiberi possint ad usum, eaque quasi nota de arte judicant sapientes viri; ubi opus aliquod indifferens haud est, sed eo non nisi in nostram perniciem uti possumus, nonne ab arte illud esse certissima conjectura negabimus? Atqui obsceno turpique poemate, nisi perniciose ac nocenter, utitur nemo; ut malo sentiunt suo, qui hujusmodi carminum lenociniis perditæ capiuntur: et adhuc asserere dubitabimus artis non esse, quod impuri homines summo se scilicet artificio canere, relictoque post se Apolline modulari vanissime gloriantur? Sed utinam, quemadmodum satis intelligunt homines non licere sibi ad hæc amatorias fabulas accedere incolumi pudore; ita earum conditores tandem aliquando animadverterent, quam parum sibi poeticæ gloriæ, quam multum aliis solidæ jacturæ cladisque, inanibus hæc commentis quotidie creent: profecto puderet eos non minus in Christianas leges, quæ vita debent esse chariores, quam in poeticas, quibus dant operam, præceptiones ac fabulas tam incite turpiterque peccare. Negat is, quem modo laudavi, D. Thomas^b, licere operam dare fabricandis Deorum simulacris; artemque hujusmodi, etsi non artis nomine fortasse spoliandam, serio tamen utentibus interdicat. Certe repertos olim artifices accepimus religionis atque opificii gloria nobiles, qui rogati ab Ethnicis, ut Deorum signa è marmore aut ære fabrefacerent, ne artem juxta ac se ea molitione polluerent, quidlibet pati potius, sanguinemque ac vitam libentius projicere voluerunt^c. Deus immortalis! quam multa hodie Veneris idola (sic impuræ commenta poeseos appello,) non

^a Hom. 50. in Mat. ^b Loco sup. citat. ^c Claudius, Nicostrius, Castorius, Symphorianus, et Simplicius.

lapide lignove, sed literarum voluminibus, hoc est, monumentis ære perennioribus fabricantur? quantis hæc impudiciæ simulacra suffragiis principum virorum exponuntur, atque in foro, in triviis, in ædibus, in con-
clavibus, ubique collocantur? qua juvenum frequentia, qua imperitorum admiratione, quibus populi plaufibus extolluntur ac propemodum adorantur? Et licere sibi hujusmodi artes homines existimant in hoc candore castissimæ religionis nostræ: nec intelligunt in tam bono sinceroque lumine, quam vili se sordidoque negotio fœde contaminent, quam infami cultu mortalium animos servituti dæmonum impie mancipatos habeant, quam plagam pudiciæ, quam cladem religioni, quam contumeliam principi omnium Deo nefarie moliantur. Illi, qui Deorum signa fundabant olim fingeantque, non ita demum ea fabricabant, quin iis simulacris uti etiam homines possent sine ullo superstitionis cultu, ad ædium ornatum aut fulcimentum: at vero qui impudicæ poeseos idola inverecunde impudenterque concinnata, atque ad omnem turpitudinem fabrefacta proponunt, quem denique usum relinquunt intuentibus, nisi ut eorum aspectu cultuque violatæ semel hominum mentes, deserta honestate, abjecto pudore, in regnum complexumque voluptatis, qua nihil est inimicius virtuti, misere transfugiant?

Sed rationum, non querelarum, momentis agendum mihi hoc loco præscripsi. Quare hisce prætermisissis, ab arte, quæ poeticæ cum cæteris communis est, ad IMITATIONEM, propriam illius naturam, si placet, accedamus. Fuerit, utut licuit, pro arte pugnatum, ne eam à civium bono, publicaque utilitate sejungi pateremur. Quid imitatio? potestne ab hac utilitate separari? si de poetica imitatione sermo sit, non potest. Causam in promptu habeo: quia ut placide profit, poesis est. Sic me de poeticæ imitationis fine non timide proloqui compellunt nobilissimi quique scriptorum; cum quibus multo libentius facio, quam cum paucorum grege, qui poetarum imitamentis *ομιμνῶν* unice præfigunt voluptatem. Sic Plato ille disertissimus sapientium, disertorumque sapientissi-
mus

mus ubique docet effuse in hanc sententiam^a: solitus etiam alicubi poetam conferre cum eo, qui fastidienti ægroto convenientem cibatum sanitatemque allaturum, suavis conditione saporis efficit valetudini gratum, et gustui jucundum. Sic Strabo dominantium ea tempestate literarum peritissimus, damnata aliorum opinione copiose disputat, tantum huic fini poetarum tribuens, ut existimet, omnem ætatem fingi formarique per poeticam longe perfectius, quam per exempla philosophorum^b. Sic Romanæ fidicen lyrae, lyricorumque lex Horatius arbitratur: præfatus enim triplex poetarum consilium esse posse, aut utilitatem, aut oblectationem, aut utrumque confectantium: cum hominum studia alio atque alio trahentium distinxisset, ostendissetque senes utilitate metiri carmen, juvenes voluptate, quæstionem ita demum definit^c:

“Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,

“Lectorem delectando, pariterque monendo.

“Hic meret æra liber Sotii; hic et mare transit,

“Et longum noto scriptori prorogat ævum.”

Omitto Euripidem, qui ab Æschylo interrogatus apud Aristophanem^d, cujus rei gratia admirari oporteat poetam, respondet; Si efficacitatis sit in commonendo, ut homines fiant in civitate meliores. Omitto in Xenophontis convivio^e Niceratum aperte pronunciantem, se coactum à parente omnia Homeri carmina perdiscere; quod diceret, Haud dubie illum evasurum ea lectione virum bonum. Omitto universam fere antiquitatem, quam fuisse in ea, de qua dicimus, sententia Strabo vir doctissimus persuadet^f. Omitto plerosque superioris ævi scriptores, Hieronymum Fracastorium^g, Jul. Cæs. Scaligerum^h, Alexan. Picolomineumⁱ, Jasonem de Nores^k, Torquatium Tassum^l, Vincentium Madium^m, aliosque,

^a De legib. dial. 2. ^b Geogr. l. 1. ^c In art. poet. ^d In Ratinis a. 4. sc. 2. ^e P. 879. Ed. Leuncl. ^f Geogr. l. 1. ^g Dial. de poet. ^h Poet. l. 1. c. 1. ⁱ Instit. Moral. l. 3. ^k In comment. in Hor. art. poet. et in lib. de comæd. tragæd. et poem. heroic. ^l De poem. heroic. ^m In prolegom. ad comment. in Arist. lib. de poetic.

qui una omnes utilitatem præscribunt finem imitationi poetarum. Et vero si non aliud institutum poetæ fuerit, quam se atque alios oblectare; merito sane veretur is, quem modo primum non ætate magis quam dignitate nominavi, Fracastorius, ne inclytum poetæ nomen leve quid evadat ac ridiculum. Imo cum poetæ vigilias laboresque confidero, si ob solam delectationem (quid autem, si ob turpem?) ab eo accipiuntur; profecto infanti seni, quem vicinum idem Fracastorius habuisse se commemorat^a, arbitror eum esse quam simillimum. Emerat hic senex agrum à partiario, cum quo communem diu habuerat, colebatque jam proprium diligenter: novis quotidie conferebat arboribus, quibus, ut interdum fit, emortuis, ne pomarium rarefceret, novellam sobolem substituebat: aquarum corrivatione, piscina, rosario, hortensi pergula, olusculis, et floribus coronariis belle distinxerat ornaveraturque: unum deesse videbatur seni ad felicitatem; quod, cum ei domus esset in summo colle sita, inde ne agellum spectare subjacentem posset, impedimento erat pervetus sylva, montisque interjecta pars. Ergo, etiam animadvertibat laboris immensi esse, sylvam ac rupem è medio atque ex oculis amovere; tanta tamen ardebat cupiditate contemplandi prædioli sui è domo atque è lecto, ut in extremam devenerit amentiam sylvæ rupisque avertendæ. Quare conductis operis rem aggredi, quercus antiquissimas cædere, montis fastigium deprimere, truncos et saxa plaustris avehere, quicquid aspectui officeret amoliri, nulli sumptui laborive parcere. Cumque à vicinis effuse ridentibus, quod molitioni atque insanix finem nullum faceret, interrogaretur, qua tandem gratia tanto labore se familiamque consumeret, respondere solebat, id ab se fieri, ut agrum, quem tam pulchre coluisset, omnibus horis intuendo caperet ex omni parte voluptatem. Ita profecto poetæ non minorem exæquare rupem, sylvamque cædere videntur diu noctuque pangendis versibus, invigilando, algendo, sudando, semperque (perinde quasi exangue, quod ait ille^b, cuminum

^a Dial. de poet. ^b Hor. l. i. ep. 19.

biberent) pallendo: interrogati vero, quo demum hæ vigiliæ diurnique labores spectent, si non aliud responderint, quam hunc esse poetarum tanta molientium finem, ut se aliosque canendo delectent; equidem insanire illos, inquit Fracastorius, non minus dicam, quam senem illum agelli sui contemplatorem. Non hunc sane in modum sapientes viri de poeta censuerunt, quem humano generi labore suo prospicientem, modo castigatorem vitæ, sæpe morum magistrum, plerumque divinum appellarunt: quem Græci Romanique summis honoribus, eademque qua imperatores corona dignum arbitrati sunt: cujus denique numeris sanctissimi vates, Sibyllæque integerrimæ oracula, quæ divinitus conceperant, reddiderunt. Quod si ita est, si, dum opus suum moliantur, seque in omnes hominum mores transferunt poetæ, seu, quod idem est, dum imitantur; non per deridiculum verba dare, aut operam ludere credendi sunt, sed huc demum spectant figmentis suis, ut oblectantes prosint; poësis impudice lasciva, quæ imitando plurimum obest, qui, rogo, poterit usquequaque appellari poetica imitatio?

At, inquit, illa ipsa artis præcepta servari videmus in obscœna imitatione, quæ servantur in casta; cur igitur, si hanc poësim dicimus, illam negamus; quando utrobique easdem imitandi præceptiones, atque adeo eandem imitatricem artem reperimus? Sentio hic iterum urgeri me, causæque ad caput obstinate revocari. Ergo sic statuo. Carmen obscœnum non est usque adeo exlex, atque expers artis, quin aliquid in eo poetici operis agnoscam: quippe in illo duo sunt: est effectio imitationeque personarum, in qua cum communia hujus artis præcepta servantur, ex arte imitatio videri posset, planeque esset ex arte, nisi accederet alterum, quod artem poeticam magna ex parte corrumperet: nam in poemate impuro præter imitationem præcepta per communia conformatam, est eorundem accommodatio præceptorum ad materiam turpem; quod quia poeticæ repugnat fini, vitium est artis male ad finem suum præcepta referentis, ideoque poeticam destruentis, quæ cum fine sibi contra-

rio

rio consistere haud potest. Obloquantur, ut libet, homines voluptuarii, alioque rem transducere moliantur: ad hoc poesis nata est, ut mortalium animos blande conciliatos ad morum honestatem, amoremque virtutis inducat. Accipe, si placet, quid in hanc sententiam non aliquis è poetarum aut rhetorum choro, vendibili argumento suadeat; sed è sapientium senatu, ubi ad veritatis trutinam singula penduntur, hac super re statuatur. D. Thomas "Poeticæ, inquit, fabulæ idcirco inventæ sunt, "quia, quemadmodum ait Aristoteles in poeticis, confilium illarum erat, ut mortales adducerent ad virtutis "adeptionem, ac vitii fugam: ad quæ simplices homines melius repræsentationibus quam rationibus inducuntur. Duo igitur (sic enim concludit) in poeticis "fabulis reperiri necesse est, et ut contineant verum sensum aliqua verisimilitudine involutum, et ut aliquid utile repræsentent^a." Si ergo hic poeticæ imitationis est finis, atque hunc à poeta inter imitandum respici necesse est; is, qui imitationis præcepta detorquet ad eam materiam, ex qua finis hic magnopere tollatur, quomodo intra poeticam artem stetisse merito gloriatur? Finge constructam ab artifice domum: jacta solide alteque fundamenta, erectos sublimis parietes: intus atria, peristylia, gradationes, conclavia, thalamos, antithalamos; foris aperturas, lumina, jugumenta, præcinctiones, fastigiorum acroteria, ornamenta coronarum, subgrundationes, projecturas, membra omnia ædificii ex architecturæ legibus ita fabricata, ut altitudo ad perpendicularum, angulus ad normam, longitudo ad regulam lineamque respondeant. Finge præterea hanc domum exædificatam è marmore magnam partem fragili ac ruinoso: stare tegique è lignis intempestive cæsis, pandatione fidentibus, odorem teterimum exhalantibus: demum insalubri sub cælo descriptam aream, ipsamque domus faciem ad ætheris inclinationem obversam esse, unde nocentes ventorum aspirationes, aurasque è palustri vicinitate nebulosas intercipiat: quid ergo? extructamne ex artis plane præscripto domum affir-

^a Lect. 2. in c. 4. ep. 1. ad Tim.

mabis? Non opinor. Cur id, obsecro? Credo, quia architecturæ communes illæ quidem leges servatæ sunt, deprimendi ad solidum fundamenta, attollendi partiendi que cum commensu parietes, imponendi magnifice eleganterque tectum: sed quia hæc ædificandæ domus præcepta in ea materia situque exhibita sunt, quæ habitantium incolumitati, domus, inquam, fini repugnat; idcirco ædificium non fabre plane factum esse concluditur: non minus vere, quam M. Vitruvius Mitylenem oppidum^a, ubi, auster cum fiat, homines ægrotant; cum caurus, tussunt; cum septentrio, restituuntur in incolumitatem; ædificatum, ut voles, eleganter ac splendide, positum quidem certe non scite neque prudenter affirmat. Quod si ita est: si ex accommodatione præceptorum ad peculiarem certamque materiam sæpenumero adversum præcepta ipsa peccatur; cur impurum ac turpe carmen, in quo poeticæ præcepta legesque ad materiam adhibentur poeticæ fini contrariam, poetica ab arte esse timide dubitanterque negabimus? Nisi forte plus noceant domui vitia murorum, quam domino morum vitia: plus obsit corpori fœtor, quam obscœnitas animo: plus frangat vires insalubritas cœli, quam impudiciæ contagio nervos omnes virtutis elidat.

Verum hæc mala importari ab impura poesi mox altero capite orationis evincam, si tamen prius, quod ex hoc priori capite superest, absolvero quam paucissimis: cursumque ostendero, sicut neque ab arte, quæ poeticæ genus est, neque ab imitatione, quæ illius naturam constituit, sejungi potest utilitas; ita neque ab ejusdem poeticæ formis eandem separari posse. Ac de epopœia quidem quid sit definiendum, in medio positum videtur. Nam si munus est heroicæ poeseos heroem dictione admirabili conformare, atque ad imitandum proponere; quis non videt, quæ virtutes in carmine censerī debeant, ex quibus heros, hoc est, homine major æstimandus sit? Sicut enim virtus heroica, ut disputat in Ethicis^b Aristoteles, supra nos est, sonatque aliquid divinum; ita qui ab

^a Lib. 1. c. 6. ^b Lib. 7. c. 1.

hac virtute heroes dicuntur, non modo nihil in se habere turpitudinis, sed mortalium conditionem excedere, accedereque ad Deum carmine ostendendi sunt. Nam de tragœdia quid attinet dicere? Quæ ad theatra populorum bono admissa est, ut, funesta regum dynastiarumque cæde proposita, non modo principibus ac rerum dominis aurem vellat, eosque fortunæ memores faciat, sed in omnibus turbidos animi motus componat ac purget, atque aureæ demum mediocritati restituat: id quod Aristoteles in tragœdiæ natura definienda pronunciat^a, multaue ob huiusmodi finem addit adimitque tragœdiæ: ut non dubitaverit Jacobus Zabarella Peripateticus sane nobilis, dum artium naturam ad philosophiæ calculos vocat, poesim absque morum utilitate nullam esse, ex hac eadem, quam Aristoteles tragœdiæ tribuit, affectionum animi purgatione concludere^b. Neque comœdiæ sales ac joca alio quam in hominum utilitatem spectant, ut derisa palam vitia, ludibrioque in scenis habita pronius evitentur. Quod si furaces interdum servi, damnosive ganeones, aut impudici adolescentes admittuntur; id ipsum spectatoribus lucro vertitur, dum perparce fit, et non sine vitiorum fugillatione transigitur. Denique hunc in primis fortita est finem poësis lyricorum, quorum initia tum apud Ægyptios atque Hebræos, tum apud Phæacas et Græcos non alia fuisse, quam in re sacra, pluribus exemplis ex antiquitate petitis Patritius, non malus antiquitatis indagator, evincit^c. Nec prima illa post secula per ætates sane complures alio lyrici spectarunt, quam ut Deorum laudes ac decora, aut virorum fortium res præclare gestas hymnis ac pæanibus ad templa et aras complecterentur: ut scilicet eadem opera honorem superis atque heroibus haberent, et ad æmulationem captos admiratione mortales invitarent. Quare si qua poësis caste sancteque tractari unquam debuit, hæc profecto immunis ab omni turpitudine servanda, integreque ac puris animis exercenda fuit. Atque, ut apud Athenienses nomina fortissimorum juvenum, qui tyrannum ag-

^a In poet. c. 6. ^b De nat. log. l. 2. c. 15. ^c Dec. hist. l. 3.

gressi essent, ne unquam servis inderentur, decreto sancitum est publico^a; quod nefas existimarent, nomina libertati patriæ devota pollui servili contagio; ita sane patiendum non erat, castæ addictæque Deo, nationum omnium consensu, poeseos nomen in obscænis deterrimisque aliquorum carminibus exolescere. Verum ut in pauca redigam, quæ de quatuor hisce poeticæ formis hætenus disputavi; si unaquæque species ad hominum felicitatem, quanquam alio atque alio modo viaque, conspirat: cur id, in quo singulæ consentiunt, generis, hoc est, poeticæ, proprium esse negabimus? quando, ut audita sæpe philosophorum vox est, haud potest deesse generi, quod formis generatim univèrseque conveniat. Cur in poeticæ sobole cum similem faciem, qualem esse sororum decet, videamus; hanc esse à parente dotem non intelligamus? Cur demum si quæ fucata ementitaque fronte in chorum se musarum confidenter inferat, ubi illam alienæ felicitatis studio, et quasi tessera destitutam aspicimus, non continuo adulterinam deprehendemus, usurpatoque contra jus fasque poeticæ titulo spoliabimus?

Videor jam mihi è duobus, quæ initio proposui, alterum confecisse, conatus certe esse ut conficerem; poesim ita civium felicitatem respicere, ut, ab ea si deficit, deficiat à seipsa. Jam vero si hoc ipsum est poeseos impuræ vitium, ut morum honestati contraria felicitatem corrumpat; plane pervici. Sed neque hoc absque pugna extorquendum est: nam qui se eo redactos vident, ut ægre poetæ nomen obtineant, si nugis suis obesse civium moribus convincantur; hunc tueri locum mordicus adnituntur, seque etiam, dum procaciori earmine lasciviunt, nihil officere cujusquam felicitati, quinimo utilitati non paucis esse, confidenter affirmant. Etenim vitæ humanæ speculum poesim ideo appellatam loquuntur, quod in ea, quicquid humanitus accidit, referatur: quod si

“Virtus est, vitium fugere; et sapientia prima,

“Stultitia caruisse b; ---”

^a Gell. l. 9. c. 2. ^b Hor. l. 1. ep. 1.

quo poësis modo ad hoc virtutis fastigium mortales adducet, nisi prius à vitiis, eorum posita ob oculos turpitudine, deterruerit? Quanquam, si cætera deessent, satis definita videri res posset veterum suffragio poetarum, id est, eorum à quibus lex ipsa carminis accepta est: quorum scripta sicut oppido pauca leguntur, quæ procacioribus ac subturpiculis interdum lusibus aspersa non sint; ita luculenter ostendunt, posse hominum felicitatem, posse virtutem, posse morum honestatem cum musa paulo hilariore consistere. Quod si hoc ipsum poetarum principibus vitio detur; jam vero novam, quam nos cudimus, poësim irridebunt isti, quantum volent; eoque poetarum senatu, à quo tanti viri exiguntur, moveri se non modo perlibenti animo ferent, sed ultrò etiam efflagitabunt. Et vero, si me censore res agitur, abire illis è poetico conventu jam pridem licet. Neque me veterum autoritate vatium deterrere credant, quo minus ineptam esse ad vitæ disciplinam felicitatemque mortalium impudicam poësim et sentiam et dicam. Quid enim? (erumpat aliquando vera, et rei indignitate dignissima vox,) adeone animos nostros præoccuparit antiquitas, ut in priscais hominibus etiam vitia, si divis placet, adoremus? An potius falli hæc magna quoque capita, et emori, quod ait ille, humanos interdum Joves intelligimus? Equidem sicut multa ideo pretiosa videntur, ut Vespasiano dicebat Plinius^a, quia in templis suspensa cernuntur; ita accidere non rarerer existimo veterum voluminibus, quorum tanquam in sacrario quæcunque aservantur, ea statim apud homines, nescio qua religione obligatos, in pretio esse ac veneratione incipiant. Quasi vero Homerus, ille ipse poetarum deus, nonnunquam sua in arte peccasse viris Homero haud paulo maioribus visus non sit. Reprehensum illum ab Aristotele asserunt Robortellus et Madius^b; quod Ulysses in Scylla contra decorum viri fortis ejulantem induxerit: reprehendit ante Aristotelem Plato^c; quod alicubi nec servata decori lege scædas scitu dictuque res Diis immortalibus affinxerit,

^a In præfat. ^b In comm. in Arist. poet. ^c De Rep. l. 2.

rit, ac mortalium bono vehementer offecerit: reprehendit ante utrumque Pythagoras, dicereque solitum accepimus; ad inferos se aliquando descendisse, ibique Homeri umbram offendisse pendentem ab arbore, maleque multatam; Hesiodi vero obligatam columnæ, miserisque vexatam modis aspexisse, quod figmentis suis (hanc enim causam addebat) de Diis temere turpiterque locuti, malo mortalibus fuissent. At hoc illud est, quod urgemus in præsentia, lasciva atque obscæna poetarum commenta morum disciplinæ integritatique, atque adeo publicæ felicitati contraria esse. Quod si hæc ipsa de poetis suis antiquorum opinio fuit, nosque supra confestim, peccari adversus artem, quoties in publicum bonum ab imitatore peccatur; quid dubitabimus vel magna poetarum capita neglectæ interdum, aut etiam violatæ nonnihil artis insimulare? Sed non huc demum redactæ sunt fortunæ huiusce disputationis, ut horum, quos insectamur, recentium poetarum causam cum veteribus conjunctam esse, quod isti nempe discipiunt, fateamur. Si quid interdum à priscis illis peccatum, si quid in amore subimpudens, atque intemperanter emissum, si qua usquam in re trans honestatis lineam itum est; non modo minus dedecet Ethnicam superstitionem id, quod Christianæ legis sanctimoniam dedecet profecto plurimum; sed latet obruiturque ingentium numero virtutum, quibus illi poemata tanquam stellis clarissimis illuminarunt, et mirum in modum humano generi ad felicitatem contendenti præluxerunt. Non irascor erranti semel: et cum Horatio,

“--- Ubi plura nitent in carmine, non ego paucis

“Offendor maculis a. ---”

Offendor autem, cum meras aliorum labes ad imitandum selectas conspicio, iisque referta fœde volumina ad fastidium usque comperio. Chamæleontis haud dissimiles credas, qui, ut aiunt, cum omnes ferme colores induat, candorem imitari non potest^b. Etenim videas interdum aliquos, qui se ad antiquorum lectionem conferentes pleraque eorum, quæ pudice candideque dicuntur, evolvunt

a In arte poet. b Plut. de adul. et am. internosc.

oscitanter, ac ubique incuriose dormitant: cum vero lulentum quid ac pingue sonuerit, hic nimirum excitantur indefides animi, ad ejusque imitationem continuo mentem operamque convertunt, quasi, si id consequantur, (et saepe, ut sunt infelicitur ingeniosi, etiam consequuntur,) extemplo Apollinari laurea, superis hominibusque nolentibus, donandi sint. Venit hoc loco in mentem, quod de Vibio Rufo Romano senatore apud Dionem legitur. Ardebat hic cupiditate incredibili, vulgo ut orator haberetur M. Tullio Ciceroni par: hunc scilicet virum referendum sibi Rufus proposuerat, huc animum intenderat, hic hærebat. Expectatis, qua id ratione se consecuturum speravit? Vivebat adhuc Ciceronis uxor: hanc ut in matrimonium duceret, diu tentavit, duxit: tunc enimvero Ciceronem se propediem futurum non modo credidit homo phanaticus, sed etiam apud Tiberium principem ridente senatu gloriatus est. Cor hominis Romani! Palladem, credo, jam despondisse sibi opinabatur, quæ dotis nomine in domum afferret eloquentiam. Sic hodie sunt ingenia nonnullorum, qui novas quotidie mundo Iliadas meditantur: quod ut præstent, non illi ad virtutes sapientissimi vatis, quod factum oportuit, animum advertunt; sed unius alteriusve figmenti obsoleti jam ac turpis amore capti, ubi illud in rem suam transtulerint, et quicquid muliebri atque effæminatum in Homero est, domum duxerint, et cum ejus meretricula propemodum nupserint; homines gloriarum pleni digito se jam monstrandos veluti Homero pares ac geminos ineptissime sibi persuadent: cum tamen à priscis illis ac bonis, etiam dum aliqua vitiorum similitudine accedere se illo putant, longe adhuc distent, ac paria dum faciunt, par tamen utrorumque conditio sane non sit.

Nam, ut hac super re plane aperiā sententiam meam, nunquam profecto existimavi idcirco obesse probis moribus improbam poesim, quia turpiter aliquid ac petulanter admissum, versibus exequatur. Scio posse id usum habere, quo facilius remedia morbi suppeditentur. Non

me fugit à Trojani belli scriptore dictum esse, non modo quid pulchrum, sed quid etiam turpe foret, ut ait Horatius^a: effectumque, ut suis ille carminibus melius Chrysippo et Crantore, et quovis alio philosophorum vitæ præcepta demonstraverit. Sed in duobus, quantum ego intelligo, res tota vertitur. Alterum est, si hæc turpium simulachra paucissimis adumbrentur; si verbis proponantur quæsitis ad avertendos animos à cogitatione obscœnitatis: si quasi pudibunda, lucisque fugitania in conspectum ægre veniant: si, quandoquidem proponuntur ad fugam, tanquam fulgura aciem oculorum feriant ac fugiant, non alliciant ac teneant. Ut enim in tragœdia id, quod terribile est, referri quidem debet; non ita tamen, ut interdum ob rei atrocitatem feritatemque satius non sit, intus agi, quam in promptu poni, atque in scenam oculosque deduci: sic turpe hætenus prosequendum est, ut, quantum in re atroci oculis parcitur, tantum in turpi animo pudorique serviatur. Atque hinc est, quod princeps Latini carminis connubium Didonis et Æneæ, cui trahendo adversus decorum honestatemque indulgissent alii, versiculo absolvit uno^b, ac pudicitiae juxta atque poesi exemplo fuit. Addo huic alterum remedium: si hæc, quæ impudice facta (sed, ut dicebam, caute) narrantur, non sine censura aliqua et objur-gatione castigentur: si non sine inusta scelestis infamia, quam pro supplicio multis statuebat Plato, transigantur: si demum, quæ tacita quædam reprehensio est, non sine infelicitis exitus poena terminentur. Sane Homerus vatum maximus, quod Penelopes ancillas procis alicubi permistas indicaverat, propterea non quieta, nec pura, ut ipse loquitur, morte occumbentes, sed Telemachi indigne facinus ferentis manu suspensas è columna, scœdæque exhalantes animam describit^c. Hæc porro, quæ dixi, duo quoties servantur, (servantur autem fere à veteribus,) in ipsa turpium commemoratione rerum innocens poesis est, nullique mortalium ea causa perniciem creat. At vero, qui serio id agunt, ut Veneris faciem conqui-

^a Lib. 1. ep. 2. ^b Æneid. 1. 4. ^c Odyss. 1. 22.

fitis unde unde pigmentis exprimant: qui eodem sæpe reciproci nesciunt de tabula manum, quod aiunt, attollere: qui contenti subiecisse impudica oculis simulacra, mox aut nihil ipsi reprehendunt, aut etiam in iudicium Paridis inclinant, tacitque intemperantiæ favent; hos ego commentis suis juventutem pellicientes infector, horum poesim lutulentam ac descædam magno mortalium malo propagari queror, ab his accipi ad peccandum invitamenta, supponi hominum mentibus faces ad libidinem, malis actos animos intemperiiis, Circæoque nescio quo poculo de rationis statu deturbatos in pecudis mores sordesque traduci, iusto sane dolore declamo. Vertant illi se in quam volunt partem, figmenta que sua riunc secreto, ut ipsi prædicant, utilitatis aucupio, nunc publico mortalium suffragio tueantur. Non hoc lucri capiunt adolescentium plerique, qui horum illecebris eo infelicius obtinentur, quo se minus infelices ac perditos sentiunt: neque hoc senum prudentiores judicant, qui, ne juvenus hisce caperetur, in civitate bene constituenda sedulo providerunt. Non loquor in præsentia de gravissimis sane sanctionibus conciliorum sæda hæc volumina interdicentium: nec revoco in memoriam provincialem eam synodum, quæ quod videret adolescentium multorum pudicitiam in discrimen conjici ob Æthiopica Heliodori, ut ea igni scriptor aboleret, aut ut sacrorum antistitem, pastoremque animarum agere desineret, imperavit^a. Aristoteles (hoc interim contentus sum) præcipit in Politicis^b, obscœnitatem ut omnem ab urbe procul habeat legislator, pœnisque coerceat adolescentes, ne in foro tabulas aut signa spectent impudica, neve in theatro fabulas obscœnas audiant: proinde curent etiam atque etiam magistratus, ne uspiam locorum statua ulla, vel pictura turpium facinorum imitatio conspiciatur. Hæc sapientium maximus sentit ac sancit. Et mihi aliquis rerum imprudens pertinaciter obnitatur, ac vitia suis è tenebris extrahenda clamet in lucem, quo facilius tetra turpisque eorum facies fugiatur? Quid, si extracta, ocu-

^a Niceph. eccl. hist. l. 12. c. 34. ^b Lib. 7.

lisque objecta potius amabitur? Quid, si à te nec turpis, uti decuit, nec, quod inde sequitur, fugienda proponitur? An malo remedium facies, posteaquam in venas ac viscera virus infuderis? Quæ isthæc perversitas est, quærere potius medicinam vulnere, quam cavere, ne vulnus infligatur? Circulatorum est psyllorumve, artis ostentatione sibi carnem infesto cultro concidere, aut venenum aliquod exorbere ad vim potestatemque pharmaci, cui fidem adstruunt, declarandam. Quanquam tu quidem circumforaneis istis gravius multo peccas: si quidem vitia ipsa morbosque animi dum curare te dicis, tum vero facis, atque infers in ipsa curatione perniciem. Vère Julius Cæsar Scaliger, cum de poetica disputat, poetis præcipit, ne, dum vitia ac sceditates insectantur, eas ponant voces, è quibus qui legunt, evadant deteriores. “Quid enim cogitet adolescens, (sic ille addit) “qui certarum ignarus obscenitatum, audiat verba aut “vocabula tam nefanda, quam monstroso sunt ingenio “ii, qui ea scriptis suis audent inferere? Malo igitur “non reprehendere vitia detestanda, quam in execranda “oratione mereri reprehensionem, librumque meum efficere eo nequiores, de quo verba facio^a.” Et vero quoties memoria repeto, quod apud magnum Athanasium legi de Nicæni concilii patribus: quos refert^b, cum in eo conventu celebritateque legeretur Arij liber, palam aures obstruxisse, veritos, ne quid insanæ illius pestilentisque doctrinæ per aures illaberetur in animum; non possum non demirari confidentiam juvenum nonnullorum, qui cum audiunt, caute agendum esse adolescentibus in amatoriarum rerum lectione; indigne enimvero ferunt supervacanea monentem, et tantum non injuriam ab eo fieri constantiæ suæ conqueruntur. At illi et senes plerumque erant, et experientia sanctimoniaque præstabant, ut minus expugnari propterea posse eorum constantia videretur: his in tenera ætate incallidaque, et præservidis animi motibus obnoxia, plus, opinor, aliquanto timendum est. Illis nova sacrilegaque adversus

^a Poet. l. 3. c. 98. ^b In ep. ad episc. Ægyp. et Lib.

Christi religionem opinio proponebatur, in quam deserta veteri sententia concedere ægre homines solent: his blando adulateque vultu, dissimulatis meretriciis artibus, lenocinante versu voluptas objicitur, qua mortales plus nimio capi quotidie videmus. Illi anticipata jam animo sententia, obfirmatique contra hostem infensissimum conveniebant; quo minus timendum erat, ne sibi facile persuaderi ab Ario paterentur: hi lubrica præcipitique in voluptatem, et, ut ait ille^a, cerea in vitium flecti adolescentia, nihil pronius habent, quam ut blandissimæ dominæ, poesi conciliatricula, sese donent. Et tamen illi occludebant obstinate aures, hi præbent ultro et quidem sitienter: illi vel semel audire pauca, haud magno cum discrimine, ingens flagitium ducebant; hi certissima cum pudoris fraude multa quotidie lectitare, interdum communicare cum aliis, semper animo ac memoriæ affixa retinere; eruditam scilicet oblectationem nullum in mente relicturam maculæ vestigium arbitrantur. Non est impudicitia ex eo genere vitiorum, quæ si semel ponis ob oculos, perpetuo expungis ab animo: hic primus flagitii gradus est, videre: visus dicendi libertatem facit: ex libertate vero turpe dicendi, inquit Aristoteles^b, prodit et facere quod turpe est.

Quæ cum ita sint, non jam enitar ultra hæc, quæ dixi: nec in eo laborabo, ut, impuris hisce carminum scriptoribus legitimo poetarum choro motis, eorum in faciendo versu artificium, poesim perfecte absoluteque non videri, ad extremum pronunciem. Hoc enim ratiocinando confecisse me sentio, si utrumque illorum, quæ hætenus profecutus sum, vos quidem, viri sapientissimi, non abnuistis. Nam si poeticæ nomen sustinere cum dignitate nequit ars, quæ ad vitæ commoda utilitatemque mortalium non respiciat: non respiciat autem illa, quæ molli impuraque imitatione laborat ad hominum perniciem; quid restat, nisi ut imitatricem hanc artem impudicam ac turpem, poesim suis perfectam numeris nequaquam esse, tacite apud se quisque concludat? Non

^a Hor. in art. poet. ^b Rhet. l. 2.

in hac, inquam, re diutius elaborabo, neque ultra contendam in hoc concertatorio genere dicendi: ferant alii de me sententiam, ut volent; aut hæreant, nec liqueat, quo inclinent; aut etiam aperte reclament, nigrumque palam theta^a præfigant: non permagnam hic vero jacturam fecisse me arbitrabor, neque dedecori ducam mihi; si, quod in philosophorum Lyceo, ubi certissimis omnia momentis expenduntur, quotidie usu venit; id mihi in eorum palæstra, qui probabilia sectantur, acciderit. In eo laborabo, et, quantum potero, animo verius quam voce contendam, ut vos, adolescentes audiores mei, quos hodie primum in meam fidem disciplinamque recipio, ab hac malorum sive poetarum sive civium lectione abalienem. Frustra profecto vos parentes atque institutores vestri ab rerum aspectu impudicarum, à procacium sordentiumque sermonum licentia, ab intemperantium ac libidinosorum hominum consuetudine separare student, si uno in volumine collecta impudiciæ spectacula concluditis: si sub manu habetis obscæna suadentium, atque in aures spurcissima quæque insusurrantium greges: si in gremio numeratis copias improborum, quorum institutione ac familiaritate, quando quantumque vultis, clam omnibus, uti pro vestro arbitratu impune possitis. Impediri non poterat Hannibal ne periret^b, qui inclusum annulo venenum, hoc est, præsentissimam mortem gestabat. Ego vero impuri scriptoris librum veneno non paulo nocentiorum interpretor, quem qui quotidie ad manum habet, qua ope obsistas, ne sibi uno oculorum conjectu, si velit, necem hauriat? Nimirum pereundum sibi statuit, desponditque ultro pudorem, quicumque in turpia hæc commenta, in jura, inquam, impudiciæ volens libensque concessit: nemo enim, ut queritur in re simili Tertullianus^c, nemo transit in hostium castra, nisi suis projectis armis, nisi destitutis signis et sacramento principis, nisi pactus simul perire. Et miramur, sæpenumero pudicum pudentemque adolescentis animum, factum repente mancipium turpi-

^a Pers. sat. 4. ^b Plut. in vit. Flam.--Juv. sat. 10. ^c Lib. de spect. tudinis,

tudinis, si ipse in ejus regnum sponte se transdidit? Scitum est, opinor, quod scriptor modo laudatus ^a literis commendavit ad hanc rem, quam loquor. Descenderat in theatrum Christiana scēmina, atque intenta in ludos circenses cum reliquis matronis confidebat: cum statim malo correpta dæmone torqueri cœpit perquam miseris modis. Ergo è circo quam primum aufertur, domumque reducitur: mox in templo sistitur, adhibentur Christiano ritu super ea ad Deum preces, adhibentur in vexatorem spiritum imperia et minæ: incassum omnia. Postremo, cum aliquando sollemniori precationum genere ad deditionem obsessi corporis compelleretur hostis, objurgareturque, quod addictam Christo scēminam, hoc est, alieni juris prædam per summam impudentiam invassisset: At ego, inquit dæmon, minime impudenter feci, dum eam tenui, quam inveni in meo. Credite has esse impudicitiae voces, auditores, quodque hic à parente turpitudinis dictum est semel, à filia sæpius exprobrari adversus eos, quorum non tam corpus quam animus obsidet, noctesque ac dies misere divexat. Sed merito immundus spiritus divexat, quos inter inquinamenta fabularum, in obscenitatis theatro dum reperit, deprehendit in suo. Suum videlicet id putat, quod ipse impudicitiae magister Stygio emerfus è cœno doceat, auspicioque ac ductu suo feliciter provehat: suum id putat, quod ipse operis summa non afflatu modo, sed factis factisque suis fœde impleat: suum denique id putat, quod lutulenta lubricaque via ad omnium fœditatum sordiumque sentinam, ad regiam, inquam, suam gradum expedite sufficiat: ut sane verendum magnopere sit, ne, quemadmodum Tartareus olim prædo, ut ex Tertulliano dicebam, urbem corporis, quam invaserat, obtinuit obfirmate ^b; sic arcem animæ, in quam semel victor ascenderit, pertinaci deinceps occupatum vi, nulla unquam temporis diuturnitate dimittat.

Quare nolite, adolescentes mei, per ego vos istud verecundiæ ornamentum, morum istam nobilitatem, istam

^a Tertull. lib. de spectac. ^b Loco supra posito.

Romani pectoris altitudinem, oro obtestorque, nolite vos ob ementitæ nescio quam speciem atque umbram poeticæ, per hæc malorum extrema transversos agi. Quicquid Sirenes istæ honestati, castimoniam, pudori furtim insidiatæ canunt, vos ubique præsentis consilio contempnuntque præterite. In Deorum cultu cum cederet omnino nemini, unam tamen Venerem procul ab se salutari dicebat castissimus Hippolytus apud veterem poetam^a: imo idcirco Etruscorum disciplina jubebatur extra mœnia fanum Veneris collocari, ut nihil in urbe adversus castimoniam adolescentibus versaretur ob oculos^b. Quid enim? (liceat mihi cum viro eloquentissimo sanctissimoque, ac nominis sui suavitate dignissimo^c perorare;) si fluctuante navigio veharis, illico avertis oculos à sentina, ne stomachum et nausæam faciat: si per vias urbis incensens putidum quid ac foetidum offendas, porro inde refugis, aspectuque declinas: si quid uspiam occurrat, quod horreat oculus, statim clauditur aut avertitur. In salo autem seculi hujus fluctuas, influit sentina vitiorum, movetur in tui navigio corporis æstus cupiditatum; nec avertis quamprimum animæ oculos, ne aspiciant spurcissimarum libidinum sentinam, ne tantisper hæreant in hisce purgamentis ac sordibus, ne foetor inhalatus animam oppleat, templumque Dei obscæna contagione commaculet? Vos autem, adolescentes, quibus nihil esse debet charius isto, quem præ ore fertis, animi candore; contaminata horum volumina, hoc est, fœda turpitudinum receptacula non oculis modo auribusque declinate, sed animo etiam respuite, ac recordatione demum ipsa perhorrescite. Date hoc disciplinæ, quam domi à parentibus honestissimis viris, foris à nobis religiosis præceptoribus habetis: date hoc ætati vestræ, quæ pudoris hoc internosci caractere, laudarique ob verecundam hanc veluti tincturam virtutis solet: date hoc cæteris, quæ istam consequentur, ætatibus; quarum extremæ partes inniti et conquiescere in adolescentia ista non pote-

^a Eurip. in Hippol. act. 1. ^b Vitruv. l. 1. c. 7. ^c Ambros. serm. 5. in Pl. 118.

runt, si semel eam lenocinia voluptatis emollierint, effeminarint, infregerint. Denique, si quidquam apud vos sum, date hoc etiam mihi, qui hoc anno in poetarum vos familiaritatem daturus, si primo hoc die docui, quos cavere debetis, feci, ut opinor, fatis.

PROLUSIO QUINTA.

An ex rebus sacris idonea commentationibus poeticis argumenta proveniant æque ac ex profanis.

AMOR ac studium, quo in solenni literarum repetitione proloquentem me ex hoc loco sæpius excipistis, ac secunda etiam admurmuratio, amicumque patrocinium, quo jam toties dictis meis apud novam discipulorum audientiam plurimum autoritatis ac fidei conciliaftis, viri sapientiæ atque honorum insignibus illustriffimi! allexere me, fateor, ad nova majoraque sæpenumero tentanda; oblitumque pene virium mearum eo scilicet impulere, ut nihil in vulgus non probatum iri facile crederem, cujus vos semel autores fieri viderem. Idque animos mihi facit in præsentia, ut aliud ex alio feram, nec contentus auditores meos utroque elapso jam anno ab amore impudicæ poeseos (quantum per me licuit; utinam mecum omnibus liberet!) fructu, ut arbitrator, non pœnitendo removisse; hodie plusculum aliquid coner hac super re, vosque, rhetores, in poeticis imitationibus simulacrisque conformandis ad rerum sacrarum scriptionem amoremque traducam. Neque hoc vobis suadere in animo est, quasi honestiorem sanctioremque materiem, ad quam ingenia et calamos primum, mox etiam mores ac vitam referatis: quanquam si hoc agerem, cum, credo, prætenderem causæ meæ titulum, quam non magis religiosum præceptorem ad docendum, quam probos adolescentes in hanc sententiam ad scribendum permovere posset. Sed eo consilio rem aggredior, ut ostendam, res sacras aptissima poeticis commentationibus argumenta suppeditare: ideoque operæ pretium facere eos,

eos, qui aut pium castumque sibi carmen sumunt, quod pie casteque consumunt; aut in opere non pio elaborantes ad sacra subinde concedunt, quæ loco interferant, iisque fabulam apposite locupletent. Audio enim non paucos, qui idcirco in carmine condendo abstinere se dicunt à piarum usurpatione rerum, quod hæc argumenta frigidiora plerumque ac tristiora, minus certe capacia sint eorum animi motuum, quibus profana, inter arma et amorum illecebras lasciviendo, admirationem voluptatemque longe maximam concitare solent. Quare occulta hæc divinaque mysteria, quæ ipsi

“Desperent tractata nitescere posse^a, ---”

silentio se malle, quam metro per jocum ac fabulam venerari.

Quorum ego voces decreveram, auditores, non longis rationum ambagibus, sed subita confertaque exemplorum appositione comprimere. Atque ut olim Romanus orator in Verre accusando, prætermissa perpetuæ orationis laude, præcisæque homini spe, solum tabulis ac testibus ad singula crimina citatis, reum potentissimum momento damnavit^b: ita ipse statueram, adversus hoc genus homines, qui dissidium nescio quod inter res sacras ac poësim comminiscuntur; transmissa in compendium causa, sola veterum enumeratione poetarum, qui è sacris literis mutuati sunt argumenta, dimicare. Et vero quam multa possem apud principes utriusque poëseos Orpheum, Homerum, Hesiodum, Virgilium, Ovidium è sacrosanctis rerum nostrarum codicibus accepta proferre in medium? Illud poetarum carminibus celebratum Chaos^c, cæcum illum acervum, rudemque indigestamque molem,

“Nec bene junctarum discordia semina rerum^d,”

quis ignorat, è Mosæa Genesi non adumbrata tantum esse, sed etiam expressa? siquidem nec vocem ipsam *chaos*, quam Hebræi *thobu* dicunt, hoc est, *inane*, poeta magnus omisit, dum canit

^a Hor. in art. poet. ^b Cic. act. 1. ^c Orph. Argonaut. -- Hesiod. Theogon. ^d Ovid. Met. l. 1.

“--- uti magnum per inane coacta

“Semina terrarumque animæque marisque fuissent,

“Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis

“Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis^a.”

Quid alluvies Deucalionæa? nonne ita descripta est à poetis; five cum Jovi hominum scelera pertæso, quod videret ubique flagitiis inquinata omnia, placuit

“--- genus mortale sub undis

“Perdere b: ---”

five cum servati ab aquarum vi Deucalion atque uxor Pyrrha in Parnasso monte (quo ille loco,

“--- nam cætera texerat æquor,

“Cum consorte tori, parva rate vectus adhæsit c;)”
ad propagandas hominum reliquias adhibentur; nempe quia

“Non illo melior quisquam, nec amantior æqui

“Vir fuit, aut illa reverentior ulla Deorum d:”

five cum Parnassum montem antea Larnassum nominatum^e legimus ab Arca, (nam *ἀργαῖα* Græcis *arca* est) qua Deucalionem eo appulsum est dicunt Andron Teius, et Homeri scholiastes^f; nonne hæc, inquam, ita descripta sunt, ut, quanquam eam cladem contigisse ferunt, regnante Athenis Cecrope, circa Thessaliam g; dubitandum tamen haud sit, quin ex Noetica eluvione horum pleraque poetæ desumpserint? Gigantum conatus cœlo molem attollentium, cum Diis prope pugnantium, ad terram sua temeritate ruentium^h: Promethei solertiam è limo hominem fingentis

“--- in effigiem moderantum cuncta Deorum i:”

Averni regna, posthumasque pœnas, quibus improbi, quod distulerint

“--- in feram commissa piacula mortem,”

ævo sempiterno cruciantur: Elysios campos,

“--- et amœna vireta

“Fortunatorum nemorum, sedesque beatas k:”

^a Virg. in Sileno ecl. 6. ^b Ovid. Met. l. 1. ^c Idem eod. lib.
^d Idem in eod. ^e Stephan. de urbib. et popul. ^f In l. 1. Odyss.
^g Euseb. in Chron. l. 1. ^h Hesiod. in Theog. ⁱ Ovid. Met. l. 1.
^k Homer. Odyss. l. 11. — Virg. Æneid. l. 6.

deflagrationem dissolutionemque rerum,

“Cum mare, cum tellus, correptaque regia cœli

“Ardeat, et mundi moles operosa laboret^a;

an quisquam est paulo humanior, qui ad sacræ exemplar
historiæ composita esse non intelligat? Nam quæ de Ja-
no commenti sunt poetæ in Italiam rate delato, ac vi-
tium sobolem culturamque monstrante; quo factum est,

“Ut bona posteritas puppim formarit in ære,

“Hospitis adventum testificata Dei^b;

tam aperte imitati sunt ex sacris Hebræorum codicibus
de Noë, qui arcæ beneficio enatavit ex aquis, inventor-
que vini mox fuit; ut nomen ipsum Jani, servata He-
bræorum voce, quibus *jain* vinum dicitur, conformave-
rint. Hæc aliaque complura si dicendo persequer, quæ
optimi quique veterum poetarum ad poesim exornandam
è sacris literis intexuere carminibus suis; videtis, audito-
res, quam viam inire compendio possem, ut eorum
voces, qui petita è sacris argumenta paulo remissiora tri-
stioraque causantur, ad silentium plane redigerem. Ve-
rum, ne quid subito præciseque egisse videar, libet à ca-
pite rem totam exordiri, ac certa dicendi lege viaque
conducta, per otium contemplari causam. Ergo si of-
tendero, res sacras habere magnam cum poesi affinita-
tem, poeticoque in opificio commodissime reponi; nihil,
credo, rhetores, deerit, quo minus ad hoc scriptionis quo-
que genus mentem manumque serio convertatis: cum
una et eadem opera integri honestique hominis, et inge-
niosi elegantisque poetæ sustinere personam prima cum
laude possitis. Duæ vero res sunt in carminibus poeta-
rum, quæ admirationem tantopere poetis adamatam, at-
que ex admiratione voluptatem pariunt: figmentum seu
fabula, et princeps fabulæ decus *miro*, vel, ut cum
Quintiliano universe loquar, affectus: quorum utrum-
que cum poetice transigitur, nihil eo carmine legi di-
vinus potest. Hæc autem duo quam abunde sacro ab
argumento subministrentur, quæso, hic mecum, audito-
res, dum rem tracto non jucundam minus auditu, quam

^a Ovid. Met. l. 1. ^b Idem Fast. l. 1.

usu ac fructu salutarem, pro vestra humanitate animadvertite.

Ac fabula quidem (complexionem dico plurium imitationum, ut fabulam definit in Poeticis Aristoteles ^a;) five magna sit, et quæ carmen sola consummet: five, quod potius hic quærimus, parva et interjecta; ea per jucunde pronisque maxime auribus excipitur, quæ tum nova fictaque ad similitudinem rei factæ, tum nodo opportuna solvendo conformetur. Et vero si fabulæ novitate cum profanis sacra committimus, vicimus plane, rhetores. Nam quid tritum et exculcatum magis, quam venalia istorum commenta?

“Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos?

“Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,

“Acer equis ^b? ---”

Quid obsoletius, puerisque decantatum sæpius, quam aut Hippocrene Pegasi extudentis ungula procurrens, aut Adonidis è cruore suborti repente flores, aut draconis dentes seminum more per agros sati, aut sæpe natus renatusque Pythagoras, aut lyræ tactu coalescentes muri, aut Jupiter in hominum amores suis cum fulminibus exardescens, aut alia sexcenta, quibus hodie referta videmus eorum poemata, qui per antiquorum vestigia grassari se non gloriantur ipsi modo, sed hanc etiam cæteris viam unice præscribunt, figmenta que alia, si ab iis paulum recedant, ultro reprehendunt? cum tamen illi dum translatitiis hisce reliquiis semesæ jam antiquitatis affatim carmen saturant, non excellenti admodum ingenio, imo nec plane poetico se esse palam faciant: siquidem nova cudere, non resarcire vetera: arcana seligere (id quod aiunt musarum munus) non de medio quæque sumere: inaudita atque admiranda proferre, non vulgata sordentiaque retractare: demum facere ac fingere, (ex quo nomen illi suum obtinent) non aliorum inventa reponere, poetarum est. Hæc autem concinnandæ fabulæ novitas, sacra perscrutanti proxima plurimaque præsto est. Cum enim rerum arcana divinarum sub oculos sensusque non

^a Cap. 6. ^b Virg. Georg. 3.

cādant, ut veniant in hominum conspectum, similitudine ac symbolis convestienda, humanæque intelligentiæ subjienda sunt: quo fit, ut artificio nova commentandi, hoc est, operi poetico locus opportune detur. Vultis in hoc genere nonnulla leviter adumbrem; rei que explicandæ verius quam exornandæ studio, paucis in præsentia proludam?

Age igitur. In cœlesti superum sede quas ego, si libeat, prænitentes auro gemmaque moles, quas in regia Divinitatis aulas, quæ in aulis aulæa comminisci non possum? quæ quoniam Pronœa, gnara futurorum virgo, qua penicillo qua acu pinxerit, frequentare superi soliti sint, cum illos rerum gerendarum seriem providendi cupido incescit. Excitabo, si libeat, in cœlesti area (adesse mihi extemplo vaticinanti, auditores: ex quo enim in poetarum fines pedem intuli, sentio me insolito æstu procul abripi, audioque monentem exemplo suo Socratem, ut, quemadmodum ipse ex placidissima disputatione in poetarum furem abreptus paruit incitanti Deo^a; sic ego, quo me cumque vis agit, volens ac libens sequar:) excitabo astra super atque fidereos globos perampli molem templi, cujus majestatem operis magistra rerum Sapientia architectata sit, non humana decempeda atque commensu. Ædificii membra non parietes lateritii marmoreive, sed implexi inter se inenarrabili contextu arborum rami tam ingeniose partiantur, ut in aperto simul nemore, simul concluso in ædificio esse videaris. Theatri caveam five medium procera occupet vetusque palma, in quam cœlites identidem advolantes, ex ea victoribus, cum hora cuique fatalis advenerit, ramos abscindant. Proximum theatro peristylum virentibus, intercolumnii loco, arboribus opacatum, vestiarii nescio quam formam referat. E ramis passim pendeant hinc intextæ auro chlamydes, palmatæ togæ, paludamenta, purpuræ: illinc sceptræ, fasces, litui, torques, annuli: aliunde virentes ac lemniscatæ laureæ, illuminatæ gemmis coronæ, mittellæ margaritis baccisque uncialibus internitentes, claræ

^a Plat. in Phæd.

unionibus insulæ, vittatæque atque illustres pretioso lapillorum ambitu tiaræ: ludant hic interspirantes auræ, et magna hæc honorum insignia modo inclinatis ad terram ramis ultro præbeant, modo in altum sublatis repente prohibeant, modo arbore ex una in aliam reciproca veluti fuga fatigent. Horum singulis aut in extrema lacinia cæsura, aut in manubrio capuloque, aut in ambientis oræ margine adscriptæ literarum notæ cernantur adeo distractæ perturbatæque, ut eam, quam mortales Fortunam vocant, superi vero nominant Adilætiā, huc identidem appellentem ad honores mortalibus deportandos, perplexa illa characterum signa facile fallerent, nisi adesset in tempore Sapientia, quæ tum eriperet ab oculis vittam, qua inter homines Fors obnubitur, tum literarum elementis miro confestim ordine compositis, ei clare legendum daret illius nomen, cui certa in alios imperia arbiter rerum Deus ab ipso æternitatis exordio destinavit. In interiore vero basilica, magna in aula, alites pueri diurno nocturnoque operi frequentes infudent: in promptu sint labra adamantina, et vasa variis fufisque metallis effervescentia, unde sequacem pateris liquorem hauriant, ingentemque annulis sese per intervalla excipientibus catenam fabre fundant. Præsit operi Providentia, jubeatque nunc auri, nunc argenti plus aliquanto minusve misceri, ac torquem metallorum pretio variari, prout ire tempora humanæ vitæ, ipsi temporum reginæ visum fuerit. Circumstet virginum manipulus Pax, Salus, Libertas, quæque has perpetuo comes insequitur, rerum Copia: quin etiam complexæ mutuo manibus Artes ac Disciplinæ, inito cum Gratiis choro, non intersint modo, laboremve spectent otiosæ, sed actuosæ interdum in opificii partem veniant, operique præter solitum locupletando sollicitæ conspirent: si quando enim mortalium preces è terris in cælo receptæ impetrent à Deo calamitatum finem, et cursum meliorum temporum exorent; tunc enimvero magno certatim studio omnes incumbant, ac metallo pretiosè temperando, annulorumque orbibus feliciter intorquendis cœlestes fabri defudent: tunc Pax et Salus arcani roris plurimum instillent, tunc Copia calathum

lathum liberaliter invertat, tunc Artes ignotos vulgo succos affatim aspergant, tunc Gratiae vitalem operi colorem ac faciem superaddant: oblectet interea fidicen instantes operas, cantuque geminet opificii voluptatem: itaque dum omnes in commune conferant opes suas, felicium catena nexusque temporum, atque ætatis aureæ series mortalibus in cœlo contexatur. Denique præalta turris, arcis in morem ædificio imposita, ingenti armamentarium laxitate complectatur. Hic asserventur non illæ solum abyssi claves, quibus ostia quondam cœli patefacta ultrici terras eluvione merferunt, sed quibus etiam procellas interdum ac tempestates vindex scelerum Justitia è carcere furentes educit, atque in hominum perniciem bacchantes immittit. Hic arcus ac tela, quibus olim in magno illo Superum tumultu princeps armorum Michael confixit autorem prodicionis: hic fulmina humanæ mentis terror: hic tridentis, hic arietis immanè pondus, illo marium, hoc terrarum fundamenta quati solita. Sed præter cætera ingens hic clypeus asservetur, quem in mundi molitione Dynastiam regi suo dono fabricasse ferunt. Triformem illum, diffundendumque in plures repente, si libeat, concinnavit: atque ita clypeo clypeum inclusit, ut sub unius specie tergemini lateant. Primum extimumque ex sapphiro commisit immortalis cœli materia, et, emblematis loco, compacta syderibus cruce figuravit, carmenque addidit, In hoc signo vinces. Hunc fama est cœlesti ex arce primo eductum imperatorum optimo^a præluxisse quondam inter sydera, ac prosperum belli exitum maturasse. Eundem quoque perhibent ævo nostro Pastori populorum maximo^b de navali classe sollicito, fundentique enixe ad Deum preces obtulisse sese, eventumque pugnae multo ante victoriæ nuncium commonstrasse. At medii secundique orbem clypei è crystallo uvidam vim obtinente formavit, firmavitque eo consilio, ut adversum missiles faces, fumantesque plumbi aut ferri massas oppositus præsentis remedio foret. Scilicet cum longa populos obsidione fati-

^a Constantino Magno Imp. ^b Pio V. Pont. Max.

gatos tueri, hostiumque conatus frangere cordi est immortali regi, hoc è cœlo jubet efferri munimentum, quod mœnia aut classem amicam late contegat, atque in hostilia tormenta conversum, aggredientium vires eludat arcana quadam vi: dum eo excussi murales globi, explosæque ex ære pilæ, aut contortæ incendiariæ bolides, collucentisque malleoli, aut emissæ catapulta phalaricæ, atque ardentes hastæ vix clypeo excipiantur, cum subito veluti aquis extinguï, atque eodem vestigio loci ac temporis intermori necesse sit. Intimum denique tertiumque clypeum eadem inventrix operis ex igneo pyropo molita est: clypeo Terrorem affixit proripientem ex umbone sese, vomentemque ab ore atque oculis flammæ, ac mira arte in facies se alias atque alias transferentem: nam modo gigantem vasta corporis mole refert efflantem ignem naribus, strictoque necem ferro minitantem: modo in ea clypei amplitudine, tanquam latissimo in campo, simulat equitum turmam, quam improvise ex insidiis prodeuntem præter expectationem hosti representat: modo majus opus movens, spectrisque validioribus eludens, ingentem classem, et oppleta navibus maria sub oculos ponit, numeroque militum plane innumrabiliū deterret hostem: ut mirum non sit, si maximus interdum et fortissimus exercitus paucorum in conspectu militum turpiter sane trepidaverit, seque desordam in fugam continuo proripuerit: siquidem exiguas, sed religiosas ac pias copias occultabat hoc munimento Deus, indeque terrorem in hostes immittebat: à quo decepti, dum in clypeo præferoces bellatorum vultus, ac late explicatas acies pavidi considerant, dum vexilla signaque solliciti numerant, dum tubarum et cornuum strepitum, militumque clamorem trepidi metiuntur; quasi vera conspicerent, metu exanimati extemplo cedere, fugaque saluti consulere opportunum ducebant.

Sed finis hic sit, atque hætenus licuerit incaluisse poetarum more, quo facilius uno quasi ductu et prolusione utuncunque suaderem, fabulæ novitatem è rebus sacris peti proxime copioseque posse: atque ideo falli eos, qui non alia ratione, quam recoquentes impura veterum com-
menta,

menta, gratiam novitatis ineundam ex eo putant: nec aliunde confidunt opportunitatem explicandi nodi (quam ego virtutem, ut supra indicabam, præter novitatem requiro in fabula,) gratius aucupari se posse, quam si ad magicas statim artes recurrant, ad præstigias Chaldæorum, ad incantamenta carminum, ad Parcarum somnia, ad fatorum miracula: quæ tamen quam obsoleta, Divi boni! plerumque sunt, quam interdum veris non similia, quam sæpe inhonesta, nefanda, sacrilega! et, si nihil horum haberent, quid, obsecro, haberent, quod non ingeniosius, verisimilius, auspicatius è sacris habere possimus? Quo tandem pervenire veneficorum præstigiæ queunt, quo nequeant mentium beatarum vires? quarum ope, si sit opus Deo, quod aiunt, ex machina, in latis desertisque camporum solis aliam repente loci faciem, veluti novum scenæ siparium, inducam. In mediis oceani fluctibus insulas detegam argenteis aureisque fluminibus irriguas, pomorum aviumque novitate nobiles, miris nec penetrandis humana vi propugnaculis communitas. In nubibus armatas bello legiones instruam, atque inde pro re nata auxiliares ad terram copias evocabo. Dirimendum forte prælium est, nodusque incidit dignus vindice. Hic mihi Cœlites, quos esse ferunt elementorum tutelares, prima illa corpora miscebunt, in nubes cogent, ac tantam expriment aquarum vim, ut validiore procella, quam quæ prodigialiter olim Romanis ac Pœnis ad urbis mœnia pugnaturis intercessit^a, milites alio palatim vagos diversosque abigat, aut oblitos pugnae, sui que tantummodo sollicitos in castra subducatur. Reprimendi sunt hostes jam pene victores, atque etiam fugandi, ideoque ad repentinam catastrophem subsidium humano majus adhibendum est: præsto mihi erunt alati in equis juvenes, qui non paulo facilius, quam Castor olim et Pollux visi ad lacum Regillum^b, strictis aciem mucronibus fugabunt, dissipabunt, profligabunt. Gliscit pestifera in exercitu lues, epotaque fontis aqua, quam veneno hostes infecerint, misere intereunt duces juxta

^a Liv. l. 26. 11. Sil. Ital. l. 12. ^b Liv. l. 2. -- Ovid. Fast. l. 5.

militæque: ecce tibi, dum medicæ artis periti profuturas nequicquam herbas ubique venantur, è cœlesti militia is, qui campo præest, selectum ex affectis militibus aliquem, secumque per aera volucris ventorum curru abreptum, felicibus in hortis primorum parentum, hoc est, ignota mortalibus in sede sistet, ibique herbas ac succos veneno expellendo salutare docebit, quibus ille instructus, atque ad suos in castra quam citissime deportatus, multo, quam Græcorum cum ducibus egit Machaon^a, felicius sit è cœlo salutem allaturus.

Sed frustra confector adhuc ista delicatius, cum satis constet, nullum esse implicatum adeo cœcumque negotium, quod sicut expediri et exclarari nequeat cœlestium ope; ita eorundem operam adhibere in fabula facilius multo veroque similis poeta non possit. Quod si ita est: quid tandem est, cur homines causentur in rebus sacris, quod figmentorum copia et libertate destituantur, quæ profano in carmine undique sese offerant, sponte sua veniant, quo se cunque vertant, nusquam desint? Pietati nimirum defunt hominum ingenia, ingeniosa fabularum commenta non defunt. Quod si virtus quam ferax, tam felix quoque foret, totque cultores sui, quod laudatores admiratoresque numeraret; legeremus in poetarum voluminibus caste conscripta oppido plura, quæ animos hominum longe sincerius, hoc est, cognata nostris mentibus voluptate caperent: quæ ad posteros exempla rerum, documenta morum, irritamenta laudum multo sapientius candidiusque transmitterent: uno verbo, quæ

“Lectorem delectando, pariterque monendo^b”

omne plane punctum ferrent, ævumque scriptori longe diuturnius prorogarent.

Verum sint ista, ut dicis, inquiunt: abundant res sacræ poeticis exemplis, copioseque subministrant poetarum ingeniis materiem nova moliendi; tristiora tamen hæc sunt, si absque affectionis illecebra concludantur. Perturbationum vero motuumque quis nescit eum esse tractatu feracissimum, ac suavissimum auditu, qui in a-

^a Hom. Iliad. l. 4. ^b Hor. in art. poet.

more situs historias ac fastos implere scriptorum solet? à quo (nam lubrica res est, si usurpetur paulo liberalius,) cum tantopere abhorreant pudicæ verecundæque sacrarum rerum enarrationes, mirum non est, si sancta hæc argumenta natus exhilarandis animis poeta declinet. -- Videtis hic, auditores, transferri me ad alteram partem orationis, in qua, uti sum pollicitus initio, ostendendum est, non solum Fabulam, poeticæ, quod ait Aristoteles^a, animam, sed etiam Affectum, præcipuam carminis virtutem abunde illis esse, qui sacra consecrari volent. Et quoniam inter animi motus, præteritis aliis, unice provocor ad amorem, quo sine insuavia esse poemata proclamant; patiar huc quoque adduci me, ea tamen lege, ut nolim mihi necessitatem imponi, quod Socrati de amore disputanti semel accidit, obvoluta pallio facie, disferendi. Age igitur: infacetum carmen est, addo etiam deparcum ac jejunum, quod amor, mirus scilicet rerum artifex, opportuna eventorum varietate non condiat: sit ita sane. Sed in Platonis didici convivio, Amores duos Venerum duarum partu procreatos, terrestrem alterum impurumque, marinæ sobolem Deæ: alterum cœlestem ac verecundum, Uraniæ Veneris prolem. Ergo si, quantum sinceræ nitidæque moles orbium cœlestium ima hæc et bruta terrarum sola superant, tantum Amoris illius puræ ac divinæ voluptates hujus sceditatem cœni, putidique Amoris sordes antecellunt; cur homines haurire de hujus sæce malunt, quam de cœlesti ambrosia delibare, ut eo tincta melle circum oras pocula facilius propinent? An forte liquidissimæ fons ille voluptatis, qui de sede Agni prorumpens multiplici cœlum torrente perlabitur, erit satis, ut continenti haustu cœlestes beare populos queat; ut queat mortalium palato sapere, satis non erit? -- Erit, inquiunt, satis, nisi ad peregrini saporis suavitatem humanus sensus obstupescat: nam quid facias? sic homines sunt; tenet omnes hic morbus. Minus sentiuntur, quæ eminus prægustantur: ac videntur quodammodo aliena, quæ alibi abunde sunt, rara ad nos transmissi-

^a In Poet. c. 6.

sione deportantur: hæc si è cœlo accersere dicendo velis, non plus proficias, quam si furdo fabulam canas: vulgus ad arcana hæc deliciarum mysteria mire indocilis ac tardus est: quæ novit, quæque ante pedes sunt oblectamenta, horum commemoratione et quasi aucupio allici in omnem partem solet. -- Imo vero, quia huic malo est obnoxius, datisque semel habenis in omnem turpitudinem præceps atque amens ruit; intercludendus ei opportune aditus est, ne, si transversus ire cœperit, reprehendi è cursu ac revocari nulla vi possit. Nam quid, malum, consilii est, (non possum hic, auditores, non magnopere commoveri, cum in hanc cogitationem venio, mecumque reputo dedecus hujusce ætatis:) quid consilii tandem est, magnificum operi titulum præfigere, mira nec ante mortalibus audita polliceri, plures sibi pro rei amplitudine linguas atque ora deposcere, quantum est uspiam Musarum ad opem carmini ferendam in ipso carminis vestibulo convocare: ut ea videlicet in medium proferas, quæ blande illectos hominum animos prodant, perdant, pessundent? quæ laus ingenii, (nam consilii probitatem frustra requiro,) quæ artificii gloria esse potest in hisce lenociniis sedulo conquiendis, ac per otium in carmine dilatandis, quorum plerisque nihil est apud sellularios opifices, apud tonfores, quod aiunt, et lippos protritum dictumque magis? Ut sane, quemadmodum olim præconibus, quod ait Aristoteles, eadem in edictis verba usurpantibus antevertēbant pueri in foro ludibundi, conceptasque voces succlamaturis præripiebant cum audientium risu^a; ita qui legunt audiuntque istorum carmina, occupare dicturum plerumque soleant, ac certa decantatæ sæpenumero rei provisione proludant. Scilicet hic poësis tota multorum vertitur: primo statim versu in oculos, cornicum more, collineant: in oculorum miracula liberaliter arculas exhauriunt, et pigmenta consumunt: hi videlicet gemini soles, hi gravidæ unionibus conchæ, hi fulminatrices nubes, hi reges animorum, hi tyranni: deliramenta maxima, quæ quis ad extremum

^a Rhet. I. 3. c. 8. -- Demetr. Phal. de elocut.

“Deferat in vicum vendentem thus, et odores,

“Et piper, et quicquid chartis amicitur ineptis^a.”

Itane vero? Poeta hic mihi vivo salutetur, qui dummodo nescio quod animæ plenum ebur, et viva coralia secum garriat: aut cum primis nivibus nova quædam flammæ commercia commentetur: aut alia complura ad fastidium usque pueris decantata nolenti obtrudat ac volenti: quia tamen hæc modulatæ vocis sono eliquat, ac certa per intervalla paulatim quasi labris hærentia verborum mella communicat; idcirco beatulus iste Apollinari se laurea dignum, credo, ob poesim ab se amplificatam arbitretur? cum interea decori atque artis oblitus, rerum nescio quæ monstra progignat, eaque verbis variata tam prodigialiter adornet, ut hæc demum ætas illa sit, in qua demirari possis, quod ait ille^b,

“--- Unde hæc sartago loquendi

“Venerit in linguas. ---”

Enimvero, mi homo, si tibi nihil est poetæ, præter hæc melimela, quibus

“--- tenero supplantas verba palato^c;

aut artem hanc aliquando define, quam invitis, præter Venerem, Minerva ac Musis omnibus exeres; aut, si tantus amor scribendi te rapit, adhibe hoc quantum est artificii non in eam partem, quæ vulgaris ac multorum proculcata vestigiis, minuere tibi potest ingenii laudem, sed in eam, quæ raro jam scriptore vacuos pene campos occupanti reservat. Dicam planius: contende quantum potes, si quid potes pollesce, non ut caducos in declivia mortalium animos, additis, quod facile factu est, titillationis impuræ stimulis impellas, sed ut sopitos virtutis igniculos proposita honestatis specie, quasi aura suavissimæ voluptatis exfuscites. Attribuit Plato, in disputatione de Pulchro, Diis hominumque animis alatos currus, equos, aurigas: sed vehicula Deorum ait facillime regi, quia equorum bigam vehementium uterque probus sit, frenoque parens: aurigationem vero animarum tardam esse ac perdifficilem, quod unus equorum bonus, pravus sit

^a Hor. l. 2, ep. 1. ^b Pers. sat. 1. ^c Idem ibid.

alter:

alter: bonus, inquit, excellentiori habitu est, specie sublimis erectaque cervice, nigricantibus quidem oculis, sed ipse colore candidus, conspectuque toto nitidus, honoris ubique appetens, ac temperantiæ pudorisque mire particeps, stimulis nunquam aut virgæ nutu, sed cohortatione plausuque semper in gyrum rationis flecti solitus. At alter contra deformis, intortus, capito, pervicax, temere profiliens aut resistans, angusto et cadente collo, colore ferrugineo, cæsiis oculis sanguineque suffusis, hirsutis auribus ac surdis, vixque flagello ac stimulis obtemperans. -- Videtis, auditores, geminas animæ vires, quæ geminos Amores paulo à me ante allatos enutriunt, graphice describi à philosopho, sed poetarum more. Perge porro: cur animæ currus adeo difficulter ac periculose regi solet? nimirum procax atque impotens equorum alter, cupiditatis semel ardore concitatus in diversa primum trahere, et contra niti; tum exultanti similis æstu rapi, ac pudoris transilire fines: denique pro arbitrato currum alio transdere, obluquantemque diu jugalem equum, ipsumque etiam aurigam eodem impetu deferre præcipitem. Quare quicumque recta vehi Deorum ritu cupit, præferocem belluam ad alterius mores conformare studeat, habenis coerceat, alimento perparce appposito domet, imo etiam demensio suo fraudet, impuram sæpe linguam atque maxillas cruentet, crura caputque ad terram allidat, nec ante desistat verberibus stimulisque confodere, quam prave animal lascivire desinat, ductumque aurigæ sequens, compare cum suo, in pulchritudinis iudicio, sensuque voluptatis, reverenter ac timide consentiat.

O tua, philosophorum maxime, documenta quam mira, quam divina sunt omnia: sed quam occlusis occupatisque mortalium auribus decantata! Feruntur passim præcipientes in omnem turpitudinem viles animæ, laxatissime habenis currum pro libidine trahi sinunt à protervo impuroque vectario: cujus ferocia cum in tempore sistenda, frenoque ac virga severe comprimenda esset; reperiuntur, qui incitato per se satis equo, novis carminum invitamentis, blandiantur ultro plaudantque, ac voluptuariæ

tuariæ impotentique belluæ voluptatis illicium ab arte conquirant. Egregiæ scilicet artis ostentatio et gloria, si hominem lubrico in loco, pede insistentem uno, indeque sese proripere gestientem, tu ingenti, credo, conatu operaque defudes, ut de gradu dimoveas, ac prærupta per loca inclinataque devolvas, à tergo stimules, à fronte foveam aperias, ubique ruinæ compendia repræsentantes. Quod si hoc tibi consilii non est, ut ista carminum licentia cuique mortalium perniciem crees, sed ut aliquo lenocinio aditum tibi adornes, et quasi fastidientem stomachum sapore voluptatis irrites; utere huiusmodi condimento non ad eum suscitandum, qui irritamento non eget, equum, sed ad alterum laceßendum, cui si blanditias opportune feceris, si vim ejus innatam ad cœlestis cupiditatem Amoris accommodatæ oblectationis illecebra stimuleris; non modo illum ab alterius protervitate defenderis, sed utrumque pari suavitate delinitum ipsi demum animæ in complexum honestatis auriganti facillime supposueris. Non est, (quod aliqui obtendunt excusationis loco,) non est tantopere difficile, homini quamquam nolenti languentique gustum divinæ pulchritudinis excitare potente carminum vi, et amatorium veluti pharmacum, poesi administra, propinare: habet cœlestis Amor artes suas, quibus se penitus induat in animam, eamque suavissimæ voluptatis sensu colliquefactam mollißime tractet, atque arbitrato suo fingat, multoque, quam amor impurus, efficacius in omnem formam speciemque commutet. Nam quo unquam, oro vos, auditores, humani vis Amoris progressa est? progressam dico? quo progredi potuisse fabulator unquam poeta commentus est, quo divinus Amor, extra nugas et joca, non sit facile prætervectus? Scimus admiranda illius effecta crebro fuisse, patria domoque cedere, fugam ad externos adornare, opes ac regna despicere, supra conditionem audere, infesta se inter arma opponere, vires, sanguinem, vitam profundere: hæc vero omnia quanto non modo ardentius excellentiusque, sed etiam, si voluptatem hinc afferre velis, ingeniosius, solertius, admirabilius, et natu grandium, et imperio opibusque potentium, et puerorum

P

puel-

puellarumque pene populis cœlestis Amor sæpenumero persuasit? An Amor, in istorum fastis, ulla scœminarum gloriatur tam præstanti forma, tamque præsentī animo, quam Hebræorum una; cui ad innatam oris elegantiam Amor è divinitatis luce splendorem mutuatus adjecit, eamque perpulit, ut in confertas hostium acies, immemorem sui, memorem patriæ se daret, captumque pulchritudinis armis Assyriorum ducem ferro fortiter invaderet, obtruncaret, caput victoriamque referret? Quid habet antiquitas, si se totam excutiat, si ex Amoris, quam amplum est, regno seligat par amantium, cui nos Antiochenam virginem, militemque sive sub meretricio testō cum chlamyde pallam, cum stola sagum, cum reticulo galeam permutantes, obscœnæque multitudinis expectationem fallentes: sive ad supplicii locum certatim, hinc vadem mortis, illinc prædem pudoris, omnium admiratione, sibi necem vendicantes: sive demum, eodem patibulo mortisque genere, alterum in alterius pene complexu conjunctissime occumbentes^a, tuto opponere ac longe præferre non possimus? Afferant qui Amoris evolvunt annales, si quam ex ultima memoria repetunt heroinam in amore adeo solertem ac fortem, ut, si Euphrasiam legant, non continuo huic omnes longo intervallo posthabeant. Deprehensa hæc olim virgo, altercataque diutius cum impuro gladiatore, cum se eo loci vidit, ut neque vi neque lacrymis ab armato atque impotente juvene tueri pudicitiam posset; sistere illum jubet, ostenditque velle se pretio redimere, quod prece non potuisset: sagam se, ac magicis initiatam carminibus dicit, iisque ab infantia operam dedisse; notum sibi esse medicamenti genus, quo qui semel corpus illinat, nullo deinceps ferro telove penetrari possit: tantum arcani, quod ad eam diem clam omnibus habuisset, monstraturam se ea conditione, ut sibi persancte juret, nullam in posterum pudori injuriam illaturum. Quod cum miles incensus armorum gloria facturum jurejurando se obstringeret; avertit ab eo se puella tantisper, et liquefacta, quam

^a Ambros. de Virgin. l. 2.

forte apud se habebat, cera collum perbene ac cervices oblini sibi: tum conversa ad juvenem; Ut scias, inquit, data à me tibi verba non esse, periculo meo, fidem veneficio adjungam. Age, stringe jam ferrum, miles, istaque gladiatoria vi collum, quod modo ipsa mihi liquamine communivi, pete, quantum potes: mox intelliges, quam tutam reddere me adversum te potuerim artificio meo. Ille, cui ardorem libidinis cupido experiundi medicamenti pene restinxerat, ferrum securus educit, inque locum à virgine designatum valide vibrat, ac teneræ collum puellæ confestim secat: præciditque eodem ictu sibi spem potiundæ virginis, ac virgini metum amittendæ virginitatis^a. O plenum generosæ animæ pectus! ô susceptum in arena, sed è cœlo consilium! ô Amoris, fabri usque adeo solertis, ingenium! Et dubitamus, auditores, frigidane res amor hic sit; an potius affectionum concitatione præfervidus, voluptatum opificio nobilis, consiliorum provisione peracutus, eventorum varietate copiosus, grate verecundus, audax in loco, exitu felix, ubique poetarum operi accommodatus? Nam si non ita est, sed rara ab eo suggeruntur delinimenta voluptatum, steriles motus, infaceta consilia, inamabiles curæ, jejuna ferme omnia tristiaque; quid est, cur illi ipsi, qui sic obloquuntur, qui callide architectandis voluptatibus operam navant, inter illas carminum amœnitates, in illa deliciarum copia, ad hæc illepida recurrunt atque invenusta; ex iisque integra sæpe historiarum parerga mutuuntur, quæ carminibus suis attexant ad aucupium magnæ sed improbæ voluptatis, ac dolo malo casta hæc illibataque facinora cum fœda voluminum colluvie confundant? Quibus id si contingeret, quod Theodectes tragœdiarum scriptor evenisse sibi testatur apud Eusebium^b: qui cum aliqua è sacris literis ad fabulam nescio quam transferre vellet, in ipsa meditatione rei destitutus repente oculorum usu, non ante eum recepit, quam in iis tenebris at-tente facinus suum intuens, abolere quæ temere scripserat, animo destinasset; profecto abstinerent aliqui fura-

^a Niceph. Eccl. Hist. l. 7. c. 13. ^b Præp. Evang. l. 8. c. 5.

ces impurasque manus ab rerum sacrarum violatione, atque in posterum, si non caste, quod factum oportuit, saltem caute, quod unum superest, poesim pertractarent. Ut merito subiratus hoc nomine vir eruditione ac sanctitate illustrissimus Cæsar Baronius ^a, cum Euphrasîæ, quam modo laudabam, exitum retulisset, continere nequiverit se, quominus poetarum hodie famosissimum ^b, vulgarem propterea, vulgoque plane ac trivio dignum appellaret: quod tantum facinoris ad amatorias nugas traduxerit, nec veritus (ita enim loquitur) temere ac impie poeticis impurisque figmentis illud intexere, è rebus sacris procaciter argumentum sibi comparaverit. Adeo non egemus affectibus, ut eos foras etiam derivare possimus.

Quæ si ita se habent: si poesîs inter sacra versari tam honeste, tam festive potest: si fabularum commenta ob gratiam novitatis admiranda, ob copîæ opportunitatem egregia, ob rerum complexionem ingeniosa non desiderat aliunde: si motuum varie ac suaviter oblectantium, animosque commiseratione, iracundia, terrore, lætitiâ, amore, in omnem partem sensumque pertrahentium satis ei abundeque est; qua perversitate fieri dicam, auditores, ut hoc tempore plerique carminum scriptores, nescio quibus intemperîis male acti, ab argumenti sanctitate prope abhorreant, ad profana impuraque omnia proni dilabantur, tanto artis dedecore, tanta morum jactura, tanta pernicië generis humani? Qui utinam mihi dicenti adessent in præsentia, ac dolorem meum spectare possent; ut ego illos non orationis vi, quæ nulla est, sed precibus, sed lachrymis supplex rogarem, obtestarer per Deum hominesque, deponerent eam aliquando mentem, quæ illos in hæc amorum deliramenta phanaticos agit: aut certe, si se curare, atque ex hoc insanîæ morbo convalescere consilium non foret, conclusum animo virus continerent ipsi, nec in aliorum contagionem impudenter evomerent: coercerent in sinu sordes suas, turpesque ipsi ne se luce palam temere proderent, neve in aliorum

^a Annal. Eccl. tom. 3. p. 57. ^b Ludov. Ariostum.

pura candidaque pectora partem turpitudinum suarum inquinare transmitterent: temperarent, si quo modo possent, eam scribendi scabiem, quæ illos exedit, ne alios saltem eadem morum corruptela, nocentique aspiratione corripere: discerperent aliquando conspersas funeste paginas, delerent tota, quod aiunt, spongia carminum aut potius vitæ maculas, projicerent ab se lethales calamos, ne ex quibus ipsi pestem hauriunt, in aliorum perniciem venena diffunderent. Demosthenem ferunt gestare solitum fuisse venenum calamo conclusum, eoque demum hausto, unde sibi scribendo immortalitatem nominis comparaverat, inde præsentem sibi mortem derivasse^a. Ita usu venit, auditores: calamos isti veneno illitos habent, ex quibus sperent ipsi, quantum volent, carminibus suis nescio quam vitam: polliceantur abunde sibi tantum famæ, quantum nec Jovis ira, nec ignibus, nec ulla corrumpi vetustate possit; necem sibi interim epotant miseri, multisque mortalium (quod hic præcipue queror) perniciem præsentissimam compendio propinant. Sed illos minus hæc, credo, movent, dum se apud honestos interdum viros aditum habere nihilominus vident: quem si apud vos aditum, rhetores, non reperient, fortasse quod nondum ego dicendo, vos in posterum declinando pervincetis.

^a Aristo apud Plut. in vita Demost.

PROLUSIONUM ACADEMICARUM LIBER SECUNDUS.

PROLUSIO PRIMA.

*De stylo oratorio: et an acumina dictorum vellicantesque
sententiæ oratoribus usurpanda sint.*

QUOD in præsentia refero ad vos, sacrorum antistites vigilantissimi! vosque, quos in me coonestando frequentes intueor, viri et doctrina et nobilitate primarii! illud ipsum est, quod nono abhinc anno, cum me primum in hoc tradendæ eloquentiæ ludo includere meis majoribus visum est, illico venit in mentem; gestiebatque jam tum animus in primis hisce congressionibus, quibus ex more proloqui, ac novos hospites consalutare consuevimus, aliquid hac super re cum auditoribus meis accurate definiteque transfigere. Etenim audieram adolescens de præceptore meo Horatio Turfellingo, viro hujusce, quam profiteor, artis apprime gnaro, rhetoricen, cujus præceptis hic imbuuntur auditorum animi, trilinguem esse: nec minus in una hac arte distare sermonem historicorum ab oratorum elocutione, aut hanc à dictione poetarum, quam in hac eadem urbe à Romanis Suburrani aut Transtiberini, ab his aulici assæclæque principum oratione discrepare solent: ideoque, sicut propius nihil fit, quam ut rerum imperiti perturbent confundantque hos inter se dicendi characteres; ita magistris eloquentiæ nihil magis curæ esse debere, quam ut hæc in loco discernant, eorumque usum distincte electeque præscribant. Sed me sæpius aggredi hæc meditantem rei difficultas, aleæque plenum opus absterruit:

terrui: quod viderem, id esse artis intimæ, cujus sapore capi me quidem sentiebam, non ita tamen internoscere, ut cæteris discrimen quasi vernaculum aperire jam inde possem. Nunc autem, non quod hæc penetralia recessusque pervaserim, (sentio enim quantum adhuc hæream in vestibulo;) sed lustrata à me per annos jam aliquot eloquentiæ regio, universaque descripta facit, ut, nisi desperatissimo sim ingenio, aliquid allaturum me minus timide dubitanterque polliceri possim. Accedit, quod elapsis hisce jam annis cum satis superque disseruerim de oratoria, historia, atque poetica seorsim ac discrete; reliquum esse potuit, ut illas componerem in præsentia ac permiscerem, idque ipsum aliquando demonstrarem, quomodo hæ notæ dictionum, quæ sententiarum vocumque delectu constant, in singularum usu confundendæ non sint, sed intra suos quæque limites coercendæ. Et vero quoties oratorem audio ad Musarum amœnitates subinde divertentem, earum festivitibus liberalius exultantem, poeticis identidem lenociniis indulgentem: quoties historiam lego poetice nimis ac tragica lamentatione dolentem, aut exaggerato oratorum more magnificeque narrantem, in permovendis animis, argumentorumque telis intorquendis insistentem, ubique certa per intervalla numerorum, percussionumque modos, verba modulantem: quoties poesim video modo cum oratoribus, modo cum historicis facientem, cum his simplici aperta que narratione properantem, cum illis rationum momenta fidemque dictis sollicitè conquirentem; intelligo tunc ego quidem transiliri fines cuique præscriptos, et saltari, quod aiunt, extra chorum: sed huic culpæ (cui obnoxium quoque me, non tamen incommitatum, animadverto,) quam merito irascor, tam facile atque obsequenter ignosco. Quid enim facilius, quam ut homini apud exterarum nationes agenti aliqua vocum peregrinitas adhæreat, atque in aliena sensim verba citius quam in mores transeat? Sunt in manibus quotidie oratorum volumina, annalium monumenta noctes ac dies terimus, poetarum carmina tenemus etiam memoria: et magnopere demiremur, quod inter scribendum offerant hæc sese nobis indiscreta, in-

que

que operis partem non intellecta veniant, ac rem, quam molimur, suis quæque coloribus tacite distinguant? Maria videmus, qua parte fluvios accipiunt, eo aquarum accessu dulcescere; ut mirum non sit, si orator assiduo poetici fontis haustu saporem inde peregrinum ducat.

Sed hæc quamvis ita esse videantur, haud tamen permoveere nos debent, quominus poetæ, oratorisve, aut historici personam, quam semel suscepimus, sincere atque unice referamus ipsi, ac cæteris, qui nihil pensi, nihil proprii habent in loquendo, hanc libertatem interdiciamus promiscue incerteque dicendi. Etenim in orchestra saltator, qui gestu tantummodo corporis, ac nulla nisi digitorum oratione fabulam populo dabat, unusque personas sæpe complures referebat celeritate pene oculis imponente, si forte gestus paulum confudisset, ac pro Mercurio Apollinem saltasset; theatra non ferebant obliviosum histrionem, quin imò populari palam convicio explodebant: nos eum, qui extra scenam ac saltationem ferio agat, atque in hac quasi tergemina-personarum actione immemor decori, immemor sui, partes vicesque permutet, æquo patientique animo feremus? Ego vero cum tripartitam eloquentiam apud Homerum expressam lego in Menelao, Nestore, atque Ulyssæ: quorum primo brevem ac propriam, carentemque supervacaneis narrationem poeta dedit^a: ex alterius ore sermonem dixit emanare melle dulciorem^b: tertio orationem concitandis animis, ac nivibus hybernis copia verborum atque impetu parem tribuit^c; agnosco non modo tres illas personas, quæ nobis in hoc dicendi scribendique theatro referendæ sunt, (ut interim totidem characteres, tenuem, mediocrem, sublimem in iisdem Homericis personis adumbratos omittam;) sed peculiare quædam notas, ac veluti lineamenta oris contemplor, quibus non magis Ulysses à Menelao, aut hic à Nestore, quam orator ab historico, et ab utroque poeta separetur. Quæ Homericæ personarum notæ, quoniam opportune ante oculos ponunt hæc tripartita, quæ investigamus, discrimina dic-

^a Iliad. l. 3. ^b Iliad. l. 1. ^c Iliad. l. 3.

tionum, erunt in præsentia, vobis non improbantibus, argumentum tripartitæ disputationis meæ: quanquam, ne profusior in hanc sententiam excurram, in oratore consistam hodierna die.

Neque me dicere incipientem fugit, has inter facultates eam affinitatem esse ac necessitudinem, quæ mutuam opem operamque bona cum fide sæpenumero communicet: quam ego quæstionem differo in alium locum, exploraturus quatenus ex una in aliam traduci possit oratio: interim, quod potius est, aio non esse integrum cuique eodem dicendi ornatu ubique uti, et tanquam vestem pro arbitrato sumere ac ponere: sed certos esse hic quoque terminos, quos ultra citraque consistere cum laude non possis: qui sane termini non aliunde sapientius quam ex cujusque facultatis fine statuendi sunt. Atque ut de oratore jam dicere proprie aggrediar, quem Ulyssis Homericæ similem facimus; constat illius consilium esse, dicendo fidem facere, idque aut vi momentisque rationum, aut animorum concitatione ac motu; nec aliam ad persuadendum monstratam esse à dicendi magistris oratori viam. Quod si ita est, illa omnes in se numeros eloquentiæ habebit oratio, cujus tale seligatur dictonis genus, selectumque disponatur, quod argumentorum pondere mentem, et affectionum perturbatione voluntatem flectat. Flectet autem sermo peracutus, gravis, incorruptus, non effrænis ac celeritate cœcatus, non vagus, verbisque humidis et lapsantibus fluens, cujusmodi apud veteres dicebatur, In ore nasci, non in pectore: sed gradarius, qualem fuisse Ciceronis affirmat Seneca^a: sed Romanus, qui se circumspiciat, æstimet, ac præbeat æstimandum: sed vibrans, pugnax, destinatus, qui non erratico lapsu talos ac genu pertentet, sed rei caput invadat, ac certo dimensoque ictu jugulum petat. Verum hæc acervatim à me proposita ut seorsum reponam, in partesque distribuam; ecce tibi in contraria discedentes studia geminæ veluti acies oratorum. Etenim cum auditoris animus ita sit obsidendus, ut ad assensum ac de-

^a Ep. 40.

Q

ditionem

ditionem compellatur, (hoc enim propositum esse oratori consentiunt sane omnes:) cumque hæc omnis aggressio atque expugnatio partim explicata argumentorum pugna, partim occulto aditu, et subornatis animi affectionibus instruenda sit; hinc illa existunt divortia, aut ad argumenta, aut ad motum secedentium, ut fidem dicendo faciant. Et quanquam non me fugit, esse qui neutrum omnino sectantes, in quodam fuco et ludificatione cultissimæ orationis unice laborant, Isocrateo more; hos tamen, quia delectationi studentes motui denique dant operam, referre libet in præsentia ad posteriorem classem. Atque ii quidem, qui sive naturæ, sive rationis ductu in priorem partem inclinant, eo transferunt omnem verborum sententiarumque supellectilem: nam toti in eo sunt, perbene ut Latine loquantur, etiam quam cæteri literatius: inprimis autem pugnaci utuntur genere dicendi, argumentorum aculeis instructo, rationum sese apte excipientium vi ubique concluso: cæterum non magnopere laborant, ut orationem aliqua suavitate conspergant, numeris emolliant, urbanitate colorent: quin potius hisce lenociniis insensî, strigosi ipsi ac tristes compositionem tanquam capillum spargunt de industria, nolunt sine salebra esse juncturam, virilem arbitrantur ac fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. At vero alii contra faciunt, ac posteriore modo, motu, inquam, sive acri et concitato, sive miti atque composito, putant oratoris finem certius se consecuturos: nempe si ardentibus verbis sententiisque, atque ad animum permanentibus impressionem faciant, si fusæ fluentisque pompam orationis late explicent, si vocibus calamistæ delicate contortis ac pene ambustis ubique redundant, si tota rhetorum myrothecia, atque omnes arculas ac pigmenta consumant, si sensus audaces ac tantum non prætergressuros fidem, si tractim micantes fulgentesque fulminum more sententio- las, si perillustres nescio quos ingeniorum partus atque acumina passim proferant, si demum syllabis perpetuo ad numerum distributis, modulationi similiaiora quam sermoni componant; tunc enimvero facundi ac peracuti homines credunt, sicut aves cantu, sic auditores ingeniosa

ac dulci oratione suspensos teneri. Agnoscitis, credo, auditores, non recens atque hujus seculi, sed vetus ac sub ipsa heroica statim tempora natum inter oratores diffidium; cum ab excessu Ciceronis nutare jam inde cœpit eloquentia, magnæque indies ingeniorum inclinationes factæ sunt: donec in postrema hæc tempora desitum est, quibus vivæ ac spirantis effigiem eloquentiæ prope nullam tenemus, umbris et imaginibus utimur. Ut mihi quidem hac super re sæpenumero cogitanti, nostraque cum superioribus componentem illud in mentem venire soleat, quod extincto Alexandro de ejus militia scribit egregius morum æstimator institutorque Plutarchus^a. Ut enim abeunte anima cadavera non consistunt, non cohærent, sed dissolvuntur ac diffuunt; sic Alexandro fugiente exercitus ille gentium victor palpitabat, concutiebatur, æstuabat, Perdiccis, Seleucis, atque Antigonis, tanquam spiritibus etiamnum calidis, ac pulsibus per membra ultro citroque meatibus: tandem flaccescens exercitus, et cadaveris more tabidus, vermium instar ex sese procreavit degeneres reges, ac principes semianimes. Ita sane sublato Cicerone, illo Romanæ facundiæ duce, statim eloquentiæ corpus, quod ab illo animabatur, elanguit: et quamvis oratores aliquot, Portii, Senecæ, Plinii, tanquam plena adhuc animæ membra, cadentem calentemque spiritum exciperent, ac tantisper etiam foverent, brevi tamen in mera oratorum cadavera degeneratum est; ex quibus quid aliud hoc tempore quam sparfos, quoquo licet modo, cineres colligimus, atque ad eloquentiæ busta lamentamur?

Sed quando hoc ipsum juvat ad prisca animum referre, et eorum comparatione definire, quid desit in nostris; sic sentio, Tantum oratoris nomen unumquemque recuperaturum, quantum per antiquorum vestigia ab oratoris fine non discedet. Atqui hoc, inquies, sentitis, hoc dicitis certatim omnes: sed non omnes, æque ac dicitis, hoc præstatis. Fateor ego quidem, (ut meis interim unius verbis veniam compluribus exorem;) sed hoc ipsum

^a De fortitud. Alexand. orat. 2.

agimus in præsentia, ut aliqua tractatione remedii, quantum possumus, malo medeamur. Certe in utraque eorum classe, quos paulo ante recensui, non est difficile dictu, quid laudes, quid ignoscas, quid desideres, quid corrigas. Ego de iis ita statuo, de me statuent postmodum alii. Primis incorrupta Latini sermonis integritas cordi est: pulchre; modo in oratore id requirant, non autem oratoriam hac una re finiant: magna siquidem laus est emendate castęque dicere, nihil corrupte aut inquinatę loqui, sed non in eo sunt omnia: et sicut vitę, ita orationis est quędam innocentia, quam etsi in laude ponimus, non tamen absolutam vocamus consummatamque virtutem. Quis hanc partem nitide ac Romane dicendi pluris unquam fecit, quam M. Tullius? Et tamen hic non tam ex se ipsa laudandam putavit, quam quod esset à plerisque neglecta: "Nec tam, inquit^a, pręclarum est "scire Latine, quam turpe nescire: neque tam id mihi "oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur." At illi cum hac orationis munditia, ac laude dicendi conjungunt aculeos rationum, et subtilitatem quoque disputandi. Id vero multo faciunt sapientius: nec alia ferme oratio est, quę apud eruditos ac probos pronius excipiat, fidemque facilius faciat, quam accurata Latine loquendi, sed sine molestia diligens elegantia, et adstrictum dicendi genus collectumque, atque ipsa sine longis verborum ambagibus argumenta concludens. Sed istis confine periculum est, ne, dum singula momentis argumentorum severius expendunt, et rationum quasi punctis confertim agunt; disceptationi philosophorum, quam oratorum eloquentię propiores videantur. In eo autem quod omnem pulchritudinem et lætitiā orationis aspernantur, sectanturque tristem nescio quam et impexam antiquitatem, quis non intelligit non afferri quidquam vendibile in vulgus, nec merces hujusmodi extrudi apud eos, quibus, ut sunt hominum ingenia, venale nihil est, nisi ad hastam pręconiumque voluptatis expositum, nisi aliquo tinctum lepore, ac illecebra suavitatis delinitum?

^a In Brut. 37.

Accedit, quod dum toti sunt in Latinitate perpolianda, reque sua aliis continenter atque aliis probationibus firmanda; ipsi interea sine sensu ac motu, concitationes animorum, in quibus vincit ac triumphat eloquentia, plane prætereunt.

Quare videtis à me paucis expositum, auditores, quid in hac priore hominum classe potissimum laudem, quid etiam sub laudes non immerito desiderem. -- At posterior orationem liberalius effundit, splendide etiam atque hilarius exornat, ac peracutis interdum sententiis, excitandæque hominum admirationi accommodatis, quasi confertis apte fideribus illuminat. --- Audio, habeoque hic ego non pauca quæ probem, habeo quæ probari inter hæc posse non putem. Orationis ubertatem et copiam scio eloquentiam vulgo videri, ac etiam existimari ab iis, qui si quos infinita quadam profluentia, continentique ac nunquam intermittente sermone volubiles, et canoros audiunt; eos continuo disertos, eos patricio ex ordine oratores vocant, et vocalissimum quemque eloquentissimum interpretantur: an vero huic verborum copię tanquam corpori animus subsit, non fane sedulo considerant, aut saltem non magnopere desiderant. Cum tamen Romanæ parens eloquentiæ nihil tam furiosum existimaret, quam verborum vel optimorum, ut ipse ait ^a, et ornatissimorum sonitum inanem, nulla subiecta sententia, nec scientia. Quin etiam cum videret oratorum aliis verba, aliis rem deesse; quamvis ipse laudandam nequaquam putaret illorum infantiam, qui, quæ nossent, explicare dicendo nequirent; sicut nec inscientiam eorum, quibus in magna verborum ubertate angusta res foret: tamen, si alterutrum esset optandum, malle se dixit jejunam illorum indisertamque prudentiam, quam horum copiosam ac stultam loquacitatem.

Perge porro; acumina illa dictorum, stimulosque et tanquam ictus sententiarum quanti facis? nam hæc quoque, ut ad oblectationem comparantur, ita ad motum referenda putavimus. Hic permittite me, auditores, in re

^a De Orat. l. 3. 35.

incipiti assertaque in utramque partem, non prius aperire sententiam meam, quam quid hac super controversia hisce autumnalibus feriis transegerim in Etruria, paucis interponam. Eram in Lucensi Guiniforum villa, cui ab aeris benignitate Matrariæ nomen est. Ventitabant illuc è proximis villis (quippe clarum imprimis est in ea republica Guinifium nomen:) præter alios complures, Laurentius Cenamius, et Nicolaus Tuccius, grandi hic ætate, et scriptis voluminibus insignis; ille, præter sanguinis opumque splendorem, ingenii ac morum nobilitate principibus viris apprime charus. Sedebamus flexo in vespere die in porticu peramplæ ac magnificæ domus, quæ ut edito exstat è monte, sed exæquato ad aream hortorumque amœnitatem, ita nobis inde per intercolumnia prospectus in subjectos late colles planitiemque ac flumen jucundissime patebat. Inter alia, quæ de Latino deque Etrusco sermone quærebantur, in hanc ipsam disputationem sensim declinatum erat: cum Cenamius, qui fuisse se non semel affirmabat in complurium cœtu hoc de argumento differentium apud Virginium Urfinum^a, literarum ac literatorum, quantum unquam hominum nostra vidit ætas, amicissimum principem: conversus ad me, quem, credo, deprehenderat sententiæ suæ propiorem adversus Tuccium: Quid? tu, inquit, Famiane, flosculos istos venustatesque ac lumina sententiarum laudanda in oratione putas? Quidni, inquam, cum plerumque sint ingenii argumentum? At multi non putant; intercessit extemplo Tuccius: quin potius negant in oratore huiusmodi igniculos ingeniorum, et canoras demum nugas aliquid esse ducendas; cum pleraque aut licenter atque poetice, aut inaniter ac pene pueriliter dicantur. Tunc Cenamius: Parcius ista, inquit: nam paulo profecto severius pronunciant, qui in hunc modum ceteros insectantur. An quia, ut ait Cicero^b, Tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari? quod si ita est, desinant eloquentiam sua ipsorum imbecillitate metiri, nec ab oratore id, quod ei ad animos auditorum

^a Alexandri Card. patrem. ^b In Orat. 7.

suaviter impellendos gradum facit, obstinate removeant. At, inquit Tuccius, hujusmodi sententiolæ, nempe novitium inventum, levius quiddam sunt, quam ut oratoriam gravitatem deceant. Certe Marcus Tullius, lex ipsa dicendi, ac veteres cum eo ferme omnes, ita ab hisce argutiis, quas hodie deperitis, abstinerunt, ut ne vestigium quidem in suis voluminibus posteritati reliquerint. Tunc ego ad Cenamium: En illa, quæ homines huic generi orationis infensi passim obloquuntur, quæque mihi aliquando suggerebant aliqui, quo me ab hac ratione scribendi revocarent: quos ego, ut tunc eram in contrariam sententiam aliquanto propensior, minus audiebam. Et merito, inquit Cenamius: cur enim hæc, obsecro, adeo levia alienaque ab oratore censeantur, cum videamus hujusmodi schemata plerumque grata esse multitudini, cujus ad voluptatem se Tullius ipse, neglecta, ut idem fatetur^a, arte conformabat? Adde ad hæc, inquam, Cenami, quod neque magnopere movere nos debet, quia nulla dicat Tuccius exempla hujusce characteris ex omni antiquitate peti posse; cum quæ ad nos è Tulliano seculo pervenire orationes, scriptæ sint fere omnes in iis causarum generibus, in quibus hujusmodi festivitates multo rarius usurpantur, quam in epidictico sermone; qui uti servit paulo liberalius voluptati, ita hæc dum oblectamenta conquirat, laude, nedum venia dignus est. Verum ut hoc etiam telo Tuccium exarmemus: quid, si ostendero neque ab ipso Cicerone hæc fuisse præterita? cujus ego locos collegi aliquando complures, ac possum ex iis in præsentia uno pene spiritu sexcentos afferre in medium. Sed, ut interim pauca de multis referam, quid illa sunt, dum inducta persona sororis ejus, quem defendebat, Fonteii, populum Romanum sic alloquitur? "Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis Diis immortalibus tendere consuevit. Cavete, ne periculosum superbumque sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus preces si Dii aspernarentur, hæc salva esse non possent.

^a In Orat 50.

"-- Pro-

“-- Prospicite, Quirites, ne ille ignis æternus, nocturnis
 “Fonteïæ laboribus vigiliisque servatus, sacerdotis vestræ
 “lachrymis extinctus esse dicatur^a.” Aut illa in Gabinii
 petulantiam? “Cum ipse nudus in convivio saltaret: in
 “quo ne tum quidem, cum illum suum saltatorium ver-
 “saret orbem, fortunæ rotam pertimescebat^b.” Aut illa
 adversus Pisonem? “Tanta erat gravitas in oculo, tan-
 “ta contractio frontis, ut illo supercilio respública, tan-
 “quam Atlante cœlum, niti videretur^c.” Illa vero quo
 spectant? “Cæsaris ego imperio non Alpium vallum
 “contra adscensum transgressionemque Gallorum, non
 “Rheni fossam gurgitibus illis redundantem, Germano-
 “rum immanissimis gentibus objicio et oppono. Perfe-
 “cit ille, ut, si montes refedissent, amnes exaruis-
 “sent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis,
 “Italiam munitam haberemus^d.” Aut illa de supplicio
 parricidarum? “Quid tam est commune, quam spiritus
 “vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?
 “Ita vivunt dum possunt, ut ducere animam de cœlo
 “non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non
 “tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur:
 “ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui
 “conquiescant^e.” Aut illa? “Una in illa re servitutis
 “oblita civitas ingemuit, servientibusque animis, gemi-
 “tus tamen populi Romani liber fuit^f.” Aut etiam illa
 de iis, qui Cæsarem interfecerunt? “Si inter illos fuif-
 “sem, non solum regem, sed regnum etiam de republi-
 “ca sustulisssem: et, si meus stylus ille fuisset, ut dicitur,
 “mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabu-
 “lam confecissem^g.” Illa cujusmodi sunt? “Corporibus
 “civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum in-
 “tercludendum putaverunt. Nec dubitabam, quin is me
 “confectum consularibus vulneribus, consulari medicina
 “ad salutem reduceret^h.” Aut illa? “Te obtestor, Vef-
 “ta mater, cujus ignem illum sempiternum non sum pas-

^a Pro Font. 17. ^b In Pison. 10. ^c Pro P. Sext. 3. ^d In Pi-
 son. 33. ^e Pro Rosc. Am. 26. ^f Philip. 2. 26. ^g Ibid. c. 14.
^h Ad Quirit. post redit. 5. 6.

“sus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis
 “incendio commisceri ^a.” Aut illa? “Cujus lingua,
 “quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio
 “ventilata ^b.” Aut illa? “In officio persolvendo dissimi-
 “lis est ratio, et pecunia debita; quod pecuniam qui re-
 “tinet, non dissolvit, qui reddidit, non habet: gratiam au-
 “tem et qui reddit, habet, et qui habet, dissolvit. ^c” Nec
 illa alio tendunt, quæ dicuntur contra eundem, quem
 supra laudaverat, Cæsarem. “Cum serperet in urbe in-
 “finitum malum, iidemque bustum in foro facerent, qui
 “illam insepultam sepulturam refecerant ^d.” Quo loco
 veniunt in mentem ii, qui hujusmodi jocos in nominum
 vel similitudine, vel interpretatione, vel ambiguitate cum
 audiunt, nempe nugas appellant et crepundia puerorum:
 et tamen quid illa sunt ejusdem oratoris ludentis in am-
 biguo Guttæ et Bulbi? “Atque etiam ipse conditor to-
 “tius negotii guttam aspergit huic bulbo. Itaque mi-
 “nime amarus is visus est, qui aliquid ex ejus sermone
 “speculæ degustarat ^e.” Aut illa in Vatinius cognomen-
 to Strumam? “Hi medentur reipublicæ, qui execant pes-
 “tem aliquam, tanquam strumam civitatis ^f.” Aut illa
 in eundem? “Omnia ea me prudenter vivendo conse-
 “cutum esse, quæ tu impudenter vaticinando (ad Vati-
 “nii nomen alluditur) sperare te sæpe dixisti ^g.” Aut il-
 la in Antonii præceptorem agris mercedis loco dona-
 tum? “En, cur magister ejus ex oratore arator factus
 “sit ^h.” Aut illa? “Efficis ut, cum gratiæ causa nihil
 “facias, omnia tamen sint grata, quæ facis ⁱ.” Omitto
 illa in nomen Chrysogoni ^k, Phormionis ^l, Liguris ^m,
 Cimbri ⁿ, et aliorum, quæ occurrunt in hanc sententiam
 sane quam sæpissime. Quid ergo? hæc aliaque confi-
 denterne ac poetarum, aut etiam inepte ac puerorum
 more, dicta sunt? Et tamen passim apud M. Tullium
 leguntur horum similia, plenæque sunt actiones in Ver-

^a Pro domo sua 57. ^b Pro Flac. 23. ^c Off. l. 2. 20. ^d Phi-
 lip. 1. 2. ^e Pro Cluent. 26. ^f Pro Sext. 65. ^g In Vatin. 2.
^h Philip. 3. 9. ⁱ In Orat. 10. ^k Pro Sext. Rosc. 13. ^l Pro Cæ-
 cin. 10. ^m Pro Cluent. 26. ⁿ Philip. 11. 6.

rem (nec inde tamen quidpiam attigi) peracutis hisce pugiunculis, quibus orator aprum illum Erymanthium facete stimulat ac ferit, lectoresque ea insectatione ingeniosissime delectat.

Hæsit ad hæc paulisper Tuccius: mox, *Etsi*, inquit, dissimulare non possum, quin, hæc dum audirem, animum mirifice pascere oblectarentque; video tamen interesse aliquid inter ista Tulliana, et ea, quæ usurpantur hac tempestate: in illis est aliquid solidi splendidique, quod tuto laudes, in his vero vana fucataque omnia, et quæ tantum suspicionem alicujus boni faciunt. Atque ut icunculæ nonnullis Belgarum typis excusæ, quia minutis, oculosque fallentibus incisæ sunt ductibus linearum, intuentem primo aspectu magnopere capiunt, atque indiscreta operis subtilitate suspensum tenent; curiosius vero et eruditius contemplanti statim membrorum commensu ac partium metro, in quo laus est artis, peccare liquidoprehenduntur: ita istæc argumenta tenuissimis elaborata sensiculis, nescio quam speciem sui magnifice obtendunt, quorum tamen vitia facile cognoscas, si respicias. Cui Cenamius: Sint hæc, ut dicis, Tucci, non adeo solida ac vera, modo non omnino vana atque inania: certe tantum lucis habeant, quæ oculos vel in transitu feriat; nonne hoc ipsum permagni est, primo aspectu animos occupasse, etiamsi diligens contemplatio inventura sit aliquid postea, quod non probet? momento enim hæc rapiunt auditoris assensum, quem alia multa longe interdum meliora paulatim ac tarde promerentur. Atqui si Senecam interrogemus, (hominem, credo, non paulo sapientiore*m* iis, qui secus sentiunt,) affirmare non dubitet, majorem sibi videri eum, qui iudicium auditoris abstulit, quam qui meruit: hic enim licet tutius incedat, si tamen inter dicendum minus proficit, laudemque illico non consequitur, frustra sibi ac temere de futuro pollicetur. Hic ego: Non, inquam, ipse usque adeo tecum, Cenami, provehor in hoc studio, nec tantum tribuo hisce omnibus deliciis, et casuris, si leviter concutiantur, flosculis, ut ea quoque probem, quæ non tam vitio carent, quam vitium occultant.

cultant. Quid enim, si inter dicendum eruditus oculus deprehendat vitiosa? Sed esto, lateat tuto culpa tantisper, nec facile agnoscat in eo calore orationis et cursu: nonne satis est, si paulo post ab auditore aut rememoria repetente, aut resumente in manus, ac per otium contemplante deprehendi queat? Atque hinc est, quod multorum lucubrationes non adeo vitales sunt, sed ævi per sane brevis, ac suis plerumque parentibus non superfluent. Nimirum quod de aliquibus Belgarum typis pulchre dicebatur, hic quoque graphice locum habet: ut enim subtiliter incisæ ac minus alte, sed tenui suspensæque manu ac summo ære lineatæ formæ, ubi aliquoties impressæ fuerint, atque in subiectam papyrum sæpe transfusæ, facillime consumptis exæquatique linearum ductibus effugiunt ex ære, ac penitus oblitterantur; sic istæ tenuiter ac minutim, nec ad temporis diuturnitatem exarata sententiæ, vix semel bisve prodeunt in lucem, cum inter legentium manus, nimia illa subtilitate acieque obtusa, dispereunt. Quamobrem, ut utrique vestrum tandem exponam sententiam hac de re meam, quam varius et utroque trahens distuli de industria; favebam ego quidem iis aliquando, qui hæc ornamenta sententiarum, vocumque venustates et *χίμαρα* frequentarent; ingeniosos enim ac peracutos, uti re vera sunt, existimabam; (ingenium autem cum exstat in alicujus elocutione, mirifice trahit ad sui contemplationem amoremque legentium animos:) nunc autem, five ætate accedente, quæ sicuti morum, ita et rationis stylum vertit; five usu et experientia multa in dies limante, (id quod Seneca prædixit adolescentibus nonnullis, quos ea, quæ aliquando offensura erant, orationis vitia delectabantur;) non hæc quidem abjicienda cuiquam mortalium putavi, quæ de me certe nunquam merita sensi male; sed ut non sine hac gemina cautione adhibeantur, suasor atque autor accedo:

Altera, ut in hisce argutiis aliquid certi ac solidi quærat, nec subita quædam lux placeat, instar fulgetri, cujus proprium est extinguere, cum micat. Odi ego sententias is-

tas temporarias, ac solstitiales herbulas, quæ quo die nascuntur, occidunt. Scio hæc placere nonnullis, atque idcirco usurpari, quod excitatis erectisque, ut aiunt, eo fulgore atque ictu animis auditorum, per huiusmodi speciem, gradum sibi faciant ad reliquam orationem. Nimirum subit hic animum recordatio circulatoris agonalis non illepidi, cujus calliditas (quam Romæ quotquot interfuere, non sine risu demirati sunt,) nostræ huic disputationi commodum venit. Ascenderat hic cum socio fortuitum pegma, expositisque de more mercimoniis, prætereuntes histrionali artificio advocare conabatur: cum cætus non fieret, illi pretiosa quæque promere; nova et exoticæ conditionis unguenta manibus abluendis odorandisque prædicare; extollere in cælum laudibus dentium munditias,

“Nitelas oris ex Arabicis frugibus,

“Tenuem, candificum, nobilem pulvisculum,

“Complanatorem tumidulæ gingivulæ,

“Converritorem pridianæ reliquiæ,

“Ne qua visatur tetra labes sordium,

“Restrictis forte si labellis riseris.”

Præterea oscilla insertis clam digitis mobilia in pugnam committere, pelves sublimes jacere, serpentes innocenter admovere pectori, cultros infesto mucrone devorare, aliaque præstigiarum plena in vulgus edere. Sed nescio quo eorum fato rarus omnino spectator illo aucupio tenebatur. Enimvero ubi tam infrequentem coronam vident, indignati desistunt, sarcinulas colligunt, abeunt. Inter eundem quasi alter alterum ob rem male gestam objurgaret increparetque, rixa committitur in jurgio: prompto hic pugione socium aggreditur: ille tueri sese, vociferari, viciniam clamoribus excire: accurritur illico è toto foro partim dirimendi, partim etiam spectandi certaminis causa: tunc eorum alter ubi densatam undique turbam, stipatosque jam se ingenti populo circumspicit, complexus socium, atque ad circumfusam multitudinem festive conversus; Hui! quam multi circum nos

estis, inquit, qui modo nos fugiebatis velut affiatos pestilentia! bene habet, Quirites; coegimus, quod erat in votis, tandem aliquando cœtum: hoc enim pugnae simulachrum, si nescitis, in hanc speciem commissum est, ut aliquam demum nobis audientiam vel digladiando faceremus. Jam quando frequentes adestis, quæ res bene vertat, accipite quod paulo ante extrudere non potuimus. Atque in hunc modum apud multitudinem ea impostura captam, ac risu exhilaratam, venale negotium transegerunt. Simile videlicet ac circulatorum artificium eorum est, veteratoresque citius quam oratores dicendi sunt ii, qui cum non aliunde conciliare sibi queant auditores, ad inania hæc figmenta confugiunt, et sententiarum, ut ipsi loquuntur, rumores nescio quos excitant, qui si minus probentur, certe excitatis, quæ jacuissent, auribus exaudiantur; cum tamen nihil infelicius sit, quam, nisi reprehendaris, conspici non posse.

Addo huic alteram cautionem: Ut hæc, quamvis culpæ obnoxia non sint, (sunt enim multa plena dignitatis,) in loco tamen ac perparce fundantur. Etenim intemperantiæ genus est, affatim istæc si congeras, eademque ubique operose confecteris, perinde ac si in illa non incidisse, sed studiose venatus esse videaris. Sint ista, ut voles, ornamenta et lumina orationis, sint gemmæ ac fidera, quibus sese irradiet eloquentia: at non ubique fideribus cœlum constat: et annulis gemmisque onerare digitos articulofque omnes, plebeis mos est. Videas interdum aliquos, (quos tamen infelix sollicitudo macerat et coquit ægre ista parturientes,) qui si orationis prima, summa, media hisce condimentis expleverint, tunc enimvero venisse se in aliquem numerum eloquentium sibi persuadent: cum tamen nullum sit certius venenum eloquentiæ, quam istæ in orbem anxie circumductæ sententiolæ, totumque istud intercisum fractumque minutis crebro sensiculis diſtinctionis genus. Non vult in hujusmodi angustias detrudi eloquentia, nec frœnos diu patitur illa, quæ libera solutaque per campos excurrere, atque animos in omnem partem ducere ac reducere facunda fusaque oratione gloriatur. Imo congesta hæc intemperantius,

perantius, aliaque subinde ex aliis enascentia dum auditorem pene obruunt, atque interspirare non finunt; adeo illum ea, cujus causa adhibentur, novitate non oblectant, ut frequentata similitudine sui potius fatietate fatigent. Nimirum non in oratione solum, quæ maxime delectant, ab his celerrime fastidio quodam animus abalienatur: sed in cæteris quoque rebus, magnis voluptatibus fatietas plerumque finitima est.

Sic ego apud Tuccium Cenamiumque in meam sententiam pro sua humanitate concedentes olim differebam. Et vero non eos perperam assensos fuisse mihi, Tullii et Quintiliani testimonia apposite, nisi me mea fallunt, aperteque demonstrant: hic enim posterior, quo nemo post Ciceronem melius artem, quam tenuit, explanavit, hac ipsa de re disputans inter cætera^a; "Hoc, inquit, quod vulgo sententias vocamus, (veteribus, præcipueque Græcis in usu non fuit: apud Ciceronem invenio) dum rem contineant, et copia non redundant, et ad victoriam spectent, quis utile neget? feriunt animum, et uno ictu frequenter impellunt, et ipsa brevitate magis hærent, et dictione persuadent." Ex quo scriptoris iudicio (quo quid esse potest in hac causa luculentius aut gravius?) intelligitis, auditores, hæc ornamenta et oratori cum laude admittenda Ciceronis exemplo, et ita eidem adamanda, ut temperare sibi atque aliis sciat; ne, dum ingenio nimium velificatur suo, iudicii, quod plaris est, fecisse iacturam videatur. Etenim M. Tullius (ut ejus, quem modo cum Quintiliano nominavi, testimonium hic reddam, et cum eo rem postremo concludam,) cum loci illius, quem supra recensui, de supplicio parricidarum meminisset, dixissetque, auditam totam eam sententiam in Romano foro summis omnium clamoribus; addit^b, cœpisse se post aliquanto sentire, hæc ipsa, quæ dixerat adolescens, nequaquam satis deferbuisset? commendari tamen posse, ut in adolescente non tam re et maturitate, quam spe et expectatione laudato. Nimirum "fructum studiorum viridem

^a Instit. Orat. l. 12. c. 10. ^b In Orat. 30.

“et adhuc dulcem promi decet, (ut loquitur alibi de hac causa Quintilianus^a.) dum et venia et spes est, et paratus favor, et audere non dedecet; et, si quid desit operi, supplet ætas; et, si qua dicta sunt juveniliter, pro indole accipiuntur.” Unum tamen cavendum, ne hæc in adolescente audendi facilitas usque ad contemptum operis adducatur, et jam tum in ea ætate fundamenta janciantur impudentiæ, et, quod est ubique noxium, ne vires præveniat confidentia.

Quare ut ad extremum, quid oratoriæ potissimum dictioni laudi tribuam, paucis absolvam. Erit ille quidem probabilis orator, qui incorrupte dicat et accurate: sed curam tamen dissimulet, idque veluti non agens agat, atque intelligat, eam Latini castique sermonis virtutem non tam adesse cum laude, quam deesse cum dedecore: qui non tenui venula per calculos fluat aritudini obnoxius in æstu dicendi, sed ingenti late copia redundet, ubique tutus à metu siccitatis: modo torrentem ripis coerceat suis, et, quod præcipitur à dicendi magistris, ubertatis luxuriam stylo depascat: qui suavi et conspersa quasi verborum sententiarumque floribus oratione ita delectetur, ut suavitatem amet etiam austeram et solidam, non æquabiliter ubique dulcem atque decotam: qui etsi numerose volubiliterque exprompta memoria devolvat orationem, non ita tamen sese fugiat, quin, ubi libeat, securus ac potens sui respiret: qui cuncta rationum momentis firmet, partemque nullam finat otiosam esse; non tamen severitate rerum, quasi compressis digitis, pugnumque facientibus^b, philosophetur: qui peracutis conceptisque ingeniose sententiis auditorem excitet; dummodo illæ attemperate ac solide cadant, nec, tanquam internitentes noctu per arva cicindelæ, ad exortum ac lucem solis evanescant: qui novo illustrique et admirabili genere dicendi laudem mereatur: habeat illa lux tamen et admiratio umbram aliquam et recessum, quo gratus exstare atque eminere possit id, quod erit illuminatum. Sed is inter omnes facile primas feret, cu-

^a Instit. l. 12. c. 6. ^b Cic. in Orat. 32.

jus oratio non cæteris quidem ornamentis destituatur, hoc tamen imprimis agat, ut animorum concitationi par, nihil jacens ac languidum habeat, sed vehemens atque eodem sæpe reciproca feratur: quæ saxa, ut ait ille^a, devolvat, auditoremque vel obfirmato saxeoque nitentem animo agat ultra, cogatque ire, quo rapiat: quæ composita veluti facie ad ingenium auditorum, insinuet sese penitus in illorum mentes, atque eas pugnaci instantique genere dicendi, modo lenitate ac mansuetudine mitiget, amore rapiat, odio inflammet, confidentia trahat, timore retrahat, pudore suffundat, misericordia flectat, æmulatione stimulet, despicientia retardet; in omnem denique partem moderatus orationi, tanquam laxatis retractivæ habenis impellat inertes ac desides, simul etiam præservidos confidentesque pro arbitratu coerceat. Et vero cum ad unius vocem aspicio multitudinem suspensam primo teneri, nec eodem dein vultu ad gemitus paulatim doloremque deflecti, postremo indices animorum lachrymas effundi; profecto intelligo placere oratorem, et in scena, quod aiunt, Roscium esse: profecto intelligo, ut ex nervorum sono in fidibus homines deprehendunt scientiam fidicinis impellentis, ita ex auditorum motu laudari peritiam oratoris animos pertractantis: intelligo ad extremum hoc genus dictionis, quo hominum reguntur arbitria, cum persuasioni accommodatissimum sit ex omnibus, esse quoque, quod initio quærebamus, ad similitudinem Homerici Ulyssis omnibus præferendum.

^a Hor. l. 4. od. 2.

PROLUSIO SECUNDA.

MURETUS,

SIVE

De ratione scribendæ historiæ dialogi pars prior,
quæ ad res pertinet.

*An omnia dicere debeat, aliqua omittere possit historicus;
et an judicia et conjecturæ aliena sint ab eo: quæ ge-
mino exemplo ad Livianam Cornelianamque scribendi ra-
tionem conformato illustrantur.*

INTERLOCUTORES,

M. Ant. Muretus, Sylvius Antonianus,
et Franciscus Bencius.

NOVA hæc loci species atque amplitudo, in quam proximo anno è palæstra me mea, abundanti præter morem multitudini angusta, raptis inde subselliis, novo genere tumultus exactum videtis, cardinalis amplissime, lectissimique nobilitatis ac sapientiæ proceres! atque hodierna hæc auditorum frequentia, cui hanc ipsam explicati ample gymnasii laxitatem imparem laborantemque conspicio: quoniam inusitati de me benevolentissimique iudicii argumenta sunt; non committam, ut hanc hominum celebritatem, collectumque una nobilitatis ac doctrinæ florem, vulgari atque usitata, quæ mea est, oratione suscipiam: sed inductis majorum gentium personis, literaturæque magnæ viris, quantum possim, abstraham vos à memoria mei, atque efficiam, ut eorum specie, quos audire vobis videamini, meam interea tenuitatem quam minimum sentiat. Et vero pollicitus anno superiore, de historica dictione disceptaturum me post oratoriam absolutam; non poteram accommodatius,
S
quam

quam ut agere consilium est in præsentia, liberare obligatam sponione fidem. Magnum enim opus molior, qui rerum scriptoribus statuo certos fines, intra quos ipsi sese coerceant, nec inde, quanta eos cunque cupido incessat, pedem efferant: ut sane sæpenumero difficilium non sit, de agrorum vicinitate atque confinio altercantibus ponere limites, quam in hac ampla styli possessione modum legemque definire. Quod si in omni scriptionis genere difficile id est, multo vero difficillimum arbitror in historia: à qua cum gradus sit proximus ad poesim, sive quadam affinitate materiæ ac similitudine scriptionis, sive iudicio aut etiam interdum vitio scriptoris; tardum est lineam quasi manu deducere, eaque historicum circumscribere. Sunt enim, qui cum historiam solutam poesim palam nominent, libere in hanc ex illa transiliunt, idque ad operis etiam varietatem, commendationemque scriptoris, facere nonnihil putant; cum tamen sua hic quoque extrema sint atque confinia, quibus historici iuxta ac poetæ terminandi sunt; parumque est in medio relinquendum utrisque commune. Et licet M. Antonius apud Tullium neget, historiam separatim instructam unquam fuisse rhetorum præceptis: dum tamen eam subdit illico veluti primam illius legem, Ne quid falsi dicere audeat, Ne quid veri non audeat; quis non videt, historiam abire longe diversam à poesi, quæ ab omni plane veri dicendi soluta est lege?

Sed ego quid universa de re sentiam, bonum factum existimo, si eorum autoritate decernam, in quorum oratione dignitas major insit et fides. Hæret enim memoriæ disputatio, quam mihi peradolescenti referebat magister olim meus, homo omnium literarum, Franciscus Bencius: quam ille disputationem habuerat pridem cum M. Ant. Mureto, ac Sylvio Antoniano, excellentibus ingenio atque autoritate viris. Nam cum apud Hippolytum Card. Estensem Tiburi Muretus ageret perfunctus à perlevi febricula, qua Augusto pene toto, sed intermittente morbo, laboraverat; Bencius è Tusculano illuc perrexit visendi

causa præceptoris sui: quem confirmata valetudine reperit, substititque complures dies apud virum, quem, ut aiebat, nunquam adiret, quin abiret ab eo sapientior. Forte per eos dies Muretus disseruerat de utilitate historiæ cum Hippolyto super mensam: eaque, ut erat incredibili memoria, feliciter omnia comprehenderat Antonianus; ac privatim multa eo de argumento quotidie sciscitabatur. Sed cum alia, uti fit, ex aliis nascerentur capita quæstionum, nec expleretur unquam percontando cupiditatis sitis; enixe petierat à Mureto, ut, quoniam neque occupata opera neque impedito animo erat, rem totam à stirpe repetens, historiæ præcepta semel omnia complecteretur. Quod ille polliceri primum visus, mox rei difficultatem causatus, differentis specie negabat. Verum ubi in tempore Bencius intervenit, re cum illo communicata, deprecatores loco adhibet: valuitque apud Muretum autoritas hospitis ac discipuli. Et quanquam immensi operis affirmaret esse de historia enucleate dicere, speraretque se, cum in hanc sententiam pluscula collegisset, abunde aliquando facturum; tamen non producturum se diutius eorum vota: et, quando ipsi mallent ea, quæ in præsentia tumultuaria ac prompta oratione, quam quæ post aliquot menses meditate electeque allaturus esset; damnata tam sera spe, in diem sequentem (intendebant enim se primæ tum tenebræ) disputationem de historia pollicetur. Ergo postero die redit Bencius ad Muretum, reperitque Antonianum, qui jam anteverterat, sumpta lyra nescio quid tacite meditantem. Solebat enim ille extemporalitate carminum identidem Muretum oblectare, huiusmodi subitariæ musices avidissimum. Ut vero Bencium Muretus aspexit, Antoniano significavit, ut hospitis honori aliquod de dictis melioribus depromeret. Substitit ille paulisper, quasi fides exploraret; mox canere est aggressus in hunc modum:

BENCI, seu libeat pugnacis fulmina linguæ
 Vibrare in fontes, tonitruque arcere nocentes:
 Seu liquido cursu, puroque simillimus amni,
 Verba per umbrosas malis devolvere ripas,

Et

Et victura suis inscribere nomina plantis :
 Seu juvat argutas in nodum cogere voces,
 Et totum Aonio carmen deducere clivo ;
 Nil æquale tibi est. Romæ stupet infcia pubes,
 Dum belle cadit in numeros, librataque rasis
 Ludit in antithetis æquo sententia gyro,
 Et nova suspendit dubias facundia mentes :
 Juraturque palam, non olim dignius unquam
 Romana procures cum maiestate locutos.

Ah! tamen hæc nimium ne te levet aura ; quid ultra
 Tendis agens ? oblite tui atque oblite tuorum,
 Ante diem properas, et vivax infodis ævum ?
 Durus es, emerito qui fraudas lumina somno
 Perdius et pernox : nempe ut limatius una
 Exeat, excussoque cadat sententia torno.
 Hæc eadem quæ lima stylum terit, atterit annos.

Aspice, non semper bellantem classica terrent,
 Ductaque Gnosiaco tenduntur cornua nervo ;
 Sed quandoque juvant redituras otia vires.
 Ipsa, viden' ? natura vices commutat, et annum
 Partitur varie ; nec semper sidera nimbis
 Vexat, inæquali nec suscitât æquora fluctu,
 Aut querceta premit repetitis usque pruinis :
 Sed scenam terris aliam diducit, idemque
 Mortales docet. At semper tu fixus in uno es :
 Nec tibi, seu surgat, seu cedat vesper Olympo,
 Excidit ex animo semel intercepta cupido.

Quod nisi te natura satis docet, aspice saltem
 Muretum, Pylî Muretum secula dignum
 Vivere, quem similis fervor pene abstulit orbi.
 Idem amor exitium ne sit natoque patrique,
 Ah ! si quæ vestri tangit vos cura, cavete.

Finierat Antonianus : cum Bencius admiratione pariter
 ac rubore suffusus, quamvis affirmaret, inter eas sive lau-
 des sive adhortationes, nihil sui se agnoscere præter no-
 men ; negavit tamen in eo genere præsentis nativæque
 poeseos se quidquam in vita mirabilius audivisse. Sed
 officiosis ultro citroque verbis, cum paulatim eximere-
 tur

tur dicendo dies; veritus Antonianus, ne sibi eriperetur occasio de historia differendi, injici pontem jubet & conclavi, indeque concedunt in proximos hortos, ubi in xyſto ad arcendos solis calores opportune conveſtito, flexo jam ac frangente ſe die, confidentes, oculos in Muretum animoſque convertunt. Tunc ille;

Eti non inficior, inquit, à me potiffimum hodiernæ diſputationis ſummam perſolvi oportere; tamen non ita, credo, conveniſtis hodie, quaſi in concionem: comitium eſt hoc noſtrum, in quo prærogativa quidem penes me, quando ita vultis, juſ autem ſuffragii apud omnes eſto. Agite igitur, et, quoniam hiſtoriæ exædificatio, ut Cicerò loquitur^a, poſita eſt in rebus ac verbis; in utroque videamus, quatenus ſcriptor hiſtoriæ abſtinendus ſit ab oratoris ac poetæ commercio; ad hoc enim diſcrimen inveſtigandum præcipue referri ſermonem exoptatis. Sed neutrum cognoſci commode poteſt, niſi principio ſtatuetur hiſtoriæ finis. Hunc autem nihil ambigo eſſe perpetuitatem immortalitatemque rerum geſtarum; quarum tranſmiſſione ad poſteros facilius homines ad honeſta ac ſalutaria concitantur, à turpibus vero noxiisſque terreantur: atque in univerſum diſcant, ex præteritis conſilia capere in poſterum, remque ſuam, cum privatam tum publicam, regere majorum exemplis. Hic Antonianus; Quando, inquit, per te licet, interrogo, num tu alium præter utilitatem præſcribas hiſtoriæ finem? nam Lucianus in libello de hac re, unum ait eſſe opus hiſtoriæ, unumque finem, utilitatem: jucundum vero ſi et ipſum ſequatur, melius hoc eſſe: perinde atque in athleta vires requiruntur, forma ac venuſtas laudantur. Non me, inquit Muretus, fugiebat Luciani locus: imo idem ſentire Halicarnaſſeum, idem Plutarchum non ignoro. Sed ego fines hiſtoriæ attribui omnino duos: principem alterum propriumque, alterum nexum cum eo et ſequentem: illum dixi tranſmiſſionem rerum geſtarum ad poſteros, earumque perpetuitatem: hunc poſteritatis fructum in majorum factis cognoſcendis. Nam quicunque

^a De Orat. l. 2. 15.

animum ad scribendam appellit rerum five suarum, five aliorum historiam; eo primum consilio facit, ut illa factorum memoria facile interitura, literarum beneficio longe lateque pertineat ac permanet ad posteros. Atque ego admirari olim solebam M. Tullium, quod alicubi definiret historiam, "Rem gestam à nostræ ætatis memoria remotam^a." Quid enim? ut omittam Thucydidem, Sallustium, aliosque ætatis suæ facta recensentes, nonne Lucceium scriptorem ea tempestate nobilem Tullius ipse infimis urget precibus, ut historiam rerum ab se gestarum moliatur^b? cur ergo res dudum præteritas, longeque positas addixit historiæ? Sed non est, quod hallucinatum putemus in re tam perspicua virum sane accuratum ac navum. Verum, nisi vos aliter sentitis, id, quod dicimus, indicavit Tullius: cum enim exploratum haberet, historiam non tam præsentibus quam posteris scribi, (quam vocem in laudato à te loco sæpe usurpat Lucianus;) idcirco metiendam sibi historiam putavit non præsentium viventiumque bono, qui certiores fieri aliunde queunt, quam à narratione scriptoris; sed respexit ad conscientiam posterorum, quorum potissimum memoriæ sicut consultum cupit historia, ita eorum habitata ratione, scite à Tullio, "Res gesta remota à præsentium recordatione," definiri potuit. Est ergo finis historiæ traductio rerum gestarum ad consequentes ætates.

Sed præterea si quis ab historico quærat, cur hæc facta conetur apud posteritatem literis propagare; respondebit, opinor, si odium amoremque in operis sui molitione procul habeat, id agere, ut aliena per exempla compendio doceat, ac futuris seculis profit. Finis igitur hic alter est: nam deprehendendi finis hanc nobis viam monstravit autor optimus Aristoteles^c. Quare videtis duo esse proposita historiam contextenti: sed posterioris finis meminit Lucianus, ego utrumque complexus sum; uter autem nostrum sapientius? Qui neutrum omisit, suscepit Bencius: quemadmodum et Tullius utrumque

^a De Invent. l. i. 19. Ad Heren. l. i. 8. ^b Epist. ad Fam. l. 5. Ep. 12. ^c Phys. l. 2. c. 8.

vidit in historia, dum eam, vitam memoriæ, ac magistræ vitæ nominavit^a: quorum altero diuturnitatem rerum, altero utilitatem hominum comprehendit. Quamquam me, ne Luciano assentiar, illud etiam movet; quod, si sola finis sit utilitas, atque id agat historicus, ut ea narret, quæ documento esse possint ac fructui; cur, obsecro, non licet ei suoapte ingenio complura ad similitudinem veri conformare, illustriumque exempla factorum comminisci, poetarum more? existeret enim ex hujusmodi figmentis etiam utilitas, quam provenire è poetarum carminibus videmus. Aut igitur poeticæ fabulæ interdicendæ non sunt historicis, aut alius investigandus est finis, cujus causâ interdicantur. Et vero si dicamus, historiæ munus esse, rerum gestarum famam posteris tradere, è quarum cognitione quid agendum sit, quid fugiendum, edificatur; fingendi libertas adimitur, et quicquid gestum non est, id alienum esse ab historica facultate conficitur.

Bene habet, inquit Antonianus: aggredere jam, Murete, dicere de rebus, quibus inniti historiæ molem prior loco significasti. Tunc ille; Expectatis, inquit, opinor, ut exordiar à Veritate, quam esse virtutem in historia longe maximam consensere omnes: certe Polybius cum regula ac norma comparavit historiam^b. Ut enim regula ex auro argentoque fabrefacta, si recta non sit sed enormis ac prava, res est, ut voles, pretiosa; at regula nequaquam est: ita plane, cum idem sit verum in historia, quod rectum in regula; falsa narratio, quamvis omnibus verborum ac sententiarum luminibus illustrata, laudem fortasse merebitur nonnullam, sed cum hac exceptione merebitur, ut nec esse nec dici queat historia. Sed hæc posita sunt in medio, notaque omnibus: in illa diligentius inquiremus, quæ tum citra tum ultra modum admitti solent adversus historiæ veritatem. Citra modum est is, deficiturque præceptis suis, qui inter enarrandum aliqua supprimit, sive ignorance rerum, sive affectione animi. Atque, ut à jureconsultis reticen-

^a De Orat. l. 2. 9. ^b Hist. l. 12.

tiae poena constituta est iis, qui vitia, si quæ insunt prædio, nominatim emptoribus non produnt; sic peccat, ac violat narrationis fidem ille, cui lata lex est, non solum, Ne quid falsi dicere audeat, sed etiam Ne quid veri dicere non audeat. Quo sane vitio, haud scio, an uterque princeps historiae liber omnino fuerit. Nam Thucydides ubi commemorat Antiphontem rhetorem solvendæ Atheniensium democratiae autorem extitisse^a; silentio transmissit ultro, illum supplicio damnatum, projectumque feris laniandum. Sed hoc dederit Græcus suæ erga præceptorem pietati; aliquanto turpius noster, qui conjunctionem ita descripsit^b, ut actas publice ab senatu Ciceroni gratias, illum Patrem Patriæ singulari appellatione consalutatum, illi statuam inauratam Capuæ à decurionibus statutam, illi (quod ante in toga nemini) supplicationem decretam, dolo malo prætermiserit. Resiste hic tantisper, inquit Antonianus: Omniane censes historico narranda? Sane omnia, respondit Muretus, siquidem ad opus susceptum pertineant. Quid, si illa sint, Bencius addidit, auditu foeda? Narranda nihilominus, inquit Muretus. Hic commotus animo vultuque Bencius; Vide, inquit, Murete, quid statuas: nam si merito nominavimus historiam vitæ magistræ, ac sapienter ei finis loco præscripsimus utilitatem; qui, rogo, fructus erit in earum memoria rerum propaganda, quas multo satius foret oblivione deleri sempiterna? Non ita tecum censuit Dionysius Græcus Romanarum rerum scriptor, qui operis initio diserte pronunciat, Eligendum esse historico argumentum, quod eximiam aliquam utilitatem emolumentumque lectori ferat: ne, si forte de obscuris agat malique exempli et cognitu indignis, cum aliorum perniciæ ipse quoque similis fuisse vitæ arguatur. Tu vero si secus, Murete, sentis, dissentio ipse à te palam, mecumque ea, quæ est præ manibus, historiae veritas dissentit.

Subrigit ad hæc Antonianus; viderat enim Bencium ferri paulo concitatus: mox ad Muretum; Et ego te,

^a Bel. Pelopon. l. 8. ^b Sallust. in Bel. Catal.

inquit, aggredior cum Bencio, sed alia via: neque enim istam impunitatem historici de aliis foedissima quæque narrantis ferre unquam æquo animo potui. Quid enim? non licet mihi privatis in sermonibus in hominem vita jam functum palam obloqui, ejusque occultius aliquanto flagitium evulgare: quia, ut disputare theologos audio, famæ decus, ac nominis existimatio etiam mortui hominis immortale bonum est: quod bonum si quis maledicendo imminutum aut funditus perditum eat, magna se culpa adstringere, nec ante laxari, quam honoris jacturam, qua tandem possit ratione, compenset. Ergo alienum scelus, quod mihi salva honestate non licet vel semel atque in unius aurem infusurrare, licebit historico non ad præsentem modo aut absentes, ad quos ea fama nunquam fortasse pertingeret, sed ad consequentes etiam ætates perpetua cum ejus infamia nominis prolatare? Fateor, istam ego libertatem non paulo severiore poena, quam quæ constituta est reticentibus aliquid in narratione, coercendam serio putarem: siquidem hi consulto dum quidpiam tacent, haud sane multis nocent: illi dum impune in hunc modum atque impense loquuntur, cæteris quidem non profunt, quod pugnare cum historia juxta confecit Bencius; et sibi aliisque obsunt quamplurimum, quod humanis divinisque rebus adversari satis ego, ut arbitror, persuasi.

Surrexit hic enimvero Muretus, (stare enim inter dicendum sæpenumero consueverat,) et utrumque contuitus; Næ ego religiosos hodie gladiatores nactus sum, qui mihi utrinque minitentur ictus vel è cælo. Sed, quod in arena fieri solet, dividam et pugnabo: tecumque prius, Benci. Turpia si quæ incidunt, aio non omittenda: sed vide, quid autor sum. Aut hæc flagitia ita conjuncta sunt cum reliqua serie narrationis, ut taceri de illis absque multarum rerum detrimento nequeat: aut vix aliquem nexum habent, minimumque rerum trahunt: id si posterius sit, omittere illa scriptorem jubeo: quid enim posterorum interest hæc scire, quæ ex una parte privatæ quædam et contemptissimæ sordes sunt, ex altera spurcæ adeo ac foedæ, ut earum commemora-

T

tione

tione chartas, nedum scriptorem, erubescere oportuerit? quod unum tu, Benci, ac tecum Dionysius persuadetis. At si prius contingat, nolo illa quamvis obscena prætereant; ne quo scilicet hiatu historiam distrahat, minusque commode ac perspicue persequatur seriem intercisa ac mutilata narrationis. Quanquam hic modum quoque adhibendum puto: ut, si quæ præter morem impia impuraque historico afferenda necessario sunt, satis habeat rei genus aperire, et cursim inde transmittere; non autem cunctanter ac putide singula designare, quasi velit nullam ejus particulam impuritatis lectorem præterire. Erat Suetonio describendus alicubi Tiberius naviter impudicus: audio: erat, tanquam turpitudinis illius inventor, severe notandus: non repugno: dicat ergo, Tiberium præter cætera luxuriæ nomina, nova quædam et sane portentosa libidinis genera excogitasse; idque satis et modestiæ suæ, et narrationi alienæ rei factum putet: ille tamen facinus foedum cogitatu, foedumque dictu, nudis ac prætextatis verbis sub aspectum dedit; an, ut digito commonstraret, ac lectores pene pelliceret? Sed venio jam ad te, Antoniane: nam cum Bencio, ut puto, in gratiam redii. Scio obrectationis genus esse, aliena dedecora in apertum proferre, palamque facere. Sed partitione hic quoque utendum est. Aut enim illa historico nota sunt, præterea nemini, aut communicata cum paucissimis, aut demum in omnium oculis ac sermone versantur. Si postremum dicas, perlevis sane aut etiam nulla infamiæ fit illi accessio à narratione scriptoris. Si primum, tecum sentio libenter, Antoniane, historico non licere arcana aliorum flagitia, raro præsertim profutura, distrahere, eisque inurere perpetuam apud omnes notam. Quanquam, ne hanc libertatem scribendi probem in historico, illud, præter honestatis causam, me magnopere impellit: quod nefas esse existimo in aliena curiosius inquirere, et quæ in latebris domorum, demisso velo, clam omnibus peraguntur, ea confidenter inverecundoque ingenio rimari, atque extrahere inde pro-

« In vita Tib.

caciter

caciter in lucem, ac decantandam vulgo fabulam dare; cum præsertim quæ nullo, nisi se, teste narrat historicus, pronis quidem ea auribus, dubiis tamen ac suspensis animis plerumque accipiantur. Quod si, quod erat medium, illa comperta sint oppido paucis, ideoque emoritura fortasse videantur, nisi historiæ vita, testimoniumque scriptoris accedat; arbitror ab historico posse literis impune mandari, quantacunque dedecoris nota ei, quo de agitur, inuratur. Par est eadem libertate scribat historicus principum vitas, qua ipsi libertate vixerunt, ut de Suetonio loquitur Hieronymus. Neque enim existimo, (dicam hoc aliquanto timidius, præsentem te, Benci, sed dicam tamen,) non existimo parem esse conditionem hominis aliena crimina temere in fenestre animo detegentis, atque historici eadem consulto enarrantis: plus aliquid licet historico, qui ea non nisi publico describit bono, ut improbi reformident conscientiam posteritatis, et saltem famæ metu turpia declinent. At tu, Murete, inquit Antonianus, tecum plane pugnas, nisi fallor: nam ubi facinus omnino sit ignotum exploratumque nemini, sentis historicum peccare, si prodatur: fieri quippe injuriam ei, cui aliquid famæ illa arcanorum prodicione dematur: quidni idem sentis, cum facinus notum est quam paucissimis? tunc enim et iis, quos latet, hoc est, ferme omnibus, detegitur; et ad exterarum regiones, ad quas nunquam fortasse perventura esset fama, transmittitur; et posterius, qui nunquam id rescirent sine scriptoris attestazione, docentur: nonne vides, nominis existimationem, non utique contemnendum nostræ mortalitatis bonum, apud ignaros, quod tu vetabas, magnopere lædi corrumpique? Cui Muretus: Video, sed uti jure suo historicum volo. Quodnam, malum! jus istuc cuiusquam hominum est, inquit Antonianus, ut aliis facere injuriam impune queat? Jus publici boni, subdidit Muretus, cujus causa privatum unius commodum despicere haud immerito potest. Si ita est, inquit Antonianus, evulget igitur historicus etiam facinus plane arcanum ignotumque omnibus: tunc enim dixero, id fieri publici boni gratia, quod bonum privato potius esse de-

debet. Et Muretus; Non persuades, inquit: nam cum facinus penitus abditum arcanumque est, nullum historico jus est, ut inquirat in alienum crimen; quem scriptorem esse, non indagatorem, voluere civitates atque res publicæ. Quod si temere inquisierit, non videtur idcirco quidquam juris adeptus esse in alienam famam: quare ejus rei contra fas et æquum narratio, ob quamcunque publici boni causam, supprimenda est: at ubi in conscientiam criminis venere jam alii, sibi ille imputet, qui describitur, si jure suo utatur historicus; hoc est, si crimen ad se fama perlatum, ipse qua accepit fide, literis consignet. At vos, intercessit Bencius, subtilius, ut video, ista limatis; et, dum numeratis vitia, quibus adversus veritatem peccat historicus omittingendo, nimirum transiliendo peccatis. Quin igitur, quandoquidem satis cautum est, Ne quid veri historicus dicere non audeat; alteri jam parti consulimus, Ne quid falsi dicere audeat?

Faciliora sunt hæc, ad quæ orationem transfers, inquit Muretus, et præcepto prorsus uno totum hoc constat, Si rebus nihil affingatur. Soleo ipse historicos comparare cum eo pictorum genere, qui etsi in cætero artificio minus præstant, tamen in alicujus aspectu indiscreta pene similitudine figurando, atque in ipsa oculorum ac totius oris suavitate propemodum geminanda, mirabiles successus habent, operaque consummant. Polygotum aiebat Aristoteles^a solitum esse, quos exprimeret, facere meliores, Dionysium vero similes. In hac posteriore classe censeo historicorum picturam: ut, quem literis pingunt et quasi colorant, veram ejus speciem animo capiant, suisque lineamentis illum referant, tanquam per se illico agnoscendum: nec studeant naturæ vitia artificio corrigere, externarumque appositione rerum, veluti alienis pigmentis oblitum, suoapte ingenio conformare. Poetarum hoc munus est in majus effingere, nec quenquam è singulis, sed hominum simulacra generatim univèrseque proponere. Quanquam non de-

^a In Poet. c. 2.

sunt historici, qui Polygnoti quam Dionysii similes esse malunt: nec urceo contenti, quem fingendum suscepunt, ut operis summa pulchrior atque admirabilior exeat, currente rota amphoram moliuntur^a: quorum historias factas isto vitio mendosiores quoties lego, paucis literis titulo additis, Julii Capitolini exemplo, inscribere soleo mythistorias. Id tu vero, inquit Bencius, libello addidisses, quem forte de Arturo rege conscriptum nuper vidi; quæ autem illic non vidi? Accipite hæc è multis pauca; proderit enim ea cognoscere: ut, quemadmodum Antigenidas aiebat, suavius audiri bonos citharædos, si mali antea cecinissent^b; ita nos hujus comparatione ad reliquos historicos multo jucundius accedamus. Transfodit in acie militem Arturus Caliburno illo suo, (hoc erat gladio nomen,) itaque transfodit, ut ferrum pectore acceptum, redditumque à tergo promineret: quantumque cuspis exstabat è corpore, tantum umbræ jaciebat. Ecce tibi advolat alius auxilium militi laturus, in Caliburni umbram incurrit miser, sauciatur, nec à ferro, concidit, expirat: incertum, (scriptor adjungit) referendane mors fuerit in Caliburnum, cui tanta vis inerat, ut vel ejus umbra perimeret; an in hominis metum, qui ferro, non umbra ictum se crederet, atque adeo exanimaretur: id constat, umbratili illo vulnere serio concidisse. Tunc Antonianus. O acutum candidumque scriptorem! Nugæ sunt hæc, inquit Bencius, præ iis, quæ audietis. Captos in pugna milites Arturus stigmatibus in ore conscribebat, non ferro aut igne, sed, mira dictu audituque res! faciem levissime depalmabat; nam si paulo valentius tetigisset, exoculasset homines extemplo, aut edentulos collisisset ad terram: ex eo autem perlevi tactu digitorum, relictis alte in ore vestigiis ad perpetuam rei memoriam, veluti stigmaticos servos compunctos notis Threiciis sibi vindicabat: tanta vis, calorque inerat membris. Sed nihil illustrius, quam quod ei cum Simpulo gigante sane ridiculo contigit; qui quoties forticulum aliquem rixarum-

^a Hor. in Art. Poet. ^b Plutarc. in Demetr.

que cupidum usquam esse terrarum noverat, per certos nuncios, ut barbam ad se quamprimum mitteret, sed probe pexam cultamque, postulabat: si recusaret, singulari certamine provocatum, ut erat viribus astuque ferrox, facile superabat: pugnae summa hæc erat: victo vitam condonabat, barbam ei tantummodo (hoc enim victoriae præmio contentus erat,) abradebat, texebatque ex ea cilicinas villosasque vestes, quibus superbe paludatus, sibi, ut putabat, gloriae, cæteris terriculo foret: tantumque jam prædæ confecerat, ut præter barbas minorum gentium, solum ex iis, quas abstulerat à dynastis ac regibus, sagum militare contextum, barbarum sane in morem perpetuo gestaret. Ergo ubi gloriosus hic regum expilator Arturi nomen accepit, subiit cupido periculum faciendi, missisque de more nunciis, barbam exposcit; additque, se eam ad conum galeæ, honoris gratia, adhibiturum: cum respondisset Arturus, venturum se ac repræsentaturum quod posceret, ut arbitrato suo abraderet, quantum vellet; accurrit extemplo, initaque strenue pugna, primum giganti clavam comminuit inter manus, mox eidem prægrande saxum attollenti caput transverso ictu demetit, excutitque à corpore quam longissime: ille quanquam obtruncatus et capite diminutus, plenus tamen animæ, saxum impetu semel concepto projicit, atque, ut erat oculorum ductu destitutus, forte collineat in caput suum vivax adhuc et minax, conteritque illud minutatim; simul ipse ad terram late prosterinitur, atque eodem tempore capiti corporique deficiente vi ac vita, gigas utrobique commoritur. En, Murete, fatissime factum vides præceptioni tuæ, Ne quid rebus affingatur? Nimirum, inquit Muretus, non est quod Thraſones aut Pyrgopolinicas è comædiis accersamus ultra, quando istorum abunde jam legimus in historia.

At hoc vitii, ut aiebam, facile deprehendens atque irideas. Illud anceps; et, utrum faciem virtutis an vitii referat, plerisque incertum; ad præsentem tamen disputationem pertinet. Illa consilia loquor, et interpretationes, cæteraque rerum gestarum parerga, quibus nunquam historicus inter narrandum de causis eventisque judi-

judicium interponit: hæc quoniam additamenta esse, atque ad excessum videntur pertinere, quatenus scriptori permittenda sint, non satis liquet. Occupasti, Murete, præloqui, inquit Bencius, quod erat votum meum: a-veo enim hac super re, qua nihil hic quæri potest gravius, quodque difficiliore explicatus habeat, scire sententiam tuam. Quanquam mihi, ut fatear, præjudicata lis est: nec quidquam puto faciendum pluris, quam interjectum scriptoris judicium in historia, "à qua si quis auferat (ut loquitur Polybius) quare, quomodo, quo fine; id ludicrum magis erit, quam doctrina^a." Et vero (dicam enim quod sentio, quo facilius corrigi possim,) si narratione rerum gestarum simplici atque ad exitum properante contentus esse debet historicus, quid, rogo, intererit annales inter et historias? Annalium scriptori satis est, non esse mendacem; historico non est satis. Nam "consilia primum, (ut ait Tullius) deinde acta, postea eventus expectantur: et de consiliis significari, quid scriptor probet: et in rebus gestis declarari, non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: et de eventu, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam qui fama excellant, de cujusque vita atque natura^b." Quid potest hoc testimonio esse luculentius? Quod si non tam auctoritate quam exemplis agendum sit, desipiam, nisi plenæ sunt historiæ hujusmodi documentis. Quam multa et salutaria ubique præcepta apud Polybium? Nicetas judicia non solum libera, sed etiam opportuna passim habet. Quid, quod neque Livius caruit hac laude? testis illa comparatio Alexandri cum Papyrio; ubi quærere libuit^c, Quinam eventus rebus Romanis futurus fuerat, si cum Alexandro bellatum foret? Nam de Cornelio Tacito nihil attinet dicere, quem constat esse seminarium præceptorum. Sed missa exempla faciamus: Nonne ratio, et finis historiæ id omnino persuadet? Nam si ejus consilium est posteros docere, quid actum

^a Hist. l. 3. ^b De Orat. l. 2. 15. ^c Liv. l. 9. 17

sit, eosque ad summa quæque invitare per exempla majorum, per auctoramenta laudum, per instituta legum, per mores disciplinamque populorum; non video, quæ id ratione præstare plane possit nuda rerum et quasi fugiens narratio: in quam si incuriosus aliquis, animoque abalienato, aut legendi fatigue languidior incurrat; nullo operæ fructu, præter inanem quandam puerilemque voluptatem, egregia istæ annalium monumenta præteribit. Remedia, ut ait ille^a, non profunt, nisi immorentur. At si in narrando expendantur causæ, et judicia loco interponantur; si non modo facta recludantur ac dicta, sed etiam sensa, atque arcana consiliorum; sistunt hæc haud ægre lectorem etiam properantem, in ejusque animum, quanquam non id à primo agentis, civilis vitæ prudentiam, cujus se magistrum profitetur historia, facile insinuabunt. Atque, ut in marginatis librorum paginis oppositus identidem manus index legentem monet, ut illud animo non indiligente omissove prætereat: sic adjectæ historicorum interpretationes indicia sunt ac notæ, quæ vel oscitantes aut sopitos exsuscitent, eisque documentis aliquid ultro ingerant. Atque hæc, Murete, tum virorum illustrium testimonia, tum exempla scriptorum, tum rationum momenta, sicuti me in hanc sententiam pepulerunt, ita in ea, nisi tu me inde dimoveris, perpetuo continebunt.

Tunc Antonianus; Cave, inquit, Murete, quidquam statuas inaudito me: aut enim ipse fallor, aut nihil est, à quo historicus abstinere debeat libentius, quam ab hujusmodi commentationibus. Mitto, quod in hisce judiciis (ut Ludovicum Castelvetricum, acuto ingenio virum, æstimatoremque acerrimum ingeniorum sæpenumero dicentem audiui,) mens studiumque scriptoris exstat in alterutram partem plerumque flectentis: qua propensione semel detecta, mirum, quantum ob suspicionem simultatis aut gratiæ periclitatur historiæ fides. Afferit Aristoteles^b (nam auctoritate primum disputavit Bencius,) hoc esse discrimen inter historicum et poetam, quod hic,

^a Sen. Ep. 40. ^b In Poet. c. 9.

qualis esse debuerit Alcibiades, ille, qualis omnino fuerit, describat: hac igitur narratione contentus sit historicus: quid cætera confectatur, quibus ad poetas transitum quærat? Neque verendum erit, ne simpliciter ac nuda narratibus, historiæ perinde sint atque annales: satis erit discriminis, si annales (quod apud Sempronium veterem scriptorem legimus) tantummodo referant, quid quoque anno gestum sit; historia etiam addat, quo consilio ac ratione: hæc vero consilia sine interposito scriptoris iudicio explicari quidni possunt? At plenæ sunt historiæ (hoc enim erat alterum) tam salutaribus præceptis. Nimirum de Polybio, et Corn. Tacito sermo est; nam T. Livius comparationem illam non sine excusatione ausus est aggredi. Et Tacitus quidem (ut omit- tam Polybium concionali quadam libertate divertentem à narratione factorum, in consiliis tamen, sed apertius, Taciti sane similem) abundet, ut libet, politicis institutis, interque civiles scriptores hodie regnet unus, atque ista se jactet in aula; mihi certe in numerum historico- rum hoc, inquam, nomine haud veniet. Quid enim? commemorationem rerum gestarum definimus historiam: commemoret igitur res gestas, non commentationes suas, qui historici titulum cum dignitate sustineat. Hic autem scriptor, quantum scriptorum est, opiniosissimus, conjecturis ac divinationibus adeo seriem factorum occupat im- peditque, ut oraculorum conjectorem atque interpre- tem, non rerum gestarum narratorem agere videatur. Denique historiæ finis (nam hoc fuit postremum) est ille quidem institutio ac disciplina posterorum, sed quam ipsi non præceptis eruditi, sed factorum expositione al- lecti sensim hauriant. Nunquid ex eo, quod prodesse volunt poetæ, cogendi sunt, ut relictis identidem fig- mentis suis, extra jocum et fabulam salutaria documen- ta carminibus interponant? et non potius, id si operis moliantur, eruditorum conviciis strenue vapulabunt? Quare si neque alicujus autoritas, neque bonorum ex- empla scriptorum, neque ratio ulla cum hisce iudiciis et conjecturis facit; neque tu, Murete, quocum facere veritas solet, ea, ut arbitror, complecteris.

Tunc ille. Malam, inquit, crucem importunæ isti eloquentiæ, quæ me securum animi, compositumque in alteram partem, jam suspensum et utroque trahentem male perdidit; quasi in foro disceptaretis apud judicem, adeo me contorto pugnacique isto genere dicendi examinastis. Sed ego multabo probe utrumque, ac litem neutri adjudicabo. Et vero, dum philosophiæ partem disceptatricem judicemque morum compono cum historia temporum teste ac nuncia vetustatis; animadverto idem in utraque extremum esse, finemque utrique propositum institutionem vitæ in hominum societate prudenter ac fortiter agendæ: sed pervenire ambas video ad hunc finem alia atque alia via; philosophiam firmis de virtutum vitiorumque natura disputationibus id extorquere; historiam idem compendio monstrare per exempla. Et tamen philosopho licet exemplis uti: cur ergo historico uti præceptis non licebit? licebit fane per me, et, quando philosophum nemo reprehendit, cum post rationum momenta exemplis agit rerum gestarum; permittamus historico majorum facta narranti, inferere, si libuerit, documenta virtutum. Tamen, quoniam censeo id rareretur usurpandum atque omnino perparce, accipite, quid me, forsitan et vos mecum, cogit in hanc sententiam. Principio, sicuti philosopho vitio daretur, ubi frequentius ad factorum commemorationem confugeret; ita est reprehensione dignus aliqua historicus, qui sæpenumero ad rerum disquisitiones præceptionesque divertat: quod in hac regione philosophorum modeste ac verecunde versari debeat, tanquam hospes. Deinde odiosa plerumque sunt hæc diverticula: et rerum gestarum monumenta alacriter percurrentem ingrate morantur, advocatamque alio mentem à susceptæ semel narrationis serie procul arcent, non sine fraude atque indignatione lectoris. Qui accedit ad historicum, ad cognoscendam antiquitatem accedit; est enim ille testis antiquitatis: male igitur occupat judicis partes is, à quo testimonium quæritur, non iudicium. Historiæ initia sunt qui repetant ab incrementis Nili, feruntque Memphis columnam fuisse miræ altitudinis (Niloscopium dixerent)

ere) in qua, quantum Nilus quotannis excrevisset, inscribebant, lineæ ductu summa eluvionis vestigia exequantes: addebantque in ea literas, quibus significabant, quæ pro singulis aquarum incrementis secuta mox esset annonæ caritas aut vilitas, tenuitque ea scribendi consuetudo annos complures. Ex quo postea factum est, ut, quoties evagatus per ea loca Nilus recederet, ac molitos atque oblimatos agros relinqueret ad ferendum; observarent statim accollæ, quam notam lineatæ columnæ fluvius appetivisset, indeque futuram eo anno rei frumentariæ copiam inopiamve præcipiebant. Non disputo, quam apte ad historiæ principia hoc dicatur: illud affirmo, ex hac narratione, si minus originem, certe imaginem atque exemplar historiæ peti posse. Ut enim veteres illi rem ipsam et eventum consignabant, nec præterea quidquam moniti, quo posteris sibi caverent, adjungebant, sed cæteri deinceps consulebant sibi observatione præteritorum; ita sane historiam hoc filo et fine texendam puto: facta et consilia tuto scribantur: judicia omnino modice ferantur: vix autem præceptiones et doctrinarum arcana, data opera, congerantur: hæc lectorum permittenda sapientiæ, qui ex aliorum factis sua metientes, sibi interdum gratius ducent, quod eruerint ipsi per se, ac sua sibi disquisitione pepererint. Atque hanc denique historiæ legem bonis scriptoribus sanctam ac propriam video. Principes quidem certe (Thucydidem loquor apud Græcos, apud nos Sallustium,) infensos sese adversus hæc additamenta præstitere: nimirum sincere et continenter enarrant, maluntque tacite instruere, quam vitæ præcepta luce palam atque ambiziose tradere. Quid Xenophon in Græca et Persica historia? quid Livius in Romana? quid Curtius, alique è cohorte illa vetere historicorum? quam raro interpositis commentationibus suis lectorem appellant interpellantque? et tamen efficacius in omni vita, certe opportunius prudentiam reliquasque virtutes docent. Quare sic statuo; crebriora hæc judicia, documenta, divinationes, conjecturas, cæteraque historiæ quasi emblemata, et moras plerumque lectorum, aut omnino refecanda,
aut

aut verbo contrahenda, aut oblique ac dissimulanter insinuanda. Et quemadmodum inter poetas, de quibus contraria ratione quam de historicis definire par est, quo quisque plura comminiscitur, sui que plus affert in carmine, eo propius poetam agit: ita inter historicos quo quisque pauciora conquirat à rerum gestarum expositione diverticula, ac minus interponit sui, eo castius et cautius historiam scribere existimandus est. Atque hoc est de historicorum iudicio iudicium meum; à quo non modo dissentendi, sed etiam alio provocandi liberam utriusque potestatem volens libensque facio. Sed ante (quoniam hoc, quod postremo loco disceptavimus, exemplis illustrari à me, vobis non erit opinor ingratum: atque hoc ipso consilio libellum hunc mecum abstuli,) accipite quo nugarum me nuper impulerint Card. Hippolyti preces, an imperium? recitare non verebor apud vos, qui soletis

“Meas esse aliquid putare nugas.”

Aggressus sum enim induta nobiliorum historicorum persona facinus aliquod (Leonis X. obitum mihi præscripsit Hippolytus) varie referre, stylo ad singulorum imitationem conformato: quanquam, omisissis interim cæteris, ne longum faciam, T. Livium tantummodo producam et Cor. Tacitum, scriptores hoc ipso, de quo disputatum est, charactere sane discrepantes. Licebit ex his aut specimen capere utriusque narrationis, deque meo iudicio periculum facere: aut saltem fateri, idem aliter atque aliter posse cum laude tractari, si quis ad veterum normam sese exploret. Et Livianum quidem exemplum hoc est.

“^bPer eos dies secesserat Leo Pontifex in Manlianam villam, cum victoriæ nuncium, cuius expectatione diu trepidaverat, accepit. Nam Pontificii, ductore Fridrico Mantuæ principe, fœdus inierant cum Cæsarianis, quorum cohortibus impositus erat Ferdinandus Piscarius, belli summam Prospero Columna administrante. Et

^a Catul. Carm. 1. ^b Guicciard. l. 14. Onuphr. in vita Leon. Jovius in vita Leon. l. 4. & in vita Ferdinan. l. 2.

‘jam rerum succēssu læti, erectique in spem Mediolani
‘potiundi, eo propere ire pergunt: tanto minus cessan-
‘dum rati, quod inaudissent Lotrechium, una cum M.
‘Antonio Columna cæterisque ducibus, qui Sfortianis in-
‘fensi Gallico nomini favebant, Mediolani segnius rem
‘agere: tanta securitate contemptuque hostium, ut Lo-
‘trechio cum globo nobilium urbis vias obequitanti,
‘cum M. Antonius nunciaret, hostem ad portas esse;
‘riserit meticulosam vocem: quod diceret, pluvio illo
‘die, ac fallente ubique vestigio non videri accommoda-
‘tum iter protrahendis vehiculis ac cæteris tormentorum
‘impedimentis. Sed Prosperi consilium, Ferdinandique
‘virtus cuncta ad victoriam aperuere: nam tormentis,
‘impeditissima quanquam via, strenue deportatis, Ferdi-
‘nandus expedita cum Hispanorum manu antevertit: ac
‘de nocte aggressus suburbia, potius exploraturus hos-
‘tium vires, quam ulla spe rei tum quidem conscien-
‘dæ, aggeribus succedit: ac territis subita pilarum pro-
‘cella hostibus vallum transfilit, subrutaque porta, ac pul-
‘so inde Venetorum præsidio, intra munitiones cum par-
‘te copiarum Italicarum irrumpit, Helvetios tumultua-
‘ria ope accurrentes proturbat, ducem obtruncat ipse in
‘prælio: tanta suburbiiis trepidatione illata, ut hinc Hel-
‘vetii amisso duce vagi palantesque, illinc Veneti effuse
‘fugientes, in urbem truderent sese, ipseque Veneti ex-
‘ercitus imperator Trivultius in manus Ferdinandi ve-
‘nerit accepto vulnere. Sub idem tempus cum reliquo
‘exercitu advolant Prosper, ac Julius Mediceus legatus:
‘eademque vi Fridericus cum infesto Pontificiorum ag-
‘mine ad Ticinensem portam obices moliantur, ac mu-
‘nimenta transmittunt, direptisque hostium castris, ad-
‘mittentibus intro amicis, urbem momento occupant.
‘Nec Lotrechio, in tam insperata clade, aut mens aut
‘opportunitas fuit colligendi militem somno consopitum.
‘Et quanquam versa ad arcis defensionem cura, illuc
‘fortissimi quique Gallorum accurrerent, ac sese conglo-
‘barent ad signa; tamen in summa rerum desperatione
‘consternati omnes, eadem nocte, Comensi porta effun-
‘duntur, urbemque victoribus relinquunt. Quod si Pon-
‘tificii

'tificii Cæsarianique insecuti fuissent ad extrema ab ter-
 'go carpenda, prope erat, ut Gallicus equitatus ea nocte
 'profligaretur memorabili clade. Nuncium tantæ vic-
 'toriae cum Leo Pontifex de rei eventu sollicitus acce-
 'pit, incredibilis animum lætitia incessit, sed, ut sunt
 'humanæ res, non satis diuturna. Eo ipso die febris
 'correptus, luce insequenti in urbem relatus est. Ubi
 'neglecto primum morbo, mox deplorato, opinione ho-
 'minum celerius decessit. Paucis ante obitum horis cum
 'nuncius de recuperata Parma supervenisset, conjectis in
 'cælum oculis Leo; Bene habet, inquit, quod, antequam
 'mori, Placentiam ac Parmam sine vulnere Pontificiæ
 'ditioni restitutas tandem video. Vixit annis septem et
 'quadraginta, regnavit octo, et totidem mensibus; dig-
 'nus, qui vitam juxta atque imperium diutius prorogaf-
 'set, cum ob cæteras animi virtutes, tum ob singularem
 'munificentiam, ac patrocinium literarum. Tenuit fa-
 'ma, Leonem nobili aliquo veneno repente sublatum:
 'seu vulgo ex celeritate mortis violentiam interpretante,
 'seu quodam principum fato, quasi eorum nullus sine a-
 'liqua properatæ mortis suspitione extingui possit. Et
 'quanquam non deerant, qui obitus causam medicis ra-
 'tionibus referrent partim in fistulam, ex qua puris plu-
 'rimum egerebatur, repente obstructam, ac medicamen-
 'tis irritantibus invictam: partim in pestilentes nebulas
 'flante iis diebus austro delatus ad Manlianam è campis
 'circa palustribus; tamen multorum animis avelli ea ve-
 'neni suspicio non potuit, quod et viscera subita morbi
 'vi præter morem exesa fraudem arguere viderentur;
 'et aulicorum nonnullis in vincula conjectis, nihil pro-
 'pius fuerit, quam ut confessio extorqueretur, nisi Julius
 'cardinalis Mediceus è castris rediens castigasset inertes
 'querelas, vetuissetque hujusmodi de veneno quæstiones,
 'quæ, ut aiebat, plerumque exitus inexplicabiles habere
 'solent.' — Atque hæc ad Livii; ad Taciti autem ex-
 'emplar, super eodem argumento hæc accipite.

'Romæ ob victoriæ nuncium multus ubique sermo:
 'cætus passim per fora, per templa visebantur, de obfi-
 'dione, de pugna, deque occisorum numero varie dis-
 'seren-

serentium : atque ut quisque procax lingua, ac miscere
cætus histrionum more doctus, ita propiora veris di-
cere in vulgus credebatur. Nec satis constabat penes
quem ducum stetisset gratia patrati belli : quippe in
urbe partibus obnoxia, et quæ pro affectu metiatur fi-
dem. Alii enim legati prudentiam extollebant, cujus
ad exercitum accessu tunc primum cuncta in melius
verterant. Pars omnia Prospero tribuebat, quod oc-
cupato celeriter Addua, deportatoque ratibus exercitu,
opportunitatem victoriæ corrupisset hosti. Aliis Fer-
dinandi fortitudo potior habebatur, qui per lubrica via-
rum enisus, aususque nocturnam oppugnationem, mu-
rum successerat primus, inter obstantes ferro sibi viam
patefecerat, Helvetium ducem manu confoderat, castra
Venetorum, ipsumque Trivultium ductorem ceperat.
Sed alii rem alio trahebant. Plurimum quidem mo-
menti fuisse in trajectu Adduæ, sed Gallorum moram
in eo aditu muniendo nullius celeritati locum reliquisse :
neque victoriam tam virtute nostrorum partam, quam
hostium temeritate atque incogitantia, consciis in urbe
civibus, et Lotrechium ab rerum provisu abalienantibus
specie securitatis. Quid enim operis fuisse, Ferdinan-
dum occupasse suburbia, aut Pontificios urbem intrasse,
quos ipsi Gibillinæ factionis principes invitassent expo-
sito per urbem lumine, ac recepissent demisso etiam
ponte ? nisi forte magnum quid fuerat cœpisse Trivul-
tium inermem ac penulatum, qui ad rei tumultum mu-
la inVectus accurrerat rerum ignarus, ac semisomnus :
aut Helvetiis fuga dilapsis, jugulasse ducem imparatum,
et ambiguum pugnandi. Nam quod ferebatur de cas-
tris Venetorum direptis, prædaque parta ; magnifice in
speciem dici, re autem vera paucos fuisse cumulos num-
morum, quos in mensis expositos dum forte quæsto-
res Veneti militibus numerabant in stipendium, Hispa-
ni in tempore potiti sunt. Nec fuisse dubitandum, si
itum esset in sententiam M. Antonii, et Lotrechius col-
lecta suorum manu ad arcem constitisset obfirmato ani-
mo ; quin Cæsarianos ac Pontificios tandem rejecisset.
Sed Lotrechius sive in re trepida præceps, sive, ut so-
lebat,

lebat, consilium quamvis egregium, quod ipse non af-
 ferret, aspernatus, sive novas insidias in urbe veritus,
 abscessit, atque urbem amisit verius quam nostri cepe-
 rint. Hæc aliaque Romæ agitabantur, vana plerum-
 que, et iis comperta minus, qui confidentius jactabant:
 sed tandiu materies in ore vulgi futura, quandiu nova
 res objiceretur; more urbis, in qua sermo sermonem
 trudit. Nec absuit diu, cum sermones alio repente
 transtulit ægri Pontificis in urbem reditus: cui cubicu-
 lum subeunti obviæ architectus ligneam sepulchri effi-
 giem ostendit, Henrico regi destinatam^a, non dubio
 omine imminentis fati; nam febris neglecta à medicis
 turpiter hic etiam adulantibus, an consciis, et flagitio
 designatis? brevi erumpente vi morbi, suspensis om-
 nium animis, Leonem extinxit, anno imperii octavo,
 ætatis quadragésimo septimo, victurum haud dubie
 longiori ævo, nisi, quæ est communis hominum que-
 rela, medentium accessisset aut securitas aut flagitium.
 Certe præfectus abaci, qui biduo ante Leonis obitum,
 sumpto in pilulis pharmaco, quo Pontifex utebatur, re-
 pentino interiit, suspicionem fecit: pluribus tamen au-
 toribus facinus transferebatur in pincernam familiarem
 et continuum principis: et vulgo credebatur, quasi non
 abhorreret à cætera hominis vita: auxitque famam subi-
 ta ejus fuga sub auroram, vix dum Pontifice extincto;
 sed captum à prætorianis, Julius Mediceus, ubi pri-
 mum ad comitia Romam venit è castris, statim dimisit,
 incertum, an alicujus flagitii compertum; an potius, ne
 arcanis frustra evulgatis ipse odia multorum subiret, ac
 privatis suis rationibus officeret? Quin nec illud satis
 constitit, prætuleritne corpus veneficii signa: nam ut
 quis præsumpta suspicione, aut ab affectu liber, diversi
 interpretabantur. Illud palam atque in vulgus, princi-
 pem obiisse excellenti judicio, varia literatura, et, quod
 proximum est, præsidem literatorum: sed liberalem in-
 primis, et qui raro exemplo hujus ævi preces antever-
 teret, ut consuleret accipientium pudori: quanquam

^a Henr. VIII Angl.^c hæc

'hæc ipsa non perinde omnibus æstimabantur: quasi hic
'subesset ingens cupido gloriæ, quæ etiam sapientibus
'novissima exuitur.'

Atque hæc ad imitationem Taciti conformata, inquit
Muretus. Cæterum vos (si audistis hæc libenter, imo
ut ex fronte conjicio, quia libenter audistis,) utrumque
exemplum committite, atque ex hisce particulis, si quam
habent imaginem antiquitatis, de universa utriusque his-
toria conjecturam facite. Cumque illi incredibili volup-
tate atque admiratione suspensi, fecisse se interim de ejus
ingenio abunde conjecturam affirmarent; aggredienti
nescio quid ea de re statim Antoniano intercessit Ben-
cius, vetuitque; quod appetente jam nocte, cælo paulo
inclementiore, timeret ille Mureto suo. Ergo condita
in sequentem diem posteriore disputatione, quæ super-
erat de verbis historiæ, ex hortis illico discessum est.

PROLUSIO TERTIA.

MURETUS,

SIVE

De ratione scribendæ historiæ dialogi pars posterior,
quæ ad verba pertinet.

*An historici cum poetis oratoribusque stylo convenient :
plerisque historicorum ob id examinatis : exemploque
composito ad conciones pugnasque narrandas : ac demum
una eademque re historice, oratorie, ac poetice discrimi-
nis ergo descripta.*

INTERLOCUTORES,

Iidem, qui in priore dialogi parte.

CONDUCTO die redeunt in hortos, intermittente jam æstu, Antonianus, et Bencius : (persequor enim iisdem disputatoribus institutum de historia dialogum, cardinalis amplissime :) dumque Muretum præstolantur cum Hippolyto cardinali Estense nescio quid otiosius domi transigentem ; occupat Bencius, rogatque Antonianum, ut, quando per Mureti moram licet, paucis, nisi molestum est, referat extemporale illud carmen, et carminis vaticinationem, cujus mentionem fecerat apud Hippolitum hesterno die. Annuit ille, statimque ex areola, qua inambulabant, proceras admirati platanos à stirpe ad primos usque ramos hedera ita convestitas, ut summæ quidem arbores suis frondibus, imæ vero alienis virerent ; concedunt in proximum xystum, quem gradata hinc buxus et concisa in plurimas species, inde Tarentina myrtus varie tonsa, aliæque pressæ atque retentæ manu arbusculæ bellissime concludebant. In medio fons æstuabat intra marmoreum cratera, è cu-
jus

jus labro caducus, veli instar tenuissimi, expandebatur demittebaturque in subjectam piscinam: quam circum siphunculi plures expressi micabant è solo, atque in cratera reciproci miscebant suavissimum murmur. Hic in loculamentis trifolio virentibus mollissimas nacti sedes ac pulvinos adversi conquiescunt. Tunc Antonianus; Facio, inquit, omnino libenter, quod postulas, Benci, ut humanissimi principis munificentiam omnibus testatam habeam. Res ita se habuit. Exceperat Franciscus cardinalis Pisanus natalitio, ut consueverat, epulo cardinalium complures: et, ne carmen, appendix convivii, deesset; aderam ipse super heroum mensam fidicinem acturus. Et jam singulorum laudes convivarum, octonis versibus Italico rhythmico conclusis, ex re atque ex tempore concinueram, illis demirantibus, in ea ætatula (neque enim duodecimum annum tum expleveram) volucre, ut aiebant, atque extemporale ingenium: cum me intuitus Alexander cardinalis Farnesius; Agedum, inquit, puer: et, quoniam tam belle vatem agis, cape hunc florum fasciculum, eique munus trade, quem è nostro hoc ordine fore pontificem maximum arbitraris: accipio, singulorum ora contemplor, suspensisque in re vel ludicra patribus, ad Jo. Angelum cardinalem Mediceum recta feror, flores futuri omen imperii prompto prius carmine in manus trado. Enimvero Mediceus, quamvis ea designatione tacite omen acciperet, gauderetque in sinu; palam tamen rubore suffusus amice conqueri cœpit, quod irridendi sui gratia ex composito rem transgisset Alexander, meque adornatum cum versibus jam diu domi factis illuc opportune compulisset. Id Alexander serio pernegabat: sed cum neutiquam proficeret; Quin tu, inquit, periculum per te facis, pueroque argumentum tuopte ingenio præscribis? quod ille si pro re nata, præsentis versu commentabitur, conjecturam, credo, capies, nullum tibi à me fucum hodie factum. Quid multa? placet ea conditio; dumque aliquid secum animo versat Mediceus, forte horologium, quod inibi erat præalto impositum pegmati horarum signum exclusit. Ergo optimum factu visum, si ea super horarum mole

mole aliquid ipse subitario carmine comminiscerer. Tunc ego subsisto paulisper, fidiculam præcentione aliqua percurro, sic incipio.

Hæc, quæ metitur vocalis tempora moles,
 Cum cœlo tacitum, credite, fœdus habet.
 Nam cœlo sol quicquid agit noctuve diuve,
 Inscriptum nobis machina fronte refert.
 Artis opus miræ: ad terram revolubile plumbum
 Nititur, et spiris trochlea versat onus.
 Pondere ab hoc motus: nam dum vi vertitur axis,
 Dentatas cogit mordicus ire rotas:
 Morsu illo implicitos, obversosque orbibus orbes
 Pendula suspensio examine libra movet.
 Æneus hinc monitor turri sonat, et simul horas
 Mobilis inscripto lingula in orbe notat.
 Dividit hic index vitam, totamque minutim
 Concidit, solidum dilaceratque diem.
 At vos, heroes, quorum metimur ab ore,
 Et regimus vestro tempora nostra sono,
 Discite non dare poscenti responsa, priusquam
 Multa agitet secum mens operosa diu:
 Discite non ullam sine pondere reddere vocem:
 Discite (ne multis) ore manuque loqui.

Finieram, cum exceptus eo, quem mihi ætas concilia-
 verat, plausu: atque aureo adhæc torque donatus à car-
 dinale Tridentino ob rem ex ejus animi sententia gestam,
 è convivio dimissus sum; relicta in omnium animis o-
 pinione, non sine aliquo cœlesti afflatu eo die vaticina-
 tionem puero excidisse, Et sane sublato paucis post an-
 nis Mediceo ^a ad pontificatus imperium, felix eventus
 non modo mihi summi principis gratiam, sed etiam poe-
 tarum nationi laudem asseruit vaticinandi.

Verum hæc dum auditore Bencio narrat Antonianus,
 ecce tibi Muretus, qui post exedram myrto constrata-
 tam aliquandiu latuerat, dat in conspectum repente se:

^a Pio IVto.

et

et, Itane vero, inquit, absente me senatus principe, vos minoris subsellii patres senaculum soli solum celebrastis? Imo vero, excipit Bencius, si pergis argutari, nos ex te multam pignusve capiemus, quod curiam in tempore non intraveris. Sed mihi crede, moram istam ac desiderium tui nunquam ego quidem melius, quam Antoniani oratione lenire potuisssem. Age jam, atque hoc, quem relictum tibi vides, medio pulvino confide nobiscum una, et interpositam disputationem, quod bene vertat, aggredere.

Tunc is nihil ultra cunctatus; Historiæ, inquit, exædificationem constare diximus et rebus et verbis: illæ hesternæ quæstione definitæ, hæc hodie supersunt, suusque character ac nota scriptoribus historiæ reddenda est. Et quanquam non me fugit, aliam esse legem præscribendam historiis, aliam historiæ particulis, annalibus, commentariis, fastis, ephemeridis, indigitamentis, tabulis, breviariis; tamen facile patiar in præsentia, nihil horum præcipue, sed omnia perinde constitui: non enim historiæ nunc inter se membra formasque consideramus, sed historiæ à poetica atque oratoria separandam suscepimus. Et vero ita separanda est, ut non minore intervallo, et, ut Lucianus aiebat^a, isthmo etiam majore, distet illius sermo ab oratorum poetarumque lingua, quam in rebus enarrandis discrepare inter se priore disputatione consecimus. Cuduntur in eadem quidem veluti officina verba omnia sive historica, sive oratoria, sive poetica, unumque in locum et cumulum promiscue congeruntur; non tamen promiscue usurpanda, atque è cumulo, prout quæque fors obtulerit, eximenda sunt: id quod factitari interdum non sine risu videmus à nonnullis, qui nusquam nisi inter epulas elegantiam norunt: quasi enim ex armamentario hastas ac tela repentino tumultu rapiant, sic ad verborum auxilia, ut quæque in promptu fuerint, scriptores subitarii confugiunt. Hic Antonianus, Nimirum, inquit, religiosius aliquanto ac severius exordiris, ut video, Murete. An tu scriptores tam lon-

^a De Conscrib. Hist.

gingua inter se regione patriaque sejungis ac disparas, ut in alterius quemque lingua hospitem ac surdum putes? Quasi vero nescias, Antoniane, Bencius subdit, M. Antonium, qui magnum ab historicorum sermone fructum capiebat ad eloquentiam, dixisse apud Tullium ^a se omnino poetas non attingere, quod aliena quadam lingua locuti viderentur. Sed perge porro, Murete, et condoce, qua tandem ratione ex eo verborum acervo atque congerie aptæ cuique scriptori voces eligendæ sint. Nam si, quod usu venit legulis et coactoribus literarum, id accideret historicis, belle res se haberet: illi enim in ingenti tesserularum cumulo typos ex sua quemque nota facile internoscunt, ac separant in arculas: ex quo fit, ut discreta loculis elementa, cum opus est, committant componantque celeritate mirabili: hic autem quam tu, rogo, notam, quem characterem vocibus inustum vides, ut in earum elegantia et commissione tuti esse possimus? Video, inquit Muretus, ac verbo dicam. Finis, qui singulis scriptoribus prope ac proprie præfinitur, si probe inspiciatur, hic recta ducet unumquemque ad ea discernenda è multis verba, quæ in rem suam futura sint. Oratori propositum est (ut interim hosce fines qualicunque ratione separemus,) quod est persuasibile, poetæ admirabile, historico verum. Exploret igitur ac separet unusquisque sibi ea præsidia verborum, quæ persuasionem, admirationemve, aut veritatem in loco juvent. Juvat persuasionem (quod ad dictionem quidem pertinet) acris et pugnax oratio, exaggerata, magnifica, incitata, quæque non sine palæstra ac nitore plagam faciat. Admirationem ac plausum excitat pulchritudo quædam et lætitia dictionis, granditas et pompa verborum, peregrinitas vocum, modulatio numerorum, nihil non oblitum pigmentis, commentationibusque conditum, omnia fama et vero majora. At veritatem simplex æquabilisque decet oratio, nihilque magis commendat vera dicentem, quam sinceritas elocutionis. Quare condonet historicus exaggerata oratori verba atque flexanima, poetæ peregrina et

^a De Orat. I. 2. 14.

numerosa, sincera vero atque dilucida eximat sibi. Atque hinc est, quod Lucianus in libello de præceptis historiarum, cum ei finem statuisset utilitatem, quæ ex sola veritate conciliatur, addidit; "Verbis quidem historicis unum esse propositum, ut plane ac simpliciter enarrant, et quam clarissime rem, uti est, ob oculos ponant." Adde Luciano Phalereum, subdidit Bencius, scriptorem Luciano non paulo meliorem: qui dum periodum historicam ab aliis sejungit, atque definit, Quæ neque circumducta in orbem, neque remissa vehementer sit, sed in medio utriusque consistat; hæc adjungit, "Ut neque oratoria videri possit, et aliena à fide propter circumductionem, et honestatem habeat et historiam cum ex simplicitate a." Addite, excepit Antonianus, antiquiorem utroque tragicum poetam, cujus illa vox est apud Senecam in Epistolis b, Veritatis orationem simplicem et concolorem esse. Tum vero Muretus; Quoniam, inquit, suffragiis mire consentimus, placetne senatus-consultum fieri in hæc verba? Bonum factum, ut historici non ambitioso et circumlato, sed sincero placideque fluenti genere orationis scribant; qui secus fecerint, malam famam ultimi supplicii loco subeunto. Cum placere respondisset Bencius, intercessit Antonianus, negavitque se scribendo adfuturum, donec planius aliquanto perciperet eam notæ sinceritatem simplicitatemque, quæ sibi quidem magnopere probaretur, nonnulla tamen adversum esse, quibus expeditis libentissime se in Mureti sententiam concessurum. Cui Muretus; Jus et æquum postulas, inquit. Et quanquam Phalereus (cujus testimonio tu me, Benci, modo intervertisti) dum periodum historicam, inter circumductam et remissam, quasi mediam, et in utriusque confinio suspendit, rem totam gemino indicavit verbo; nos tamen, quando ita videtur, liberalius expendamus.

Character historico præscribitur inter sublimem, atque humi serpentem: scopulus uterque si caute vitetur, navigatur in portu. Et vero, ut hinc exordiar, quid

magis obest seria narranti, quam oratio quæsitis infucata verbis et modulis numerorum; quorum vitio tolli funditus veritatem et fidem faber ipse numerorum Tullius affirmare non dubitavit? quid lectori suspectum est magis, quam hominis artificium verba verbis sollicitè concinnantis, iisque consuendis misere intabescentis? ut sane, quod ait in Rhetoricis Aristoteles^a, non minus caveant auditores sibi, nec minus affecti sint contra huiusmodi insidias compositæ orationis, quam adversus permixta et confusa vina suspensio infensoque solent animo esse compotores. Historicorum oratio non sese lectori venditet obrudatque, sed res gestas continenti narratione proferat, ipsa se subtrahat. Atque ego quidem oleo simillimam appellare soleo historicam dictionem: sicuti enim huius liquoris prima laus est, si non ipse palato sapiat, sed efficiat, ut sapiant epulæ, quæ illo condiuntur; hinc cum oleum commendamus, vulgo dicimus ipsum gustatu nihil sentiri: ita mea quidem sententia historicus fermo tunc prima dignus est laude, cum placide rebus affusus sic eas lenitate condit, conditasque desert in animum sine sensu, ut placeat quicquid in historia legitur; at, quam ob rem placeat, vix intelligatur: contra quisquis historicorum, rebus haud magna cum cura temperatis, totus in eo est, ut continua elaborataque ad plausum oratione, ipse concinnitatis artifex legatur, hic oleum et operam perdit: nam rerum serie incuriose oscitanterque pertractata, dum lectorem transfert ad eam verborum pompam, ac miracula sublimis exploratæque ad numerum dictionis; interim cognitione factorum, quibus ad animum admovendis insistendum erat, quique est fructus historiæ maximus, illum pene defraudat. Desinit, ut hesternæ disputatione dicebamus, historiam M. Tullius, "Rem gestam à nostræ ætatis memoria remota^b." Atqui historia res gesta ipsa non est, sed explicatio rei gestæ. Quid ergo? num adeo conspicua in re aberrasse virum artis suæ apprime gnarum putandum est; an potius tacite docuisse, ita conscribendam esse his-

^a Lib. 3. c. 2. ^b De Inven. l. 1. 19. Ad Heren. l. 1. 8.

toriam, ut lector nullo elocutionis illicio abstractus à rebus, nullaque retentus mora verborum, imo charactere ipso dicendi propemodum non animadverso, ac furda styli voluptate prætervectus, non tam ad rerum commemorationem accessisse, quam rebus interesse videatur? Qua quidem laude si non primus, certe in primis mihi est Suetonius Tranquillus: adeo tranquille et æqualiter fluit, rebusque unice addictus orationis ornamenta non negligens sed securus præterit, et tamen hunc ipsum ornatum, veluti umbram, non id agens trahit. Crispus autem Sallustius, si pauca excipias verba, quæ partim novavit ipse, partim ex alieno seculo, ac potissimum ex Catonis Originibus, ut aiebat Augustus^a, invidiose decerpit; cæterum quam procul agit à fuco et copia orationis, totaque suppellectile oratoria? qui genere dicendi brevissimo aptissimoque dominari omnium testificatione temporum dictus est. Nam de C. Cæsare nihil attinet dicere: de quo quoties cogito, toties illud venit in mentem, quod de Romanis vulgo ferebatur; Civi Romano Latine loquenti non minus turpe esse rem quamque suo non demonstrare vocabulo, quam hominem non suo nomine appellare. At Q. Curtio, quanquam iis virtutibus exornato, quibus constet aut heroicis eum temporibus vixisse, aut dignum fuisse, qui viveret; non defueret, qui objicerent quæsitum interdum medicamenta candoris, et numerorum usum paulo intemperantiorum: cui sane studio, quam metuo, Benci, ne Maffei tuus plus nimio indulgeat: communicavit ille mecum paucis ante diebus, an mensibus? particulas aliquot historiæ, quam molitur, rerum Indicarum: demiratus sum florem ac numeros orationis: dixi, scriptorem mihi videri non hujus ævi, sed è veteri illo ordine et quidem patricio historicorum: nihil uspiam incultum neglectumque, concinna et perfecta sane omnia; nisi forte eo peccaret, quod nihil peccaret: nam et ingenium scriptoris anxium apparebat interdum, et dictio videbatur exquisita ad sonum, eumque simili modulatione crebro fufum: quare

^a Suet. in Aug. 86.

monui (nam et ego verum dicere assuevi, et ille libenter audire,) ut orationis culturam sæpius libentiusque diffimularet, nec verba ita trajiceret quasi quædam complementa numerorum; cæterum intelligeret, si rem ad calcem eo, quo cœperat, tenore deduceret, se facile scriptoribus hujus seculi palmam, me judice, prærepturum. Hic Bencius, qui ægrius aliquanto tulerat studiorum ac vitæ socium cum ea exceptione laudatum; Ego vero, inquit, pro Maffeo habeo interim adversum te gratiam, Murete, nec dubito, quin ille cautionem abs te æqui bonique consuluerit: "Neque enim ulli patientius reprehenduntur, quam qui maxime laudari merentur^a." Sed quid facias? Nullum sine venia placuit unquam ingenium: tamen dicam hoc pro humanitate tua confidentius; Durus es erga historiam, quam ornamentis suis usquequaque spolias. Sic sum, inquit Muretus: spoliata decet esse veritatem: velare poetarum est. Et tamen, occurrit Bencius, poetam non agit in Oratore Tullius, dum, "Placere, ait, in historia atque epidiastico genere omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sententiis^b." Neque aliter ante in eodem Oratore statuit: dum finitimam esse dicit "Historiam eorum orationi, qui verba ita disponunt, ut pictores varietatem colorum; quique paria paribus, adversa contrariis, sæpissimeque similiter extrema definiunt^c." Quid? apud Livium quam multa poetarum more ac modo dicuntur? "Inde equitum certamen erat. Hæc ubi dicta dedit, stringit gladium, cuneoque (audisti versum hexametrum?) facto per medios vadit hostes. Jamque dies consumptus erat. Multa jam edita cæde, senescit pugna^d;" atque alia ejusmodi non raro. Alpium descriptione quid grandius, atque Alpibus pene sublimius? "Ex propinquo visa montium altitudo, nivesque cælo prope immissæ, tecta informia imposita rupibus, pecora jumen-

^a Plin. Epist. 20. l. 7. ^b In Orat. 61. ^c Ibid. 19. ^d Lib. 5. 21.

“taque torrida frigore, homines intonsi et inculti, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cætera visu quam dictu foediora, terrorem renovavere. Erigentibus in primos agmen clivos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani: qui si valles occultiores infedissent, coorti in pugnam repente, ingentem fугam stragemque dedissent^a.” Audis hæc vero, Murete, et simplicitatem illam tuam in historia requiris? Audio hæc enimvero, inquit, nec sententiam muto: quia simul audio, propterea Livio priorem habitum esse Salustium, quod ille paulo inflaret vehementius, et oratione minus castigata, quam historiæ postulet autoritas, effluere interdum et luxuriare videatur; cum tamen Salustium scriptorem seriæ severæque orationis, ac proprietatis servantissimum antiquitas appellaverit^b. Nec tu me testimonio Ciceronis absterres. Exornandam ille quidem censuit historiam epidiætico etiam more, sed “Cum regio (sic enim loquitur) aut pugna describitur, (in quo minus fortasse peccaverit Livius describens Alpium regionem,) aut cum conciones interponuntur et hortationes: in quibus tamen tracta quædam et fluens expetitur, non hæc contorta et acris oratio^c.” Audis, opinor, Benci, ac plane intelligis, quo loco et quatenus per Ciceronem liceat, dicendo ut sese attollat historicus: locorum interdum situs, sæpius ardor dimicantium copiarum, sæpissime vero ducum adhortationes, quippe quæ poetarum è schola plerumque transferuntur, canorum aliquid in historia poscunt ac tubam: in cæteris autem partibus eodem tenore, hoc est, temperate casteque, nec sine elegantia (quæ tamen rebus tacite inserviat, non contumaciter officiat,) narrandum ego quidem sentio, nec dissentire Tullium aut quenquam dicendi magistrum puto.

Hic Antonianus ad Muretum conversus; Bene habet, inquit: liberaſti me magno metu, dum ad extremum confecisti, non esse ab re historiæ, conciones et pugnas complecti grandiore stylo: atque huc te ut de-

^a Lib. 21. 32. ^b A. Gell. l. 17. c. 18. ^c Cic. in Orat. 20.

ducerem, spectabat illa demum intercessio mea: attuleram enim ipse id, quod hesternum mihi die, sicuti etiam Bencio, recitandum hodie præscripsisti; sed cum audirem, historiam à te spoliari gloriosis hisce nominibus, verebar, ne, si quid lucubrationum mearum, te mihi non conciliato, proferrem; reas statim ambitus sine ulla spe veniæ pronunciaretis: itaque decreveram hac super re verba in senatu facere omnino nulla, sed veteri forma, In alium diem. Jam vero quandoquidem historico suos etiam lacertos ac toros, cum opus est, accommodas; utar potestate à te facta, et æquiore animo referam aliquid historiæ, quam Pii V. principis nostri jussu aggressus sum de navali prælio paulo ante summa hujus seculi felicitate commissio; idque etiam libentius referam, ut te, Benci, ad symbolum quoque tuum in commune deferendum, exemplo compellam meo. Ejus narrationis particula hæc est; nam decerpens hinc atque hinc aliquid, non continenti rerum serie scribo.

‘Pugnæ principium ab sinistro cornu factum: præerat Augustinus Barbaricus, consilio æque ac manu promptus; quem idcirco obtinere eum locum jussierat Ascanius Corneus, universæ classis instruendæ magister, ut adversus ferociam Mehemetis Alexandriæ proregis, qui dextrum cornu promovebat, virum opponeret impigrum ac fortem. Et res succedebat ex sententia; nam Bagradinæ quinqueremes duæ inusitata magnitudine, et duplici grandium tormentorum versu formidabiles, ante cornu paulum progressæ se in hostium classem induerant primæ; atque explosis à fronte, à tergo, à latere tormentis, multis momento perforatis dilaceratisque Othomannorum navigiis, trepidare primum, mox etiam inclinare dexterum cornu cœpit. Enimvero Mehemetes ex dedecore in rabiem actus; Hæccine, aiebat ad suos, illa pugna est, quam poscebatis, ante prælium feroces, in ipso discrimine ignavi? Ac simul vociferans, simul acinace in timidissimum quemque irruens, trepidationem sistere adnitebatur. Sed frustra omnia: cum nihil à quinqueremibus intermitteretur, sed repetita ingruentium vi globorum passim perterebratis navium lateribus

'teribus ingens ederetur classiariorum ac remigum strā-
 'ges. Et vero atrox spectaculum fuit, infecta sanguine
 'maria contueri, mutilas ac vulneratas ubique naves, flui-
 'tantes malos, remosque juxta ac informia cæforum ca-
 'davera, et trunca animæque adhuc plena complurium
 'membra per undas misere colluctantium. Nimirum, u-
 'bi exutum se magna suorum parte vidit Mehemetes, ex
 'desperatione consilium nactus, cum aliquot rostratis na-
 'vibus proripit sese ex illo quinquerecium occursum, et
 'litus adradens ad Acheloi fauces cursum dirigit tanta
 'celeritate, ut crederetur fuga compulsus in proximas
 'syrtes impacturus. Sed homo gnarus loci, cum sciret
 'eam litoris oram præalto esse mari et navium patiente,
 'securus illac adnavigans, improvise Barbaricum à tergo
 'aggreditur; qui, fraude sero animadversa, dum jubet
 'cornu obvertere, inconditis repente clamoribus in la-
 'tera aliæ rursus atque aliæ Othomannicæ triremes in-
 'currunt, et undique infestæ circumstant. Obsidetur
 'prætoria à quinque hostium triremibus: pugnatur ex-
 'tremis utrinque viribus, nec usquam in tota acie atro-
 'cioribus animis. Et jam Mehemetes militum numero
 'atque astu potior, cum expedita suorum manu excen-
 'sione tandem facta per foros ad prætoriæ usque malum
 'intulerat sese; cum Barbaricus, Itane vero, inquit, com-
 'mitones? primi hostem desjecimus, nostrique interea
 'focii inchoatam per nos victoriam tota persequuntur a-
 'cie; nos hic indefensi, inulti, pecorum more, contru-
 'cidamur? Et patiemur hæc signa, naves, nostra hæc
 'corpora inter Othomannica spolia in Thraciam captiva
 'deportari? patiemur sociis in patriam redeuntibus nar-
 'rari tanta cum Veneti nominis ignominia, ex universa
 'classe unum Barbarici cornu Turcarum prædæ cessisse?
 'Quin potius, quando in eum devenimus rerum articu-
 'lum, ut vel hauriendus, vel dandus sit sanguis; agite,
 'ut estis viri, advocate quantum est virium in dexteras
 'paulo ante victrices, densatoque cuneo hostes temere
 'affusos invadite ac propulsate: ipse quanquam id æta-
 'tis, id virium, primus in hostem pergo; aderit mihi
 'pugnanti, ut spero, summus è cælo imperator Deus,
 'cujus

'cujus causa pugnatur. Quod si forte ei sit cordi, meo
 'sanguine ac vita repræsentare salutem vestram, en! caput
 'hoc in omnem aleam volens libensque devoveo. Vix
 'ea, cum ipse abrepto clypeo è militis manu, strictoque
 'ferro præcurrere in hostem cœpit: valuitque adeo apud
 'militem ducis oratio, et oratione melius exemplum,
 'ut renovato summa virium contentione prælio, hos-
 'temque ferociter aggressi, alios ferro cominus jugula-
 'rent, missilibus transfigerent alios, alios scutorum oc-
 'cursu in mare proturbarent; donec ad extremum ex-
 'acto per summam fortitudinem Mehemete, perfunctam
 'periculo prætoriam obtinerent. Tenuit ea pugna horæ
 'circiter spatium. Sed in ipso ardore dum Barbaricus
 'nullam omittit partem ducis ac bellatoris, imperatorus
 'nescio quid in rem præsentem; postquam animadver-
 'tit, vocem objectu clypei non exaudiri; detegit faciem,
 'statimque inter volantia ex adverso tela transfigitur, a-
 'dactoque intra oculum lethali ferro, interclusa illico
 'voce concidit exanimis: atque è pugna sublatus, paulo
 'post, nihil intermittente doloris vi, certior factus penes
 'jam nostros stetisse victoriam, fato concessit. Vir plane
 'memorabilis, cum ob cæteras laudes, oris majestatem,
 'linguæ facundiam, animi fortitudinem; tum potissimum
 'eo nomine posteritati commendandus, quod, subortis in-
 'ter Fœderatos non semel gravissimis discordiis, unus in
 'eo totius Europæ flore repertus est omnium arbiter;
 'qui, raro exemplo, Christianæ rei dignitatem privata u-
 'tilitate, inanique patriæ nomine potiore perpetuo ha-
 'beret.'

Hæc ubi absolvit Antonianus, rogare utrumque enixe
 institit, ut quorum jussu illa fecerat, eorum castigatione
 sibi perficere liceret: sed utroque, sive ex animi senten-
 tia, sive gratiæ aliquid darent, mirum in modum col-
 laudante omnia, addidit Bencius, tum demum à se per-
 cipi, cur historiam M. Cicero rem gestam vocaret; a-
 deo sibi visus erat non tam narrantem audire, quam pug-
 nantes in acie spectare. Quamobrem amens sim, in-
 quit, si cum vivo, quod aiunt, cane meum ipse prave
 imperiteque depictum composuero: adde tu potius, a-
 mabo

mabo te, Murete, quæ supersunt ex historiæ præceptis: ego si audiar sub finem, ab Antoniano scilicet quam remotissimus, abunde est. Tunc Muretus; Addo, inquit, te tamen sponfione non libero.

Navigare diximus historicum inter geminos scopulos, quorum jam alterum evitavimus: sed, ne

“In vitium ducat culpæ fuga, si caret arte²,” monstrandus est alter; qui, ut est aspectu inamabili ac tristi, facile abalienaret omnes, nisi aliqui reperirentur, qui hanc ipsam orationis mœstitiam amarent. Infractum dicendi genus ex industria, dissipatum, salebrosum, amputatum, et, ubi minime expectes, relicturum; historico muneri arbitror persane incommodum. Nam si promovendus est continenter in historia lector, atque abstrahendus undecunque, modo medias inter res quam minimo laboris traducatur; quo id modo præstet historicus oratione offendente velut inter saxa et reluctante, aspera, hiatibus interrupta, afferente legentibus obicem subinde ac moram? Equidem ipse impedito et calculoso itinere non propero: quoties autem inter legendum offendo istas verborum sententiarumque salebras, et tanquam ferreos murices humi sparsos, eluctor sane, ut possim, inter eos aculeos; at inde perfunctus vix tempero, quin male scriptoris infelicitati dicam, qui me iis senticetis nequicquam induerit. At hæc loquendi ratio, subjecit Bencius, propior videtur simplicitati, ad cuius normam tu paulo ante historiam exigebas: certe ea res indicat non integratam negligentiam hominis de re magis quam de oratione laborantis. Atque ut nonnullæ ædium sacrarum rudes attritæque ac vetustate propemodum corruptæ religiosius interdum coluntur, quam quæ magnifico sunt opere atque eleganti: sic illa incuriosa sermonis structura sæpenumero majorem habet venerationem ac fidem. Cui subridens Muretus; Nimirum, inquit, matertera etiam mea adversus principem stomachabatur olim, quod sacellum nescio quod male materiatum ac ruinofum refecisset inaurato albario, sectoque

* Hor, in Art. Poet.

ac perpolito marmore: aiebat enim excidisse sibi ab animo omnem ejus loci religionem. Sed non omnis verborum indiligentia atque cessatio sinceritati conducit orationis: quanquam hæc non tam indiligentia est, quam ignoratio: ignoratione porro stulte nimis colligitur opinio veritatis. Ego vero, excepit Antonianus, Cor. Taciti (nam hic monstrari digito solet) dictionem illam ex horrido comptam, intercisam, et ad expectatum raro cadentem, non arbitror ignoratione ac temere prolatam, sed consulto ac studio laudis, quam se adepturum ex eo dicendi genere putavit. Egregiam vero laudem prædicas; inquit Bencius. An quisquam est aure usque adeo agresti, ut se istius lectione fraudatum non intelligat? Speravit, credo, Tacitus, se gratiam initurum apud lectorem, si suspiciosus eum intimisque sententiis suspensum haberet identidem, atque à narrationis historiciæ cursu strenue moraretur. Nam quid ego de numeris loquor? quos, si quis inter legendum aurem suam interroget, nunquam istic sentiet: nisi forte amet musicam duriusculam, delecteturque percussionum modis, qui non tam desinant quam cadant præter spem et modum. Qui potes, blande suscepit Antonianus, poeticos numeros in eo desiderare, qui Annales suos ab integro hexametro est exorsus? "Urbem Romam à principio reges habuere." Nempe, respondit illico Bencius, tam numerosa sunt cætera, quam iste cadit hexameter numeroſe. Et tamen hic idem scriptor infensus adeo concinnitati ac numeris poetarum, ita se interdum in poetarum familiaritatem insinuat, ut, non quæ apud illos usitata atque communia, sed quæ rara et extremæ cujusdam licentiæ sunt, ea confidenter atque etiam intemperanter usurpet. Mitto illa, "Occultus odii, ferox scelerum, ingens animi, pecuniæ modicus, ambiguus pudoris, maris potens, oblatae occasionis properus, turbidus consilii, in obscuro lucis, multo jam noctis, cuncta camporum, spirantem ac vitæ manifestam adverterunt, quoquo facinore properus clarescere;" atque alia his non sane modestiora, quæ apud confidentissimos quosque poetarum quam apud Tacitum rariora sunt. Quid illa? nonne poetarum libertate

tatē dicuntur? "Præmissō Cæcina, ut occulta saltuum
 "scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et
 "fallacibus campis imponeret; incedunt mœstos locos,
 "visuque ac memoria deformes^a." Aut illa? "Nox
 "per diversa inquires, cum barbari festis epulis, læto can-
 "tu, aut truci sonore subiecta vallium ac resultantes sal-
 "tus complerent. b" Illa vero mera sunt poësis: "Sce-
 "vinus promptum vagina pugionem vetustate obtusum
 "increpans, asperari saxo, et in mucronem ardescere ius-
 "sit c." Addite quoque illa ejusdem notæ; "Messa-
 "lina non alias solutior luxu, adulto autumnō, simula-
 "chrum vindemiæ per domum celebrabat; urgeri pre-
 "la, fluere lacus, et fœminæ pellibus accinctæ assulta-
 "bant, ut sacrificantes vel insanientes Bacchæ: ipsa cri-
 "ne fluxo, thyrsū quatiens, juxtaque Silius hedera
 "vinctus, gerere cothurnos, jacere caput, strepente cir-
 "cum procaci choro d." Nonne hic, rogo, character
 ille ipse est, quem poetæ suum prædicant, eoque arceri
 ab se alios scriptores gloriantur? Ut sane Tacitus, dum
 ex una parte orationem infringit ac dissipat, abhorretque
 ab ea, quam à poetis habemus, suavitate sermonis; ex
 altera, dum paulo familiarius cum poetis facit, eorum-
 que dicendi peregrinitatem indiscreto propemodum stylo
 transfundit in historiam; è duobus scopulis, quos tu,
 Murete, cavendos paulo ante designasti, neutrum pror-
 fus evitasse, mea quidem sententia, videatur. Et tamen
 non defunt, qui hunc scriptorem hac etiam dicendi lau-
 de magnifaciant tanto studio, ut eum vel Cæsari Sallus-
 tioque, si minus præferant, certe non posthabeant. Non
 id, opinor, suscepit Antonianus, laudatur in Corneliano
 stylo, sed acumen contractæ dictionis, et subiti quidam
 ictus sententiarum, in quibus plus intelligendum plerum-
 que quam legendum sit. Et vero unius aut alterius verbi
 quasi ductu sententiam finire, atque audientium animis
 ea etiam subicere, quæ non audiunt, artis esse atque in-
 genii laudem arbitror non vulgarem. Nam si extrema

^a Annal. l. i. 61. ^b Ibid. 65. ^c Annal. l. 15. 54. ^d Annal.
 l. 11. 31.

corporum pingere, et versuras ostendere desinentium membrorum, rarum in successu artis invenitur, ut pingendi artifices affirmant: (ambire enim se debet extremitas ipsa, et sic desinere, ut promittat alia post se, ostendatque etiam quæ occultat;) cur, obsecro te, orationem ingeniose ita conformare, ut post ejus finem aliquid etiam legatur, non dicemus ad artificii ac styli præstantiam pertinere? Neque hæc eo dico, Benci, quo omnia Cornelianæ dictionis tueri velim: cætera ejus, quæ dicis, vitia nihil moror: (quanquam ego non tam vitia hominis appello, quam temporis. Necesse erat ea tum scribi, cum non nisi ea legerentur:) sed ea nihil purgo, uno verbo ad lectorem provoco, à quo cum videam aliorum volumina interdum et quoquo modo lectitari, hanc unius historiam intente ac serio legi, litem mihi videor perorasse. Tunc Muretus; Satius erat, inquit, ex Platonis lege de re generatim præcipere, non declinare ad hominum singulos: sed, quoniam huc quoque me altercando deduxistis, accipite hac super re sententiam meam.

Apertum dicendi genus, et cum lenitate quadam æquabili profluens, nemo adhuc, quod sciam, magnopere suspexit in Tacito: quam ille dictionis formam sive desperatione reformidaverit, sive judicio, quod propius est vero, refugerit; certe asperitatis aliquid, tenebrarumque interdum non evitavit; non eas quidem tenebras loquor, quas in hoc scriptore vident aliqui ex eo genere hominum, qui quod vitio fit suo, penes alios statuunt culpam: haud absimiles amico utriusque nostrum, Antoniane, qui quo surdior indies fit, eo miratur queriturque magis, quod invaluerit inter homines hoc tempore consuetudo submissius quotidie loquendi. Sed in Tacito aliquid residere culpæ non propterea negaverim: nam nimio illo semel adamatæ locutionis studio, sensa suspensione vocum obscuravit alicubi, alicubi orationem interistentem et claudicantem ægre promovit, numeros alicubi concidit, delumbavitque sententias: hæc autem tanto minus commendationis afferunt scriptori, quanto lectori plus afferunt cunctationis atque molestiæ. Trac-

tam

tam fluentemque orationem assignavit historico M. Tullius, ut supra dicebam: historiam currere debere ac ferri, ideoque minus ei convenire interfiscentes clausulas, aperte docuit Quintilianus^a: probavit Phalereus historicam periodum neque ambitu circumductam operosius, neque remissam negligentius^b: Lucianus inter numerosam fractamque constituit^c: in ipso Thucydide orbem orationis desideravit M. Tullius^d; nos elocutionem in Tacito dissolutam curtamque laudabimus? Licuit hoc quidem historiæ veteri, in qua, ut erat rudior, nemo, Tullio teste, aliud quæsit ornamentum genus, quam ut mendax non esset: at vero novam, ut idem affirmat, ornatam omnes volumus, dissimulanter tamen ac decenter, in eaque etsi non numeros, numerosi tamen aliquid amamus: provehit enim continenter lectorem æquabilis ille cursus ac volubilitas orationis, eumque secum tacite rapit ad novam subinde factorum cognitionem, quorum fructu metiendam unice putamus historiam. Illa vero dictionis acumina paulo secretiora, veluti sensa mysteriorum, totumque illud artificium multa paucis complectendi, dicendique etiam illa quæ non dicuntur, quanquam et ingenii et prudentiæ laudem habent, ego tamen, quod spectat ad hanc disputationem, si laudarem in historia, injuriam facerem M. Tullio, qui in ipso Thucydide non probavit sententias ejusmodi, ut ille loquitur^e, concisas nec satis apertas, quæque contractione sua officiant, ac nimio acumine. Sint illa, ut libet, ingeniosa, sint politica atque hujus temporis; obscura certe sunt: atqui dictum est vetus, Egregiam musicam, quæ sit abscondita, eam esse nulli rei. Quid, quod hæc ipsa, dum tenui et ambigua luce prætervolant, hærentem conantemque lectoris animum fatigant; eundem, dum percipiuntur, et admirationem sui pariunt, non sine aliqua historiæ mora, transferunt ad ingenium scriptoris suspiciendum? Ut sane sive ignorata, sive cognita, semper legentis aviditatem à cursu rerum gestarum nonnihil interpellent. Sed

^a Inst. Orat. l. 9. c. 4. ^b De Eloc. 19. ^c De Scrib. Hist. ^d In Orat. 71. ^e In Brut. 7.

nos levissima jam, ut video, confectamur, perfuncti paulo gravioribus, ex iis quæ disquirenda erant hodie de verbis historiæ. Hæc si addantur ad ea, quæ de rebus hesterno die definivimus, absoluta videri poterit de stylo historico disputatio, quam communi ope atque opera disceptavimus; si tu tamen, Benci, uti pollicitus es, addideris supremam manum. Tunc ille; Faciam, inquit, quando nullum mihi effugium ex hoc, quo me compulstis, angulo relictum video; et, quomodo peccetur adversus preceptiones tuas, (neque enim expectare vos aliud à me jubeo,) ostendam luculenter exemplo meo. Facinus certe in medium afferam dignum annalibus, quod nuper est auditum post expugnationem Cypri, stragemque Nicosiæ factam ab Othomannica classe: id, ut tu, Murete, imperasti, tum historicorum, tum oratorum, tum poetarum tripartito stylo complexus sum. Accipite igitur hæc primum ad historiæ fidem ac normam loquendi.

‘Expugnata jam Nicosia, urbe totius Cypri opulentissima, et sexaginta hominum millibus frequente, Mustaphus rerum successu ferox, urbis reliquias prædabundo militi donat. Desiderati dicuntur in ea cæde, verius quam pugna, supra quindecim millia Cypriorum, capti ad viginti millia. Præcisum Danduli prætoris infulæ caput Salaminam, muneris loco, mittitur ad urbis præfectum. Ex manubiis atque omni præda Mustapho pretiosa quæque servantur: ille navigia duo et ingentem myoparonem spoliis onerat: inprimis vero egregios forma pueros puellasque tota fere insula conquistatas myoparoni imponit, traditque omnia quadringentis prætorianis militibus Selimo imperatori comportanda: sive ut essent argumentum victoriæ, sive ut eo lenimento sibi conciliaret ambiguum principis animum. Vehementer eo myoparone inter captivas Cypria puella nobilis, quæ secum reputans, quid evenisset patriæ ac suis, quid sibi in Selimi potestate eventurum esset; magnum quid animo agitare cœpit. Et jam è portu ad duo miliaria processerant; cum, milite nitratum pulverem extrahente ad usum tormentorum, intervenit inibi puella cum

'cum lumine. Enimvero nacta patrandi facinoris op-
 'portunitatem, ardente in animo flamma, respectans mo-
 'do patriam, modo cœlum, propius repente profilit, ac
 'deliberata morte ferocior, ingenti sane ausu intra ea
 'receptacula ignem jact. Emicuit illico feralis flam-
 'ma, magnoque fragore avulsa à sedibus suis tabulata,
 'atque in altum excussa, rapuere simul eadem vi semiuf-
 'ta hominum corpora: permistaque et conglobata om-
 'nia in aquam decidere miserabili sonitu: cæteri aut
 'collisi invicem et consauciati, aut incensi exceptique un-
 'dis expiravere. Nec se intra myoparonem continuit
 'clades; fragmentis hominum tabularumque ex alto la-
 'te-decidentibus, corripuit ignis proxima navigia, horæ-
 'que unius spatium, quantum erat toto regno conquistum
 'prædæ hominumque, (quatuor exceptis, ex quibus rei
 'series dein cognita,) in oculis insulæ, Mustapho ipso in-
 'spectante, consumptum est. Sic una captivarum, sive
 'hostium odio, sive amore pudicitia, præsentem certe con-
 'filio, eadem opera et barbari ducis ambitionem fregit,
 'et se suosque subtraxit servituti atque dedecori.' Hæc
 narrata ad historiæ legem: addo nunc eadem oratorum
 more conformata.

'Intulerat jam sese in urbem Othomannicus exerci-
 'tus, et suoapte ingenio ferox, et victoriæ licentia, con-
 'ceptaque populationis ingenti spe furens ac præceps:
 'cum, ad illatam Christianæ rei cladem omnium maxi-
 'mam, ne quid miseriarum deesset ultra; Mustaphi ducis
 'indulgentia, subjiçuntur civium bona militum prædæ
 'atque libidini. Diripiebatur urbs insulæ caput, in quam
 'regni opes atque arma confluerant; deliciarum sedes,
 'et quondam hospitium Gratiarum: voluptuaria ac beata
 'hominum natio, immani hominum truculentissimorum
 'furore ac rabie cædebatur: fluebat per fora ac vias cada-
 'veribus oppletas interfectorum sanguis: non ætati, non
 'generi parcebatur: et, quod sine commiseratione dici
 'nequit, aræ passim ac templa, Cælitumque imagines in-
 'dignis sane modis polluebantur: matronæ nobiles puel-
 'læque ac sacra Deo virginis è gynæceis ac penetrali-
 'bus ad omnem barbarorum libidinem sædissime rapie-
 'bantur

'bantur: civium fortunæ, templorum supellex, captivo-
 'rum corpora, sacra profanaque omnia, rapina, cæde,
 'ludibrio distrahebantur, conculcabantur, violabantur.
 'Mustaphus ad augendum iis, qui supererant, civibus
 'terrorem, circumduci per urbem superbe jubet Dan-
 'duli prætoris caput, mox ad Salaminæ præfectum de-
 'portari. Ipse interea, quantum erat tota urbe ac reg-
 'no gemmarum, quantum auri argentique cum cælati
 'tum rudis, vestem præterea opere vario, ac signa com-
 'plura, demum præcipuos quosque captivorum, et præ-
 'stantium forma puellarum puerorumque greges, duabus
 'onerariis ac myoparoni imposta, Selimo imperatori By-
 'zantium dono gloriose mittit. Vix solverant è portu
 'navigia spoliis onusta, cum in magna captivorum la-
 'mentatione, ac scæminarum inprimis ejulatu respicien-
 'tium subinde patriam, ultimumque salutantium; una
 'puellarum reperta est, quæ forti animo ac stante vultu
 'facinus est aggressa omnium seculorum memoria prædi-
 'candum. Hæc, ut erat integritatis amantissima, id u-
 'num timebat scilicet, id unice Deum rogabat, ut pe-
 'riclitanti pudicitia opem ferret; confirmaret sibi eam
 'mentem, quam dederat ad eam diem; auferret à se cor-
 'rumperetque, si quid erat formæ, cujus gratia perverse
 'amabatur, aut saltem vitam auferret ac spiritum; quo
 'spoliari potius quam pudore non cupiebat modo, sed e-
 'tiam ardentissime flagitabat. Et vero auditæ preces:
 'nam dum classiarius ollas sulphurati pulveris ex usu pro-
 'curat, forte illac virgo præteriit accensa face, statimque
 'succendi sibi animum sensit immissa è cælo flamma:
 'neque enim aliunde crediderim conflagrasse tam gene-
 'rosam pectus. Vidit dari jam sibi mentem ac locum,
 'quo rem momento transigeret, jaceret extremam om-
 'nium aleam, seque semel ab infami jugo ac meretricio
 'dedecore, quod infra nihil ei accidere poterat, vindi-
 'caret. Ergo propior militi facta nihil tale cogitanti, ad
 'ea loculamenta manu clam strenueque admota, (ô for-
 'titudinem puellæ inauditam! ô manum! ô mentem!)
 'medio nigri pulveris acervo subjicit facem. Enimvero,
 'flamma celeriter concepta, omnia tetro simul incendio
 'con-

'conflagrarunt, simul ingenti tonitru diffiliente navigio,
 'alii veluti è tormentis muralibus in altum sublatis, alii
 'aut vapore præfocati, aut igne combusti, tabulisque una
 'fumantibus impliciti, in aquis perquam miseris modis
 'extincti sunt. Demum transmissio pariter igne in proxi-
 'mas onerarias, grassante incendio per tabulata pice adi-
 'peque illita, ingentes illæ machinæ laxatis compagibus,
 'ac distractis toto æquore fragmentis conciderunt. At-
 'que in hunc modum opes tot annorum spatio collectæ,
 'ac Cypriæ flos nobilitatis, prospectantibus è Nicosiensi
 'litore civibus, stragemque suorum tanquam in scena la-
 'mentantibus, voraci inter undas incendio celerrime de-
 'flagarunt. Et tu quidem, puella nobilis, ulta patriæ
 'ruinam, ulta tuorum necem, restinxisti ea flamma tot
 'faces libidinis, intercessisti captivorum servituti, obruisti
 'hostium avaritiam, præconiumque victoriæ, exemplum
 'denique defensæ fortiter pudicitiae posteris reliquisti.
 Hæc ab oratoribus; à poetis eadem postremo accipite
 in hunc modum:

Postquam res Cypri, sedemque evertere regni
 Odrysiæ potuere acies, ceciditque superba
 Nicosia, atque omnis mœret Cythereia tellus;
 Mustaphus bello victor truculentius ardet,
 Attollitque animos, civesque urbemque remittit
 Militis arbitrio, et prædam poscentibus addit.
 Invadunt urbem, et quicquid modo cœca nocendi
 Præteriit rabies, subitæque insania cædis,
 Hoc inhians prædæ repetit furiosa cupido.
 Et strages non pugna fuit: pars altera ferro,
 Altera pars jugulis agit. Implacabilis ipse
 Signa movet ductor, sectumque ante ora suorum
 Prætoris caput ostentat: simul agmina circum
 It vagus, attonitamque replet terroribus urbem.
 Non ita sanguineum quasat Bellona flagellum
 Ægidis objectu, si quando in prælia Mavors
 Bistonas immittit, cogitque assurgere valles
 Ossibus albentes, et euntes sanguine campos.

At spoliis, quæcunq; (ducem namque illa remordet
 Cura

Cura magis,) tota rapuere è divite Cypro,
 Tres onerant latas pretiosa merce carinas.
 Vestes argento intextas, defossa talenta
 Infecti factique auri, signa aspera gemmis,
 Craterasque auro solidos, captivæque regni
 Agmina nobilium, pueros atque ore puellas
 Ingenuo, multo vigilandam milite prædam,
 Navibus imponunt. Ipse hæc monumenta triumph
 Threicio mittit Mustaphus dona tyranno.

Jamque relinquebant portum, ventoque secundo
 Odrysiæ vexilla dabant errantia lunas.
 Aufugiunt puppes, retroque remurmurat unda
 Ista salo, humentique albescunt æquora sulco.
 Litore stant longo matres, et rapta per undas
 Pignora chara vident: nec, quid solventibus optent,
 Inveniunt: quid enim prodest per cærule cursum
 Poscere felicem, ventosque orare ferentes?
 Scilicet, ut faciles contingere mœnia Thracum
 Detur, et immiti longum servire tyranno.
 Naufragium, cautosque truces, finemque malorum
 Orarent potius; refugit tamen ista parentum
 Mollis amor, teneroque micans in pectore sensus.
 Suspensis igitur votis, sine fine querelas,
 Quod superest, fundunt, et questu litora complent.

Nec minus ingenti fulcata per æquora luctu
 Responfant naves, et scæmineo ululatu
 Cuncta sonant, repetuntque incertæ litora voces.

Illa, quæ geminas inter sublimior alto
 Innabat puppis, velisque capacibus omnem
 Hauribat boream, et magna se mole ferebat;
 Forte vehebatur præstanti corpore virgo
 Cypria: plorantes hæc inter sola puellas
 Sicca genas, alto facinus sub corde premebat:
 Nec tacuit; portu nam vix egressa, dolentes
 Affari, et dictis lenire ita cœpit amicis:

Quid juvat, ô sociæ, crinemque et pectora palmis
 Dilacerare modis non proficientibus? aut me
 Credula spes fallit, grande aut aliquid canit intus
 Insidens animo numen. Sequar omina tanta.

Quic-

Quicquid id est, certe magnum est, quod tendere
dudum

Mens agitat mihi, nec segni contenta querela est.

Talia, conanti similis, similisque furenti

Cypria, sed miseris non exaudita canebat.

Est locus extremis subducta in parte carinis,

Quo grandes ex ære globos, et pulveris ollas

Sulphurei, plumbique moras tabulata coercent.

Hic miles dum nitra manu liventia tractat,

Affuit et virgo, subitoque in pectore flammæ

Exarsere novæ, secumque; En, inquit, apertus

Libertati aditus, faciam quod Numine dextro

Jamdudum meditor: misero via nulla pudori

Jam superest, turpes nisi flamma absumere flammæ,

Et nivibus sperare meis incendia. Quantum

Heu peragam stragis, strages super ipsa futura!

Sed peragam: sic igne juvat succendere pectus.

At vos, ô flammæ, vicinæ pabula morti,

Accipite hanc animam, meque his arcete periclis,

Et sceleris puram, donec licet, addite cœlo.

Interea extinxisse nefas laudabor, et hosti

Prædam avertisse, et cineres satiasse meorum.

Sic memorat, fatoque instante ferocior odit

Jam lucem, dextraque facem, quam forte gerebat,

Sustulit accensam, Divisque in vota vocatis,

Restitit ancipiti similis, dein concita rursus,

Quid cessas, anime, increpitat, quando ipsa vocat res?

Ah! pereat mecum, mihi si quid amabile formæ est:

Atque Helena saltem casta flagret æquore Cyprus.

Nec plura his, jaculata facem stetit. Illicet arsit

Extemplo fulgur, tonitruque exterrita pinus

Evomuit flammæ undas, et fragmina cœlo

Sustulit avulsæ disjecta mole carinæ.

Nec tantum, ruptis quoties fornacibus Ætna

Horrendum sonat, accensas liquefacta per auras

Saxa volant, piceusque ambustæ nimbus arenæ

Pellitur, atque imo discluditur insula fundo:

Horrisco quantum tabulata excussa fragore

Aere dissiliunt, truncisque cadavera membris,

Seminecesque artus, et grandes orbe molares,
 Flagrantefque trabes nube obvolvuntur eadem,
 Et cœlo confusa gemunt; magno inde sonore
 Præcipitant, pelagus stridenti extinguit in unda.

Nec vero stetit hic strages, sed tempore eodem
 Africus incumbens pelago tædasque volantes,
 Præcipitesque globos, et saxa reciproca longe
 Detulit, et socias subeuntes pone carinas
 Involvit flammis: illæ piceo unguine pingues
 Accipiunt inimicum ignem, similique fatiscunt
 Clade ambæ. Furit immisissis Vulcanus habenis
 Transtra per, et liquidis manantia robora ceris,
 Avulsasque trabes disternit æquore toto,
 Tristes reliquias. Fluitat captiva supellex,
 Scuta virum, galeæque, et Cypria gaza per undas,
 Signaque rapta ducum, transfixaque pectora remis,
 Et singultantes extis fumantibus artus.

Quin etiam extincti passim super æquore pisces
 Ex illo visi, tabulæque in gurgite vasto
 Innantes, et adhuc incendia sola ferentes.
 Multa quoque ad terras semiustis corpora formis
 Venerunt, æstus ejectamenta furentis,
 Impleruntque sinus deserto in litore matrum:
 Quæ dubios artus, incertaque membra legentes,
 Sed charas tamen exuvias, vos terque quaterque
 Invidere, quibus cum libertate cadente
 Contigit oppetere, et patriæ superesse negatum est.

Tu vero, ante alias fortunatissima virgo,
 Quæ dudum ingratis latuisti ignota sub undis;
 Tempore jam ex isto, si quid mea carmina possunt,
 Emerges, me vate, tuumque in secula nomen,
 Cypria, defensi dabit argumenta pudoris:
 Et prisca inter numeraberis heroinas.

Sic Bencius: vixque defierat, cum Muretus, qui una
 cum Antoniano defixus aptusque ex ore dicentis audie-
 rat, illico hominem complexus; Macte, inquit, ista tam
 multiplici virtute, atque ore trilingui: jam vero ego quo-
 que mihi sumo tuis quæsitam meritis superbiam, jubeo-
 que

que meo inscribi elogio, Muretum Præceptorem Bencii : ac simul exurgens ; Dimittamus, inquit, senatum : pudet enim non filere post tam canoras Musas.

Atque hæc sunt, auditores, quæ de nota et charactere historico, quasi à nobili triumviratu pertractata, mihi quæ à Bencio tradita, dialogi fide dicenda proposui. Quibus aliquando absolutis, ut tum quidem Muretus suos, sic ego nunc meos dimitto veteri forma, Nemo vos tenet.

PROLUSIO QUARTA.

Forma legendæ scribendæque historiæ
ex Tito Livio petita :

S I V E

Civilis institutio, et politica præcepta ad omnem vitam cum in pace tum in bello temperandam, ex narrationibus rerum gestarum, quæ una Liviana Decade continentur, expressa.

QUÆ super historica dictione de Bencio præceptore meo apud Hippolytum Card. Estensem Tyburi agente didici, et duobus continenter annis, in hisce repetitionibus literarum cum auditoribus communicavi, cardinales amplissimi ; tam secunda omnium admurmuratione plausuque sunt excepta, (quæ vestræ tum humanitatis in me, tum studii adversus Muretum, Antonianum, Bencium, magna illa nomina, laus est :) ut existimaverim, amplius ea de re pronunciari posse ; atque in spem venerim, fore, ut etiam extra scenam atque dialogum, meoque proposita nomine, non utique vulgo displicerent illa, quæ additamenta forent eorum, quæ alienis dicta nominibus ipsa se vobis tantopere probavissent. Ad opus animum adjeci aggressione speciosum, sed exitu tardum atque anceps. Nam tertio abhinc anno, dum accurate

curate de historia dicerem ex hoc loco, et historicos vocarem, quod aiunt, ad calculos; ostendi Corn. Tacitum, nulla mihi gratia odiove nominatum, animadversionibus præceptisque inter narrandum, sæpius aliquanto quam historicum deceat, interfistere: ac propius interdum accedere ad politicum præceptorem, quam ad scriptorem historiæ. Et vera audire tum se fatebantur, opinor, omnes: nam etsi ad historiam vitæ magistram pertinet, vitam instruere; id tamen continenti rerum gestarum narratione facit, non crebra apertaue subjectione consiliorum: dum vero commemoratione factorum clam docet, non minus vitam instruit, quam si præceptionum parerga ad singula palam exempla quamvis acute subjiceret. Quo nomine T. Livium animadversionum parcissimum tanti ego quidem facio, tantumque habere momenti prædico ad hæc privatæ utilitatis compendia, in quibus hoc tempore ingeniosi sumus supra omnem antiquitatem; ut eum Corn. Tacito politicæ calliditatis magistro non sane posthabeam in ea ipsa civilis doctrinæ schola, ubi ille regnorum arbiter, multorum sententia, dominatur. Quæ fuit causa, ut magnum quid animo conciperem, consiliumque inirem Livium cum Tacito committendi: ut periculum facerem, uter eorum plura ad civilem doctrinam præcepta mortalibus suppedicaret. Imo ausus sum etiam sperare, ostensurum me, vix ullum esse paulo callidius consilium arcanumve imperii, (quorum hodie possessio penes Tacitum est,) quod è Liviana historia elici abunde non possit. Verum, dum rem spei plenus aggredior, ac magnos inter sese scriptores conferre incipio; ecce mihi, diuturnioris operæ atque otii ægre molem promoventi, alia interim res ab ea, quam cudebam, nascitur inter manus. Nimirum ita usu venit in rerum difficilium tractatione. Qui auri confecturæ (alchimiam Arabice nominamus) hoc tempore student, fumosi homines ac devota igni capita, quamvis auri comparandi, quam cupiunt, artem nusquam adinventiant, multa tamen eadem opera condiscunt, ac sæpe numero mira naturæ arcana in lucem proferunt. Sic olim argentum, quod vivit micatque perpetuo, conflandi
auri

auri occasione repertum potius quam inventum ferunt : sic hodie rationem gemmas emaculandi, aerem in nives cogendi, aquam pro oleo ad lumen usurpandi, aliaque complura haud prorsus auro inferiora didicere nonnulli, dum unice aurum quærunt : quare operam non ii perdunt, qui, defraudati licet auro, in hæc tamen admiranda plerumque divertunt : Ita in hac comparatione scriptorum, quam animo agitabam, evenit mihi : qui, etsi nondum plane tetigi quod avebam, proximo tamen in gradu steti : nec interim operam lusi, dum eo me fors impulit, quo vela, non vota dirigebam. Quid hoc sit, verbo semel expedio. Aio è T. Livio tantum doctrinæ civilis addisci, modo lectorem habeat ingenio non omnino agresti aut deerrante, ut vel ex una librorum ejus Decade non dubitem quin vita pene omnis intimis prudentiæ consiliis informari possit. Primum ejusdem volumen (hanc enim hodie decuriam vestro, auditores, suffragio prærogativam nomino,) quid nisi arma et bella complectitur ? et tamen si ostendero hauriri ex eo (nam de cæteris Livianæ historiæ libris silendum mihi decrevi,) penitissima quæque imperii jura, statumque civitatis in re cum bellica tum pacata constitui ; lineamenta profecto ducam ejus operis, quod nunc ordior, aliquando ad exitum perducam : ac simul rhetoribus meis annales veterum evolventibus præibo, quidque ex hujusmodi literarum monumentis in rem suam transferre debeant, hodierna prolusione monstrabo. Adeste igitur, auditores : et, dum è Livianis exemplis civilia hæc præcepta concinno, stylumque propterea plusculis sententiis exacuo et evibro ; quid deceat eum, qui ad historiam scribendam, quidve eum, qui ad legendam accedat, attente, ut facitis, pro vestra, quam toties sum expertus, humanitate cognoscite.

Initium mihi operis sit cura fundandæ civitatis ; quam diuturnam fore putabo, si Ordinandæ rei imperium penes unum sit, atque apud eundem aliquandiu consistat ; mox æquato imperio cum pluribus, administratio multo commodius communicabitur constituta re, quam statim ab ortu. Sic Romana res cœpit, sic eadem crevit : quam
à

à principio Romulus et consecuti ab eo reges habuere atque obtinere tandiu, donec eam legibus armisque fundarunt ac stabilierunt ^a: tum vero adultam firmatamque ac veluti compotem sui Junius Brutus opportune libertate donavit ^b. Et sane quid futurum esset, si convenarum plebs, transfuga plerumque è suis populis, dum cogitur unum in locum, impunitatem dicendi agendique illico nacta, libertatis specie ferere inter se certamina atque discordias, soluta regio metu inciperet; prius quam pignora conjugum liberorumque, et caritas soli, cui longo tempore assuescitur, animos conciliaret? ageretur dissipareturque civilibus immature diffidiis ea fortuita hominum societas, quam unius imperium continere validius, patriæque addicere potuisset. Videlicet Sua quoque urbibus est pueritia, quam præstat metu regere, quam intempestiva libertate corrumpere. Accedit, quod plurius dominatus, quæ forma est liberæ civitatis, quantum urbi prodest conservandæ, tantum instituendæ obeft: quo enim minus idonea est condendis legibus multitudo ob animorum arbitria variantium, alioque atque alio, ut sunt humana, trahentium; eo est accommodatior eisdem semel conditis diutius retinendis ob eadem voluntatum diffidia, quibus, ne antiquetur aliquid, facile, dum diffidetur, evincitur.

Sed accipite interea aptum ex eo, quod diximus, atque in loco consilium. Quisquis aut urbem condit, aut certorum hominum societatem instituit, aut novum aliqua ratione principatum dominationemque molitur; plus spei repositum sibi putet in exteris longeque positis gentibus, quam in vicina principum ope. Nam nova omnis potentia finitimis principibus plerumque ingrata est. Fundanti oppidum Æneæ, quod ab nomine uxoris Lavinium appellavit, Rutulorum rex, cui pacta Lavinia ante adventum Æneæ fuerat, prælatum sibi advenam ægre patiens, bellum intulit: sed victus eo certamine ad florentes Etruscorum opes, Mezentiumque eorum ducem confugit. Mezentius nulla privata injuria Trojanis of-

^a Liv. l. 1. ^b Liv. l. 2.

fensus, sed jam inde ab initio minime lætus novæ origine urbis, ratus non satis tutum esse accolis rem Trojanam crescere; haud gravate socia arma Rutulis junxit, validoque exercitu Æneam invasit^a. Nec Romulus in Romana re, quam Æneas in Lavinienſi felicior fuit. Legatos circa vicinas gentes Romulus miserat, qui societatem connubiumque novo populo peterent: "Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant^b." Quid multa? dum Latini, Volsci, Hernicique, ac reliqui circum populi nascentem Romanæ urbis gloriam perpetuis bellis premunt, et tanquam humi continent; Carthaginienses tam longe diffiti amicitiam Romanorum enixe flagitant, sociale auxilium ultro pollicentur, dona in capitulum ob rem adversus Faliscos bene gestam magnifice mittunt^c. Scilicet Domui nostræ non metuimus, nisi ab vicinis ædibus, ne, si forte porrigant ædificium, cælum nobis ac lucem obstruant.

Age, fundata jam urbs legum mœnibus ita coercenda est, ut Duorum temporum rationem princeps habeat in ordinanda republica, belli pacisque: pax difficilior est, ideo pluribus hanc quam bellum præſidiis fulciat. Etenim multa militiam juvant: necessitas exprimit, timor externus regit, et, si cætera deessent, hostis docet: at curam domesticam ipsa securitas dissolvit. Quis Furio Camillo, quo uno toties stetit Romana res, inter arma præstantior fuit? hic tamen tueri se innoxium domi suæ non potuit adversus tribunitium furorem, quo minus in exilium reus ageretur^d. Marcium Coriolanum invictum bello civem civilis discordia perdidit^e. Nemo unus imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, opportunius calluit, quam Cæſo Fabius; et tamen hic contra seditionem suorum remedium nullum habuit, certe non adhibuit^f. "g Adeo excellentibus etiam ingeniis citius defuerit ars, qua civem regant,

^a Liv. l. 1. 2. ^b Liv. l. 1. 9. ^c Liv. l. 7. 27. ^d Liv. l. 5. 32. ^e Liv. l. 2. 40. ^f Liv. l. 2. 43. ^g Ibid.

"quam

“quam qua hostem superent.” Quare peccavit Romanæ rei conditor, (pace dixerim, sive Quirini, sive Romuli,) qui bello intentus eo leges, eo disciplinam contulit; pacem pene perdidit, dum neglexit. Quod si, quantum cives adversus externa bella militari exercitatione communivit, tantum contra intestinas discordias civilibus præceptis armasset; næ ille multo sapientius urbi, quam æternam esse decuit, consulisset: nec Roma tot civium omni laude præstantium clades singulis ferme ætatibus deplorasset: nec felicior foris apud hostes, quam inter suos domi Romanus fuisset. Subit ingens animum admiratio, cum populum gentium victorem confidero domi tam discordem atque exilem: plebem patribus invisam, ordines invicem infestos, civitatem plane bicipitem: tam multas imperii formas, modo reges, modo consules, modo tribunos militum, modo decemviros, toties additos, toties reiectos. Illane urbs, quæ tot habuit tamque certa superando, perdendo, profligando hosti præsidia; impos consilii tandiu fuerit, se ut regeret, imponeretque sibi aliquem imperii modum: ne, quantum in acie campoque Martis acquireret, tantum in urbe alteroque Martis campo jacturam faceret? Videlicet Populus, germana tanquam soboles, parentis sui mores obtinet: dicam planius, Romulus belli quam pacis peritior, Romanos eodem ingenio finxit. Quod si qua respublica imperiumque alterutro se laborare animadvertit, sentitque se magis aut belli aut pacis artibus institutam; curet etiam atque etiam, (id enim superest remedii) ut cives ab ea, qua deficit, parte, continenti occupatione in eam transferat, qua plus potest polletque: imitetur, quoad fieri honeste poterit, Romanum senatum, qui cum videret sibi plus inesse fortitudinis in hostes, quam concordia apud suos; perpetua armorum tractatione cives distinebat, accersibatque ultro bella, quibus ab domesticis contentionibus abstracta, superior Romana res erat: ubi vero cessare arma, mole laboravit, imo labavit sua.

Jam vero, quod ad militarem disciplinam pertinet; principio, Ad rem bellicam religionem princeps adhibeat:

beat: nullum enim instrumentum evocandis atque in omnem belli aleam compellendis militum animis, nullum sospitandis fortunandisque prœliis opportunius religione repertum est. Hæc telum acerrimum, quo semel armatus exercitus, humana omnia ducit inferiora præ illa. Gloriosi isti duces, Dei hominumque contemptores, et qui se aliis faciunt feroces, dum cœlo minitabundi gradiuntur; artis, quam profitentur, elementa nondum tenent. Romanis imperatoribus, cum quibus, si usquam gentium, bellandi ars fuit ac fecit; nihil erat antiquius ante pugnam, in acie, post victoriam, quam ut religionis curam plerique haberent, omnes certe præ se ferrent. Hinc ea solennis procuratio deos consulendi, eorumque placita ex animantibus cœlo terraque sciscitandi: nempe ut militi persuaderent, bellum non tam à senatu populoque Quiritium, quam à cœlesti Deorum concilio esse decretum: nec tam ducibus pugnam placere, quam Diis victoriam cordi esse. Hinc dimicationi preces imperatorum præmissæ, promissæ Diis munera, et in partem futuræ prædæ Dii ante homines vocati. "Tuo, (inquit Furius Camillus) tuo ductu, Pythice Apollo, tuoque numine instinctus pergo ad delendam urbem "Veios, tibi que hinc decimam partem prædæ voveo. "Te simul, Juno regina, quæ nunc Veios colis, precor, "ut nos victores in nostram tuamque mox futuram urbem sequare; ubi te, dignum amplitudine tua, templum accipiat^a." Hinc repetitæ in ipso pugnae discrimine preces, ac vota palam concepta et instaurata. "Tu, "pater Deum hominumque, (inquit improspere pugnans cum Sabino Romulus,) tu arce hinc hostes, deme "terrorem Romanis, fugamque sædam siste: hic ego "tibi templum Statori Jovi, quod monumentum sit posteris, tua præsentis ope servatam urbem esse, voveo^b". Hinc ob rem bene gestam persoluta Diis vota, templa ædificata, spolia suspensa, additæque literis incisæ tabulæ, muneris Deorum testes. Et dictator quidem T. Quintius perfunctus ingenti bello, multisque Latinorum op-

^a Liv. l. 5. 21. ^b Liv. l. 1. 12.

pidis vi captis celeritate mirabili, Præneste simulacrum, quæ tunc urbs opulentissima et belli caput erat, Jovi Imperatori, hoc subiecto epigrammate, dedicavit. "Jupiter atque Divi omnes hoc dederunt, ut T. Quintius dictator oppida novem caperet^a." Nec pluribus tantum bellum, intra viginta dies susceptum absolutumque, commentatus est.

Nec divino tantum, sed etiam Humano Metu regenda est armata multitudo. Alibi princeps benevolentiae locum quærat: Inter arma timebit, nisi timeatur. Certe Romani duces ex hac disciplinæ severitate, quâ non minus suis quam hostibus terrori erant, omnes triumphos ac laureas, tanquam è finu victoriæ, deduxerunt. T. Manlius consul, quod filius extra ordinem conferuisset manus, ejus sanguine (tristi, at salubri exemplo) non in illud modo tempus, sed in posterum obedientem Romano duci militem fecit^b. Quid L. Papirius dictator? ne quid laxamenti caperet disciplina atque imperatoria majestas, nonne in Q. Fabium equitum magistrum, quod injussu suo pugnasset vicissetque, virgas expediri jussit: nec militum studio, nec senatus autoritate, nec populi suffragio quidquam de invicto illo imperio ac severitate remisit^c?

Sed hæc caute audienda, neque ego omnibus eadem perinde cano. Iis suadeo ducibus disciplinæ severitatem, qui excellenti aliqua virtute jampridem militum animos occuparunt. Furius Camillus, vere vir unicus in omni fortuna, captis Faliscorum castris, prædam in milites non divisit, sed ad quæstores indignante exercitu redegit: imperii tamen severitate milites victi, Eandem virtutem et oderant et mirabantur^d. Sed Appio Claudio nullius magnæ virtutis, præterquam severioris disciplinæ, tenaci longe aliter evenit. Deportarat Appius in Volscos exercitum, eumque sævo imperio vexabat: sed insensum jam duci militem nec metus nec pudor coercibat: segniter, otiose, contumaciter omnia agere: si consul citius agi vellet agmen, tardius sedulo incedere: si

^a Liv. l. 6. 29. ^b Liv. l. 8. 7. ^c Liv. l. 8. 33. ^d Liv. l. 5. 26.

adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere industriam: præsenti oculos atque ora demittere, prætereuntem tacite execrari: quid multa? productus in aciem Romanus miles turpi fuga petit castra, vixque à vallo submovet instantem hostem: nec ferox Appius, omni nequicquam acerbitate prompta, continere ad extremum suos potuit, quin castris exinde motis, non exauditis imperiis, turbatis ordinibus, effuso agmine, per stragem corporum armorumque Romam evaderent^a. Nimirum Principi eatenus exigenda est disciplinæ severitas, quoad aliis virtutibus comitata est: si sola exerat aculeum, ac sola exerceat imperium; periclitatur ipsa, et corrumpit auctoritatem, Cujus denique vis omnis sita est in consensu obedientium.

Subdam hoc loco aliquid alienum à sententia vulgi, plurisque idcirco faciendum, quia vulgare non sit. Tempus invadendæ hostilis urbis non illud est, cum ea intestinis factionibus concutitur: quasi vero distractas vires profligare, ac rerum inclinationibus momentum addere facile sit; cum potius ex ea aggressione partes inter se pronius coeant, et ad vim hostilem illico retundendam animos, certe vires jungant: tum quod majoris mali metus cogit vel invitos; tum etiam quod unusquisque non gravate absistit à contentione, quam specioso patriæ nomine deposuisse videri potest. Etrusci ac Veientes magna spe bellum Romæ inferunt, rati discordia intestina, cujus tum flamma præter modum flagrabat, extinguere rem Romanam posse: quare maturato opus esse aiebant, dum Romani in se maxime desævirent: id unum venenum, eam labem repertam esse urbi alioqui non desituræ: diu sustentatas Romanas opes, partim patrum consiliis, partim patientia plebis, jam ad extrema venisse: profecto siquid addatur, ac foris instetur, suo milite urbem quamprimum vinci: nihilque aliud opus esse, quam indici ostendique bellum: cætera sua sponte fata ac Deos esse gesturos. Hac spe armati Romanorum castris portisque obequitando, contumelias ac maledicta,

^a Liv. l. 2. 58, 59.

pugnæ irritamenta miscebant. Audienti hæc militi Romano nunc indignatio, nunc pudor pectora versabat, avertebatque paulatim ab intestinis privatisque discordiis: quanquam enim nolebat prospere aliquid evenire patribus, inultos tamen hostes pati non poterat: dumque in hunc modum externa et domestica odia certabant in animis, tandem externa vicerunt. Ergo frequentes prætorium circumfistunt, pugnamque ferociter efflagitant: jurant reconciliatos se patribus à fide non destituros: si fallant, Jovem sibi iratum invocant: præit verba centurio: idem in se quisque jurat. Datur igitur signum, vaditque in pugnam Romanus irarum plenus, ac primo concursu Etrusci Veientesque fugantur, cæduntur, profligantur: unaque illa pugna, non magis ex hostibus, quam ex plebe Romana multis civilibus præliis infensa nobilitati, victoria reportata est^a.

Quare alia potius est ineunda ratio opprimendæ urbis civili discordia laborantis; in cujus tamen excidium non libido regnandi, sed jus fasque compellat. Permittendum est, ut Ipsa se civitas intestinis factionibus conficiat: idque ut certius faciat, pars altera clam et dissimulanter ope consilioque est adjuvanda: ac postremo debilitata jam res, instructis ac recentibus militum copiis aggredienda, et, quod non difficile est factu, expugnanda. Vidit hoc Marcius Coriolanus, dum dissidenti patriæ inferens arma, agrum Romanum populari cœpit majori astu quam vi, custodibus inter populatores suos missis, qui patriciorum agros intactos servarent; tum plebis odio, tum ut inde discordia glisceret inter patres plebemque: et profecto fuisset voti compos, si, quam dissidii flammam accenderat, vires paulatim permisisset acquirere, et non ipse festinatione nimia extinxisset; dum propius ad urbem arma promovit, fecitque nobilitatis ac plebis communem causam: tunc enimvero Externus timor, maximum concordiae vinculum, quamvis suspectos infensosque invicem animos confociavit^b.

Scitum illud vulgatumque consilium, Ne imperator

^a Liv. l. 2. 45, 46, 47. ^b Liv. l. 2. 39.

illuc hostem redigat concludatque, unde ex desperatione crescat audacia. Sane Manlius Cos. reiectus in castra, in quæ Thufcorum manus prædatum irruperat, ad omnes portas milite opposito, hostibus viam clausit: ea desperatio Thufcis rabiem magis quam audaciam accendit: cum enim incurfantes quacunq̃ue exitum spes ostenderet, vano aliquoties impetu circumissent, conglobati in ipsum consulem armis insignem vadunt tanta vi conatūque, ut et consul mortifero vulnere ictus ceciderit, et cæteri circa illum in fugam acti: quare Thufcis crescit audacia, Romanos terror per tota castra palantes impellit: et ad extrema ventum esset, nisi legati raptō consulis corpore patefecissent una porta hostibus viam^a.

Quid igitur agat potitus urbe, conclusisque intra hostibus imperator? Quod Furius Camillus eadem cum gente Thufcorum egit ad Sutrium: cum præsentī consilio rationem docuit, qua nec liberi dimittantur hostes, nec propterea salutis spe compellantur ad pugnam: sed eis extrema certandi necessitas adimatur, quibus opportunus certandi locus adimi non potest. Captum Sutrium, eiectione inde Sutrinis sociis populi Romani, victores Thufci impune populabantur: cum adest in tempore, infesto agmine Camillus: iterum eodem die Sutrium capitur. Thufci, quibus conglobandi sese, aut arma capiendi spatium non fuit, cum passim telis peterentur, pro se quisque ad portas tendere, si qua forte se in agros eijcerent: sed cum eas clausas (id enim Camillus imperaverat) invenissent; arma tandem capiunt, coeuntesque supremam illam periculi societatem, ferociter adornant prælium: quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni Camilli imperio, præcones per urbem dimissi iussissent parci hostibus, qui arma posuissent, ac tantummodo armatos contrucidari: quæ res effecit, ut etiam ii, quibus animi in spe ultima obstinati ad decertandum fuerant, oblata spe vitæ passim arma jactarent, seque inermes (quod tutius fortuna fecerat) hostibus offerrent^b. Ita ducis consilio, quod male Manlius Cos. Romanus

^a Liv. l. 2. 47. ^b Liv. l. 6. 3.

cum Thuscis gesserat, restitutum est; simulque apparuit, ducibus validiorem quam exercitu rem militarem esse.

Venio nunc ad alterum tempus, cujus rationem haberi in ordinanda republica paulo ante dicebam: ac civili domesticæque administrationi, hæc è multis pauca sepono. Quisquis ad novum principatum accersitur aliunde, aut novos sibi populos subigit, Se cum eorum moribus ingenioque sub initia dominationis attemperate componat: vestitum gentis more, sermonem, cæterum cultum adamare præ se ferat: hæc enim mirum quantum multitudini sunt in oculis. Æneas quidem certe novus in Latio dominus, homo externus, ac paulo ante hostis, hinc demereri sibi suspensos Latinorum animos cœpit; jussit in eorum mores transire Trojanos, abolitoque Trojæ nomine, utramque gentem Latinos appellari voluit: idque valuit, ut Latini nec studio, nec fide erga regem Æneam Trojanis unquam cederent.

Ad hæc Non mutandus est illico status subjæctæ recens urbis, nec etiam retinendus; sed media quædam ineunda est via: res quidem pleræque tollendæ sunt, nomina rerum et tanquam spolia conservanda. Capitur enim vanis hisce nominibus multitudo, atque in iis imaginem antiquitatis amplexa, nondum se sua possessione dejectam plane intelligit. Junius Brutus alter Romæ conditor, dum novam urbi faciem induceret, id egit, ut nemo Romæ regnaret: at vestes, lictores, sellas, reliquam regum pompam abunde tenuit: quin etiam, dum reges funditus auferebat, non abstulit regis nomen: nam cum publica quædam sacra per reges fierent, ne quem caperet desiderium regis, regem sacrificulum creavit: id tamen sacerdotium pontifici subjecit: ut additus nomini honos nihil officeret libertati^b.

Sed illud interea majori cura princeps secum statuatur adversus populi turbas: Ne majestati nominis atque honorum insignibus plurimum tribuat ac fidat, seque tu-

^a Liv. l. 1. 2. ^b Liv. l. 2. 2.

tum dignitate ducat: est enim Obnoxia injuriæ majestas, quam vires non confirmant. Tumultuabatur in foro superbe Romana plebs ob Vleronem nescio quem à lictore, consulum jussu, prehensum: atque, ut Coacta multitudine nihil est procacius, crescitque ignavo cuique audacia ex aliorum contagione; ita intemperiiis acti agentesque ludibrio palam habebant consulare imperium, quippe cui dignitatis plus inesset quam virium adversus plebem: quid enim? quatuor et viginti lictores apparere consulibus, eosque de plebe: formidandum enimvero satellitium: nihil contemptius, nihil infirmius, si sint qui contemnunt: sibi quemque ea magna et horrenda facere: abesset modo opinio, cætera nugas esse. Hæc atque alia contemptim obloquentibus, infesti cum se illuc Æmilius ac Virginius consules intulissent, facile experti sunt, Parum tutam majestatem sine viribus esse: nam violatis eo tumultu lictoribus fractisque fascibus, è foro in curiam compelluntur^a. Quare peccaverunt in se inque rempublicam consules, dum auctoritatem suam, quam majoribus remediis integram servare debuissent, tentandam haud sane in tempore præbuerunt.

Nec tamen contumaces diu cives experietur princeps, si hæc audiet: Concitata multitudo mora potius ac perlevi declinatione flectenda est, quam subito atque enixe frangenda: vis ejus omnis in impetu est: post principia sedatior est et melior. Docuit id semel Romana plebs, quam inter et patres, cum de creandis plebeis magistratibus, tantis pugnaretur animis, ut jam ob perpetuas conciones arma timerentur; veriti optimates, ne, quia plebem solito ferociorem experti erant, de veteri possessione dejicerentur; comitia mox futura formidabant, eoque, quantum poterant, differebant: ut tandem ad ea ventum est, eventus docuit, Alios animos in contentione, alios secundum deposita certamina incorrupto judicio esse; tribunos enim omnes patricos, plebeium nullum populus creavit^b. Adeo Ferocior plebs est ad rebellandum quam ad bellandum, et libertatem magis tentare quam tueri novit.

^a Liv. l. 2. 55. ^b Liv. l. 4. 55.

Quod

Quod si, ut interdum evenit, seditioforum furor, more fluminum, vires acquirat, hoc ipso Fluminum inundantium more seditio coercenda est. Etenim amnis transfusus extra alveum, si forte metus sit, ne infestus urbem vicinam adeat atque obruat; aut procul sustinendus est, permittendumque, ut per campos stagnantibus undis libere vagetur; aut divertendus, atque in rivos complures extenuandus est: utroque enim modo, aquis sive diffusis sive diversis, urbem innocenter interfluet: sic etiam, ne aucta multorum conspiratio principem petat opprimatque, alterutro ex hisce remediis est opus: nam aut permittendum est aliquid, ac solito blandius spes ac vota conspirantium alenda atque eludenda sunt, irrito postea eventu: aut distrahenda est multitudo, procaciores quique et concionales homines honorificis, ut volent, nominibus alio disparandi: postremo Cœtus omnes et gregales convētus, quibus consensus multitudinis maxime alitur, ab stirpe recidendi sunt: dum enim non conveniunt, dum capita non conferunt, dum sese, ut fluctus fluctum, non impellunt, sed soli se resque suas curant; profecto spiritus demittunt, et Ex ferocibus universis, singuli suo quisque metu obedientes fiunt. Delinierat militum Romanorum animos Capua, instrumentum omnium voluptatum, averteratque à memoria patriæ: jamque consilia clam inibant, pulsus dedititiis Campanis eorum agros invadere, illaque ubertate camporum frui potius, quam Romam redire, et in pestilenti atque arido circa urbem solo diutius luctari. Hæc, quæ manaverant consilia in exercitum omnem, cum Marcius Rutilus consul explorata haberet, non illico lascivienti militi obviam ire statuit: sed optimum ratus, spem differendo militarem impetum frustrari, rumorem dissipat, in iis Campaniæ oppidis etiam anno post exercitum hybernaturum. Eo laxamento cogitationibus dato, quievit in præsentia seditio: mox purgare exercitum missionibus turbulentorum hominum instituit, cum diceret, aliis emerita stipendia esse, alios graves jam ætate aut viribus parum validos: quidam in commeatus mittebantur, singuli primo, deinde et cohortes quædam, denique per spe-

speciem militarium usum, cum alii alio distraherentur, plerique ablegati sunt. Atque his artibus consul Rutilus, tum violentis ingeniis indulgendo, tum ludificationis ignaros abalienando, seditiosorum conatus in præsens coercuit^a; quos multo ante Virginius Æmiliusque Coss. vi dum frangere aggredierentur, fractis ipsi honorum insignibus temere confirmarunt.

Hæc in ipso tumultu: quid eo, utcumque tulit fors ratiove, composito? Discordiæ, ac reliqua scelera nunquam tollentur, quandiu autores tolerantur, aut etiam honore afficiuntur. Cujus enim rei præmium sit in civitate, eam rem maximis semper auctibus crescere necesse est. Quod majus unquam Romæ dissidium fuit, quam cum plebs patrum odio urbem deseruit, atque in sacrum montem trans Anienem Sicinio adhortante secessit? et tamen turbarum hic autor, tantum abfuit, ut aliquid pœnæ dederit, ut inter primos tribunos plebis adlectus sit^b. Facinus per sese improbum, et exemplo paucis post annis exceptum. Nam tribunitiis concionibus incitata plebs, minaciôr tamen quam perniciosior, sacrum montem repetiit, urbemque patriciis incolendam reliquit: reconciliata A. Virginium, L. Icilium, P. Numitorium, ipsos secessionis autores, tribunos creavit^c. Publium autem Voleronom, qui à lictoribus ac virgis seminudus aufererat, populumque, ad quem provocavit, civili atrocique seditione in consules concitaverat, plebs favore complexa proximis comitiis tribunum fecit, refecitque^d. Mitto Canuleios, Sextios, Lestorios, aliosque nobilitatis odio nobiles, nec nisi concitata tempestate in altum proventus, perque undas seditionum elatos. Id autem dum Romæ agebatur, dum turbulentissimo cuique locus et honos erat; quid, nisi discordiæ aliæ ex aliis serebantur, factiones in urbe perpetuæ fovebantur, eodemque cives ingenio exemploque conformabantur? Etenim qui in pace ordinumque concordia nullos se usquam esse vident, facile ineunt aliam viam, turbatamque rem vo-

^a Liv. l. 7. 38, 39. ^b Liv. l. 2. 32, 33. ^c Liv. l. 3. 52, 54.
^d Liv. l. 2. 55, 56.

lunt; si forte honores, quos quieta civitate desperaverant, perturbata consequantur: quod si animadvertant, id ex sententia cessisse nonnullis, quibus concitata multitudo honori aut quæstui fuerit; dant sese in hanc aleam, et, tanquam artifices improbi, opus quærunt, voluntque semper ægri aliquid esse in republica, ad cujus curationem adhibeantur. Nam sic ego quidem sentio: Res omnes perinde laudantur et appetuntur in civitate, ut earum rerum usus est. Malitia præmiis exercetur: ubi præmia improbo dempseris, nemo omnium gratuito malus est. Ut fane concludere cum Quintio Cos. liceat, Finem factionum non fieri, nec futurum, donec quam felices discordiæ, tam honorati discordiarum auctores sint^a.

Sed, quando cœpimus, civitatem contagiosa factionum peste, quantum possumus, eximamus: id fiet, Si calumniatores, homines neque frugi, neque operæ probæ, quique privato in cœtu clam aliorum famæ crimen intendunt, cogat princeps, ut jure agant, et accusationem legitime ac palam adornent; et, si quidem id faciant, criminationemque probent, præmio dimittat: si recuset, animadversione severe compescat: certe nunquam permittat, cuiquam ut liceat impune alicujus flagitii insimulare honestos viros, ac privato jure eorum vitam seu falsa seu vera criminatione damnare. M. Manlius Capitolinus Camilli primum gloriæ privatim insensus, mox traducto, uti fit, ad universam nobilitatem odio, cum se plebi ducem constituisset; invidiam undique creare studebat ordini senatorio, domique concionantis in modum sermones plenos criminum quotidie miscebat. Inter cætera affirmabat, thesauros auri Gallici ab optimatibus occultari, pecuniamque ex hostibus captam in paucorum prædam cessisse: quæ auri summa si è patrum sinu excuteretur, posse obæratam nexamque plebem facile solvi. Ea objecta spe cum plebs mota mente fureret, A. Cornelius dictator, quæstione ea super re instituta, viatorem ad Manlium mittit: accitum ad tribunal jubet evol-

^a Liv. l. 4. 2.

vere istos incubantes Gallicis thesauris: ut, quando ille spem civitati fecerat, ex ea præda, quam primores nobilium occultent, debitum solvi posse; molesto sænore plebem Romanam liberaret: quod nisi faceret, vincula minatur: nec enim passurum se periclitari patres tam odiosa calumnia, et multitudinem tam fallaci spe Romæ concitari. Cum Manlius ambages neçteret, urgeretque eum dictator, aut peragere verum iudicium, vanique furti reos prodere, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, impositæque calumniæ; impos consilii à viatore arripitur, ac paulo post damnatus è saxo Tarpeio, unde ille repulso Gallo patriam liberaverat, præceps decijcit: locusque idem in uno homine, et eximiæ gloriæ, et pœnæ ultimæ monumentum fuit^a. Sic vocata ad quæstionem calumnia, et calumniatore damnato, unius supplicium Manlianæ tunc quidem seditioni, ac deinceps Manlii similibus ingeniis frænos injecit. Quod si ad hunc modum hoc genus homines in verba projecti, quique per hæc turbamenta vulgi privatæ ambitioni viam sternunt, serio cogerentur, ut aut maledictis abstinerent, deque aliorum vita conticescerent, aut, si tantum vitiorum est odium, legitime id ac jure transigerent; multo sane pauciores forent, qui malignitate ingenii, cui falso speciem libertatis obtendunt, tam facile eversum irent alienam famam, tantumque odiorum fererent inter cives, quantum immortales passim factiones ostendunt: Quæ magis exitio fuere semper, eruntque potentibus populis, quam bella externa, quam fames, morbive, aut alia Cœlitum ira in humanum genus^b.

Sed his lætiora subtexo, nec minus utilia: sæpe enim fit, ut qui auctoritatem ubique eodemque tenore tueri volunt, ejus jacturam faciant, quod illam plus nimio tuentur. Idcirco princeps cum videt multos in rem quampiam concedere, eamque præcipit animo facile secuturam esse; eventum festine præveniat, autorque fit ut id fiat, licet rationibus suis minime conducat. Nam si cunctetur aut etiam repugnet, abundante multitudine

^a Liv. l. 6. 16, 20. ^b Liv. l. 4. 9.

transversus agetur ipse, coeturque vivens ac videns in contrariam partem: simulque omnes intelligent, illo invito aut certe incio peractam rem esse: ac sibi facile persuadebunt, multa in posterum fieri posse eo non auctore, quo sine semel hoc impetratum est. Quare non solum minoris haberi principis autoritas incipiet, sed arescet etiam populus in dominum palam obniti, ab eoque impune ac feliciter dissentire. Non ita senatus Romanus, qui et firmandi imperii articulos norat omnes, et famæ plurimum dabit. Nam cum Hernici à Romanis victoribus conditiones accepissent, Ne adversus ullam gentem pugnarent repugnarentve injussu senatus populi que Romani, qui sociis nunquam defuturus erat; obsessi ab Æquis ac Volscis legatos propere Romam mittunt, opemque ab senatu flagitant. Patres, grassante in urbe pestilentia, cum ex una parte auxilium polliceri nullum possent, ex altera probe intelligerent, si Hernici non permetterent arma sumere in hostes, fore, ut ipsi non modo per se, sed etiam accita aliorum, quos possent, ope, injussu Romanorum id facerent, necessitate arma extorquente, respondent; Placere populo Romano, ut Hernici ipsi cum Latinis res suas tutarentur: in præsentia morbo implicitam teneri civitatem, cum primum ejus mali quies veniret, sociis opem laturos. Quo responso occuparunt anteverteruntque in loco patres, ejusque consilii, quod iniissent Hernici per sese, ipsi voluere auctores esse: ne quid nescientibus aut invitis uspiam locorum agi videretur; simulque ne reliquis sociorum accederent animi se eodem exemplo commovendi, inconsulto neglectoque in posterum senatu^a.

Perge, atque in ambiguis consiliis consilium indicemus: nam scopulus hic est, ad quem gubernatorum complures ferri ac frangi sapientiæ simulatione solent. Neque ego tardum dictu existimaverim, Plus operæ et consilii esse in ancipiti consilio secernendo, quam in malo declinando. Qua in re etsi non ignoro, Via una incedendum esse, non uno gradu; in universum tamen

^a Liv. l. 3. 42.

suadeo, Consiliorum extrema non usque adeo fugienda; idque temperamentum, quod in re ancipiti adhibendum callidiores putant, non raro pestem esse consiliorum; cum tertiis hisce mediisque consiliis, ut plurimum, neque odium vitetur, neque gratia ineatur. Finge tibi dissidium esse cum aliquo paulo ferociore: hic aut officiis obsequioque mitigandus est, aut confidentia parique ferocia deterrendus: neutrum si placet, si supplicem cum eo agere alienum à te putas, tibi imperare non potes, ut te demittas: et ex altera parte mens et ratio non est quenquam lædendi; iniisti plane viam, qua illum neque ex inimicis unquam eximere, neque ad amicos transferre possis. Samnites documento erunt: qui deliberabundi, quid de exercitibus Romanis, quos intra Caudinos saltus concluderant, agere deberent; cum certi aliquid illico non suppeteret, ut in re læta et insperata accidere solet; Pontius eorum imperator ad Herennium patrem, qui non procul aberat, consulendum propere mittit. Herennius nuncio expedite respondet; Sibi videri omnes Romanos ex ea cavea quamprimum inviolatos dimittendos. Non placet: iterum senex consulitur: vertit ille se in alteram partem, diserte pronunciat; Sibi videri Romanos ad unum omnes interficiendos: discors enimvero responsum eo magis irridetur, quasi hominis animus in effæto jam corpore consenuisset. Accitur tamen ipse plaustro in vectus in castra, nihilque mutata sententia tantum causas huiusmodi adjecit: Si Romani honorifice habiti dimitterentur, posse cum potentissimo populo perpetuam pacem firmari: si de medio tollerentur omnes, posse in multas ætates bellum non timeri ab iis, qui amissis duobus exercitibus sero vires reparaverint: tertium nihil esse: nam quod ipsi meditabantur Romanos dimittere, sed non sine ignominia, leges jure belli victis imponere; sententiam esse eam, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit; Tutum non esse servare quos irritaveris. Neutram patris sententiam Pontius accepit. Dimissi tum quidem Romani, sed traducti sub jugum, rediere mox ferociore ad pugnam, ingentique cum hominum tum urbium strage, Samnitium nomen

pene

pene deleverunt^a. Ac tum demum Herennii dicto oraculi fides accessit.

Denique, ne, dum aliud ex alio nascitur, oratio excrescat in immodicum modum; duco hic supremam quasi lineam, transitumque mihi ultra præcludo. Atque in rerumpublicarum conservationem amplificationemque universe intuens, sic de earum varietate principum ad extremum statuo: Civitati conducere, si principes sortiatur vario potius inter se ingenio, quanquam mediocri; quam si ingenio eosdem habeat excellenti, sed simili geminoque. Anceps fortasse dictum, atque in utramque partem à prudentibus viris arbitrandum. Sed ego rationem subjicio. Nam cum multa sint, quæ fundato semel imperio statuique debentur, incolumitas civium, urbis opulentia, religio, leges, armorum tractatio, pacis studium, severitas in loco, ubique autoritas, omnes civilium artium disciplinæ: tot tamque diversa expectanda civitati non sunt omnia, nisi post multas ætates, cum scilicet principum alii aliis succedant, qui varia animorum propensione, partim armis, partim administrationi domesticæ, partim rebus aliis faventes, demum universa complectantur. Quod si eodem ferrentur omnes, eodemque curas et cogitationes perinde converterent: quamvis excelso, minus tamen commodo ingenio forent civitati, cui parum prodesset ætatum principumque consequentium numerus, si plures, unius instar, certarum studio rerum, præteritis aliis, caperentur. Accedit, quod, ut multa eaque contraria secum affert dies, ita ferociore interdum principe, interdum, ut se dant tempora, mitiore opus est. Sane hac principum varietate Romana res crevit^b. Incitatio aliquanto Romulus fuit, armisque pene violentus: sed talem exordia virum poscebant, ut regnum invaderet, ut discordes inter se convenarum animos nova in urbe compesceret, eosque adversus finitimorum injurias incitaret. Romulum insectus est Numa, quò nemo civilior, religiosior nemo fuit: nempe ut rudes pastorum mentes, belloque fero-

^a Liv. l. 9. 3, 4, &c. et l. 10. 42. ^b Liv. l. 1.

ciores effectas Deorum metu mitigaret. Multa adhuc bello deerant: successit militiæ artifex Tullus, bellatoribus viris apprime necessarius, ut ante id tempus tumultuaria vi pugnantibus arte firmaret, acueretque ratione virtutem. A Tullo ædificator Ancus alio curam opportune transtulit, urbem colonia extendit, ponte commisit, muro defendit. Ancum Tarquinius excepit, suscepitque relictam ab aliis maiestatem senatus, magistratuum insignia, ordinum ornamenta. Neque adhuc factum satis fuisset, ni Servius populum Romanum censuisset, digessisset in classes, curiis collegiisque separasset, ac magnæ jam tum civitatis, veluti privatæ domus, discrimina publicis tabulis complexus esset. Postremo Tarquinii alterius importuna dominatio non parum urbi profuit, ut populus cupiditate libertatis incensus ultimum esse regnum vellet, quod scelere partum scelere administrabatur. Atque in hunc modum singulorum regum (quos, excepto Superbo, conditores urbis appellare possis,) pugnantia inter se ingenia, quasi elementa fuere Romanæ felicitatis.

Ac mihi quidem, nisi decretum esset è Liviana historia pedem non efferre, quam facile foret, perlevi traiectione percurrere multorum regna, quibus hæc ipsa principum varietas saluti ornametoque apprime fuit? Pontificium imperium annon sentimus ipsi, quantum ex hac quidem parte capiat emolumenti ac dignitatis? Recordamini per vos, auditores, (nam plerique potestis) Pii, Gregorii, Xysti, atque inde reliquorum; simul veniet in mentem, quam diversi Christianam rempublicam amplificaverint. Pius^a adversus communem hostem armis rem egit transigitque. Hostes adhuc plures illa complexa orbem terrarum caritate Gregorius^b, novo genere dimicationis, adortus est: atque excitatis ubique gentium literariis munimentis, ibique, tanquam intra religionis propugnacula, perpetuo militum præsidio constituto, non præsentium modo turbas sibi coercendas existimavit, sed ita posteritati consuluit, ut in hostes fidei, qua-

^a Pius V. ^b Gregor. XIII.

cunque ætate locove secuturos, nova quotidie prælia reparari possint. At vero Sixtus^a, aucto supra omnem memoriam antiquitatis ærario, instrumento rerum omnium, tutatus imperium; civitatibus ornamenta, civibus securitatem, hostibus pontificii nominis metum incussit. Quid Clemens^b, religiosis ordinibus lustrandis, pacificandis regibus, Pannoniæ sublevandæ, amplificandæ ecclesiasticæ ditioni quantum contulit? Nam de te, Paule^c, cujus ego majestatem ex hoc loco persancte veneror, nihil attinet dicere. Vidit is, qui tibi eligendo, illustribus argumentis inter mortales fuit ac præfuit: vidit, quid hac tempestate opus esset eo pastore populorum, qui singulari justitia provinciales urbanosque magistratus in officio contineret, opportuna moderatione erumpentes bellorum faces extingueret, felici vigilantia populos ubertate frugum exhilararet, insigni religione hominum virtutem cælo templisque reciperet, Romana magnificentia urbem orbis terrarum caput amplificaret. Quam tu quidem urbem, domibus occupatam verius alicubi quam divisam, apertione viarum, aquarum irrigatione, molitione templorum, suburbiorum, seu potius urbium urbi adnascentium, accessione, dignam te principe sedem reddidisti: ut merito, pontificum maxime, (quod olim bonis principibus acclamabatur,) De nostris annis augeri cupiamus annos tuos; ut ea, quæ ista altitudine animi meditaris, in lucem continenter exponas, Christianæ rei bono et nostrorum temporum felicitati. Atque inter hæc vota liceat mihi per vos, auditores, reperto feliciter exitu conquiescere.

^a Sixtus V. ^b Clemens VIII. ^c Paulus V.

PRO-

PROLUSIO QUINTA.

Academia prima.

S I V E

De stylo poetico, qui partim poetis ob oculos positus, partim explicata poeseos natura monstratur.

DE triplici stylo dicere jampridem aggressus, cardinalis amplissime; poeticæ dictionis, quæ reliqua est una, controversiam in præsentia refero ad hanc sapientium coronam, quam tanta omnium ordinum nobilitate florentem video venerorque: ac spero tam bonis atque excellentibus arbitris facile posse componi: præsertim cum hac de re plurimum laboris et mihi ad dicendum, et vobis ad arbitrandum hodierna die subtrahatur sit. Non solum, quia in obscenos carminum scriptores cum olim differui, multa necessario occupanda fuere de poetarum stylo: sed etiam, quia proximis hisce, qui continenter elapsi sunt, annis, dum à poetico sejungebam oratorium atque historicum characterem; sæpe numero in poetarum confinia pedem intuli, eorumque regionem oculis attente lustravi: ut, qui circum singulas facultates ducendi limites forent, finitor ipse cognoscerem. Quare non tam laborandum mihi hodie video, ut ab oratoribus historicisque poetas abstineam, ne prædabundi in illorum dictionem, tanquam in ditionem finitum, crebro excurrant; quam ut civiles inter se poetarum discordias componam, si quo modo possim, eorumque primigeniæ legitimæque soboli, majoribus veluti comitiis, principatum linguæ decernendum sedulo curem. Et, quanquam tot inter familias poetarum, quæ ex una eorum gente profeminatæ sunt, haud promptum est eam internosse, quæ ab stirpe rectà pullulet, nihilve in agrestem succum speciemque degeneret: (cum poetarum sane sit nemo, qui se germanam Phœbi prolem non venditet, fidemque apud posterorum aliquem non inveniatur:

D d

fi-

siquidem nos in veterum æstimatione facile discedimus in studia, proque arbitrato quisque suum poetarum principem nominamus:) tamen et splendor ipse poeticæ majestatis, qui demum luce se prodit sua, et constans sapientium virorum suffragatio, habent profecto aliquid, ex quo si de poetarum dictione sententiam feram, haud temere eam tulisse videri possim. Accedit hominis non indiferti hac super re disputatio, quam si, quemadmodum mihi hæret in animo, ita oratione promiserò, næ ego hodie in spem venio fore, dignum ut aliquid re, quam molior, dignumque auribus hodiernæ quam lectissimæ concionis afferatur. Age igitur, et, quando in hac, cui nuper interfuisse me aio, disputatione, momenti plurimum putamus esse; in eam, si placet, omiſſis aliis, animum atque orationem una convertamus.

Eram aliquot ante mensibus cum amicissimo capite Alexandro Burgio, sacrorum ac literarum antistite apprime nobili: cujus in recenti obitu jacturam sane incomparabilem fecimus, quicumque salvam rempublicam literariam volumus. Erant alii nobiscum, deque commentis veterum poetarum, nescio qua sermonis trajectione, differebamus: admirabamur aliquorum granditatem atque orationis imperium, placebat aliorum suavitas et cultus, nonnullorum acumine contortulisque apte sententiis delectabamur: cumque, uti fit, alios præ aliis haberemus, jamque in diversa traheremus paulo pugnacius, nec tam veterum quam nostris ingeniis faveremus: negavi tum ipse, statui quidquam posse in tanta scriptorum varietate, quorum plerique peculiare quid habeant, quo præferantur; ut sæpenumero qui dissimiles sunt, pares nihilominus æstimari possint. Ad hæc Burgius (credo, ut pugnaturis anteverteret) præclarum sane inventum ad eam quæstionem opportune dissolvendam sibi relatum dixit ab Hieronymo Amaltheo viro clarissimo, quo cum sene magna tunc sibi adolescenti familiaritas intercedebat. Ego ad Amalthei nomen, quem legeram à M. Antonio Mureto laudatum, tanquam poetarum apud Italos præstantissimum, avide mentem adverti; unaque cum aliis rogare institi, ut, quid illud esset, non gravate affer-

afferret in medium : negavit ille, quidquam sibi esse jucundius, quam de eo viro loqui, à quo tam multa identidem inaudierat de Sadoletto, de Bembo, de Naugerio, deque tota illa doctorem hominum cohorte ; ut sibi videatur, illius beneficio, superiori seculo interfuisse : cum præsertim animadvertam, inquit, hac narratione posse me nostræ huic controversiæ non usitata ratione satisfacere. Sic igitur accipite.

Florebant ea tempestate Romæ cœtus excellentium virorum, qui statim diebus conferre capita, deque re literaria verba facere consueverant. Quem veterem Academicorum morem Romæ repetierant Theodorus Gaza, Flavius Blondus, Platina, Campanus, alique literarum procures, qui apud Bessarionem, virum sanctimonia æque ac literis memorabilem, conventus habebant. Quos excepere non multo post Hercules Strozza, Naugerius, Bembus, Parrhasius, Sadoletus, Castilionius, Jovinianus, ejusque notæ complures ; quibus interdum coactis Leo ipse princeps interfuisse dicitur : nam ut ille digna carminibus gerebat, ita in primis carminum conditores amabat. Sed horum conventus adhuc ardentius celebrari cœptus est, cum ex Germania rediens Hieronymus Aleander, cui postea aditum ad Romanam purpuram virtus aperuit, numerum illum auxit excellentium ingeniorum accessu suo : et, ut literas non minus amabat quam callebat, eratque memori comprehensione rerum supra omnem antiquitatem ; ita illam eruditorum scholam apud se libenter advocabat. Atque hi quidem, quod nostrorum temporum poesim recoquendam præcipuo conatu sibi delegerant ; in poetico stylo veterum per vestigia conformando, exigendoque ad Aristotelis normam, multum operæ collocabant : et, quod evenire facile fuit, in antiquorum monumentis inter se comparandis, poetarumque aliis ante alios extollendis quotidie dissidebant. Jamque eo factiones processerant, ut palam eorum aliqui Lucretiani vulgo dicerentur, Statiani nonnulli, alii Virgiliani, nemo non alicujus affectator haberetur : seque propterea facetiis invicem peterent, nec factis etiam festivioribus, ut est ridicula poetarum natio, absti-

abstinerent. Sane Andreas Naugerius, Valerio Martiali acriter infensus, solenne jam habebat, in illum aliquanto petulantius joculari. Etenim natali suo accitis ad geniale epulum amicis, postquam prolixè de poeticæ laudibus super mensam disputaverat, ostensurum se aiebat à cœna, quo tandem modo laudari poesim deceret: mox afferri jubebat Martialis volumen, (hæc erat mensæ appendix,) atque igni propior factus, illustri conflagratione absumendum flammis imponebat: addebatque, eo incendio litare se Musis, manibusque Virgilii, cujus imitatore cultoremque præstare se melius haud posset, quam si vilia poetarum capita per undas infecutus ac flammæ perpetuo perdidisset. Nec se eo loco tenuit: sed, cum Sylvas aliquot ab se conscriptas legisset, ut solebat, in concilio poetarum, audissetque Statiano characteri similes videri; iratus sibi, quod à Martiale fugiens alio declinasset à Virgilio, cum primum se recepit domum, protinus in Sylvas conjecit ignem, ejusque calore succensus versiculos prope extemporarios fudit; quos in eodem conventu, qui proxime coactus est, sub rustici Acmonis persona recitavit in hunc modum:

Has, Vulcane, dicat Sylvas tibi villicus Acmon:

Tu sacris illas ignibus ure, pater.

Crescebant ducta è Statî propagine Sylvis,

Jamque erat ipsa bonis frugibus umbra nocens.

Ure simul Sylvas, terra simul igne soluta,

Fertilior largo fœnore messis eat.

Ure istas; Phrygio nuper mihi confita colle

Fac, pater, à flammis tuta sit illa tuis.

Sed ea res multorum animos offendit, quod homo Virgilianæ imitationi obnoxius, impune aliorum existimationem per hæc ambages imminutum iret. Verum, cum ejusmodi spectacula quotidie ab aliis alia ederentur, tuerenturque singuli pertinaci sane studio Apollines suos; placuit controversiam credere Jacobo Sadoletto, ejus tum senatus principi, quem unice habebant, in quo nulla factionis signa deprehenderant. Quare hominem conveniunt, quantum arbitrii volentes libentesque ei commiserint, exponunt: rogant provinciam ipse suscipiat, deque
poesi

poesi et ejus natura in illorum cœtu ex intima, quam tenet, arte disceptet: quid in ea gloriosum et minax, quid languidum aut exculcatum, quid cultum Musisque et Phœbo dignum censeat, in medio ponat: singulorum dictionem, quo quæque loco sit, libere commoneat: se dicto audientes fore, suorumque fasces ingeniorum, ejus, uti par erat, imperio submissuros. Ille, gratiis perhumaniter actis, facturum quidem se, quod cuperent, ultro recepit; et, quoniam tantum ei tribuebant, etiam conaturum, ut, promptis ex Aristotele locutionis poeticæ legibus, ipsi de se sententiam ferre possent; tamen pro comperto habere, parum hæc ei, quam diu alerent, controversiæ profutura; ac prævidere jam tum animo, quid singuli dicturi sint: quam enim audient præ cæteris commendari dictionem, affirmaturos certatim omnes, eam plane esse, cujus speciem ipsi adamant, quam in aliorum plerisque desiderant, atque in sese conantur exprimere: ita enim natura comparatum, Quid faciendum ex re sit, vident omnes, eodem modo: quid ex re sit factum, fuisset oculis singuli vident. Quare satius fore, alio transferre causam: se quidem excogitasse aliquid, quod multo facilius, si aggredi velint, litem dirimat: id esse, si indicto non tantummodo suorum senatu, ut mos est, sed advocata nonnullis invitationibus audientia, quisque meditatum domi aliquid afferat, ad ejus imitationem poetæ conformatum, quem præ cæteris laudat; idque in ea omnium ordinum corona proponat: profecto ex auditorum vultu ac nutu animadversurum unumquemque, quæ dicendi nota populi suffragium ferat: populum optimum esse arbitrum æstimatoremque: ad eum si provocent, minore invidia componi quæstionem posse. Quid multis? siue quod vera, siue quod facilia dicere Sadoletus videbatur, accepta conditio est; modo ipse non se oneri omnino eximeret, sed aliquo disputationis invitamento recitatoribus præiret. Ergo, quo res esset illustrior, alliceretque frequentiore solito concionem; in rem fore visum est, si quisque in comitium veniret ejus poetæ habitu symbolisque conspicuus, cujus partes sibi tuendas ultro susceperat; ut, quoniam jam Bacchanaliorum

orum instabant feriæ, ipsi suas quoque pompas exponerent, et cum Dionysiis conjungerent Apollinares ludos. Vix consilium emanavit in vulgus, cum ad rei famam, ingenti hominum concursu tum Aleandri domus, quo conventus erat indictus, tum viarum flexus et capita, quibus eo accedebatur, obsideri cœpta sunt.

Primus se in conspectum dedit Jovianus Pontanus, satisque ostendit ab se referri Papinium Statium popularem suum. Præalto ferebatur impositus equo, cui non vulgaris in incessu gradus, sed sonora alterno crurum explicatu glomeratio; videbatur

“Quadrupedante putrem sonitu quatere ungula campum^a.”

Ipse auro Indicisque distinctus unionibus, et tanquam

--- “super-imposito moles geminata Colosso^b,”

eam speciem referebat, quam olim speciem ex poetico ad Albam certamine victor intulit Romam: nam et latream capitis, et torquem pectoris auream, quam ei Domitianus imposuerat, magnifice ostentabat, identidem inclamans,

--- “Mediis videor discumbere in astris

“Cum Jove, et Iliaca porrectum sumere dextra

“Immortale merum c.” ---

Proximus ibat Balthasar Castilionius Claudiano similis, gradario infidens equo, peregrinis phaleris, bracteisque sonore tinnientibus instrato: vestitus idem, qui in ejus marmorea statua ad forum Trajanum visebatur: plexum hedera capillamentum, chlamys acu picta, nulli in veste sinus aut rugæ, explicata omnia, ac poetico plane metro composita.

At Herculi Strozze, qui P. Ovidii personam gerebat, longe aliud ornamentum: expeditus in equulo statim emicuit, fracto cum arcu telisque sub Tomitano palliolo; nec facile apparuisset in ea hominum frequentia, equesne an pedes iret; nisi acrem volucrumque belluam agitator ipse callidus in omnem partem ingeniose flecten-

^a Virg. *Aeneid.* l. 8. ^b Stat. in *Eq. Domit.* ^c Id. in *Eucharist.* ad Domit.

do, omnium admirationem, quo se cunque moveret, excitasset.

Herculem Petrus Bembus, Lucretii sub persona, sedatior aliquanto ac tardior infecutus est. Non quod ei vis ignea furorque supra omnem poetarum insaniam deesset; sed, sive quia pedes, uti philosophum decebat, incederet; sive quia philosophorum pallio Romanam togam superinduxerat; ideo cogeatur operose ingredi, ac passim interfistere: lætus tamen illo compositæ ab se vestis artificio, ea gloriose repetebat:

“Avia Pieridum peragro loca, nullius ante

“Trita solo: juvat integros accedere fontes,

“Atque haurire; juvatque novos decerpere flores,

“Insignemque meo capiti petere inde coronam,

“Unde prius nulli velarint tempora Musæ.”

Interea exaudiri è proxima vicinia Bætica fragor equi, ac turba late calcibus submoveri. Erat hic Janus Parrhasius, Annæum Lucanum referens: qui dum quadrupedem passim fatigat, eumque modo totum ac volutatim incedere, modo se in aera saltu librare docet, nactus equum refractarium et caducum, excussio in terram galeiculo, minus belle pompam equestrem dabat.

Sed illinc avertit extemplo in se omnium oculos, qui Virgilium agebat, Andreas Naugerius. Quadrigis vehebatur triumphanti similis, regebatque manu equos, quanquam volucres, et

“Qui candore nives anteirent, cursibus auras^b;

ita tamen moderabatur, ut suspenso ad numerum gradu incederent, ungulasque certa per intervalla modulate colligerent.

“Ipse autem, cui virga dedit memorabile nomen

“Laurea^c,” ---

è lauro virgam manu præferebat, toga purpurea indutus, et, quasi pro victoria jam tum vota conciperet,

--- “Victor ego (aiebat) Tyrio conspectus in ostro

“Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus:

“Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ

^a Lucr. l. 1. ^b Virg. Æneid. l. 12. ^c Calvus poeta.

“Dona feram. Jam nunc solennes ducere pompas
“Ad delubra juvat^a.”

Mitto jam reliquos aut mannulis juveniliter exultantes, aut prisca libertate è plauistro loquentes, aut junctis bobus pastoritia meditantes. Quos ingens aula cum accepisset, sedissentque singuli majoribus sellis, non alio, quam quo venerant, ordine dispositi; adfuit è proximo conclavi Sadoletus, admiratusque concionis frequentiam, ac florem Romanæ nobilitatis, traductus pene per humeros ad suggestum, poetarum corona ac tota illa viro- rum panegyri salutata, in hunc ferme modum exorsus est.

De pœsi verba facientem sicuti facile est in senatu vestro perhumaniter audiri, poetæ et ingenio et imitatione clarissimi! ita perquam difficile arbitror, de ea præcipere conantem in tanta studiorum altercatione probari: nec quisquam mihi posteriorem hanc hodie partem imposuisset, nisi probe intelligerem, non tam expectari à me, ut pugnam conflictatione dirimam, quam ut classificum pugnaturis canam: idque eo libentius, quoniam ita voluistis, aggredior, quo magis magisque spero, meam hanc orationem, et vobis invitamentum ad dicendum, et cæteris, qui tanquam judices hic sedent, momentum fore ad disceptandum. Ac mihi quidem poeticam dictionem, quasi vestem, explicaturo percommode se ob oculos ponit amplæ locupletisque domus vestiarium; in quo vestium aliæ sint viatoriæ atque campestres, domesticæ urbanæque aliæ, aliæ theatrales et in usu tantummodo pomparum: atque, ut harum finis omnium idem non est, ita nec forma. Viatoribus adstrictum contractumque convenit tegumentum corporis, non latum et fufum, ne properantibus mora sit laxitas vestium. At dignitas urbis, atque ipsa senatus ac fori facies poscit elegantiam et cultum. Versicolore vero synthesim, speciemque peregrinam atque exoticam amat ludus et theatrum. Ita se res habet. Verba quoddam sunt veluti rerum indumentum. Historicum in locorum factorumque narratione

^a Virg. Georg. 3.

properantem castigata decet oratio et circumcisa, non compta nimis et otiose circumducta. Oratori, qui in senatu sententiam dicat, aut concionis animos regat, altius exaggerata pauloque uberior quærenda est dictio. Demum poeta theatro ac voluptati serviens, personatis quodammodo verbis opus habet, meritoque lepores venustatesque consecratur omnes, nec ullam omittit pompam pulcherrimæ orationis. Atque ut civis, si forte senatum adeat ornatu scenico ludibundus, aut cursor senatoria suffarcinatus toga contendat in stadio, ridiculus merito habeatur: ita reprehensione risuque dignus sit, qui cum historicum agat, verborumque propemodum necessitate metiri scriptionem debeat; diverticula poetarum identidem quærat, atque ad voluptatem laxet orationem: aut contra, qui poetam cum referat, obtineatque liberum oblectandi campum; historicæ se contractioni pudorque oratorio sponte subiciat. Verum de hac permutatione transituque sermonis dicendum mihi non est; sed tantummodo monstrandum, quanquam poetico characteri finem præscripsimus voluptatem, non minus quam dignitatem oratorio, atque historico necessitatem; non continuo tamen omnem verborum lætitiā vel de fundo poetis hauriendam esse: sed multa circulatoribus ac scurris mimorumque venalium gregibus ultro relinquenda. Verum animadverto poetarum multos, dum mediam inire nituntur viam, in classes disparari omnino duas: quarum utraque dum se ab altero extremo sollicitè propripit, concepto semel impetu transilit medium, extremumque alterum carpit. Atque ut, quas ego classes hominum loquor, apud vos in medio ponam. Prior est eorum, qui sinistro Apolline poesim aggressi, nihil in versu magnificiunt præter sententiam: hanc sublimem electamque volunt, illum serpere permittunt, aut etiam jaccere: et, si forte ad limam revocant, atterunt potius atque arrodunt, quam expoliant et illustrent. Hinc infacetum aridumque carmen, hinc coagmentatio verborum hiulca et lacunosa, hinc poesim ingratissimè plane Gratiū concinnata. Atqui si voluptas, qua blande concilientur hominum animi, finis est poeticæ orationi; quo tandem

artificio conſectantur ii voluptatem, quove lenocinio carmen architectantur, qui tam jejuno ac ſtrigoso dicendi genere utuntur? An poeſis ad amorem ſui quenquam alliciat facie iſta exſanguis ac pene cadaverosa? Neque ii malo medentur, qui ſolam diſtionis Latinæ munditiā præoptantes, cætera poſt illam habent, verſumque, ut libitum eſt, lacerant atque enervant: cum in re una partes non expleant ejus artis, quam profitentur, omnes, et interea languidam fluxamque poeſim reddant, quæque elabitur ex auribus, nec ullum ſui veſtigium relinquit. Scio veterum fuiſſe poetarum aliquos, qui, ſive natura ſive judicio, hanc elocutionis infractæ nequitiam amarant: quorum ſententiæ intercifæ, diſſilientesque numeri, ac verſiculi retractantes et calcitroſi in deliciis hodie ſunt apud aliquos, qui hæc antiquitatis ramenta legunt, et reliquias imperii veteris ubique exoſculantur. Ego vero eſſi illos poetarum proceres veneror ſane omnes, cum mihi tamen aures defraudari ſentio ea in arte, quæ aurium inſervit aucupio; commendare admirarique hujusmodi artificium ex animi mei ſententia non poſſum. Quid enim? oratori adhibitum sæpe fiſtulatorem Romano in foro legimus^a, qui cantu tum remiſſo tum citato modos orationi faceret, præmonſtraretque numeros, quibus aut jacentem erigeret, aut ferocientem ſævientemque cohiberet: in carmine, quod eſt à cantu dictum, deſiderari concentum, ac Muſas modulatione ſpoliari impune poſſe arbitramur? At ex infractis hiſce et confractis verſibus haurire ſe affirmant aliqui ſuavitatem quandam latentium numerorum. Audio atque admiror; nam ego interrogo aurem meam, quam tamen ſurdam non experior omnino in aliis rebus, eamque ad occultum huiusce modulationis ſonum, inanem perpetuo jacentemque reperio. Sed nimirum etiam Pythagoras arcano neſcio quo cœleſtium concentu orbium inter mortales unice fruebatur. Saltem curtum iſtud atque inamabile genus carminis aliquo diſtionis ſapore, quod factitarunt veteres, mitigaretur; proſecto conviciū poetico nomi-

^a Cic. de Orat. l. 3. 61. Quintil. Inſtit. Orat. l. 1. c. 10.

ni haud facerent carmina nonnullorum languida ac febriculosa. Nam quod attinet ad acumina sententiarum, quibus in hoc genere complures ingenium probant suum; dicamne hominum vitium esse, an temporum? Ad insulam parum salubrem cum appulisset olim Seneca, coepissetque febricula tentari, morbum loci dixit esse, non hominis. Ita cadit in rem nostram. Tempus plerumque stylum format, atque in orationem facile immigrat mores. In musicis, (ne longius à Musis abeamus) in cantu vocum atque nervorum, fastidit hæc ætas nostra, quem tamen superior quæsit, concentum stabilem et gravem, plenumque autoritatis: modulos nescio quos amamus et frequentamenta, quibus concidatur minutim cantus, fractusque diffiliat, ac plena illa et sonora vocum vis ac potestas enervetur: revocati promissique ex insperato numeri, collisi durius soni, suspensa illico vox, et, ubi minime expectes, amputata, artis hodie medulla sunt, plausumque multitudinis consequuntur. An non hæc eadem in poeti perveritas? Satietas jam nos solidæ suavitatis cepit: delicias è fucis quærimus. Vibratæ aliquot sententiolæ, dicta punctim aculeata, inæqualium morfiunculæ numerorum, hæc languentem plerumque gustum irritant, oscitantique hujus seculi palato apprime sapiunt: cum interim digna illa Musarum species, æqualisque numerorum volubilitas, ac nativi carminis molitudo præ istis argutiarum præstigiis facile contemnatur.

Sed, quantum isti deficiunt ab voluptate, proposito poeti sine, tantum finem eundem posterior poetarum classis excedit. Illi sic loquuntur, vix ut ulli videantur canere: hi vero ita canunt, ut non videantur cuiquam loqui: limati illi quidem, sed exesi: hi copiosi, at contumaces: utrique procul à destinato, illi aures defraudant, hi fatigant. Præcipitis, opinor, poetæ, quos hac altera complectar hominum classe. Illas aio ingentes animas, cælo capita alta ferentes, nubes et inania perpetuo captantes, centum linguas, centum ora vel in culice deposcentes: uno verbo illam giganteam poetarum sobolem, quam in quotidiano sermone fulminamus omnes, dictisque figimus, non tamen omnes (quid enim dissimulemus?)

mus?) non, inquam, quotquot hic fumus, omnes perinde fugimus. Nimirum arripuit tenetque hic tumor ætatem nostram, ut iusto majora omnia pervelimus, et decrescentibus in dies, mundi veluti senio, corporibus, proceriores tamen animos contumacioresque geramus. Considerate, quibus amicimur, vestes: olim lanæ erant etiam patriciorum; nam sericum non tam vestimentum, quam ornamentum fuit; adeo ut Aureliani imperatoris ætate, sicut Vopiscum^a scribentem legi, libra serici penderetur auri libra: consecutis inde temporibus vulgarior aliquanto ejus usus et vilior fuit, diu tamen mansit apud nobilitatem; hodie opificum vulgus ac sellularii, sericati et holosericati translucent. Quid ornamenta domorum? quid aulæa textili auro illuminata? quid vela acu picta pro foribus? quid rhedæ et currus pene triumphales? quid peregrinantis gulæ, inque succos omnes inquirentis, industria? quid purpura? quid argentum? quid domesticum servitium? quantum luxuria fastuque superiorem ætatem antecellunt? Orationis idem est morbus. Exaggeratas olim eminentesque dicendi notas, quibus sermoni conciliabant veteres admirationem, quasi diuturna consuetudine protritæ jam sint, admirationemque longo usu amiserint: nos longe liberalius confidentiusque sustollimus; et, quo loco illi caute desierunt, ruinam veriti, si progredierentur ultra; nos sapientiores inde volatum explicamus, deque victa antiquitate per cælum liberi plaudentesque triumphum agimus. Hinc omnia supra famam et fidem: verba, tanquam vasa, sono quæsitæ, non captu: sententia prodigialiter elata, et oborto veluti collo per nubes tracta: versus de musto et lacu fervidi: dictio tota superba et minax, quæque, tyranno similis, malit metui quam amari. Has vero bullatas nugas dum projiciunt anhelantes isti recitatores, auriumque carnifices; quam ingenti spiritu dicunt, Deus immortalis! quam hiant ore, buccisque inflatis perfonant, perinde quasi pondus dare fumo, quod ait ille^b, connitantur? In conventu hoc nostro audimus interdum

^a In Aurelii 45. ^b Pers. Sat 5.

femipoetas nescio quos, (libere ego apud vos loquor, nam plerosque vestrum vidi ad hujusmodi spectacula risum mappa compescentes :) qui in Musarum choro si Apollinem agerent, nã illi non agerent tam gloriose: resistunt initio parumper, ea quidem specie, ut jam intelligas adornari pomparum fercula: mox verba sensim eliquant, proponuntque per otium contemplanda: sententiam circuitumque verborum, antequam definant, suspendunt nonnihil, quasi finiendi ancipites incertique: an, quod hærentem in labiis orationem ægre expediant præ dulcedine? demum expresso, quod supererat, verbo, ambitum illum orbemque sententiæ festivo ridentique nutu capitis concludunt: inter hæc ad auditores identidem oculis provocant, ac, mercedis loco, plausum emendicant; quem si forte sibi consequi videantur, tum vero beatuli per cælum quadrigis invehuntur Jovis: funditant illico versus, qui pronunciantis exhauriant anhelitum, grandes carminum offas, quibus vel Cerbero spiritum intercludant; iterum ac sæpius ingeminant; stillant ex oculis rorem, gaudio immodice gliscunt, collescunt: cum tamen sesquiversus isti si denique exprimantur, neque succi, neque sani quidquam habeant, præter exuvias inaniasque sonantium verborum. Neque vero hæc à me dicuntur ea gratia, quod immania istorum carmina nostro è choro submovenda penitus existimem; quin potius, sicuti qui cothurnos aut foccos vendunt, cothurnum ex officina suspendunt in via prægrandem enormique magnitudine conspicuum; qui nullius quidem pedibus usui esse possit, sed documento sit prætereuntibus, ibi cothurnos confici distrahique: sic ingentium hæc portenta carminum equidem ante fores harumce ædium proposuerim, ut, si minus cujusquam, præterquam Gigantum, pedibus accommodata sint, tanquam insignia saltem ac simulacra metrorum, significant, in hac schola habiles poetico operi versus conformari.

Hæc dum Sadoletus favente mirum in modum concione diceret, interfistere continuo cogitur, excitato in vicinia ingenti hominum clamore; incertum, plaudentium an exhibilantium. Scilicet ad senatum in tempore

ac-

accedebat poetarum additamentum, Camillus Quernus Monopolitanus, is, quem Roma principi blandita archipoetam paulo ante salutaverat. Cum enim audisset eo die conventum haberi maximum poetarum, ratus absque se patrum numerum haud legitimum fore, properavit, quantum per quadrupedem licuit ad vulgi clamores subinde restitantiem: nec aliam induit speciem ab ea, qua pridem Tiberina in insula plaudente populo Romano triumphaverat. Elephantum conscendit tapete Babylo-nico instratum, sparsimque argenteis crepitaculis circumsonantem: ipse segmentata veste conspicuus, rejecta in humeros versicolore chlamyda, manu lyram tangebatur, obviosque Romanos proceres extemporario carmine compellabat: capiti illa eadem corona inerat perplexa pampino, lauro, brassicaque, qua super Tiberim publico exceptus epulo, inter immania pocula donatus est: circum ingens hominum plausus tanquam in theatro identidem acclamantium,

“Salve, brassicea virens corona,

“Et lauro, archipoeta, pampinoque!

“Dignus principis auribus Leonis.

Hac ille specie plausuque cum se in senatum intulisset, sedissetque; veritus sane Sadoletus, ne quid turbarum afferret popularis ea turba, atque in jocos effusa, cachinnos, quod prope erat, sustolleret, ludoque tam seria ducerentur; consilium in arena cepit, statuitque orationem præcidere, ac poetarum certamen proferre in alium diem. Ne tamen minus honoris haberet homini, quem noverat pontifici esse inter instrumenta eruditæ voluptatis; officii duxit, pauca in speciem subjicere, sed, ut apparebat, animo paulo commotiore: sic enim addidit:

Hæc vero, poetæ, quamvis in nostros carminum buccinatores quotidie ludamus ferme omnes, non tamen huic malo, pro eo ac decet, medicinam facimus. Serpit in dies magis magisque hæc affecti corporis prurigo: nec quidquam jam modi pudorisve superest in hac arte, quam adeo verecunde casteque, veluti rem sacram, attigerunt majores nostri, quibus quo cordis plus erat, eo erat et oris minus. Nam quæ isthæc hodie confidentia est?

est? an tu tibi poeticam mercem ita conduxisti, ut illam arbitratu tuo contrectes, permutes, dilapides? Cædibus gladium pasci dixerunt veteres, quasi magnum quid aucti: tu id legis scilicet haud sine nausea, nec bene de poetæ meritis videris, nisi gladio et dentes et stomachum superaddas. Noctem Oceani Terræque partum nominasse veteribus haud parum fuit: quanto ipse liberalius partum hunc alis et foves; dum zonis fasciisque cœlestibus involvis, nocturno rore lactas, lunæ curvatura (cunas tu vocas) jacentem excipis, eique postremo somnum agitatione cœlestium orbium, signorumque crepundiis blande concilias? Sol mundi mensor, dictum est perantiquum: ingeniosius jam videtur, si plusculum audeas, eumque appelles perpetuum cœli tabellarium, pistorem lucis, umbrarum carnificem, arborum cœlestium aratorem: quod si publicum mundi laternarium vocares, lepidius adhuc idcirco foret, quod in occasu lampada percommode aquis exstingeret. Itane vero? in poetæ nomen invadere se serio putant, qui hæc dicunt: an potius deridiculi gratia pueris ludos faciunt, et caudam à tergo volentes trahunt? nam quid est aliud, obsecro, ineptire, quam ætatem ingeniumque inanibus hisce nugarum commentis terere, iisque deliramentis (quo enim præterea nomine appellem, nescio) dignitatem majestatemque poetæ æstimare? Sed hæc in ea parte disputationis meæ seposueram ad extremum, in qua, quæ generatim universæque de poetica dictione prolusi, præcipue ac peculiariter aut excuterem ipse, aut à vobis, poetæ, vestra in medium afferentibus castigarentur. Verum, ut video, nec mihi operis, quod sum aggressus, absolvendi, nec vobis, quod polliciti estis inchoandi, tempus superat: neque enim hisce in angustiis, quantum in me erit, habenas ingeniorum vestrorum circumflectam. Quare, quod reliquum est, si qui hic estis, qui non tam errore animi, quam studio et factione, de poetæ aut angustius, quam ejus amplitudo postulat, aut confidentius, quam decet illius verecundiam, cogitatis; nolite, per Deum immortalem! poetæ, ingenium vestrum ad omnia summa natum tam prava imitatione corrumpere. Corruptis, mihi

mihi credite, dum aut poesim ficce ac minutim complexi, illius copiam et flumen angusta quasi per incilia et colliquias immittitis, atque extenuatam in rivulos disperditis, planeque disperditis: aut impetu delati, non satis habetis pleno alveo puroque ferri, nisi extra ripas turbidi ac minaces omnia late loca teneatis: cum tamen poesim nolit vel suis aquis orbata, minore gloria; vel turbata alienis torrentibus, majore odio fluere. Ecquam, rogo, æternitatem carminibus vestris polliceri potest hæc orationis sive siccitas sese ipsam exedens, planeque conficiens; sive tumor momento enascens, momento evanescens? Nimirum, quemadmodum in Lusitania ad oceanum (ut est apud Varronem^a) equarum nonnullæ vento concipiunt admissario, atque intumescunt; sed ex his qui nascuntur, pulli non plus triennium vivunt; ita hæc subitaria ventosæque carmina, quæ à parentibus inanitate extemplo tumidis emittuntur, brevis omnino vitæ sunt, ventoque facile diffantur ac celeriter evanescunt. At vero vos, quorum unice in sinum male acceptæ alibi Musæ hoc tempore confugerunt, agite per vestram fidem, poetæ; et, quo estis ingenio, adversus desultoriam istorum levitatem vires opponite: scabiem istam, minuti nescio cujus afflatu gregis immisam, à poesi affecta jam nec dum corrupta prohibete: istas gigantum minas, et, quas homines inanissimi efflant, glorias spiritusque comprimate: veteris autem advocate poeticæ amorem, numerorum integritatem, dictionis munditiam, carminis majestatem: atque efficite, ut ætati huic nostræ ob poesim vestro merito restitutam, omnis hinc secutura posteritas gratuletur.

Dixit: academiamque accitu revocandam suo Sadoletus officiose dimisit.

^a De Re Rust. l. 2. c. 1.

PROLUSIO SEXTA.

1 Academia Secunda.

S I V E

De stylo poetico, qui tum admotis rursus ad oculos poetis, tum exemplis ad eorum imitationem conformatis, tum demum iudicio de singulis prolato, qualis esse debeat, ostenditur.

REDEO ad academiam poetarum, quam ante annum de poetico stylo festivius aliquanto disceptaturus institui, cardinales illustrissimi. Redeoque tanto nunc quam primo libentius, quanto quotidie magis comperi, nullum esse opportunius callidiusque consilium ferendæ sententiæ de aliorum ingeniis, quam quod olim super dissidio poetarum sua tempestate nobilium à Jacobo Sadoletto, poeta et ipso venæ non vulgaris, ostensum esse multis ex hoc loco docebam. Quo enim modo viris non male literatis, majore studio quam iudicio dissidentibus de veterum æstimatione poetarum, ac sæpenumero poetam aliquem, quod alter eum posthabuit, præferentibus; privata quis autoritate jus dicat, sine offensione complurium? à quibus abeundum est, si uni demum accedendum sit. Citius abs te causam rejicias, et digladiantes alleges ad populum, ejus iudicium nescio qua ratione doctissimi quique secuti semper veritque sunt: sive, quia standum esse putarent eorum animis, quorum auribus voluptatique scribebant; sive, quod in numero ipso sit quiddam magnum, suppleaturque ab omnibus, quod singulis deest. Itaque Pomponius, cognomento non dignitate cuiquam poetarum ætate illa Secundus, si qua forte in re dissentiret ab amico, cui familiarius ostendisset fabulas suas; dicere solebat, Ad populum provoco: atque ex multitudinis, apud quam recitabat, vel silentio vel plausu,

F f

fu, aut suam aut amici sententiam sequebatur ^a. Atque in hunc modum magnis illis literarum proceribus, Herculi Strozze, Naugerio, Bembo, Joviano, Parrasio, Castilione, aliisque perpetuo dissidentibus, in eo, qui tunc splendide cogebatur, poetarum cœtu; autor fuerat Sadoletus, poetici senatus illo anno princeps, ut in tanta ingeniorum altercatione non unius sententiam spectarent; neve se unum, quem dirimendæ litis arbitrum cooptaverant, magna invidiæ mole nequicquam oppresum vellent; sed exemplo Pomponii, causam cum pluribus communicarent, hoc est, ad academicum conventum solito magnificentius indictum singuli afferrent aliquid à se scriptum ad ejus imitationem poetæ, quem præ aliis habendum tantopere pugnabant: recitantesque subinde intenderent in concionem, agnoscerentque ex auditorum oculis ac vultu, qui in eorum animos dicendi character suavius influeret, atque adeo qui veterum poetarum hoc seculo plurium suffragiis dominetur. Eam sibi videri litis componendæ viam tutam juxta ac expeditam: quoniam nemo sibi factam esse injuriam à multitudine separatim conqueritur: et in omni re quem debeas è multis eligere, populi consensu, si velis agnoscere, plerumque monstratur. Et fane res ibat ad votum consiliumque Sadoleti: nam poetæ et alacriter acceperant conditionem pugnæ, et ingenti omnium ordinum frequentia convenerant recitaturi. Sed dicentem è suggesto Sadoletum, uti jussus erat, de poetico stylo, concertaturisque ea disputatione præeuntem, Camilli archipoetæ repentinus adventus ita turbavit; ut exhilaratæ ad poetæ nundinalis aspectum plus æquo concioni serio intercedendum, suorumque certamen utcunque prorogandum existimaverit. Verum Sadoleti consilium longe alium exitum habuit, quam ipse præceperat animo. Nam cum apud pontificem Leonem super mensam, ut mos erat, Camillus argutaretur; homo nihil reticens eorum, quæ grata principi esse sciret, poetarum altercationem consiliumque patefecit. Et fuit id Leoni perjucundum: qui

^a Plin. l. 7. Ep. 17.

explorata haberet illorum ingenia, et solitus esset interdum severitatem imperii, atque acres generis humani curas eruditis hisce voluptatibus temperare. Quare, iussit suo nomine poetis offerret palæstram ad hæc Musarum spectacula non paulo splendidiorem: propediem se in Manlianam otii causa concessurum: illuc frequentes convenirent: fortasse habituros se suo in cœtu etiam Leonem. Quod ubi permanavit in vulgus; mirum quantum erexit subito studia multitudinis, quæ in rerum novarum famam sedulo intenta, hunc demum diem, veluti primos in circo missus, pene conviciis flagitabat. Poetæ vero, quos non tam expectatio multitudinis, quam benignitas principis præter modum sollicitos habebat, rati indignum se commentisque suis fore, si eodem, quo prius, apparatu ac pompa procederent in senatum; (ut est ingeniosa hominum natio,) novo ludo plebem pascere, utque tunc equis, ita nunc aquis invehî (imminet enim Tiberi Manliana villa,) optimum factu existimarunt.

Ergo in dextro litore Portuensis viæ, prope Cæsaris olim hortos, navigatione adornata, obsessisque frequenti populo ripis, tanquam ad naumachiæ ludos; tandem secundo flumine deferri cœpit ingens immanisque rupes, quæ nullis incitata remis, sed rotis senis imposita, quadrigarum more, terebat aquas, seque ipsam temperata quadam velocitate concitabat. Cujus artificii ratio hæc ferme erat. Latebat intra hujus uterum montis, in imo ejusdem solo seu carina, tractoria machina, quæ vectariis equis obnitentibus circumducta alios atque alios versabat orbis, quorum conversionibus transversî jacentesque per carinam axes rotarum (quæ utrinque ternæ, ut dixi, regebant molem) obvolvebantur quam celerrime: inde rotæ, quibus de loquor, dum versabantur, (quia in ambitu seu curvatura exstantes radios dentesve, tanquam palmulas, habebant) aquis impactæ fluvium scindebant remorum vice, rupemque eodem molimine atque incitatione propellebant. Hæc autem moles quam speciem referret; mons ipse biceps seu bicornis, primi in radicibus aditus vepribus impediti et calculosi, juga explicata, lauroque convestita, Pegasus excusso jam fonte sublimis, non modo

modo facile subjiiebant oculis; sed etiam, quod nulla è novem Camœnis apparet, præter Calliopem, quæ carmina libris heroica mandat, Parnassi partem heroicis vati- bus ad incolendum attributam non obscure significabant. Imo huc etiam aliqui transferebant senas rotas, quibus, tanquam totidem pedibus, heroico sane incessu ferebatur moles: quanquam argutuli nonnulli, Parnassum merito mobilem, rotisque versatilem fuisse figuratum garriebant, quod ea res mirifice referret ingenium poetarum instabile ac translatitium; qui vagi atque versatiles (nempe quorum opera versus essent) modo huc, modo illuc accederent: et, si forte steriles dominos, tanquam malam viciniam, nacti essent, colligerent subito sarcinulas, subjectisque domui rotis alio cum familia commigrarent.

Hac igitur mole una omnes, quos nominavi, poetæ poetico plane navigio vehebantur: singulique eam infedere montis partem, quæ maxime libuit. Et Jovianus quidem Pontanus, qui Statii Papinii tuebatur nomen, sublimiorem è geminis Parnassi collibus occupavit; conscensoque ejus supercilio, è rupis eminebat crepidine minax ac pene præceps: eaque ostentatione omnium in se oculos, ceu funambulus periculo proximus, attrahebat. Ex altera parte Balthasar Castilionius pro Claudio Claudiano alterum bicipitis Parnassi cacumen obsedit: depressus illud quidem Statiano fastigio, sed explicatus; paulo tamen sterilius, herbisque Latio ignotis alicubi consitum. Sed Petrus Bembus, princeps Lucretianæ factionis, ad radices agebat aliquid: ut enim ipse genus illud navigii ex antiquitate petierat, didiceratque à philosophia motum impertiri rupibus inter aquas; ita ejus machinæ rotarumque temperator sedulo instabat operi: quo fiebat, ut inter ea machinamenta circumstantesque vepres, in quas interdum sese induere necesse habebat, semiconspicius appareret, operisque sui amore vix inde consurgeret ad reliquas poetarum amœnitates. At vero Hercules Strozza Ovidio similis non loco consistebat uno, sed Parnassum pene totum dexteritate mirabili peragrabat: quanquam, ut erat impatiens moræ, quæ in ardui montis jugum contendenti necessaria erat, libentius cursitabat in imo.

Nullus

Nullus tamen in locum emicuit illustriorem projectio-remque sub oculos, quam Janus Parrhasius, Lucani patronus. Hic Pegasus ipsum in media rupe sublimem juveniliter animoseque conscendit, unaque cum bellua volatum adornante, velle nubes petere videbatur: verum, quia quadrupes posterioribus tantum pedibus insistebat humi, sublato reliquo corpore, idcirco ægre locum declivem lapsantemque poeta retinebat; ut identidem in postrema delatus pene pensilis inhæreret, casurusque jam jam ab omnibus conclamaretur. Denique Andreas Nagerius, cui Virgiliana non magis dignitas, quam virginalis ejusdem verecundia cordi erat, prope Calliopem laureto inumbrante confedit: quo in recessu sefellisset oculos ille multorum, nisi quod in Calliopem intendere obtutum nemo poterat, qui simul assidentem inibi poetam non videret.

Ad hunc ergo modum vehebantur poetæ, cum prope Manlianam obvium habuere symphoniacis actum remigibus phaselum, cui archipoeta præibat, delphino impositus, Bacchi habitu specieque; apto nimirum commento ad venæ celeritatem suæ figurandam: ipse autem, quippe remigum moderator atque celeustes, jussis illico symphoniacis ad nauticos modos inhibere remos, extemporali poetæ carmine salutavit, invitavitque. Sed illi ludicra hæc perlevi risu transmittentes, deque pugnae expectatione solliciti, exscensione facta, ædes subeunt, Sadoletto deducente: atque in aula omnium ordinum frequentia, et pontificiis potissimum affeclis referta, nullo exedræ locique discrimine confidunt. Nam Leo pontifex, ratus inferius esse majestate principis, si se in conspectum concioni daret; in aulæ recessu, loculamento se suo sublatus in speculam inferuerat. Tunc ex altiori sella Sadoletus, totius palæstræ atque certaminis temperator, pauca præfatus in laudem principis, amoremque ejus in poetarum nationem; revocatoque illis in memoriam consilio, quod inierant, antiquæ penitusque alicubi antiquatæ poeseos repræsentandæ; agerent jam, hortatur, in ea luce, qua splendidiorem neque veteres ipsi poetæ, quos imitabantur, unquam nacti fuerint; effunderent

funderent quantum esset virium, laxarentque ingeniis liberaliter habenas; causamque, cui quisque patrocinabatur, dicendo meliorem facerent; ac digna demum illo procerum conspectu, digna iis, quos tuebantur, poetis, digna tanti principis domo proferrent in medium.

Hisce ita prædictis, conversus ad Janum Parrhasium Sadoletus; Quoniam, inquit, multum referre arbitrati sunt olim duces in militum delectu, ut boni esset omnis is, quem primum appellarent; te ego, Jane, primum nomino, teque recluso bellum cæteris indico. Age, et Lucanum tuum nobis sub oculos pone. Tunc ille; Accipio, inquit, omen; primumque locum Annæo Lucano debitum non recuso. Vos audite facinus Hispani ducis adversus filium, dignum ea profecto natione facinus, eoque poeta.

At vero Hispanis plusquam Maurusia campis
Arma movet truculentus Arabs, fontesque lacusque
Et totum galeis Bætim victricibus haurit.
Quo magis Alphonsus sibi credita mœnia lustrat
Impiger, et late Mauro defendit ab hoste
Carteiam, densa dudum obsidione gementem.

Ecce! per hostiles resonat clamore phalanges
Attolli plausus, atque inter barbara sistrâ
Captum ostentari puerum videt. Ilicet arsit,
Ut natum pater agnovit: sat nota micantis
Cæsaries capitis, neque fallunt viscera patrem.
Illum inter comites (et erat hæc una superstes
Alphonso proles,) agris dum forte pererrat;
Abstulerant hostes, nunc circum mœnia ductum
Obijciunt patris ante oculos, gladiisque minantur,
Ni dedat, quam non longum tutabitur, urbem;
Acturos sese nati intra viscera ferrum,
Et patrium charo sparsuros sanguine vultum.

Expavere alii, atque animum subiere parentis;
Exiit ipse parens: torvo quin lumine Mauros
Despectans; Mene, inquit, deterrere putastis,
Venales animæ, et dominos mutare paratæ?
Si me fecisset proles centena parentem,

Staret et hostili natorum turba sub ictu;
Nil me propterea recti de tramite flectant
Exarmentve ducem lachrymæ, mortesque meorum.
Mœnia sunt ferro, non patris viscera nato
Aggredienda: meam per me concidite prolem,
Dilaniate artus, æquate et vulnera membris,
Et semel Alphonsum majorem discite patre.

Hæc dicens, subito vagina liberat ensen,
Elatoque minax; Rabies si tanta cruoris
Cædisque innocuæ stimulat præcordia, ferrum
Hoc, ait, accipite: et ferrum de mœnibus altis
Projecit pater: inde suos et testæ revisit
Securus, potuitque paratæ accumbere mensæ.

Obstupuere acies, tonitruque simillima rauco
Alphonfi vox illa fuit, ferrumque, cadentis
Fulminis in morem, spectantem exterruit hostem.
Mox animi rediere truces, subiitque pavoris
Ira locum: certum est ulcisci in prole parentem.
Tunc ferrum in venas pueri nil tale merentis,
Et frustra palmas ad mœnia nota levantis
Immergunt, donumque patris in viscera condunt.
It subito ad cælum clamor: quantusque nivali
Fit sonus, incubuit boreas cum stridulus Offæ;
Tantus ad aspectum cædis dolor urbe resultat.

Evocat Alphonsum fragor, atque in mœnia currit:
Et nati aspiciens leto languentia membra,
Quanquam animo redit usque pater, tamen excutit
illum

Dux melior: civesque objurgans; Hoc erat, inquit,
Quod veluti capta comploravistis in urbe?
Vosne, puerque meus casu pendetis ab uno?
Illum ego nutribam patriæ: jam reddidi, et urbi.
Hæc, reor, infensum placabit victima numen.
Dixit, et extemplo ad convivia cœpta revertit.

O ingens anime! ô fato insuperabile pectus!
Digna erat hæc scribi Bruti sub nomine virtus,
Ni foret Alphonfi, moresque referret Iberos.

Vix Janus absolverat, cum tacita admurmuratione pa-
tuit

tuit iudicium multitudinis : nempe, ut quisque de Lucano opinionis anticipatione sentiebat, (sentiebat autem adeo diverse, ut alii summum aut summo proximum, alii infra infimum recenserent :) ita quoque auditum carmen varie extollebatur, arguebaturque : in hoc tamen plerique conspirabant, atque ita de Lucano univérse statuebant ; Ingenium ei esse oppido magnum, sed contumacius, quam ut arte regi posset : dictionem ingenio parrem, animosam, peracutam, eruditam ; at inamænam, tragiceque feralem, et quæ nescio quas turbas amet, famæque magnæ malit esse, quam bonæ : uno verbo Lucanum esse, qui primus inclinasse stylum ausus sit. At Sadoletus nihil ultra cunctatus, Petro Bembo, qui propter Parrhasium sedebat, significavit ut diceret. Cui Bembus ; Habeo gratias, Sadolete, quod Lucretium evocaveris post Lucanum : ut, quid intersit inter natos Romæ poetas, et Romana civitate donatos, paucis versibus palam fiat : quanquam Lucretius comparatione ista, qua sibi gloriam quæreret, hæud egebat. Atque, ut argumento ludam non inani, eos, qui mecum in eadem navi jactantur, scribendis epistolis rationem expeditissimam docebo absentes admonendi, nullis eo missis tabellis, nullis tabellariis : res ita se habet.

Magnesi genus est lapidis mirabile, cui si
Corpora ferri plura stylosve admoveris ; inde
Non modo vim motumque trahent, quo semper ad
Ursam,
Quæ lucet vicina polo, se vertere tentent :
Verum etiam, mira inter se ratione modoque,
Quotquot eum lapidem tetigere styli, simul omnes
Conspirare situm motumque videbis in unum.
Ut, si forte ex his aliquis Romæ moveatur,
Alter ad hunc motum, quamvis sit dissitu' longe,
Arcano se naturæ fœdere vertat.

Ergo age, si quid scire voles, qui distat, amicum,
Ad quem nulla accedere possit epistola ; fume
Planum orbem patulumque, notas elementaq ; prima
Ordine, quo discunt pueri, describe per oras

Ex-

Extremas orbis : medioque repone jacentem,
Qui tetigit magneta, stylum ; ut versatilis inde
Literulam, quamcunque velis, contingere possit.
Hujus ad exemplum, simili fabricaveris orbem
Margine descriptum, munitumque indice ferri,
Ferri, quod motum magnete accepit ab illo.
Hunc orbem discessurus sibi portet amicus,
Conveniatque prius, quo tempore, queisve diebus
Exploret, stylus an trepidet, quidve indice signet.

His ita compositis, si clam cupis alloqui amicum,
Quem procul à tete terrai distinet ora ;
Orbi adjuuge manum, ferrum versatile tracta.
Hic disposita vides elementa in margine toto,
Queis opus est ad verba notis : huc dirige ferrum,
Literulasque, modo hanc, modo et illam cuspide
tange,

Dum ferrum per eas iterumque iterumque rotando,
Componas singillatim sensa omnia mentis.
Mira fides ! longe qui distat, cernit amicus
Nullius impulsu trepidare volubile ferrum,
Nunc huc, nunc illuc discurrere : conscius hæret,
Observatque styli ductum, sequiturque legendo
Hinc atque hinc elementa ; quibus in verba coactis,
Quid sit opus, sentit, ferroque interprete discit.
Quinetiam, cum stare stylum videt, ipse vicissim,
Si quæ respondenda putat, simili ratione
Literulis varie tactis, rescribit amico.

O utinam hæc ratio scribendi prodeat usu !
Cautior et citior properaret epistola, nullas
Latronum verita infidias, fluviosque morantes.
Ipse suis princeps manibus sibi conficeret rem :
Nos soboles scribarum emerfi ex æquore nigro,
Consecraremus calamum magnetis ad oras.

Finierat : assensuque fere omnium non tam Lucretius
probatum est, quam calliditas Bembi commendata ; qui
lepido illo documento sopierit auditorum mentes, abs-
traxeritque ab ea styli simplicitate, numerisque pene so-
lutis atque innumeris ; quibus nihil profecto fuisset in-

G g

gratius,

gratius, si soli propinati essent. Apparebat tamen, doctiores paulo aliter sentire, atque affirmare, Id proprium esse Lucretio, ut semper aliquid agat et doceat; ac propterea docenti orationem illam aptissimam esse, eorumque palato, qui Romane sapiunt, suavissimam videri: quod si aut materiæ difficultas, aut studium antiquitatis hominem non sefellissent, Lucretiano carmine nihil sane futurum fuisse perfectius. Ad Bembi latus assidebat Balthasar Castilionius: in quem intuens Sadoletus; Ex te, inquit, Claudianum expectamus, ut vides, Castilioni. Tunc ille, ut erat ad omnem urbanitatem aulicamque pompam unice factus, salutata officiose auditorum corona; Si poetis, inquit, gratia concilianda esset à patria, quod Bembus existimavit, prodesset hodie Claudiano, perhonorifica translatio in Florentinum nomen, præsertim cum nasci alicubi fortunæ sit, adoptari vero virtutis. Sed vos, quoniam laudes hominum non gentium quaeritis, quo loco patriæque sit digna Claudiani virtus, ex hac una philomelæ ac citharædi concertatione, cui nuper ipse interfui, iudicate.

Jam sol à medio pronus deflexerat orbe,
Mitius è radiis vibrans crinalibus ignem:
Cum fidicen, propter Tiberina fluentia, sonanti
Lenibat plectro curas, æstumque levabat,
Ilice defensus nigra, scenaque virenti.
Audiit hunc hospes sylvæ philomela propinquæ,
Musa loci, nemoris Siren, innoxia Siren;
Et prope succedens stetit abdita frondibus, alte
Accipiens sonitum, secumque remurmurat, et quos
Ille modos variat digitis, hæc gutture reddit.
Sensit se fidicen philomela imitante referri,
Et placuit ludum volucris dare: plenius ergo
Explorat citharam, tentamentumque futuræ
Præbeat ut pugnae, percurrit protinus omnes
Impulsu pernice fides. Nec segnius illa,
Mille per excurrrens variæ discrimina vocis,
Venturi specimen præfert argutula cantus.

Tunc fidicen per fila movens trepidantia dextram,
Nunc

Nunc contemnenti similis diverberat ungue,
 Depectitque pari chordas et simplice ductu:
 Nunc carptim replicat, digitisque micantibus urget
 Fila minutatim, celerique repercutit ictu.
 Mox filet. Illa modis totidem respondet, et artem
 Arte refert. Nunc, ceu rudis aut incerta canendi,
 Projicit in longum, nulloque plicatile flexu
 Carmen init simili serie, jugique tenore
 Præbet iter liquidum labenti è pectore voci:
 Nunc casum variat, modulisque canora minutis
 Delibrat vocem, tremuloque reciprocatur ore.

Miratur fidicen parvis è faucibus ire
 Tam varium, tam dulce melos: majoraque tentans
 Alternat mira arte fides; dum torquet acutas
 Inciditque, graves operoso verbere pulsat,
 Permiscetque simul certantia rauca sonoris;
 Ceu resides in bella viros clangore laceffat.
 Hoc etiam philomela canit: dumque ore liquenti
 Vibrat acuta sonum, modulisque interplicat æquis;
 Ex inopinato gravis intonat, et leve murmur
 Turbinat introrsus, alternantique sonore
 Clarat et infuscat, ceu Martia classica pulset.

Scilicet erubuit fidicen, iraque calente,
 Aut non hoc, inquit, referes, citharistria sylvæ,
 Aut fracta cedam cithara. Nec plura locutus
 Non imitabilibus plectrum concentibus urget.
 Namque manu per fila volat, simul hos, simul illos
 Explorat numeros, chordaque laborat in omni,
 Et strepit, et tinnit, crescitque superbior, et se
 Multiplicat relegens, plenoque choreumate plaudit.
 Tum stetit expectans, si quid paret æmula contra.

Illam autem, quanquam vox dudum exercita fauces
 Asperat, impatiens vinci, simul advocat omnes
 Nequicquam vires: nam dum discrimina tanta
 Reddere tot fidium nativa et simplice tentat
 Voce, canaliculisque imitari grandia parvis;
 Impar magnanimis ausis, imparque dolori,
 Deficit, et vitam summo in certamine linquens,
 Victoris cadit in plectrum, par nacta sepulchrum.

Usque

Usque adeo et tenues animas ferit æmula virtus.

Enimvero dicentem ingens aulæ plausus exceptit, acclamatumque, Belle, ingeniose, suaviter: mox etiam singula distincte laudat. Prima Claudiani virtus plerisque visa, argumentum oculis expositum, resque ipsæ verbis adæquatæ: multos canorum illud in versu, tractusque nullo syllabarum sese cædentium hiatu volubilis mirifice tenuit: fuere qui vana mirantes, similitudinem nescio quam affinitatemque Etruscæ poeseos in Claudiano reperirent, atque Italicissimam amarent, dignumque vel hoc nomine censerent, qui ab Etruscis adoptatus fuisse diceretur: ridentibus ad hæc iudicia nonnullis, et infusam Latio peregrinitatem styli, numerorum æquabilitatem (quam tamen Castilioni hic temperasset) satietatemque, sententiarum ambitionem ac pompam serio libereque damnantibus. Interea Sadoletus ad Herculem Strozam conversus loco et urbanitate Castilioni proximum, commendatione vero paterni in re poetica nominis etiam superiorem; Age, inquit, Hercules Strozza, et Ovidii personam, quam tibi Titus pater imposuit, sustine, ut Herculem decet educatum in gremio Musarum. Cui Strozza; Contendam, inquit, et, ut spero, tua præsertim auditorumque fultus humanitate, sustinebo. Atque, ut me ad Ovidii fingam non modo phrasim, sed etiam mentem, dicturus de chrysomagnete, seu lapide aurum attrahente, non ferrum, causam huiusce virtutis à poetica metamorphosi deduco in hunc modum.

Forte mihi puero putei super ore sedenti
Annulus exciderat, nec erat spes ulla legendi;
Cum pater è filo lapidem demittit in undas,
Prædatorem auri: subitoque excitus ab imo
Annulus accurrit fundo, lapidique coherens,
Tanquam hamo piscis, summas effertur in auras.
Talia mirantem pater occupat; Accipe causam,
Nate, ait, et lapidem (non longa est fabula) nosce.
Deucalion et Pyrrha (genus mortale duobus
In quibus omne fuit quondam, et duo turba fuerunt:)

Ut

Ut reparent populos, sua post vestigia jussos
Projiciunt lapides: lapides, ceu semina frugum,
Mollefcunt, inque ossa virum mutantur et ora.
(Quamquam homines aliqui nondum digesta videntur
Effigies, et adhuc retinent de marmore multum,
Duritiaque docent, qua sint ab origine nati.)

Jam nova crescebat soboles, et cura trahebat
In diversa animos; nam prout cecidere per undas,
Aut per agros lapides, aut per spelæa ferarum,
Aut propter montes ferrique aurique feraces;
Sic genium traxere loci. Venatibus ille
Indulget, terram colit hic, illi æquora sulcant;
Hi ferri venas aurumque per omnia quærunt,
Et sceleris quærunt mortisque per omnia causas.

Tunc vero hæc oculis invitamenta malorum
Abduxit Natura parens, et in intima terræ
Viscera contraxit, manesque removit ad imos.
Sed tamen huc quoque descendit furiosa cupido,
Abdita rimatur, terramque eviscerat omnem.
Scilicet indignata homini Natura, Quis ultra
Finis erit? dixit: tellus exhausta metallis
Ante gemet, quam dira fames saturata quiescat.

Dum loquitur, mentem Magnesia vertit in arva,
Et puduit vertisse: videt molimine longo
Instantes operi, defossique ultima mundi
Scrutantes arcana, et opes, sua damna, petentes:
O prona in terram, clamat, perituraque turba,
Quodque sibi fodit prope Tartara, digna sepulchro!

Dixit, et irato tremefecit numine terram,
Oppressitque viros, et glebæ immiscuit artus,
Quam male tractabant per aperta pericula glebam.
Quin flamma è Stygiis, ut erat vicina, cavernis
Illam membrorum terræque sine ordine massam
Fumida corripuit, costamque in faxa coegit:
Unde color, species et adhuc semiusta remansit.
Nec tantum color; at vivos quæ torserat olim
Magnetes, etiam lapides sensuque carentes
Tangit avaritia: utque aurum, ferrumve legentes
Oppressit fatum, sic ipsa cadavera prædam

Quæ-

Quæque suam agnoscunt, geminaque cupidine fervent :

Et trahit hic ferrum magnes, ille attrahit aurum.

Tunc ego, ad hæc patris ridens miracula; Sane
Quam metuo, dixi, quando aurum poscimus omnes,
Ne genus humanum saxa in Magnesia migret.

Sic me fabellis pater oblectare solebat.

Conticuit; apparuitque illo concionis applausu, quid studia, quid judicia valerent. Etenim alii, quia Hercules indolem, fatalemque in ea familia poeticæ laudem admirarentur, ac jam tum prælagirent animo, fore, ut apud eam gentem (id quod hodieque abunde videmus) Apollinaris haud unquam laurus exaresceret; aliquanto pronius in Ovidium ferebantur: alii Ovidiana jam pridem facilitate capti, factique ad illam, quicquid ad eam normam, ex eaque officina prodiret, id unice probabant. Et sane, licet ex hisce laudibus exciperent multi non pauca; pluribus tamen suffragiis evictum est, Ingeniosi nomen Ovidio tribuendum: dictionem vero, quæ non nemini tanquam in triviis invenienda vilesceret, esse nimirum ex eo genere rerum, quas omnes inveniunt inventas: postremo conclusum, Ovidio cum in vita tum in versu, nihil magnopere objici posse, præter ingenium suum, cui si moderari quam indulgere maluisset, næ ille felicius soboli suæ prospexisset et sibi. Hinc invitatus à Sadoletto Pontanus, doluit mortali voce Statium esse referendum, qui aut suo aut Apollinis ore deberet audiri: nihil tamen Statii perire dixit, dum referebatur potius quam audiebatur; cum Statianæ magnificentiae proprium sit, ut nequeat cujusquam in ore vilescere: idque ostensurum se narratione pugnae, quam Lusitanus Germanusque milites de bellica laude certantes iniere in obsessæ Viennæ defensione. Hanc ille pugnam ad Statiani carminis legem ita exorsus est.

Jam steterant ambo, visuri iudice ferro,
Lusiadæne magis præsent, an Teutones armis.

Largus uterque animæ: spes huic cum corpore crescit;

Illi

Illi decreſcit contracta in mole tuendi
Cura ſui, multumque videt quod in hoſte laboret.
Jamque manu ferale rubens effuſerat enſis,
Extremoſque artus animoſum frigus habebat;
Cum ſubito à tergo creſcit fragor: Armaque, miles,
Arma, ſubit muros, et portas ſubruit hoſtis;
Urbem bellum intrat. Convertit lumina Teuton,
Scandentemque videt ſuperantemque ardua Thracem
Mœnia, vexillumque manu lunare gerentem.
Stat dubius, cui bella ferat, cui differat iram:
Luſiademque tuens, et amaro nubilus ore,
Eripit, exclamat, mihi te fortuna: videres,
Vane, quid hoc poſſet, ſineret modo patria, ferrum.
Alter ad hæc anceps et formidabile ridens,
Enſe darem (et ſoleo) reſponſa libentius, obſtet
Ni commune malum: ſed quid male perdimus ho-
ras?

Vis hanc murorum partem, qua nititur hoſtis,
Tutemur ſoli? ſpectet Germania pugnam
Gratius, Odryſiusque expertus cæde ſuorum,
Judicium noſtri ferat, indoleatque ferendo.

Sic placet: amplexique ambo ſe in mœnia ſaltu
Proripiunt, agmenque, ipſi gemini agminis inſtar,
Incurſant celeres; lævo ſe tramite ſeſcit
Luſiades, Threſſæque locantem inſignia lunæ
Occupat adverſum, reſupinatumque remittit:
Cui comites jubet ire alios, aut enſe reciſos,
Aut fractos clypeo, aut occuſu pectoris iſtos.

Nec minus interea dextro de culmine Teuton
(Æmula quem virtus acuit, ſuaque admonet ira)
Projicit obſtantes, ſubeuntesque opprimit hoſtes,
Obliquoſque rotat, procumbentesque revulſis
Inſequitur ſaxis, et mœnia mœnibus arcet.

Ecce autem, dum totæ acies in Teutona rumpunt,
Plumbeus atque unum circa conſumitur imber;
Horrendas inter flammaque et murmure glandes
Trajectus clypeo, fumantique ære ſiniſtra
Protinus avulſa, ſopitus concidit iſtu.
Advolat extemplo lætusque et turbidus idem

Lu.

Lusiades, ferroque hostes procul arcet ab hoste.
Ipse subit totam pugnae nubem, ipse cadentum
Saxorumque pilarumque imbre involvitur, unus
Par bello, et bello non expugnabilis unus.

Et jam surgentem clypeo lævaque minorem
Hinc dolor inde pudor gemina face in arma remittunt

Teutona; cum lethale volans trajecit arundo
Lusiadis dextram, gladioque affixit: et ille
Hærebat capulo implicitus, hastamque trabalem
Excepturus erat dorso: sed protinus illic
Teuton in gyrum ducto implacidissimus ense
Submovet instantes, telumque in terga minantem
Obtruncat, galeamque rotat per nubila plenam.
Donec Lusiades telo extricatus, in arma
(Quamquam impar gladio, dextra labente, ferendo)
Advolat, et socio clypeatam accommodat iram.

Mutua res agitur: clypeo caret alter, et alter
Ense caret: sed Lusiadis sub tegmine Teuton
Dum se defendit, dum magni Teutonis ense
Pugnat Lusiades, unus sese armat utroque;
Unaque mens animat non diffociabilis ambos.
Stant nexi implicitique, simul feriuntque dolentque,
Missus et unius de vulnere sanguis utrumque
Sauciat, alteriusque dolorem ulciscitur alter.

Jamque cadaveribus late spoliisque cadentum
Conclusi, densam præportant pectore sylvam:
Fracti armis, integri animis, à morte propinqua
Vim capiunt, iramque suam, nova tela, minantur.
Nam dum murorum quatefacto è culmine pendent,
Incerti, qua parte cadant; cum mœnibus hostem
Invadunt, seque et stragem super agmina portant.

Sic obeunt: suaque æquatos victoria condit.

Hæc Joviano concinente, illico veteres super Statio fac-
tiones exarsere pugnaciter. Acclamare palam alii, ve-
terique forma, grande illud Sophos ac Pæpæ ingemina-
re; istuc esse heroice demum dicere, seque supra cæte-
ros oratione ac fama sustollere: alii nihil mediique

que habere, gladiatoriam carminis immanitatem ludere, numerorum terricula ridere, sesquipotam desultorium appellare: pauci inter utrosque consistere, remque ita partiri; In Statio plurimum sane poetici caloris atque ignis esse, sed tantundem etiam fumi, quo styli candorem nonnihil infuscavit: carminis maiestatem tyranno quam regi propiorem videri: per nubes ire illum quidem, aut certe trahi, sed inde ad terras non semel Icario exemplo deponi: denique Statium inter poetas (id, quod Alexander inter heroes,) magnas virtutes magnis vitiis adæquasse. Supererat, præter Camillum Quernum, Andreas Naugerius: qui cum videret expectari à se erecta præter modum concione Virgilium, admonente Sadoleto, ut diceret; nihil præfatus in laudem vatis, quem esse aiebat extra omnem iudicii aleam, sed de sua, ut apparebat, imitatione sollicitus, argumentum proposuit Avenionensis puellæ, tota Gallia longe pulcherrimæ, quæ ab Amalio dynasta per vim raptâ, pudorem tutata suum dicitur in hunc modum.

Interea è laribus patriis, et paupere tecto
Theutillam famuli abstulerant, prædaque potiti
Ibant per noctem, et domino spolia ampla ferebant.
Quam miser ut vidit, (venis namque hauserat ignem

Altius, et nimium hærebat sub pectore vultus,)
Expetit amplexus, et amoris immittit habenas.
Illa sed, in tenera quæ magnum ætate gerebat
Regalemque animum, et nulli tractabile pectus;
Aversata virum: quanquam deprensa tenetur,
Ut deprensa gravi venantum indagine cerva;
Excudit amplexus, et turpia vincla resolvit;
Si qua viam vis inveniât. Stat pectore fixum
Ante mori, quam sacra Deo violare pudoris
Jura fidemque sui, et fœdæ succumbere flammæ.

Noctis erat medium; et Somnus sua regna revisens

Amalium cura fessum, vinoque gravatum
Accessit prope, (sic, Superi, voluistis) et illum

H h

Le-

Lethæa mulsit medicati aspergine rami,
 Terque recusanti nutantia lumina clausit.
 At non sollicita eventu Theutilla futuro
 Solvitur in somnum: sed enim vigil omnia lustrat,
 Si spes ulla fugæ, vino dum languidus alter,
 Et captus somno posuit caput: at loca late
 Clausa videns, lacrymisque genas perfusa decoras,
 En! quid agam? aiebat, rursumne in prælia, rursum
 In fluctus, juvenis sceleri devota reservor?
 Heu pudor infelix, et forma inimica pudori!
 Hactenus elusi laqueos, vim viribus exii
 Scissa comas, lacera ungue genas, et dentibus ora;
 Pura tamen sceleris.

At nunc majus opus superest mihi: vicinus hostem
 Nempe mero victum: quid, cum vigilaverit, et se
 Elusum agnorit? quo te, virguncula, nisi
 Expedies, et robusto pugnabis amor?
 Tu, Superum regina, nives cui pectoris hujus
 Servo libens, tu, Diva, meo succurre dolori.

Dixit, et Amalii supra caput aspicit ensē
 Suspensum thalamo: conspectu protinus illo
 Nescio quid menti magnum subit; atque, Salutē
 Hicne mihi dabit ensis, ait, longoque tyrannum
 Componet somno? Furiis ita percita ferrum
 Denudat, cæptisque ingentibus effera virgo
 In juvenem fertur, cædisque interrita signat
 Antè locum; sed dextra gelu tardata repente
 Abstinet, et secum mota jam mente; Quid audes,
 Stulta, nec eventum reputas, Theutilla, futurum?
 Pone animos, pone arma tuis non æqua lacertis.

Jamque recondebat ferrum, cum sævior intus
 Ira iterum affurgit: jam cordi tota pudoris
 Cura redit, jam multa animo Juditta recurfat,
 Impellitque manus, operisque accendit amore.
 Hoc placet exemplum: seque infert turbida lecto,
 Et juveni crinem læva implicat, et simul ensē
 Intorquens dextra; Dextram tu dirige, dixit,
 Non ignara mei, victrix Hebræa, laboris.

Sic jugulum connixa petit repetitque, nec ultra;
 Fau-

Faucibus immersum capulo tenus exigit enssem.
 Illum expirantem famuli, et suprema gementem
 Audivere, simul furiata mente ruebant
 Virginis in cædem:
 Ipse sed exanimis, singultantique coercens
 Voce, oculisque suos; Vos, inquit, parcite vitæ:
 Parcere nam Superi sic me voluere pudori.
 Dixit, et hac moriens vitam cum voce reliquit.

Sed te, Francigenas inter fortissima quondam,
 Nulla dies oblita premet: tuaque inclyta dextra,
 Argumentum ingens patriæ virtutis, in ævum
 (Si tantum sperare licet à carmine) vivet:
 Judittamque suam fortis quoque Gallus habebit.

Hic nimirum excepto omnium benevolentia assensuque Naugerio, itum est ex illo in Virgilii laudes, hominum potius admiratione quam plausu: paucisque, sed concordissime conclusum, Quæ quis in Virgiliana dictione desideret, non ea humano ingenio, sed poesi deesse. Quamvis hic quoque non defuerint nigræ quædam animæ, quæ Virgilii versus non raro jacentes atque inter-mortuos, certe sine vitio potius quam cum virtute, animo quidem suo videri muscitarent. Quorum offensum judicio Sadoletus, invitandum sibi putavit archipoetam, (præsertim cum is prætermitti non posset Leonis in villa,) ut sui demum sapore carminis occurreret aliquorum stupori, quorum sapientissimum scilicet palatum auditi modo poetæ acerbitas hebetaverat. Ad quæ Camillus, ut erat præsentis festivitate, comiter hilariterque subridens; Ego vero, inquit, ago tibi, Sadolete, gratias, qui me in hunc locum, quæ ea cunque sit causa, reservaveris: effecisti enim, si nescis, ut hujus usura temporis subitarios versiculos meos, nempe hoc ipso die cum sole in lucem editos, mecum ipse retractaverim, eorumque lacunas aliquot, uti sit, nova interim æquatione suppleverim. Agite ergo, et quod hesterno contigit die, dum Hadriani moles, festis sub vesperam ignibus principi nostro gratulatura, fulmine repente tacta, ex inopinato missilium flammaram ludos edidit; id à me festo quo-

quoque festinatoque carmine adumbratum vos accipite,
ac mihi fabulam concludenti plausum adornate.

Nox aderat tandem, et cœlum ex Cyclope diurno
Nocturnus tunc Argus erat; cum Roma, fenestris
Gaudia disponens, velarat tecta domorum
Torque lucernarum, et collo suspenderat alto
Versicoloratis contexta monilia flammis.

Quinetiam in triviis Cynici versatile tectum,
Et veteres Bacchi exuvias damnaverat igni.

Ultima restabant Thuscæ spectacula Molis,
Unde suos contra cœlum Romana gigantes
Ætna movere solet: magicæ hic miracula dextræ
Cernuntur: calamus subito nam tactus in angues
Vertitur, ignivomos angues; rursusque videbis
Nil, præter calamos, superesse ex anguibus illis.

Jamque propinquabat tempus: studioque videndi
Quisque oculos in sublimem projecerat arcem,
Et jam concentu horrifico centum ora canebant
Ferreæ, multiplicesque explosa metallâ sonores;

Et tormenta dabant peracutos musica flatus:

Ipse autem querulo Moles paritura gemebat
Murmure, et ignita edebat suspiria cœlo;

Hæc inter cœpere obnubi nubibus æther;

Orbari stellis orbes, veroque tonitru

Cœlum indignari, Romæque indicere bellum:

Roma nec absistit: dumque hinc atque inde tonabat,

Alternisq; choris cœlumque solumque canebant;

Fallebat spectatores gratissimus error;

Anne darent plausum nubes, anne æra tonarent:

Cœlesti clausum fureret sub nube metallum,

An nubes fureret Romano inclusa metallo:

Ne multis, finem pugnae cognoscite mecum:

Non una est altis erecta in turribus arcis

Arbor, arundineo frontem circumdata ferto.

Germinat hæc nunquam, nisi quando accensa ca-

pillos

Explicat in flammâ, calidamque è vertice sylvam

Fundit, ramososque expanditur arbor in ignes.

Ergo

Ergo dum vero baubatur murmure cœlum,
Scinditur en! nubes, et aperto apparet ab ore
Lingua trifulca poli: cadit illa et fulminat arcem,
Dispositumque alta succendit in arbore textum.

Arbor it in flammæ, proque uno fulmine reddit
Fulmina mille, sagittiferosque irata maniplos
Explicat, hastatosque suos, hastasque micantes
In cœlum movet: at clypeo septemplice cœlum
Obstat, et ad terras ea tela retusa remittit.

Illa quidem redeunt, animasque per aera fundunt,
Sulphureas animas, crepitantique imbre queruntur
Victa mori, atque atro peragunt sibi funera fumo.

Vidimus hæc, princeps, nuper spectacula, cœlo
Indulgente tibi: cœlum spectare solebat,
Tunc actor fuit, et ludos, te principe, fecit.
Nempe tuas, Leo magne, pilas orbesque decebat,
Cœlum par opifex ut tormentarius esset,
Supremusque tuis colluderet orbibus orbis.

Dixerat: ac theatri scilicet hilaritate aula perstrepsit,
sæpiusque repetitum, Euge poeta! sive id fieret aulico-
rum ingenio principi ubique blandientium, sive conduc-
tis pretio acclamationibus, sive quod aliqui id serio sen-
tirent, nec lapides interea pertimescerent. Certe tunc
primum in ea vatum corona prodire est ausa, et, tan-
quam in theatro, iudicium multitudinis experiri porten-
tosa illa poësis, quæ postea familiam duxit eorum, qui
Camilliano exemplo archipoetice dicere instituerunt: in
quos districturus erat pro re nata stylum Sadoletus, cum
ecce repentino tubicinum cornicinumque clangore Man-
liana personare cœpit: quod etsi primo ad Camillum re-
latum est, quasi dispositis ejus gratia succentivis tubis
ante fores; tamen ubi nuncios adesse victoriæ à pontifi-
ciis copiis relatæ in Cisalpinis auditum est, tumultuante
jam ac dilabente concione, Sadoletus, ne illi prius au-
diendi finem facerent, quam ipse dicendi; surgit è sug-
gesto, conversusque propere ad suos; Bene habet, in-
quit: ite in hac publica lætitia vos quoque, poetarum
proceres, et fortunatissimo principi, cujus in domum
Mars

Mars et Apollo opportune conspirant, Cifalpinam victoriam, Musarum nomine, gratulamini: judiciumque, quod apud multitudinem anceps experti estis, ab illo demum Leone, qui unus par est theatrum ingeniis vestris, certum atque etiam in hac gratulatione munificum expectate.

Hæc habuit Jacobus Sadoletus apud poetas: hæc eadem nobis Alexander Burgius enarravit: sic ille academix suæ, hic controversiæ nostræ aliquando finem imposuere.

PROLUSIONUM ACADEMICARUM LIBER TERTIUS.

PRÆLECTIO PRIMA.

Plautina I.

S I V E

*Poetae comici virtutes ad Plauti commendationem explicari
ceptæ.*

NOVUM opus enuncio in præsentia rhetoribus meis, præfules sapientissimi! jubeo illos deponere tantisper è manibus Aristotelem, ejusque viri præceptiones, quibus informantur ad eloquentiam, intermittere; dum hujus loco, Plautum hodie subjicio, ac pristinam faciem continuati dudum operis muto. Id ego aggredior autore te, Juli Strosa, præsul et munere et ingenio clarissime! Nam cum tu me nudiustertius, ut sæpe soles, humanissime convenires, ac te in perendinum affuturum mihi ex hoc loco dicenti significares; cumque ego pro nostra amicitia sciscitarer ex te familiariter, quæ de re potissimum differentem audire me minus ingratum tibi futurum esset; tu laudare continuo Plautum cœpisti: percontanti rursus mihi, è Plauti comædiis quid te iudice seligerem; non opus esse dixisti, delectum habere in eo poeta, in quo nihil esset non electe egregieque conscriptum: satius esse, de ipso generatim univèrseque disputare: de quo tu paucis multa complectens ostendisti, cum tibi in Romano sermone principem videri, quem Ennio æqualem antiquitas, quem operum multitudo, hoc est,

est, ut aliqui sentiunt, triginta supra centum comœdiarum numerus, quem festivissimi lepores, quantum unquam leporum fuit eritque, facile commendent. Quæ dum audiebam ipse, proculdubio intelligebam, deduci indicarique mihi laudationis fila; quæ si apud vos, rhetores, convestirem, facili negotio à vobis impetrarem, eum ut esse Plautum judicaretis, qui summo loco habendus inter comicos videatur. Utar igitur eo, quod indicatum mihi est, argumento, idque ea ratione pertractabo, uti rhetorem et amicum decet: hoc est, præsentis materiæ memor, in Plautum laudes abunde congeram, more, inquam, nostro, qui quæcunque in manibus sunt, ea summa esse, cæterorum obliti liberaliter affirmamus: et gratificaturus homini Plautinæ factionis, Plauti virtutes hinc atque hinc seligam, vitiis, quæ ei tribuuntur, amici gratia interim silentio prætermittis: modo vos, rhetores, admonitos semel habeam, hujus poetæ comœdias non videri plane accommodatas ætati ac moribus vestris, quorum institutioni hæc præcipue dirigenda sunt liberalium studia doctrinarum: esse alios è prima nobilitate scriptores, à quibus linguæ candorem absque ullo vitæ commaculandæ metu haurire secure possitis. Ac de Plauti quidem tum vita tum comœdiis ubi generatim aliqua prolocutus fuero, ad ejus virtutes ordine ac partite accedam; ita tamen, ut, si minus hæc vestro digna conspectu, viri eruditissimi, videbuntur, oratos vos etiam atque etiam velim, ut culpam, quam conferre possitis in ingenium meum, (quod scio quam non ferax sit,) ab ejus angustiis in angustias temporis, spatiumque dierum omnino duorum mihi relictum ad dicendum in præsentia, transferatis.

Natale solum M. Plauti Sarfina fuit, ignobili, et, ut ait ille, surda oppidum fama, si non hujus gratia laudabiliter audiret. Sarfinam in provincia Flaminia, vulgò *Romandiola*, reponunt hodie Blondus Flavius, Leander, Maginus, aliique: olim in Umbria statuebant veteres, ut est apud Plinium ^a, Strabonem ^b, Pomp. Festum ^c, ac

^a Nat. Hist. l. 3. c. 14. ^b Geogr. l. 5. ^c De Verb. Signif. ad vocem *Ploti*. reli.

reliquos. Nec mirum, cum agri, quem Umbrorum gens antiquissima primum obtinuit circa Ariminum, postea potius sint Galli. Sarfinatem appellant Plautum tum is, quem postremo loco nominavi, Pomp. Festus^a, tum bonus sane temporum custos Eusebius^b, secutique ambo descriptionem Italiæ veterem, Umbrum vocant. M. Accius NOMEN homini fuit, sed cognomento à planitie pedum indito, Plotus est appellatus: qui epim pedibus sunt planis, plotos vocant Umbri; postea Plautus cœptus est dici. Ita nos Pomp. Festus edocuit; cuius viri testimonium facit, ne Plautinum nomen deductum opinemur à canibus, quorum aures cum languidæ sunt ac flaccidæ, latiusque patent, ut idem scripsit, plauti canes appellantur: nisi forte etymon utrobique idem est.

FLORUIT in hac urbe, circa annum ab ea condita quingentesimum quinquagesimum quintum, quo tempore abrogata est lex Oppia apud Livium^c. "Tunc simul "M. Porcius Cato, inquit Gellius^d, in civitate orator, "et M. Plautus in scena vigeabant." Fortuna, non conditione aut natalibus servire coactus est: expertusque rerum vicissitudines, primum poeta et quidem pecuniosus, tum mercator, adhæc decoctor, postremo pistor, simulque comœdiarum scriptor iterum fuit. Etenim Romæ compositis, datisque ad populum fabulis, ingentem pecuniam in operis artificum scenicorum sibi comparavit, ut Varro testatur apud Gellium^e. Hinc majoris spe lucri ad mercaturam animum adjecit, nummisque negotio attributis, solum vertit; sed male re gesta, inops excussusque fortune omnibus Romam rediit, ut idem Varro autor est apud eundem^f. Quam esse causam suspicor, cur nihil ille crebrius habeat in suis fabulis, quam mercatum, institorem, trapezitam, pecuniam mutuo acceptam, argentum scenori datum, syngraphas, tabellas, rationes, nummaria negotia. Paupertate, quærendique victus causa, in magna præsertim annonæ difficultate, pistori operam locavit suam, occupatus molis trufatilibus

^a Loco sup. citat. ^b In Chron. ^c Lib. 34. 8. ^d Lib. 17. c. 21. ^e Lib. 3. c. 3. ^f Ibid.

circumagendis: quantumque temporis ab hoc opere pistorio ac vertendis lapideis hisce orbibus supererat, tantum operi poetico, vertendisque è Græco fabulis, ac vendendis impendebat, ut Eusebius^a, atque ante hunc Varro^b, scriptum reliquere. Neque vero, cum legimus pistorem fuisse, aut pistori operam locasse Plautum, de eo existimandum est verba fieri, qui panes publice conficiat ac venales exponat; hoc enim genus artificum Romæ non fuisse Plautino ævo discimus à Plinio ita scribente: "Pistores Romæ non fuerunt ad Persicum usque bellum, annis ab urbe condita super quingentos octoginta; ipsi panem faciebant Quirites^c." Erant autem pistores, ut ait Varro^d, qui in pistrino pinsèrent farinam. Coqui vero aut mulieres, ad privatos domesticorum usus coquebant panes, ut Plinius subdit laudato ante loco, et ostendit hoc ænigma Nævii poetæ:

"Coquus edit Neptunum, Venerem, Cererem."

Hoc est, interprete Nonio, pisces, olera, panem. Non tamen negaverim, pistores quoque adhibitos ad panem coquendum, eosdemque fuisse etiam coquos: quo spectat Plauti ludus in Captivis:

"Multis et multigeneribus opus est tibi

"Militibus: primum dum opus est Pistoriensibus.

"Eorum sunt genera aliquot Pistoriensium.

"Opus Paniceis, opus Placentinis quoque,

"Opus Turdetanis, opus est Ficedulensibus^e."

Hos autem pistores, quos et coquos describit Plautus, non fuisse forenses ac publicos, sed domesticos modo docuimus. OBIIIT Romæ Plautus, ut observat in Bruto Tullius^f, P. Claudio et L. Porcio Coss. et Catone censore: cujus censuram incidisse in annum ab urbe condita quingentesimum sexagesimum sextum autor est Livius^g, hoc est, quindecim annis ante Ennium, quem anno quingentesimo octogesimo primo mortuum esse, ex eodem Cicerone conficitur. Sepulchro hoc epigramma fuisse

^a In Chron. ^b Apud Gell. loc. citat. ^c Lib. 18. c. 12.

^d De vita pop. Rom. l. 1. ^e Capt. Act. 1. sc. 2. ^f Brut. 15.

^g Lib. 39. 41.

se inscriptum, quod ipse confecerat, asserit Varro apud Gellium^a: quod quanquam ad hanc usque diem ita vulgo lectum est:

"Postquam est morte captus Plautus,
 "Comœdia luget, scena est deserta,
 "Deinde risus, ludusque jocusque, et numeri
 "Innumeri simul omnes collachrymarunt:"
 existimo tamen ab illo sic fuisse scriptum,
 "Postquam est mortem aptus (hoc est, adeptus, ab
 "apiscor) Plautus, comœdia luget,
 "Scena est deserta, hinc risus, ludusque jocusque,
 "Et numeri innumeri simul omnes collachrymarunt."
 "Hoc autem dubitasset, inquit Gellius, an Plauti foret,
 "(credo, quia Plauto indignum ei videbatur) nisi
 "à M. Varrone positum esset in libro de poetis primo."

Reliquit Plautus COMŒDIAS à se scriptas omnino multas: quarum alii apud Gellium^b numerant centum et triginta, alii centum apud Servium^c, alii apud eundem quadraginta. Sed, his omisissis, assentiendum potius arbitror M. Varroni in libro de comœdiis Latinis, qui unam et viginti Plautinas fabulas primum agnovit, mox etiam iis addendam putavit Bœotiam, horum præcipue versuum indicio, quos esse Plautinissimos ait Gellius^d. Parasitus ibi esuriens hæc addit:

"Ut illum Dii perdant, primus qui horas repperit,
 "Quique adeo primus statuit hic solarium,
 "Qui mihi comminuit misero articulatim diem.
 "Nam me puero uterus erat solarium
 "Multo omnium istorum optumum et verissimum,
 "Ubi ubi iste monebat esse, nisi quum nihil erat.
 "Nunc etiam quod est, non estur, nisi soli lubet.
 "Itaque adeo jam oppletum est oppidum solariis,
 "Major pars populi aridi reptant fame."

Præterea Nervolariam addit idem Gellius^e ex Favorini judicio, et ex suo Fretum. Tres autem in pistrino scriptas à Plauto docent Varro alique; quarum nomina dua-

^a Lib. 1. c. 24. ^b Lib. 3. c. 3. ^c In 1. Æneid. ^d Lib. 3. c. 3. ^e Ibid.

rum recenset idem, quem sæpius laudo, Gellius; Saturationem, Addictumque: apta nempe nomina homini esurienti, et molis circumagendis addicto: ut propterea veniat in mentem suspicari, tertiam comœdiam fuisse Nervulariam. Ex quibus si summa ineatur, sex et viginti à Plauto relictæ videntur fabulæ: reliquas, quæ tribuuntur Plauto similitudine nominis, Plautianas à Plautio compositas fuisse L. Ælius autumat apud Gellium^a. "Scriptas vero in pistrino comœdias, mirum videri debet nemini," inquit Hieronymus Magius^b: (fuit hic capta Cypro in Asiam abductus, atque enecatus.) "Mira res hæc videbitur, se captivum, et Turcæ hominis servum, in ergastulo vacuum à libris, de Tintinnabulis et Equuleo libros conscripisse." Atque hæc habui comperta, quæ de Plauti vita proferrem: quibus si iudicium de ejusdem fabulis addidero, absolvam ea, quæ priori loco mihi univèrse dicenda proposui, de Plauti cum vita, tum ingenii monumentis.

Duo sunt, si generatim Plautinas fabulas inspectemus, quorum gratia Plauto plurimum detulit antiquitas; Latini sermonis Elegantia, et Ridiculum. Non inibo suffragia scriptorum, qui ELEGANTIÆ laudem ex antiquitate tribuerunt Plautinæ dictioni. Omitto Macrobiū^c, qui duos tulisse vetustatem ait eloquentissimos, Plautum et Ciceronem: omitto I. Cæsarem Scaligerum, qui in libris de Causis linguæ Latinæ^d Plautum Romanæ linguæ legem appellat: et in Hypercritico^e, dum plerosque scriptorum severe perstringit, Plautum veneratus, "Plautinæ, inquit, dictionis genus non est nostrum emendare, qui illi sane barbari sumus: aut si Latini, Latini profecto ejus beneficio sumus." Omitto M. Ant. Muretum, cui autor Latinitatis longe optimus habetur atque appellatur: omitto Justum Lipsium, à quo Musarum dicitur et gratiarum hortus: omitto alios, à quibus decima Musa nominatur. Duumvirum iudicio contentus ero; quorum alter Gellius, hoc est, optimus censor antiqui-

^a Loc. sup. cit. ^b In Præf. ad lib. de Tintin. ^c Saturn. l. 2. c. 1. ^d Lib. 6. c. 30. ^e Cap. 3.

tatis, alibi Plautum appellat Latinorum verborum conservatorem elegantissimum^a: alibi linguæ et elegantiae in verbis Latinae principem^b. Alter M. Varro doctissimus Romanorum (ut est apud Quintilianum^c) dicere solebat, Ælii Stilonis sententia, Musas Plautino sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent.

Jam vero in RIDICULO, quod erat alterum, omnium ferme confessione superat Plautus, atque adeo in comœdia, quæ risui hilaritatisque inservit, summum obtinet locum, quod attinet ad hanc partem. Quare in Saturnalibus Macrobius, "Animadverto, inquit, duos, quos "eloquentissimos antiqua ætas tulit, comicum Plautum, "et oratorem Tullium: ambos etiam ad jocorum venustatem cæteris præstitisse: Plautus quidem ea re clarus fuit, ut post mortem ejus comœdiæ, quæ incertæ ferebantur, Plautinae tamen de jocorum copia noscerentur^d." Imo victos hac in re Græcos affirmat Sidon. Apollinaris in laude Narbonensis urbis.

"Et te, tempore qui satus severo,

"Graios, Plaute, sales lepore transis e."

Ut merito Plautus de se vaticinatus scripserit, luxisse Plauto mortuo comœdiam, risumque lacrymatum esse.

At ridiculo plus nimio operam dare, atque adeo putidior ea in re videtur esse non nemini. Sane, dum poëtos naturam contemplatur in Epistola ad Pisones, Horatius amicos admiratoresque Plauti hoc nomine reprehendere non dubitat: in promptu est locus.

"At nostri proavi Plautinos et numeros, et

"Laudavere sales, nimium patienter utrumque,

"Ne dicam stulte mirati: si modo ego et vos

"Scimus inurbanum lepido seponere dicto,

"Legitimumque sonum digitis callemus et aure."

Verum super hoc Horatiano judicio, quod celebre est, quid ipse judicem, paucis aperiā, quando locus et causa postulant sententiam meam. Principio non dicam in Horatium, quod Josephus Scaliger non tacuit, dum in

^a Lib. 1. c. 7. ^b Lib. 7. c. 17. ^c Inst. 1. 10. c. 1. ^d Sat. 1. 2. c. 1. ^e Carm. 23.

Animadversionibus, "Quis adeo, inquit, est aversus à
 "Musis, ut lepore ac salibus Plauti et Laberii non tan-
 "gatur? Horatii iudicium sine iudicio est, qui etiam de
 "Cherili poetæ versibus nimis præpostere iudicavit."
 Non hoc, inquam, eloquar in scriptorem emunctæ pro-
 fecto naris, acerrimique iudicii: facere tamen haud pos-
 sum, quin Horatianum dictum paulo severius acerbius-
 que pronunciem. Cur enim pene unus audeat ab anti-
 quitate, quam ipse Horatius adversum se nominat, dis-
 sentire? Certe M. Tullius, cum jocandi genera distin-
 gueret, alterumque constitueret elegans, ingeniosum, fa-
 cetum; "Hoc, inquit, genere non modo Plautus noster,
 "et Atticorum antiqua comœdia, sed etiam philosopho-
 "rum Socraticorum libri sunt referti.^a" Quare non om-
 nino male Turnebus, cum Plautum facetum comicum
 commendasset; "In huius, inquit, salibus æstimandis
 "accedo potius sententiæ veterum ingenuorum Roma-
 "norum, quam Flacci Venusini hominis libertino patre
 "nati b." Nec præter rem Justus Lipsius "amare se
 "dicit elegantes et urbanos Plauti sales: nec Venusini
 "illius aliter censentis versus unquam sine indignation-
 "cula legere c." Quanquam ego causam, cur ita sene-
 rit Horatius, non illam agnosco, quam referunt, aut
 Pet. Victorius, dum dubitat d; "Proficiscine id potuerit
 "à iudicio depravato, quod amissus magna ex parte tunc
 "foret lepos Latini sermonis, ac paritas illa venustasque
 "inquinata: de quo multo antea Cicero cum Pœto ques-
 "tus fuerat in epistola:" aut Janus Parrhasius in Plau-
 ti Amphitruonem in hunc modum; "Ingenio Plautus
 "fuit perurbano et maxime festivo, quod non absque
 "suspensione livoris elevatur ab Horatio." Sed existimo
 referendam esse causam, tum in naturæ dissidium inter
 Plautum atque Horatium; cum alter garrulus et face-
 tus, alter iracundus foret ac taciturnus: tum in tempo-
 rum morumque varietatem: decorum enim Horatiani
 seculi à liberiori ac populari genere jocandi abhorrebat.

^a Off. l. 1. 29. ^b Advers. l. 25. c. 16. ^c Antiq. Lect. l. 2.
 c. 1. ^d Var. Lect. l. 15. c. 13.

Denique, non negaverim ridiculum aliquanto crebrius, quam deceat, à Plauto quæsitum, congestumque: quæ fuit, opinor, causa, ut magnam Plautinæ fabulæ partem agant parasiti, lenones, infimique servi; id quod gravioribus præsertim viris sæpius in comœdia placere probarique haud potest. Hoc autem nomine peccari interdum à Plauto, profecto, si non personam amici sed judicis induissem, poteram in præsentia promptis exemplis palam facere. Sed jam ab his, quæ generatim univèrseque de Plauto dicta sunt, transferte animum, auditores, ad præcipuas ejus virtutes, laudesque, (quod altero proposui loco) quarum gratia spectabitur ille propius, probabiturque. Verborum in eo vim ac varietatem animadvertite: in Sententiis pondus momentumque considerate: in Decoro personisque effingendis atque assimilandis ingenium multiplex variumque perpendite: Præcepta demum (nam hic quoque non defunt,) instruendæ vitæ in memoriam revocate. Quamquam ex hisce quatuor capitibus, ut occurram fastidio, duo tantummodo in medium nunc afferam, reliqua, quæ posteriore loco nominavi, duo differam, si ita videbitur, in alium diem.

Et verò quæ *V*is inest in verbis? ut res in illis vivunt ac plane spirant? “Vinum memoriæ mors,” quam pulchre dictum? “Puniceos oculos habeo, non queo lacrymam exorare^a,” quam apte? “Beneficus es oratione, ad rem auxilium emortuum est^b,” quid illustrius, ut Cicero loquitur, et evidentius? “Domi habet hortum et condimenta ad omnes mores maleficos^c,” quam eleganter occasio peccandi describitur? Servi modeste se cibo alentes, ut ostendant se pro servorum facultatibus sumptum facere in cœna, inducta allegoria, “Nos, inquiunt, efficimus pro opibus nostra mœnia^d.” Eadem translatione, de homine supponente manum mento, “Ædificat, columnam mento suffulcit suo: vide os columnatum^e.” De homine, qui arcanum sibi creditum non divulgat, quam ingeniose? “Mihi quod credi-

^a Pseud. act. 1. sc. 1. ^b Epid. act. 1. sc. 2. ^c Mil. Glor. act. 2. sc. 2. ^d Stich. act. 5. sc. 4. ^e Mil. Glor. act. 2. sc. 2.

“deris, fumes ubi posueris.” Vulgaris hæc esset oratio, nec concinnitatis aliquid haberet; Abiit jam meridies; quæramus locum aliquem occultum, ubi expleamus cœnando hoc reliquum diei: quanto hæc à comico suavior efficaciorque?

“Dies quidem jam ad umbilicum est dimidiatus mortuus;

--- “Sepulcrum quæramus, ubi hunc comburamus diem a.”

Non male quis ita loqueretur; Heus! tu pransus es absente me? sed non paulo concinnius expressiusque parafitus, cui de consumpto amissoque prandio ægrius erat, quam olim Achilli de Patroclo interfecto. Hem! vappa hominis, cur ausus es sepelire hoc prandium, et illi iusta facere, cum ego legitimus hæres, cui funeris curatio incumbit, non adessem? sic enim Plautus loquitur b,

“Fecisti funus me absenti prandio:

“Cur ausu’s facere, cui ego æque ac hæres eram?” Hominem minusculum, magnoque se pileo petasove contegentem, quam lepide illudit?

--- “Fungino genere est, capite se totum tegit c.”

Quæ mihi verba in mentem revocant hominis rustici dictum sane non rusticum. In quo referendo permittite me, auditores, abire paulisper à proposito, eaque, qua prælectores solent, libertate uti.

Dynasta fuit inter Cantabros haud ignobilis: nomen ne quærite; erat ille multorum nominum, longumque esset negotium simul omnia expedire: nempe tam prolixo appellationum *συναγωγή* censebatur, ut monitore ad confirmandam memoriam, ac nomenclatore necesse haberem; imo (nam libet jocari cum Plauti sycophanta,)

“Si ante lucem ire occipiam à primo nomine,

“Concubium sit noctis, priusquam ad postremum perveniam d;”

et opus cibo et viatico mihi sit ad hæc nominum spatia conficienda. Hic tamen appellationum homo multarum

a Menzch. act. 1. sc. 2. b Menzch. act. 3. sc. 2. c Trin. act. 4. sc. 2. d Trin. act. 4. sc. 2.

ac multigenerum, quem immam fortasse corporis mole, aptaque sustinendis tot nominum titulis ipsi vobis tacite conformastis, quem toto supra vertice sublimem facile credidistis, quem, ut opinor, multiplicem, ac Geryonaceo de genere, aut Enceladi Typhœive sobolem, seu centumgeminum Briareum existimastis, hominis, inquam, hyperbolem, vespertinam umbram, Rhodium Colossium, gigantomachiae colophonem, unam ex Herculis columnis, hoc est, hominem, cui possit inscribi, Non plus ultra; hic (ne vos pluribus morer) homo bipalmaris erat: homo, inquam? hominis indicium dicere volebam, somnium hominis, salillum animæ, hominis quadrantem, particulam frustumque hominis, sigillum, compendium, aut, si mavultis, hominis breviarium: videri illum quidem hominem natura voluit, conataque est; et vero apparebant hujus conatus in illo vestigia, sed opus non absolvit, ac pro homine hominis specimen dedit. Nimirum lepidissimus hic regulus, qui suis se appellationibus facile involvebat, totus effluerat in nomina: diceres punctum ac centrum videri, ex quo lineæ complures abeunt, ac punctum undique circumstant; ipsum vero centrum effugit aciem oculorum: ita illa multiplex nomenclationum series, et multiformis appellationum veluti ductus circa comitem apparebat quidem, imo densatum spissumque nominum agmen splendide incurrebat in oculos; ipsum vero comitem rursus, prorsus, undique si quæreret, nusquam invenires. Hic igitur (nam accedo ad aratoris dictum) bene pileatus ocreatusque Cantaber inter venandum dum aprum equo infidens avidius insectatur; ita se in sylvas saltusque induit, ut jam longe relictus à suis, viarum ignarus atque insolens hac atque illac erraret. Forte illum rusticus non procul aspexit, sed equum per sylvas vagum ratus, de sessore diu dubitavit: cum famuli sollicitè anxieque erraticum dominum quæritantes, aratorem offendunt, sciscitanturque ex eo, Comitene viderit? ille subridens, Vidi, inquit, illac paulo ante prætereuntem equum. At comitem? instant illi. Comititis, inquit, nihil: par ego quidem ocrearum in ephippio equi transversum, ac peramplum in medio pileum

leum vidi, comitem vero istum, quod sciam, non vidi. Afferentibus illis, inter ea dominum latere; Atqui, respondit, de homine vos loqui existimabam, non de fungo. Quo illi dicto exhilarati, ocrearum indicio ad errabundum dominum pervenerunt. Sed ego à Plauto scilicet aberravi, dum fungos lego. Redeo ad poetam.

Hæc porro verborum supellex quam non curta est, quam varia, quam copiosa! Servos verberibus dignos (libet ex uno exemplum petere) quot modis interpretatur expolitque? "Verbero, verberabilissimum caput, "plagigerum genus hominum, gymnasium flagri, stimulorum tritor, carnificium cribrum, tribunus vapularis: "pectam te pugnis: monumentis te commonefaciam bubulis: ulmeæ catapultæ tuum hodie transfigent latus: "ego faciam tua latera lorea: virgis lorisque variaberis: "ita te hinc ornatum emittam, tu ipse ut te non noveris: "in te irruent montes mali: mali messemet metes: virgis "dorsum despoliabo tuum: ego te faciam pilum catapultarium: quasi in libro cum scribuntur calamo literæ, stylis te totum ulmeis conscribam: ut myrteta "juncis, item ego te virgis circumvinciam: cave sis, ne "bubuli in te cottabi crebri crepent: ni offermentas "habebis plures in tergo tuo, quam ulla navis longa clavos, tunc ego ero mendacissimus: virgis te usque ad "saturitatem fauciabo: tibi messis in ore fiet mergis pugneis: faciam ut hinc te formicæ frustillatim differant: "castigabo bubulis exuviis: tibi ulmeam uberem esse "spera virgidemiam, eventuramque hoc anno uberem "messemet mali^a: paratæ sunt jam scapulis symbolæ: vae "illis virgis, quæ in tergo morientur tuo: sexcentoplagi nomen indetur tibi^b: ulmorum Acheruns:" (quasi vero sicut Acheron animarum vorago est, ita tergus virgarum dissipatio ac mors sit: an ad Acherusion, quod esse omne fatum, sylvosum arbustivumque, ex Aristotele aliqui docent^c, alluditur?) "Tuum pulchre corium pingam pigmentis ulmeis: ita ego vestra latera loris fa-

^a Rud. act. 3. sc. 2. ^b Epid. act. 1. sc. 2. ^c Cæl. Rhod. l. 10. c. 7.

“ciam, ut valide varia sint, ut ne peristromata quidem
 “æque picta sint Campanica, neque Alexandrina bellua-
 “ta conchyliata tapetia^a: statuam te, ubi vivos homi-
 “nes mortui incuriant boves^b: meus est balista pugnus,
 “cubitus catapulta est mihi, humerus aries: tum genu
 “ad quemque jecero, ad terram dabo; dentilegos om-
 “nes mortales faciam, ut quemque offendero^c.”

Sed ego ire diem video, dum formas enumero, qui-
 bus poeta commentatus est plagosum hoc negotium, cui,
 ut opinor, ipse in piltrino molas agens nimio crebrius
 assueverat. Illud leviculum, sed additamenti loco haud
 ingratum fortasse fuerit alicui ex rhetoribus meis, quod
 Plautus cum ferme ante duas seculorum decadas tam
 procul à nostra memoria moribusque vixerit, tamen a-
 deo expressam in illo orationem moresque nostrorum
 temporum agnoscimus, ut inter cæteros scriptores unus
 interdum Italicissare videatur. Videte, obsecro vos,
 quantum hæc sapiunt idiotismum nostrum, sive senten-
 tias malitis, sive verba. “Uterus est solarium omnium
 “optimum et verissimum: Vocem te ad cœnam, nisi
 “cœnem foris: Meam culpam habeto, ni te probe ex-
 “cruciavero: Mores mali quasi herba irrigua succres-
 “cunt uberrime: Verecundari neminem apud mensam
 “debet: Me intus explevi probe, et quidem reliqui in
 “ventre cellæ uni locum, ubi reliquiarum reliquias re-
 “conderem: Urna hæc literata est, ab se cantat, cuja
 “fit: Tax, tax tergo meo erit: Etiam si supplicassis,
 “moriri certum est: Si potessis tacere, nolo murmuril-
 “lum: Homo malus, ebriacusque es: Quantum est mi-
 “hi cordolium: Non curo minacias tuas: Hic opus est
 “ut pappet, babæ, tatæ, papæ;” aliaque sexcenta, quæ
 Plautus, homo prisca ævi, tanto ante nos, quasi nobis-
 cum ita loquitur, ut jam tunc Italici sermonis lineamen-
 ta duxisse videatur. Dixi de verbis, quod primo loco
 pollicitus sum. Quorum in usu unum necesse habeo ad-
 monere adolescentes, ne licere sibi arbitrentur Plautinas
 ubique voces usurpare. Sunt apud illum innovata non

^a Pseud. act. 1. sc. 2. ^b Afin. act. 1. sc. 1. ^c Capt. act. 4. sc. 2.

pauca:

pauca: sunt multa ad risum excitandum composita, quæ inepte quis ad seria convertat; ut is, qui pro eo, in quo sumus, jejunii magni tempore, Plautine dixit Esuriales Ferias. Sunt aliqua perantiqua ac ferme defita, cum quibus idem agendum est atque cum veterum vasis ac sigillis, quæ domi habere solent ad ornatum locupletes atque elegantes viri, non depromere ad quotidianam suppellectilem, atque deterere.

Jam vero animum, auditores, cogitationemque convertite, si placet, à verbis ad SENTENTIAS, quæ Plautinis in fabulis, nescio quo sapore leporeque concinnatæ, haud scias utrum mellis plus obtineant an aculei. Harum dum ego delectum non habeo, sed veluti tumultuarias copias, ut quæque sese offerunt, in aciem educo; vos, rhetores, ex his paucissimis, de reliquis omnibus in eadem officina conflatis conjecturam facite. Agite igitur, et de conditione, in qua sunt hodie non pauci mortalium, Plautum ingeniose conquerentem audite.

“--- Ita sunt isti nostri divites: ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴ ¹²⁹⁵ ¹²⁹⁶ ¹²⁹⁷ ¹²⁹⁸ ¹²⁹⁹ ¹³⁰⁰ ¹³⁰¹ ¹³⁰² ¹³⁰³ ¹³⁰⁴ ¹³⁰⁵ ¹³⁰⁶ ¹³⁰⁷ ¹³⁰⁸ ¹³⁰⁹ ¹³¹⁰ ¹³¹¹ ¹³¹² ¹³¹³ ¹³¹⁴ ¹³¹⁵ ¹³¹⁶ ¹³¹⁷ ¹³¹⁸ ¹³¹⁹ ¹³²⁰ ¹³²¹ ¹³²² ¹³²³ ¹³²⁴ ¹³²⁵ ¹³²⁶ ¹³²⁷ ¹³²⁸ ¹³²⁹ ¹³³⁰ ¹³³¹ ¹³³² ¹³³³ ¹³³⁴ ¹³³⁵ ¹³³⁶ ¹³³⁷ ¹³³⁸ ¹³³⁹ ¹³⁴⁰ ¹³⁴¹ ¹³⁴² ¹³⁴³ ¹³⁴⁴ ¹³⁴⁵ ¹³⁴⁶ ¹³⁴⁷ ¹³⁴⁸ ¹³⁴⁹ ¹³⁵⁰ ¹³⁵¹ ¹³⁵² ¹³⁵³ ¹³⁵⁴ ¹³⁵⁵ ¹³⁵⁶ ¹³⁵⁷ ¹³⁵⁸ ¹³⁵⁹ ¹³⁶⁰ ¹³⁶¹ ¹³⁶² ¹³⁶³ ¹³⁶⁴ ¹³⁶⁵ ¹³⁶⁶ ¹³⁶⁷ ¹³⁶⁸ ¹³⁶⁹ ¹³⁷⁰ ¹³⁷¹ ¹³⁷² ¹³⁷³ ¹³⁷⁴ ¹³⁷⁵ ¹³⁷⁶ ¹³⁷⁷ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁹ ¹³⁸⁰ ¹³⁸¹ ¹³⁸² ^{1383</}

Seneca paulo severius, et, ut philosophus, aliquanto etiam verius, animum dixit prius à vino tentari, quam pedes. "Sicuti, inquit, in vino non ante lingua pedesque titubant, quam mens oneri cessit, et inclinata vel prodita est: ita ista oratio" (Mæcenatis orationem carpit mollem atque enervatam:) "nulli molesta est, nisi animus labat."

--- "Rege incolumi mens omnibus una est:

"Amisso, rupere fidem^a." ---

"Rex noster animus est, cum hic vacillat, nutant omnia^b." Et ante Senecam Horatius, pedum instabilitatem motus in ebrii capitis trepidationem referens,

"Saltat (inquit) Milonius, ut semel icto

"Accessit fervor capiti, numerusque lucernis.^c"

Hoc vero quanti est in homines argutulos sed instrenuos, et lingua quam manu promptiores?

"Sine virtute argutum civem mihi habeam pro præfica,

"Quæ alios collaudat, easpe se vero non potest d."

Nempe, ut idem alibi loquitur, "Thesaurus stultis in lingua est situse." Neque hoc minoris est:

"Negotii sibi qui vult vim parare,

"Navem et mulierem, hæc duo comparato^f."

Neque hoc etiam:

"Viam qui nescit, qua deveniat ad mare,

"Eum oportet amnem quærere comitem sibi^g."

Ex quo aliquis deducit:

"Ego male loquendi vobis nescivi viam,

"Nunc vos mihi amnes estis: vos certum est sequi.

"Si benedicetis, vestra ripa vos sequar: non

"Si maledicetis, vestro gradiar limite^h."

Illud autem oraculum putate:

"Id optimum est, tute ut sis optimus: id si nequiveris;

"Saltem ut optimis sis proximus."

^a Virg. Georg. 4. ^b Ep. 114. ^c Sat. 1. l. 2. ^d Truc. act. 2. sc. 6. ^e Pœn. act. 3. sc. 3. ^f Pœn. act. 1. sc. 2. ^g Pœn. act. 3. sc. 3. ^h Ibid.

Cui hoc adjungite ab eodem Apolline;

“Nihil est miserius, quam animus hominis con-
“scius a.”

Semper videlicet timidum est scelus: et, si tortores de-
sint alii, ipse sibi animus tortor est; et, ut ait ille b,

--- “Prima est hæc ultio, quod se

“Judice, nemo nocens absolvitur.” ---

At vero de brevi hominum felicitate quam vere dic-
tum!

“Quasi solstitialis herba, paulisper fui:

“Repente exortus sum, repentino occidi c.”

Quid illud? quam bene, quanquam ab avaro sordido-
que prolatum? quod tamen hujusmodi est, ut in eos
nepotulos perpulchre cadat, quos aliquando videmus
magna famulorum vestiumque pompa, et cœnis quam
lautissimis planeque triumphalibus per aliquot dies re-
gem agere: deficiente mox censu excussa que crumena,
ad suos se pagos, si qui supersunt, villasque recipere: u-
bi tanquam remisso pompis humanis nuncio, in mera so-
litudine inopiaque philosophari coguntur. Huic malo
sic Plautinus occurrit senex.

--- “Festo die siquid prodegeris,

“Profecto egere liceat, nisi peperceris d.”

Jam quotidianas hominum vices, quas divina sapientia
consulens rebus humanis justo semper, at arcano plerum-
que nobis, consilio vel facit vel permittit, unico verbo
ante oculos positas videte.

--- “Dii nos quasi pilas homines habent e.”

Nimirum

“Ludit in humanis divina potentia rebus f.”

Quo nomine Helvius Pertinax imperator utramque for-
tunæ paginam planissime expertus, Fortunæ Pila palam
appellatus est: hisce enim fortunæ fatique nominibus,
tanquam numinibus, olim veteres illam vim et rationem
prudentiæ summæ, quæ mentis humanæ aciem fugit, ex-

a Mostell. act. 3. sc. 1. b Juven. Sat. 13. c Pseud. act. 1.
sc. 1. d Aul. act. 2. sc. 8. e Prol. in Captiv. f Ovid. Epist.
ex Pont. l. 4. ep. 3.

plicabant.

plicabant. Sed nulli mortalium hæc appellatio verius data, quam Caio Mario: ut sane, si mihi vicissitudinis humanæ conformandum esset exemplar, Marium ego commentarer unum, nostræque argumentum mortalitatis in scenam producerem. Vultis singulos Marianæ vitæ actus percurrere, ex iisque quasi fabulam (quid enim est hominis vita?) paucis contexam? faciam. Arpinum, Roma, Minturnæ, Carthago, iterum Roma actuum discrimina mihi sunt: fabulæ nomen esto **MARIUS**, sive Fortunæ Pila. Ergo quod mihi vobisque, Quirites, vertat bene, favete linguis, atque adeste auritis animis.

* Marius Arpinatium honoribus impar habitus, diu honores Romæ sperare atque enixe petere ausus, patientia repulsarum irrupit magis in curiam, quam venit. Etenim nulla in honorum petitione notam aliquam non expertus, semper ultimo in loco stetit, illusus, deridiculo habitus, bis uno die repulsam passus, (id quod nulli unquam contigerat,) ambitus accusatus, capite pene damnatus Arpinum redit. Libet actum, choro intercinente, subsistere.

“a O fortuna viris invida fortibus,

“Quam non æqua bonis præmia dividis!

“Fortuna, immeritos tollis honoribus,

“Fortuna, innocuos cladibus afficis.

“Justos ipsa viros pauperie gravas,

“Indignos eadem divitiis beas.”

* Sed jam Romam ad Marii decora contemplanda mecum redite. Ex illo Mario tam humili Arpinate, Romæque tam ignobili ac rejiculo candidato, ille Marius evasit, qui Carthaginem devicit, qui Africam subegit, qui regem Jugurtham egit ante currum, qui Teutonicorum Cimbrorumque exercitus, hoc est, trecenta bellatorum millia delevit, qui sextum consulatum summa fortunæ incitatione gessit, qui populo Romano acclamante Tertius Romæ Conditor appellatus est. En! ut tandem

“Virtus, repulsæ nescia fœdidæ,

* ACTUS I. a Senec. in Herc. Fur. chor. act 1. * ACTUS II.

In-

"Intaminatis fulget honoribus!

"Virtus, recludens immeritis mori

"Cœlum, negata tentat iter via ^a."

* Verum transferte hinc animum Minturnas, et fabulæ catastrophem confiderate. Hic Marius, occupante Romam Sylla profugiens, ad Circeum delatus, in litus expositus, proditus desertusque à nautis, dum in magna solitudine, rerumque inopia, fame pene perit; à rusticano fene, cujus ad pedes supplex ac lacrymans acciderat Marius, Marius, inquam,

"Ille Jugurthino clarus Cimbrique triumpho,

"Quo victrix toties consule Roma fuit ^b,"

in tugurio primum excipitur, mox in paludem immisus, calamis et virgultis bis occultatur: demum inde extractus ab hostibus nudus cœnoque oppletus, ad Minturnenses abreptus, carcere apud eos ac pædore conficitur. Itane vero?

"Cum post Teutonicos victos, Libyosque triumphos,

"Exul limosa Marius caput abdidit ulva;

"Stagna avidi texere soli, laxæque paludes

"Depositum, Fortuna, tuum: mox vincula ferri

"Exedere fenem, longusque in carcere pædor. ^c"

Et parum scilicet hoc erat. Mittitur in conclave, ubi Marius servabatur, à Minturnensibus percussor, Gallus an Cimber? Fuerit Cimber; ut memoria reportatæ à Cimbris victoriæ augeret morituro Mario dolorem. Sed deponite, qui vos forte invasit exanimavitque, metum. Marium Superi tegunt. Etenim dum Cimber furore percitus cubiculum ingreditur intimum ac obscurum; fama est ingentem repente flammam ex oculis Marii prodeuntem satelliti visam esse, vocemque insuper redditam; Tune, homo, C. Marium occidere audes? Confestim igitur proripuit se inde barbarus, abjectoque ferro, tota inclamare urbe cœpit; Non possum C. Marium interficere. Hinc stupor ac religio primum, tum miseratio

^a Hor. l. 3. od. 2. ^b Ovid. Epist. ex Pont. l. 4. ep. 3. ^c Lucan. l. 2. * ACTUS III.

fortunatissimi quondam senis, denique sententiæ poenitentia omnes incessit. Nimirum

“Nulla fors longa est: dolor et voluptas

“Invicem cedunt; brevior voluptas.

“Ima permutat brevis hora summis.

“Nemo confidat nimium secundis:

“Nemo desperet meliora lapsis:

“Miscet hæc illis, prohibetque Clotho

“Stare Fortunam: rotat omne Fatum.

“Nemo tam Divos habuit faventes,

“Crastinum ut possit sibi polliceri.

“Res Deus nostras celeri citatas

“Turbine versat^a.

* Ergo Marius è custodia lætus emittitur, evolutusque ingenti periculo, navim conscendit, et Carthaginem tempestate desertur: qua in urbe, mutata rursus fortunæ facie, luctuosus vos fabulæ actus, Quirites, expectat. Nam egredienti Mario è navi ecce licitor à Sextilio Africæ prætor, qui Mario, Africam ne attingat, interdicat; ni pareat, mortem minatur. Hic Marius præ dolore obmutuit: rogatusque à satellite, quid prætori responderet; Age, inquit, nuncia te C. Marium in Carthaginis ruinis conspexisse sedentem: sedentem autem? quid si paulo post etiam panem ostiatim Carthagine emendicantem conspexisses? Equidem non possum hic tantisper non commoveri, auditores, remque tragica plane comploratione lamentari: dum mihi sese ob oculos offert Marius florentissimus olim imperator, regionum regumque victor, pater patriæ, urbis conditor, Italiz conservator, omnia unus adeptus; nunc vero in summa senectute exul ac vagus à patria toties servata, undique exclusus, ubique proditus desertusque, eo demum inopiæ ac miseriarum redactus, ut Carthagine à se paulo ante fortiter expugnata, homo id ætatis, id potentiæ, homo quantum hominum fuit felicissimus, victum sibi palam quæriraret, compellaretque prætereuntes, Ut Mario, gentium quondam victori, frustum panis ad vitam suf-

^a Senec. in Thy. ch. act. 3. * ACTUS IV.

tentandam præberent. Huccine ergo, Marî, victoriæ ac triumphî tui reciderunt? ad hoc te ista adorati mundo capitis canities, ista vivax, et vero digna quæ viveret, senectâ reservavit; ut hostilem in terram fortuna delatus, in ea, quam olim victor peragraveras, regione, omnium ludibrio læsus, emendicâto ab hostibus victu vitam indignissime concluderes? Ubi illa viri majestas, hostium ille terror, ubi Romæ plausus et gratulatio, ubi captivorum pompa, urbium spolia, orbis terrarum imperium?

“Exilium, et carcer, Minturnarumque paludes,

“Et mendicatus victa Carthagine panis

“Hinc causas habuere. Quid illo cive tulisset

“Natura in terris, quid Roma beatius unquam,

“Si circumducto captivorum agmine, et omni

“Bellorum pompa, animam exhalasset opimam,

“Cum de Teutonico vellet descendere curra^a?”

Sed habuit nimirum Marius prope Carthaginem sedens, quo se modo illarum ruinarum aspectu consolaretur; et Carthago habuit unde leniret apud Marium fatum suum: nec minus sedentis Marii, quam jacentis Carthaginis excidium erat: nempe si Marius

--- “Pelago delatus iniquo

“Hostilem in terram, vacuisque mapalibus actus,

“Nuda triumphati jacuit per regna Jugurthæ,

“Et Pœnos preffit cineres: solatia fati

“Carthago, Mariusque tulit, pariterque jacentes

“Ignovere Deis^b. ---

Et quo igitur unquam loco licuit verius exclamare?

“Quanti casus humana rotant?

“Minus in parvis Fortuna furit,

“Leviusque ferit leviora Deus.

“Vela secundis inflata notis,

“Ventos nimium timuere suos.

“Nubibus ipsis inserta caput

“Turris, pluvio vapulat austro.

“Corpora morbis majora patent.

“Et, cum in pastus armenta vagos

^a Juv. Sat. 10. ^b Lucan. 1. 2.

"Vilia currant, placet in vulnus

"Maxima cervix. Quicquid in altum

"Fortuna tulit, ruitura levat a.

* Verum quis credat? nondum Marius plane periit: ex isto homine jam deposito, jam sæpe defleto, ex isto pene sepulto hominis cadavere nescio quid superest adhuc Marii. Sic est; bene habet, Quirites: faciem fortuna Mario refert. En! ille ex Africa in Italiam redit, collectoque tumultuario milite, et quadraginta navibus instructis, proconsul à Cinna consule salutatur, urbem Romam victor ingreditur, septimum consul (quod ante ipsum mortaliū nemini contigerat) creatur, in patria, amicorum inter manus, decimo septimo consulatus sui die, opibus congestis, quæ multis regibus suffecissent, plenus honorum pariter atque ærumnarum tandem aliquando moritur.

"Ille fuit vitæ Mario modus, omnia passo,

"Quæ pejor fortuna potest, atque omnibus uso,

"Quæ melior; mensq; homini quid fata pararent b."

Ut merito claudere fabulam liceat, exclamareque cum Plauto,

"Dii nos quasi pilas homines habent c."

Hactenus de verbis atque sententiis. Ex quarum laudibus esset fortasse nonnihil, quod exciperem, minusque commendarem, si per omnes Plauti fabulas irem: esset, quod alii frigide, alii intempestive dictum arbitrentur. Sed hæc neque tempus, neque persona, quam sustineo, laudatoris admittunt: quinetiam, cum ex quatuor initio propositis, par alterum superfit; Decorum à Plauto servatum, et Præcepta ad vitam in hominum consuetudine degendam subministrata; differre placet, vobis ita sentientibus, præfules reverendissimi, in alium diem: ut hæc dilatio et vobis continuum audiendi laborem minuat, et mihi ad gratias, quas indecorum esset in præsentia extemporarias agi, cum otio meditandas, rationem

* Senec. in Hipp. chor. act. 4. Idem in Agamem. ch. act. 1.

* Actus v. b Lucan. l. 2. c In prol. ad Captiv.

fortasse aliquam copiamque sufficiat. Vos interim valete, rhetores, et Plauto, si quid placui, plausum date.

PRÆLECTIO SECUNDA.

M O M U S.

S I V E

Satyra Varroniana, poesi poetisque cognoscendis accommodata.

ANTEQUAM de Insignium natura, quibus ab inceptando inditum vulgo est Impresius nomen, ea dicam, quæ in posterum, seposito destinatoque in singulis hebdomadis ad hanc rem die, dicenda constitui; dabitis mihi hanc veniam, viri sapientes, honorumque et sanguinis claritudine nobiles! ut disputationi, sicuti spero, non injucundæ, in præsentia caput aliquanto festivius imponam; et ea, quæ propria quondam erat hujus mensis, decembri libertate proludam. Te vero in primis, Virgini Cæsarine, juvenis illustrissime, cujus ingenium comprehensionemque rerum jamdudum Roma plausu non vano miratur; per istam singularem in me, qua merito glorior, benevolentiam tuam oro, ut Decembre hoc munus destinatum præcipue tibi, sicuti Saturnalitium ac ludicrum quid est; ita tu non ea judicii, quo potes pollesque, severitate, sed æstimatione paulo clementiore, omissioreque animo perpendas.

Agite igitur; quid actum sit hoc anno in senatu poetarum Cl. Claudiano tertium, et Torquato Tasso Coss. literis consignemus bona historiæ fide: nam gratiam odiumve, solennes plerumque scribendi causas, jamdiu procul habeo, nulli mortalium insensus, offensus nulli. Veritatem, quam in ludicris hisce commentationibus impune negligunt hodie plerique scriptorum, ego muneris mei memor, volo de me exigi perquam religiose. Fuit,
cum

cum ipse nec Heliconidas, pallidamque Pyrenem vide-
ram, nec in bicipiti Parnasso somniaveram^a: nunc, post-
eaquam specillis oblongo tubulo insertis effectum est, ut
remotissima quæque abditissimaque admoveantur intuen-
tium oculis, et tantum non manibus teneantur; Par-
nassi arcana nulla sunt ulli: nec modo mons ipse biceps,
hortorum amœnitates, laureæ circum sylvæ, ipsa Apol-
linis regia, sed etiam

“Apparet domus intus, et atria longa patefcunt^b,”
et quicquid in senatu, quicquid in tricliniis, quicquid in
conclavibus agunt poetæ, perspicue ac minutim observa-
tur. Atque utinam, quod ingeniose feliciterque perac-
tum est de visu, idem de auditu dilatando adjuvandoque
auriculari aliqua fistula, (quod audio nostros Archimedes
hodie meditari,) belle succederet; profecto sicuti meis
egomet oculis, quæ narro de poetarum conventu, sum
contemplatus omnia, sic nullius egens auribus idem au-
ritus ipse in hac historia testis accederem. Nolo tamen
minus idcirco fidei haberi narrationi meæ. Etenim au-
tores ad hanc rem illico proferam, si necesse fuerit, non
curatorem viæ Appiæ, qui Annæo Senecæ, quid actum
esset in cœlo sub mortem Cl. Cæsaris evulgavit: neque
Menippum, loquaculum illud et curiosum animal, qui
Luciano Deorum secreta sæpenumero palam fecit: ne-
que Janum Douzam, qui Justo Lipsio senatus Romani
apparatum ritumque dormienti sub aspectum dedit: ne-
que Morpheum, qui Bencio meo senatusconsultum de
feriis anniversariis conscripsit. Testes ego vero habeo
complures, qui quotidie illuc ad poetarum sedes abeunt
redeuntque, atque in Musarum juga quondam inaccessible,
nunc (quæ est felicitas hujus temporis) arbitrato suo pe-
netrant, affirmantque, facilius sibi ad Heliconis quam ad
Caballinum Romæ montem, quanquam molliore nunc cli-
vo, aditum patere. Sed inter cæteros amicus mihi est ve-
tus ac plane vetulus, quippe sexagenario major, (ita illum
diu sospitem fortunatumque habeam!) qui nunc demum
indolis suæ memor adjecto ad Musas animo, illuc recens

^a Perf. in prol. ^b Virg. Æneid. l. 2.

adrepfit, exceptusque inibi peramice, observavit pro advenarum natura omnia diligenter, mihi que poetarum arcana fidus interpres enarravit. Ex hoc quaecunque accepi, exponere jam molior ejusdem fide verbisque: quæ verba si metro interdum conclusa recitabo, id vos in repentinos amici progressus in poetica referte; simul crescenti poetæ propitiâ senes recoquentem Medeam exorate.

Jam labor exiguus Phœbo in declive ruenti
 Restabat, jamque occiduo surrexerat aura
 Vespertina mari, quæ nunclet aura, propinquos
 Affore solis equos, quæis frœna diurna relaxet,
 Pulveremque lavet puro Thetis æquore currum.
 Sed erit, credo, perspicua magis oratio, si dicam; Pomeridianum erat tempus, flexo in vespertinam die, cum indicto pridem senatu, ad Hyampeum, alterum bicipitis Parnassi jugum, concursus fieri poetarum cœpit.

Verticis in summo, senium qua nobile sylvæ
 Irriguis nigrescit aquis, contermina templi
 It moles cœlo, et nemoris superincubat umbris.
 Hæc auro et late candenti regia saxo
 Augustum sede in media conclave coerces,
 Immortale opus: internum cui Pieris orbem
 Concilio vaturn fabricata, sedilibus æque
 Stravit odorata è eedro, patrumque Latinas
 Atque Italas varie scidit in suffragia classes.

Uno verbo, hæc poetarum curia, hic locus habendi senatus est. Jamque huc frequentes undique conveniebant, more plane Romano, qui senatores, quibusque in senatu sententiam dicere licebat; hoc est, ex censu tum veteri, tum novo. Digna res erat visu risuque, contemplari vultus et vestium ornatus alios atque alios. Primi illi poetarum, Accii, Pacuvii, Nævii, homines prisci ac boni, complexi alter alterum sine fucò ac fallacia, more majorum, hoc est suo, expediti ac leves properabant aut nudo capite aut tutulis incluso, penulis ad collum junco palustri obligatis, ac paulo infra cincturam productis, femoralibus et caligis sane adstrictis atque artus exprimentibus, focculis obstraguli loco spina rusco-

que

que consertis. Inter quos videre erat Ennium patrem

--- "Genua ægra trahentem,

"Quassantemque utroque caput?" ---

Santhonico bardocucullo tunicatum, manuleatum, scul-
poneatum, aurito pileo quam amplissime, fungino mo-
re, petasatum. Quorum appendix Turpilius sequeba-
tur, præ vetustate situque marcentibus oculis, putrique
naso, atque auribus corrosis; ideoque, uti spretus deser-
tusque à sociis, paulo attentior ac tristior agmen conclu-
debat. Sed qui elegantiori atque imperatoria ætate vi-
xere, incessu habituque longe alio gradiebantur: vultus
plerisque graciles subalbidique: cothurni aliis, aliis soc-
ci, omnibus hedera doctarum præmia frontium blande
capillamentum implicabat: chlamys serica ad terram
fluitabat multiplex ac sinuosa; ad collum vero angustis
replicatisque minutim plagulis, rejectoque ad tergum
breui reticulo, aurea ante pectus fibula coercebatur. De-
nique alios ex ore vestiumque cultu nostrorum tempo-
rum poetas statim agnovi. Facies nitidiores, et, ut in-
dies homines sapiunt magis, bene curata cute habitiores:
compta et calamistrata coma, aut etiam sparsa ferociter
et negligentiam diligentissime mentita, barbula poetico
metro composita, galerus cum argentea spira et clavicu-
lis capitatis, breve rotundumque pallium: collo torques,
ferrum lateri, omnia militi quam poetæ similia. Quan-
quam officiosa inter eos verba, grandes quæstæque è
cælo appellationes, ac cælo, cum sadum serenumque
est, illustriores tituli, mira deliciarum lenocinia aucupia-
que, crebra inter eundem de gradu deque situ certami-
na, meros aulicos ostendebant:

Dexter ego lateri gradiar tibi? sidera testor,

Non patiar. Quidni major patiare? sinister

Ergo ibis? Nigras hodie mihi surgere lucas,

Phæbe, iubes: præ, comitum dulcissime. Cur hoc?

Imp ego pone sequar. Non, si me traxeris, ibo.

Tene ego præcurram? peream male: frigora flam-
mas

• Virg. Aeneid. l. 6.

Jun-

Jungentur prius, et brumæ miscbitur æstas.
 Sed præeo, quando ipse jubes: mihi testis Apollo,
 Invitus præeo: dum spiritus hos reget artus,
 Dum memor ipse mei, semper mihi corde sub imo
 (Ni mihi cor excors) hærebit gratia facti.

Nugis hæc ac tricis invicem altercantes in curiam ple-
 rique pergebant; paucis exceptis,

--- "Quos æquus amavit

"Jupiter, atque ardens evexit ad æthera virtus."

qui à turba solitarii, meditantisque secum, credo, quid
 in senatu parate dicerent, aspectu ipso priscam illam poe-
 tarum majestatem præ se ferebant. Introgressis curiam
 ecce lictores laureatis cum fascibus ad fores: sequuntur
 consules Apollinari laurea trabeaque conspicui: senatus,
 ut est moris, assurgit, clausoque templo de legitimo pa-
 trum numero quæsitum. Duos desiderari ex omnibus
 compertum est, ex Latinis Plautum, ex Etruscis novum
 hominem, quem adnitente P. Ovidio consule in sena-
 tum nuper admissum, superiore anno, in sexto P. Vir-
 gilli et secundo Annibalis Cari consulatu, Severinus Boe-
 tius censor, cum illius poesim bonis obesse moribus os-
 tendisset, exutum hedera, præcinctumque peregrinæ ar-
 boris coronamento Fracastorii manu plexo, Parnassi fi-
 nibus abire jussit, Castalia aqua et igni poetico inter-
 dixit. At vero M. Plautum L. Annaeus Seneca censor
 hoc eodem anno senatu moverat per quinquennium, quod
 nimirum, patribus serio consulentibus frequenti congressu,
 quum Ennio, cui affidebat, pileum dissimulanter è capite
 detractum ante consulum pedes abjecisset; admonitus,
 patribus non placere, quenquam poetarum in senatu scur-
 ram agere, non modo dicto audiens non fuit, sed pau-
 lo post ultimo senatu, Statio Papinio Neapolitano, ele-
 ganti cum sagulo recens, à Claudia uxore sibi transmissio,
 carbasisque ad collum bipedalibus, quasi majoribus velis
 in curiam magnifice sese inferenti, secumque nescio quid
 grande follicantibus buccis ampullanti, clam à tergo pa-
 pyraceum sulphureo oppletum pulvere crepitaculum la-

• Virg. Æneid. l. 6.

tenter

tenter affixit: quod, ubi ille subsellio securus incubuit, concepto igne, multiplici statim scloppo strepitare cœpit; furentemque ac sufflante retro flamma excitum è sella repente Statium, atque in medium ignea cum cauda ambustoque sago profilientem, implorantemque poetarum fidem, risere primum patres; quod homini mimalloneos carminum bombos identidem instanti opportune ea fibula videretur affixa: postea vero oppleta fumo tetroque odore curia, exire inde propere coacti, malam Plauto crucem precati minatique sunt.

Ergo facta, ut moris est, à Claudiano consule, qui senatum habebat, dicendi potestate, censor verba fecit de Momi literis in senatu recitandis: ipsumque Momum paulo ante ex annua peregrinatione reversum ante urnam statuit. Huic mos est quotannis Parnassi verticem conscendere, ad senatum intromitti, quicquid inter homines, sive clam sive palam, de re poetica tacendum æque ac dicendum sentiatur, nullo cujusquam metu libere profari. Processit igitur in medium libellorum fasciculis onustus, quos hoc uno anno, dum urbes inviseret, ac mores multorum observaret, partim ipse memoriæ causa conscripsit, partim à publicis privatisque academiis traditos accepit, ut eos in poetarum concilio recitaret: quibus in censoris urnam coniectis --- nam

Concilio in medio sedet ingens urna, capaci
Quantum uteri concha, gracili tantum invia collo.
Vatibus hanc perhibent ducendis sorte libellis
Quæsitorem Erebi dono Minoa dedisse.
Argento pars interior nitet interrafo,
Artis Mentoreæ facili circumcava torno;
Aurea sed faciem multis emblemata signis
Phidiaco variant cælo; qua balteus urnam
Signifer obliquat, bisseis que una figuris
Monstra vehit, totidemque micat zona aurea bullis.
Argumentum ingens: pendent hinc omnia, motu
Ex uno pendent pecudumque hominumque labores:
Exondibus hinc late colles, et gramine multo
Prata virent, bifidis verruntur cæcula caudis,
It fera per saltus, cœli spatia ampla volucres

M m

Im-

Impediunt, hominumque augentur cœtibus urbes.
 At parte è calathi gemina, qua tortilis anſa
 Circinat utrinque anguſti chryſendeta labri,
 Implicitæ manibus Sortes, et lumine caſſæ
 Collidunt; Fatumque regit, ludumque coerces.

Sed hæc verſuum parerga moleſte nimis interturbant inchoatam narrationem: redeo, unde digreſſus ſum. In cenſoris urnam conſectis literarum fasciculis, ſic exorſus eſt Momus. Velitis, jubeatis, patres conſcripti, lina incidi, fasciculos explicari, libellos propalam legi. Cum conſules juſſiſſent, ille mota tantisper urna libellum extrahit; tantaque voce, quantam exerunt grammatici pueri, dum in comitiis ſuis ſolenne carmen, Quod bonum fauſtumque ſit, præfari ſolent; epistolam, quam ſortitus eduxerat, recitare cœpit.

SOCIETAS TYPOGRAPHORUM
 SENATUI POPULOQUE POETARUM S. D.

CRESKIT indies magis magisque numerus eorum, qui noſtra opera in voluminibus edendis abutuntur. Id vitio potiſſimum ſit veſtri generis hominum, qui quæ noctu ſomniant, hæc mane lucem videre illico geſtiunt, occaſionemque Iliadum et Æneidum undique venantur. Nullus hodie mortalium aut naſcitur, aut moritur, aut præliatur, aut ruſticatur, aut abit peregre, aut redit, aut nubit, aut eſt, aut non eſt, (nam etiam mortuo iſti canunt,) cui non illi extemplo cudant epicedia, genethliaca, protreptica, panegyrica, epithalamia, vaticinia, propemptica, ſotera, parænetica, nænias, nugas. Nulla eſt intemperantior hominum natio, nulla adverſum nos contumacior: ſi quid in verſu, quod non rarerent accidit, illis excidit, continuo in nos, pro ea, quam ſibi ſumunt, mentiendi licentia, conſertur abunde culpa. Malum ſerpit quotidie latius: nos onere opprimimur, nullo, quod caput eſt, operæ pretio. Edita enim horum pleraque vix in manus hominum veniunt, cum aut exploſi jam antea nomen ſcriptoris, aut prodigioſi veſtibus operis ſtatim lectores abſterret; noſque, raro deinceps emptore, ad apinas et nugas ne triobolo quidem

venales quoquo possumus modo distrahendas, cogimur male properata volumina alio transferre, ac scombris involucria et tunicas dare; aut in vicum deferre

--- "Vendentem thus et odores,

"Et piper, et quicquid chartis amicitur ineptis^a."

Hæc pauca de multis vobis indicare visum est. Vos ordinis vestri bono ac famæ consulite, nobis tantum oneris detrahite, ac valete.

Vix Momus absolverat, cum censor, iram inter et risum; Quid nobis, inquit, quotidie cum typographis? an, si quid illi forte decoquunt, et jacturam fortunarum faciunt, idcirco refarciendum nobis est? Refarciendum, respondit Momus, si vestra causa jacturam faciunt: dicam enim libere more meo,

"Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis:

"Indoctusque pilæ discive trochive, quiescit;

"Ne spissæ risum tollant impune coronæ.

"Qui nescit, versus cur audet fingere^b?" ---

Sed video cur tam facile poetis ignoscatis: nempe non ignari malorum miseris succurrere didicistis.

"Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim^c."

Annuebat versibus suis Horatius; cum Claudianus consul, indicto manu silentio, ad Horatium librorum quaesitorem ac musæi custodem deferri libellum jussit; ei causam permisit: Sermonem scriberet de libris nonum premendis in annum, pœnas præproperis ingeniis statueret, deque re tota ad senatum referret. Cui consulum alter Torquatus Tassius addendum putavit; Videret quaesitor, ne in Apollinarem bibliothecam novi quotidie libri admitterentur, antequam de iis statueretur aliquid certi: hunc enim aditum si sibi interdictum sentirent sartores isti carminum, fortasse tardiores in conscribendis paginis deinceps futuros. At Horatius id vero fecisse sedulo se ad eam diem affirmavit, idque satis apparere ex aggestis cumulatisque codicibus; qui tam multi ante fores

^a Hor. l. 2. ep. 1. ^b Id. in Art. Poet. ^c Id. Ibid.

bibliothecæ præstolabantur ingressum, ut sane pauciores Maro descripserit animas apud Cocyti stagnum orantes,

“Tendentæque manus ripæ ulterioris amore^a.”

sed se non minus portitore illo Stygio inexorabilem fore: etiamsi offensurus iterum esset Torquatus ipse consul, et ex utroque pede laboraturus. Etenim Torquatus paucis ante diebus bibliothecam sub vesperam ingressurus, dum enititur aperire sibi aditum ea voluminum multitudine pene occlusum, imprudens offenderat in codicem nescio quem ab academicis fursurariis Florentiæ conscriptum; prolapsusque suborta capitis oculorumque vertigine, ex lævo etiam tum pede claudicabat. Tunc consul Torquatus, nec eam dixit placere sibi librorum turbam in bibliothecæ vestibulo; qui si quotidie, ut jam cœperant, eo loco accrescerent, quo dein modo patere per eos cumulos in musæum potuisset accessus? Quare quamprimum eos amoveret inde; ac, paucissimis exceptis, qui digni illo literarum sacrario ei viderentur, reliquos alium alio distraheret: partim valvarum rimis obstruendis, ut anagrammatarios plerosque, et minutos literarum glutinatores: partim flabellis ad ventulum concinnandis, ut amadigos omnes, et promerealium nugarum institores: partim fenestrarum velamentis contra pluviam et solem opponendis, ut confidentiloquos istos et duos capitones, qui loricato sunt pectore adversus omnem injuriam: et, si qui adhuc superessent, præsertim ex iis qui sæde principibus adulantur, traderet eos funerum curatoribus, ut in proximis Mœcenatianiis exequiis, ad stramineam ejus viri statuam poetico tormento explendam, inculcandam, farciendam liberaliter adhiberent; atque ea ratione, imposita pyræ honoraria illa imagine tot gravida præconiis inflataque, simul cum ea, poetarum vota multorum conflagrarent, atque in cinerem nihilumque desinerent. Cæterum, ad avertendos in posterum hujusmodi librorum concursus, optimum factu sibi videri, si eos non à Parnassi modo regia, sed etiam

^a Virg. *Æneid.* l. 6.

à finibus idem quæsitior abstineret; nec prius admitteret ad fastigium montis, quam in constituto ad radices hospitio quatuor dierum decadas exegissent, suspicionemque sui purgassent. Ad quæ Venusinus, facturum se libenter imperata, respondit: imo, si senatui videretur, acturum se aliquid, quod subitariis istis ingeniis moram esset non minimam allaturum: Nempe ex codicibus, quos admissurus esset, electurum se unum aliis deteriorem, eumque non illico inserturum in pluteos et loculamenta cum cæteris; sed ignominia causa in media bibliotheca sublimem apud filices muscarios appensurum, ac retenturum ibi tandiu, dum liber illo nequior accesserit, qui eum loco trudat, ipse succedat; tunc demum redigendum in classem, suaque in arcula nidoque componendum. Hæc autem etsi magnopere probavit Claudianus consul, quia tamen peculiari senatu opus habere dixit, pollicitus se brevi de ea causa patres consulturum, statutumque id, quod plures censuissent; re tum infecta, disceptationem distulit in aliud tempus. Et jam Momus alium ex urna fortitus erat supplicem libellum, jussusque perlegere inscriptionem tergo additam, quæ erat,

POETIS PRISCIS AC BONIS LECTORES,
IN VETERAMENTARIOS CARMINUM SUTORES:

Explicata pagina, interiorē epistolam recitavit.

Nec pudor est, nec modus ullus hac tempestate carminum scribendorum: invasit enim mortales hæc pestis, exeditque multos mala hæc scabies, poetæ ut vulgo salutentur: ideoque novis quotidie voluminibus, in quibus tamen nihil est novi præter titulum, ad legendum homines invitant, et tantum non mercede conducunt: oculi legendo, manus volutando dolent: usque adeo aliis atque aliis poematibus continenter obruimur. Sed, quod magis dolet, opera expectatioque legentium luditur. Ad novum opus inauditumque commentum evocati magna spe ingredimur; cum paulatim vetera ferme omnia et exoleta, sed expolita et fuco interpolata reperimus; "Præfractam strigilem, et soleam (ut ait Lucilius) dimidiatam." Scilicet huc tandem recidit hujus
ævi

ævi poësis: eruta ex antiquitatis tumulo ferraamenta passim recoquuntur recidunturque; et inducto alio rebus colore ac forma, (quam tamen dispari forma, quam inepta?) pro novis repente mercibus extruduntur. Vos, quorum res agitur, quorumque opera miserum in modum à scrutariis istis refinguntur ac dilacerantur; videte per Apollinem, poetæ, ne fraus hæc, quæ artis hodie locum et quæsticulum invenit, impunitate succrescat: atque aliquem furacibus istis ac veteramentariis ingeniis, pro vestra sapientia, modum ponite. Plura in hanc sententiam nostro omnium nomine superaddet is, qui has literas afferet ac tradet Momus. Valete.

Vix ea, cum rogatus à senatoribus Momus, uti proferret in medium, si quid appendicis loco evulgandum putaret; Pauca, inquit, sed paucis multa. Eram Florentiæ, addideratque se mihi comitem sesqui-Petrarcha nescio quis, qui me infimis in horas precibus obtundebat, ut opusculum deferrem ad vos suum, immortalitæque in Apollinari musæo consecrarem. Hoc ego socio no per urbem intentus mortalium studiis cursitabam. Accessimus ad cerarii fictoris officinam, qui cercas icunculas ac figilla Deorum hominumque ac stirpium ligneo teretique scalpro conformabat. Erat illi tum forte in manibus arundo, quam è cera, certa per intervalla distinguerebat nodis; educebat ex ea fundebatque genieulatum folia, leve fastigium crassiore paniculæ coma finiebat. Hæc dum ageret, adfuit qui laurum arbusculam ab artifice postulavit, ut venderet: tunc ille; Hæc, inquit, quam molior, arundo laurus erit: nullaque interposita mora, è calami foliis alia demittit ad truncum, alia spargit in ramos, ramos frondibus opacat, baccas occultat inter frondes, hæc addensat, illa incidit, alia dilatat, uno verbo, pro arundine laurum emptori tradit. Discedebat hic, cum ecce alius, vir honestus et gravis, qui magni Alexandri icunculam mercari cupiebat, quam quia inter ea figilla non vidit, abibat: reprehensum hominem voce, mox etiam pallio, subsistere cerarius enixe rogat, ostenditque pro Alexandro Mercurii signum

per-

perillustri ceratione perfectum: negat emptor, exoculatum esse adeo se, qui non videat, Quid distent æra lupinis: Alexandro sibi opus tunc esse, non Mercurio. At ego, inquit artifex, Alexandrum tibi vendo. Hic ego intentissimis oculis expectabam, quibus tandem præstigiis pileatum Mercurium, alatum, nummatum, caduceatum, nulla non re dissimilem Alexandri, traducere ad Alexandrum posset; cum ille tanta celeritate, ut alis exuisse Mercurii pedes, suas induisse manus videretur, è loculatis arculis nunc excerpens aliquid, nunc aliquid eo reponens, discolors illas ac miniatulas ceras facili tractatione variare cœpit: Mercurii caduceum, quod erat lævæ manus gestamen, adstringit ac producit in hastam: crumenam nummorum plenam, quæ pendebat è dextera, comprimit atque in fulmen exacuit, opportuna sane traiectione: è talaribus atque ex alis ocreas ad genua usque deducit: galerum ac pinnas in galeam ac plumas alte sustollit, oculos rotundat, genas exporrigit, producit nasum atque amplificat, (nam Alexandrum hac etiam parte fuisse magnum ferunt,) dilatat frontem, in sinistrum humerum cervicem aliquantulum projicit, colores confinio temperat, nigrum, subnigrum, austerum, lacteum, luteum, subalbidum, purpureum, lentum, vitreum, fursurosum modo diluit, modo infuscat, modo exacuit, modo obtundit; atque ita commutabiles illas cerulas hinc atque hinc traducit, operique addit adimitque, ut Alexandri simulacrum momento enatum videremus, ignoraremus autem, quid de Mercurio factum foret. Hærebam hic ego attonito similis: sed comes, ut erat natura procacior, ad artificem; Itane vero, inquit, mi homo, tam facile unaque productione nasi tu nobis Alexandros extemplo paris? Quidni? respondit, cum producendum esse nasum, non corripiendum vestra de syllabis senatus-consulta proclamant? nos autem id artis didicimus à poetis, cum quibus commune habemus fingendi nomen. Docte enimvero, inquam, et supra ceram et scalprum; conversusque ad socium, Inferere nunc, Melibœe, pyros. Risit ad hæc emptor Alexandri, et, Hoc ipsum, inquit, recurrebat animo, dum
ce-

cerarium id operis molientem intuebar: videbar enim mihi poetam infudantem videre carminibus concinnandis, atque unde unde transferendis, operique suo per æqua, per iniqua consuendis. Nam quid hac tempestate solennius? priscorum reliquæ conquiruntur, nova priscis adduntur oppido pauca, multa dissimulantur, foris intima, intus extima convertuntur, quadrata rotundis permutantur, quid verbis opus est? ex antiquo novum repente opus inter poetæ manus enascitur: et nobis interim, qui hæc audire cogimur, aut legere festinamus magnificis illecti deceptique titulis, (propter quos deferi possit, ut ait ille^a, vadimonium,) fraudi plurimum est, ad eadem toties nullo operæ pretio revocari: ut sane in deterius abitura res sit, nisi aliqua demum animadversio hæc poetarum coerceatur impunitas. Obmutuerat satis meticulose argutulus comes ille meus, alioque simulabat se animum, dum ea dicebantur, avocasse: cum ego ad emptoris aurem insufurrans; Bono, inquam, sis animo: ego ad senatum poetarum propero: animadvertent illi, ut opinor, in horum licentiam, tibi que ac cæteris idem studentibus exoptantibusque consultum erit. Et vero, patres conscripti, si minus lectorum vos querelæ ac preces movent, moveat decus certe vestrum, ac dignitas istius ordinis, qui jam vulgo, si nescitis, deridiculo est: vestra sunt, quæ futores isti dissuunt, consuunt sibi: vos isti expoliant, vos expilant, exoculant, expectorant, eviscerant: sibi que aliena dum accommodant, quos inter homines cachinnos, Deus immortalis! quæ joca, quas fabulas excitant? Vidi ego jampridem Romæ, in urbe, uti scitis, mores aliunde omnium complectente, hominem nova indutum et collectitia sane synthesi, hoc est, ex aliquorum, quos hic intueor, vestibus contexta ridiculum in modum: surripuerat Dantis Aligerii sagum holosericum subfutum lacinia Damascena, oblongis angustisque manicis; sed, ne furtum deprehenderetur, inverterat, proque veteri subfuto novum addiderat, idque mirifice variaverat. Nam resectis ex Cino Pistorienfi fim-

^a Plin. in præf.

briis, detractis à Boiardo ligulis, recisis è Guittone Aretino anſulis, veluti polymitam veſtem verſicoloribus li-
ciis ac cæſuris intexuerat. Ita vero induerat: inductis
in manicas pedibus, non plane incommodas ſibi caligas,
ſed femoralia paulo arctiora confecerat: collare autem
ſagi ad renes, atque umbilico tenus diſtributum ſuis aci-
culis obfirmaverat: reliquum extremumque ſagum ſub-
latum uſque ad collum, ejuſdem veſtis cingulo coerue-
rat: atque in hunc modum magnifice ſe circumſpiciens,
ac novi ſe operis artificem venditans, homo belliffimus
ſegmentato et collativo cum centone per urbem incede-
bat. Cui ego hæc pauca:

“Quid, ſi forte ſuas repetitum venerit olim

“Grex avium plumas? moveat cornicula riſum

“Furtivis nudata coloribus.” ---

Hæc Momo dicenti, atque eloqui planius eadem paranti
cenſor, admonente P. Virgilio, interceſſit, negavitque æ-
quum ſibi videri, in ea inſectatione uſque adeo provehi,
ut nullo diſcrimine ſimul involverentur optimi quique ſa-
pienter ac feliciter imitantes, tempeſtivisque alluſionibus
carmen erudite condientes; et audaculi neſcio qui nul-
lo modo, nullo metu in aliena involantes, nihil ingenio
promptum, nihilque labore partum habentes, ac non ni-
ſi raptò apertaſque populatione victitantes. Placuit ea
vero conſulibus interceſſio, viſumque, Uti A. Perſius
conſul designatus, adhibita ad eam rem opera Samonici
Sereni, cauſam ſedulo cognosceret, medicamentumque,
quod olim idem Serenus prurigini arcendæ compoſue-
rat, transferret ad pruriginofos hoſce vates, quo ea ſcri-
bendi ſcabies inungi ac deliniri poſſet. Quanquam pa-
lam tunc Perſius teſtatus eſt, non opus eſſe eo lenimento
cum furaci hominum genere ac refractario: ſed, ſi patri-
bus videretur, ſe oſtenſurum ignem ex fatidicis Idæ lig-
nis nuper ab ſe repertum, in quem quicquid miſtum ex
rebus diſſimilibus conſlatumque conjicitur, illico ſecer-
nitur, atque ex ſeparatis partibus, ſi quæ veteres ſunt,

* Hor. l. 1. ep. 3.

flammis absumuntur, novæ perdurant: id optimum fore poetarum experimentum aut supplicium; quorum libris, antequam in posterum evulgentur, injectis in decretorium hunc ignem, quicquid flammis illæsum invictumque supererit, id tantummodo novum vernaculumque ac proprium censendum esse; cætera, quæ conflagrabit, tanquam aliena, furtique damnata, merito pœnas dedisse existimandum: nec dubitare se, quin, sicuti recens à lacu vinum dum deservescit, tumore posito extenuatur decrescitque; ita multorum libri apud igneum hunc exploratorem adstringendi contrahendique sint adeo, ut sæpe numero ex magno ac tumido aliena fartura volumine, extracto exsiccatoque quicquid erat inanis et non proprii succi, atque adeo in libellum sane tractabilem manua-lemque redacto, non plures quam sex septemve superstitēs futuræ sint paginæ, quas jure scriptor agnoscat ex illo incendio reliquias suas: sic novos poetas à scrutaria, quam ignaviter artem faciunt, absterrendos; et lectores molestia, et, in quam inducuntur, fraude liberandos. Risit eo nimirum commento Momus, quod videret, consulum alterum ac senatores aliquot ad Persianum illum ignem plus nimio refrixisse. Nihil tamen cunctatus, injecta in urnam dextera libellum eduxerat, explicabatque; cum consul imperavit, ut duos præterea sortito extraheret, quos nulla interposita commentationum mora continenter recitaret, ac senatus dimitteretur: paruit ille, vocem contendit, ac legit.

P. VIRGILIO MARONI INTERPRETES SUI.

LABORAMUS in explanandis *Æneidos* tuæ locis, nec pœnitet operæ ac laboris: in plerisque enim aut ac plane tangimus id, quod dixisse te oporteat, aut aliquid as-
fingimus, quod te dixisse non pudeat. Unus incidit nodus sane Gordianus, cujus occultum cœcumque caput extrahere nullus adhuc interpretum ausus est, sed sacro omnes silentio præterivimus. Nimirum laqueus est ex eo genere, qui fauces statim obligat, ac spiritum intercludit. Cur enim, inducto apud inferos Anchise, qui *Æneam* Romanorum reges ordine et accurate docet, è
sep-

septem regibus unum prætermittis? Nam à Romulo ex-
orsus^a,

“Quin et avo comitem sese Mavortius addet
“Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
“Educat: viden’, ut geminæ stant vertice cristæ,
“Et pater ipse suo Superum jam signat honore?
“En hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
“Imperium terris, animos æquabit Olympo,
“Septemque una sibi muro circumdabit arces,
“Felix prole virum: qualis Berecynthia mater
“Invehitur curru Phrygiæ turrata per urbes,
“Læta Deûm partu, centum complexa nepotes,
“Omnes cælicolas, omnes supera alta tenentes:”

Addis deinde Numam:

“Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
“Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
“Regis Romani, primus qui legibus urbem
“Fundabit, Curibus parvis, et paupere terra
“Missus in imperium magnum:” ---

Adjungis demum cæteros:

--- “Cui deinde subibit,
“Otia qui rumpet patriæ, refidesque movebit
“Tullus in arma viros, et jam desueta triumphis
“Agmina: quem juxta sequitur jactantior Ancus,
“Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus
auris.

“Vis et Tarquinius reges, animamque superbam

“Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?”

Hæc de regibus Romanis. At in hoc censu, Servium Tullum, qui medius inter Tarquinius Priscum et Superbum fuit, tu bonus regum censor omisisti. Ecquæ te cogitatio alio tunc agebat, quove abalienato tunc animo peregrinabaris, ut tibi rex tam probus, ac Romanæ rei propagator excideret? Hæc una res (ingenue fateamur) universam interpretum nationem conturbavit, visaque est, de qua te ipsum consultum vellemus, ac nodum te solo vindice dignum tu tanquam è machina dis-

^a Æneid. l. 6.

solveres, ac lectoribus occasionem subtraheres quicquam aut de autoris, aut de interpretum indiligentia suspicandi. Vale.

Epistolam vix recitaverat Momus, cum ex imperio consulum detulit ad Virgilium, qui petitioni interpretum satisfaceret; legitque subinde aliam in hunc modum.

ANTIQUARIJ, CHRONOGRAPHI, MYTHOLOGICI
Q. VAL. CATULLO SUO.

TRIUMVIRATUS noster paucis te vult, elegantissime Catulle, id quod refert tua plurimum, et nostra non parum, qui tecum facimus. Summa hæc est: nam breviloquentem esse magistratum decet. In nuptiis Pelei et Thetidos^a, paucos intra versiculos, doctos, Jupiter! et laboriosos, tui tamen te cepisse videtur oblivio. Principio enim cantas, Argo, qua vestri sunt heroes ad Colchicam expeditionem, primam fuisse navim.

“Peliaco quondam prognatæ vertice pinus

“Dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas

“Phasidos ad fluctus, et fines Ææteos.

“Quum lecti juvenes, Argivæ robora pubis,

“Auratam optantes Colchis avertere pellem,

“Aufi sunt vada falsa cita decurrere puppi,

“Cærula verrentes abiegnis æquora palmis.

“Diva quibus retinens in summis urbibus arces,

“Ipsa levi fecit volitantem flamine currum,

“Pinea conjungens inflexæ texta carinæ.

“Illa rudem cursu Prima imbuit Amphitriten.”

Addis, è pelago excitatas ejus navigii novitate Nereidas, visamque à Peleo Argonauta Thetidem illico adamatam inter cæteras nymphas, eique à Jove in matrimonium collocatam.

“Tum Thetidis Peleus incensus fertur amore,

“Tum Thetis humanos non despexit hymenæos,

“Tum Thetidi pater ipse jugandum Pelea sensit.”

Describis ad hæc torum genialem purpurea constratum

veste; qua in veste, inter alias acu variatas figuras, pingis Ariadnam ejulantem ob Theseum celeri cum classe fugientem.

“Pulvinar vero Divæ geniale locatur

“Sedibus in mediis, Indo quod dente politum

“Tincta tegit roseo conchylis purpura fuco.

“Hæc vestis priscis hominum variata figuris,

“Heroum mira virtutes indicat arte.

“Namque fluentifono prospectans litore Diæ

“Thesea cedentem celeri cum Classe tuetur

“Indomitos in corde gerens Arianda furores.”

Jam vero si Argo prima navis ponti fuit, et

“Illa rudem cursu prima imbuit Amphitriten;” quomodo ante illam, Thesei mentionem facis cum classe ac velis remisque in patriam remeantis? Hic aqua hæret. Convenimus antiquarii, chronographi, et mythologici: et neque ex antiquitatis memoria, neque ex temporum computatione, neque ex fabularum involucriis quidquam ad componendum dissidium eruere potuimus. Ad te rem integram referimus. Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum. Vale.

Legerat Momus, et ex autoritate consulum Catullo dedit, qui in sequenti senatu nodum solveret: statimque postremum ex iis, quos sortitu extulerat, libellum recitavit.

ACADEMICI IN ITALIA, EI, QUÆ IN PARNASSO
COGITUR, ACADEMIÆ POETARUM.

FLORET inter cæteras academicorum exercitationes hoc tempore studium conscribendorum INSIGNIUM, eoque perductum est, ut ex academiis foras derivatum illiterati pariter literatique complexi sint: atque è plebe jam quilibet in triviis et compitis auctionariis hoc de argumento passim philosophatur, ac vulgus ipse zonariorum sellulariorumque sermonem hac super re secure miscet, si bique certa quædam, quæ suspendat ante officinam Insignia symbolaque procudit. Sed quo res facta vulgarior est, eo est etiam in plures distracta sententias, atque obscurior proinde difficiliorque reddita. Quin etiam ii, qui

qui lucem ac facilitatem rei afferre conati sunt, (conanturque hodie complures,) sententiis plerumque pugnantis pertractant hanc provinciam, legesque pro arbitrato quique suo huic generi commentationis imponunt: ac cæteri, qui ex hisce scriptoribus hauriunt, si paulo vercundiores sunt, ancipites suspensique omnia verentur, quasi plenum opus alcæ tractent, et incedant per ignes suppositos cineri dolofo. Usque adeo in summa sententiarum pugna

“Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno^a.”

Quod si isti, qui in hac arte familiam ducere tantopere cupiunt, ac leges præceptionesque tam facile sanciunt, eas rationum præfidiis, ut par erat, stabilirent; profecto si minus moveret nos autoritas docentium, saltem argumentorum firmamenta moverent. Nunc autem quando in hoc genere scribendi nec Aristoteles, Phalereoſve, aut Tullios habemus, quorum testimonia rationis loco sint; nec adhuc in magna doctorum copia videmus argumentorum momenta, in quibus acquiescere jure possimus; ad vos, quod unum superest, veluti ad sacram anchoram confugimus, petimusque, uti rem pro imperio definire, leges conscribere, præcepta monstrare, præceptorum causas rationesque subicere, ac modum huic artificio tandem aliquando ponere, pro vestra humanitate, velitis. Nos, quicquid ex isto senatu proveniet, id ratum fixumque et immutabilis oraculi loco omnes habebimus. Valete.

Tum Claudius consul, Torquato collega suggerente, intuitus in Petrum Bembum; Tuum, inquit, munus hoc esto, Bembe, ut commentarium perbreve et capitalem hoc super argumento conficias, atque ad proximas Kalendas frequenti senatu recites: tunc enim rogatis, ut moris est, patrum sententiis, senatus-consultum de Insignium natura conscribemus. Hæc cum dixisset, senatumque tenere se ultra negasset, curia statim omnes excessere.

^a Perf. Sat. 5.

PRÆLECTIO TERTIA.

Plautina Secunda.

S I V E

Virtutes reliquæ comici poetæ ad Plauti quoque commendationem absolutæ.

DE Accio Plauto comædiarum scriptore festivissimo iterum dicimus, viri et nobilitate et sapientia clarissimi! sed non eadem gratia hæc addimus, qua prima dedimus. Plautinam tunc elegantiam ac sales secunda eorum, qui me audiebant, admurmuratione plausuque persecutus sum: nunc ejusdem poetæ lusus ac joca modestiæ fines prætergressa excusare cogor plane reorum more. Jamdudum est, cum ego ex hoc loco de Plauto ut dicerem, aliquis me è vestro ordine, præsules, invitavit: parui statim viro de me meisque, si quæ sunt, literis humanissime sentienti: disputationem institui, comicorum virtutes collegi, Plautum, quoniam honoris eum causa commentabar, in cælum tuli. Sed ex ea disputatione, quam inchoatam non tum absolvi, dum reliquias more meo moror ac differo, in ipsa cunctatione circumegit se annus; inciditque interea satyram scribenti dicentique mihi^a mentio de Plauto, qui in senatu poetarum ita se cum Ennio Statioque procaciter ac ridicule gessit, ut censoria nota submovendus fuerit à senatu, et auditorum etiam odia, quorum hic nonnullos intueor, invidiamque subierit. Quæ me res impulit, ut quæ mihi superfuissent dicenda pro Plauto, maturarem aliquando; si forte hominem è poetarum choro graduque misere dejectum cum poetis ac vobiscum in gratiam revocarem. Quare cum duo sint, quæ me in Plauti commendationem laudisque compellant hodierna die, et præsulis

^a In Memo.

amicissimi rogatus, et poetæ lepidissimi calamitas; nemi-
ni vestrum, rhetores, mirum videatur, si suscepta et pa-
troni et amici persona, Plauti virtutes, relictis, si quæ
ad virtutes adhæserent, labeculis, unice confectabor. Er-
go omittam in præsentia honorifica de Plauto suffragia
multa multorum; neque Plautum cæteris anteponam ob
dicendi genus, quod in eo continenter est, acre, vivi-
dum, peracutum, plenum animæ ac spiritus. Non re-
ducam vobis in memoriam dictionis varietatem et co-
piam, qua unam eandemque rem modo late ac fuse, mo-
do carptim ac definite, hic otiose atque cunctanter, ibi
cursim ac intra modum, nunc in recessu, nunc in fronte,
dissimulanter, oblique, propalam, serio, joco, sexcentis
modis, quasi unum histrionem varie personatum sæpius
educit, eundemque multiplicat in scena. Neque vos ad
sententiarum vim momentumque, aut ad sales ac facetias
traducam; quibus conspersæ affatim comœdiæ, cinctu-
tum quemque ac tristem facile dissolvant, atque à mœs-
titia ipsa risum impetrent. Nihil horum, de quibus ab-
bunde disserui in priore disputatione, hodierna die in
Plauto magnificiam: sed duo mihi in præsentia erunt e-
gregia, quorum alterum difficillimum est comœdiam scri-
benti, alterum audienti saluberrimum; Decorum, in-
quam, personarum, et Præcepta vitæ in utraque fortuna
traducendæ. Utrumque autem quanta cum laude Plau-
tus complexus sit, paucis, (quoniam utrumque superest
ex iis quatuor capitibus, quæ olim sum pollicitus,) pro
vestra benevolentia, qua toties mihi adfuitis, accipite.

Atque in D E C O R O quidem personarum, quocum est
conjuncta oratio morata, (qua nihil scriptores experiun-
tur in universa dicendi facultate difficilior:) mirus hic ho-
mo est hominum, ac morum faber. Non ibo per sin-
gulas classes, sive "Senis rugosi passique, filicernii, ache-
runtici, suspiciosi, sibi ab unoquoque præcaventis, om-
nia secus interpretantis, nihil vehementer concupiscen-
tis, cuncta perfrigide tractantis, et sola febre calentis:"
sive "Servi subdoli, vafri, versipellis, scitioris quam est
plebiscitum, versutioris quam est rota figularis: technas
ac dolos tacite ferentis, ac se artificem fraudis, sepia-
rum

rum instar, atramenti effusione occultantis : ingenio tanquam cultro utentis, quo hominum exenteret marsupia : infidias veluti Trojanum equum fabricantis, quo non in arcem, sed in arcam faciat impetum : furis, trifuris, crumenicidæ,

“Cum senis manibus, genere Geryonaceo :

“Quem si Argus servet, qui oculus totus fuit,

“Is nunquam servet^a :”

sive “Bellatoris magnifici, et gloriarum pleni, qui rerum, quæ sunt, quæque non sunt, centones farciat : qui se hac atque illac quasi pompam pancratice atque athleticæ præterducat : qui se omnibus faciat ferocem, nullique nisi vulnera ac cædem debeat : qui se urbecapum, Martis nepotem, regumque occisorem dici velit : qui machæram futura hostium strage consoletur : qui hominum animas exorbeat, legiones hostiles aspectu terret, occursum fuget, spiritu difflet, quasi ventus folia^b.”

His silentio prætermisiss, hominem “Illiberalem, perparce parcum, avarum, sordidum, rapacem, hiulcum, milvinis et aquilinis ungulis,” animadvertite, auditores, quam graphice ponit ob oculos, et conquistis vitiorum sordibus, quæ in hoc hominum genus confluunt, quam apposite monstrum concinnat non sine risu atque indignatione exhibilandum. Primum perpetuus est pecuniolæ suæ custos, veluti sacrorum ædituus :

“Pervigilat noctes totas : tum autem interdus

“Quasi claudus sutor domi sedet totos dies^c.”

Ad hæc inhumanus ipse ad inhumanitatem servos informat.

“Cave quenquam alienum in ædes intromiseris.

“Quod quispiam ignem quærat, extinguere volo ;

“Ne causæ quid sit, quod te quisquam quæritet :

“Nam si ignis vivet, tu extinguere extempulo.

“Tum aquam aufugisse dicito, si quis petet.

“Cultrum, securim, pistillum, mortarium,

“Quæ utenda vasa semper vicini rogant,

“Fures venisse, atque abstulisse dicito.

^a Aul. act. 3. sc. 6. ^b Mil. Glor. ^c Aul. act. 1. sc. 1.

"Profecto in ædes meas, me absente, neminem

"Volo intromitti; atque etiam hoc prædico tibi,

"Si bona Fortuna veniat, ne intromiseris^a."

Inhumanus enimvero dominus, et odiosus adeo monitor, ut famulos cogat etiam ad suspendium: certe anus illa, ut avari intemperias heri effugeret, de tumultuario mortis genere secum deliberare cœpit.

--- "Neque quicquam melius (inquit) est mihi

"Ut opinor, quam ex me ut unam faciam literam

"Longam, mi laqueo collum quando obstrinxero^b."

Sed resiste hic paulum, (sic enim audire mihi videor ex auditoribus non neminem:) quænam LITERA hæc LONGA est, quam faciunt ii, qui se suspendunt tantisper (ut alius Plautinus quoque servus loquitur) donec transeat ægrimonia? Dicam: nec verebor, ne mihi prælegenti, varietatemque adversus fastidium captanti, vitio dentur huiusmodi parerga. Sunt, qui nullam certam literam designari putent, sed characteres solito grandiores atque palmares, ut possint ab omnibus procul legi: ita par eruditorum nobile, Dion. Lambinus^c, et Andreas Turnebus^d. Sunt, qui non dissimili ratione literas interpretentur, quæ nominibus præponi solent, et capitales appellantur. Alii (in quibus nomen profitetur suum Joseph. Castilionius^e) literam L, alii Græcum A, alii T esse Plauto literam longam arbitrantur. Sed primos acriter insectatur Justus Lipsius^f tanquam oblitos Romanorum moris, apud quos olim minusculæ, quibus nunc utimur, usurpatæ non fuere notæ. Sed immerito eos carpit, mea quidem sententia: neque enim ignoraverunt illi, unum Quiritibus fuisse scribendi genus: sed, cum scirent illud potuisse aut produci grandibus et maximis literis, ut ait Cicero^g, et cubitum longis, ut ludit Plautus^h, aut minutis literulis, ut loquitur idem Tulliusⁱ; existimarunt, Plau-

^a Aul. act. 1. sc. 2. ^b Aul. act. 1. sc. 1. ^c In Comm. ad loc. ^d Advers. l. 24. c. 31. ^e Observ. Crit. l. 2. c. 9. ^f De Rect. Pronunc. c. 8. ^g Accus. l. 4. 34. l. 2. 63. ^h Rud. act. 5. sc. 2. ⁱ Accus. l. 4. 43.

tinum jocum ad aliquam ex literis cubitalibus esse referendum. Potius convicio Lipsiano vapulare debuerant secundi, qui longam Plauti literam, primum in unaquaque sententia characterem, et veluti ductorem elementarii agminis, interpretantur. Nec minus aberrant, qui ad L confugiunt: cum figuram hujus literæ non magis pedibus exprimant qui pendent, quam qui suis humi vestigiis insistant: nam qui ad flexum obstipumque collum id forte referrent, invertere deberent elementum. Adde, quod isti imperite sentiunt, L, sicut apud nos, ita apud veteres fuisse cæteris longiorem: siquidem, uti dicebam, literæ olim Romanis quadratæ ac pares erant. Nec mihi sententiam suam satis probant, qui hominem pendentem divaricatis cruribus, cum A comparant, quasi eadem utriusque figura sit: hi enim non videntur inter hominis partes enumerare caput et pectus, quas partes in A non reperiunt. Doctius interpretamentum est Cælii Rhodigini^a, qui ad elementum T, Plautinas ambages ait referri oportere; quia qui pendet, ejus plane literæ reddit imaginem: pendulum enim libratumque corpus lineam à summo ad imum productam exprimit, tignum vero aut trabs, ex qua laqueus demittitur, transversum literæ ductum fingere videtur. Atque hinc est, quod in *Judicio Vocalium* Lucianus facete inducit Σ obloquentem adversus T, literam furacem, ac dignam quæ supplicium in sua figura sustineat, atque in crucem ac furcas, quas ipsa exprimit, extollatur. Sed hæc quamquam erudita, non tamen ostendunt T literam esse longam eminentemque, quod ad Plauti jocum explicandum necessarium erat. Quare longe iis, quos adhuc nominavi, perspicacius homo omnium oculatissimus, I. Cæsar Scaliger^b (à quo mutuatus idem videtur Justus Lipsius^c), unum vidit inter elementa characterem cæteris proceriorem, ac pendentis staturæ accommodatum, I literam loquor, quæ ex gemino II sæpe à veteribus contrahebatur in unum, ac supra cæteros apices literarum extendebatur: ut graphice quidem videatur referre eum, qui

^a Lect. Antiq. l. 10. c. 8. ^b De Caus. Ling. Lat. l. 1. c. 49.

seip-

seipso productior oblongiorque fit, dum rectus pendet. Verum, quamvis hæc ita se habeant, ingenioseque dicta sint omnia; tamen ex animo nunquam meo avelli potuit injecta pridem suspicio insignioris alicujus mendi, quo locus ille vitiatus frustra viros doctissimos in istæc dissidia velitationesque distulerit: donec me, è vestro eruditorum numero, auditores, (sed qui mihi ex omni numero eximius semper fuit,) Hieronymus Aleander conjectura in hunc locum sua mirifice confirmavit. Etenim hic, quod, præter alia, indecorum ei videretur, anum et servam argutari de re literaria, literatisque tantum viris cognita, imo, ut Taubmannus hic ait, ne doctis quidem omnibus; admonuit me, quem in Plautina illa litera hærentem animadverterat, ut viderem, nunquid alio transferri posset Plauti jocus, et alterutro ex his modis legi: aut,

--- "Neque quicquam melius est mihi,

"Ut opinor, quam ex me ut UVAM faciam LINEA

"LONGA, mi laqueo collum quando obstrinxero:"

sic enim non modo personæ decorum servatur, (siquidem muliercularum potius est, uvam ad domesticos usus filo suspendere, quam literas facere;) sed etiam ad nomen *συμφυλὴ*, hoc est, *uva*, (quo nomine anus illa vocabatur,) alluditur: id quod insolens Plauto non esse ex nominis significatione jocum captanti, quis ignorat? aut (quoniam *literam* et *longam* constantissime legitur, hoc in libris manu exaratis, illud ubique,) minore literarum varietate,

--- "Neque quicquam melius est mihi,

"Ut opinor, quam ex me ut UVAM faciam AD LITERAM,

"Longum mi laqueo collum quando obstrinxero."

Nempe ad literam, et nominis sui similitudinem Staphyla se uvam faceret, si se pendulam demitteret. Quæ viri eruditissimi conjectura, quam mecum ille dubitando potius, quam certi quicquam asserendo communicavit, ut simillima vero videatur mihi, faciunt profecto, tum quod ea locutio, ab uva ad suspendium translata, plane Plautina est: (sic enim ipse alibi; cum adolescens servum alloquens dixisset,

"Auf-

“Ausculta mihi modo, ac suspende te^a ;”
respondentem audit servum,

“Si quidem tu es mecum futurus pro uva passa pen-
filis” :)

tum quod longam lineam lego in hanc sententiam ean-
dem apud Columellam^b, dum, “Ligato pede, inquit,
“longa linea, gallina custoditur :” tum demum quod fili
flexus circa racemi caput, ac nodi complicatio, uvæque
demissio multo melius rem ipsam objicit oculis, quam
cujuslibet literæ conformatio. Sed de quæstione hac sus-
pendiaria, in qua sex septemve de litera una sententias re-
censuimus, dictum satis. Revertor ad Plautinas avari ho-
minis notas.

Solertissimus ille porro est, et conficiendæ pecuniæ ar-
ticulos novit omnes. “In re aliena ad se corrivanda or-
cus est, ac vultur, qui cadaver expectet: at in re sua e-
largienda, pumex non æque est aridus.

“Quin Divûm atque hominum clamat continuo fi-
dem,

“Suam rem periisse, seque eradicarier,

“De suo tigillo fumus si qua exit foras^c.”

Quinetiam cum it dormitum, follem, quo excitare igni-
culum solet, obstringit ob gulam, ne quid animæ amit-
tat: aquam plorat, cum lavat, profundere: quin ei pri-
dem tonfor ungues dempserat; collegit, et omnia abstu-
lit præsegmina: quid verbis opus est? Ab hoc homine
famem utendam si roges, nunquam dabit. Denique
meticulosus, sollicitus, suspiciosus, observari ab omnibus
putat, quo pecuniam loco conditam habeat; ideoque ex-
oculatos homines vellet, quibus veretur oculos esse in
occipitio. At dolo ablata ereptaque pecunia, hic enim-
vero miris actus intemperii, ac de mentis sanitate de-
jectus, incurrit in obvium quemque, de thesauro interro-
gat, pallium excutit, scrutatur inter tunicas, manum
dexteram, sinistram, tertiam exposcit, implorat quantum
est hominum ac Deorum, ipse se excruciat, ipse se ad
insaniam, ad suspendium cogit.”

^a Pœn. act. 1. sc. 2. ^b De Re. Rust. l. 8. c. 11. ^c Aul. act. 2. sc. 4.

Perge: "Parasiti, famelica hominum natio, et frugibus consumendis nata, quam veris suisque expressi coloribus Plautinam in scenam veniunt? Quasi mures, semper edunt alienum cibum; suo vero succo vivunt, tanquam cochleæ, si ros non cadit: una illos alit ac sustinet spes cœnatica: nimirum hoc illi negotium unice curant, nihilque metuunt magis, quam

"Ne tristi domicœnio laborent a:"

Idcirco tanquam umbræ tete consequuntur, tibi que calcatis cum dentibus præsto sunt: nec propterea collativos hosce ventres unquam placaveris: oppleas tu illos licet, continuo tamen fame fauces lippiunt, jejunos videbis tanquam inane dolium, bicongium, barathrum. Usque adeò semper adhæret ad infimum ventrem fames, et edilitatem perpetuam sine populi suffragio gerunt." Vultis aliquem ex hisce capitonibus audire? Nam "quia edacitate nemo possit eos vincere, his cognomentum factum est duris capitonibus b."

"Famem fuisse suspicor matrem mihi:

"Nam postquam natus sum, satur nunquam fui,

"Quam ego matri meæ retuli invitissimum,

"Eam mihi nunquam retulit mater gratiam.

"Nam illa me in alvo menses gestavit decem,

"At ego illam in alvo gesto plus annos decem.

"Atque illa puerum me gestavit parvolum,

"Quo minus laboris illam cepisse existimo:

"At ego non pauxillulam in utero gesto famem,

"Verum hercle multo maxumam et gravissimam,

"Uteri dolores mihi oboriuntur cotidie;

"Sed matrem parere nequeo: nescio quomodo.

"Audi vi sæpe hoc volgo dicier,

"Solere elephantum gravidam perpetuos decem

"Esse annos: ejus ex semine hæc certo est Fames:

"Nam jam complures annos utero hæret meo.

"Nunc si ridiculum hominem quæret quispiam,

"Venalis ego sum cum ornamentis omnibus.

a Mart. l. 5. ep. 79. b Perf. act. 1. sc. 2.

"Inanimentis explementum quærito.

"Oratio una interiit hominum pessime,

"Eaque optima hercle, meo animo, et scitissima,

"Qua ante utebantur: Veni illo ad cœnam! Sic face!

"Promitte vero! Ne gravare! Est commodum!

"Volo, inquam, fieri! Non amittam, quin eas!

"Nunc repperunt ei verbo vicarium,

"Nihili quidem hercle verbum, ac vilissimum;

"Vocem te ad cœnam, nisi egomet cœnem foris.

"Ei, hercle, ego verbo lumbos defractus velim."

Sed revocemus intro ad siparium Gnathones istos plus æquo supparasitatos: ecce enim foras exit "Adolescens attentus ac tristis, et quem sui plane pœnitet, ac palam pudet. Quanto cum decoro, quam morate, quam scite loquitur?

"Recordatus multum et diu cogitavi,

"Argumentaque in pectus multa institui

"Ego: atque in meo corde, si est quod mihi cor,

"Eam rem volutavi et diu disputavi;

"Hominem quojus rei, quando natus est,

"Similem esse arbitrarer, simulacrumque habere.

"Id repperi jam exemplum.

"Novarum ædium esse arbitror similem ego hominem,

"Quando hic natus est: ei rei argumenta dicam.

"Ædes quom extemplo sunt paratæ, expolitæ,

"Factæ probe, examussim;

"Laudant fabrum, atque ædes probant; sibi quisque

"Inde exemplum expetunt; sibi quisque simile,

"Suo usque sumptu: operæ ne parcunt suæ.

"Atque ubi illo immigrat nequam homo, indiligensque,

"Cum pigra familia, immundus, instrenuus;

"Hic jam ædibus vitium additur,

"Bonæ cum curantur male.

"Atque illud sæpe fit, tempestas venit,

* Stich. act. 1. sc. 3.

"Con-

"Confringit tegulas imbricesque: ibi
 "Dominus indiligens reddere alias nevolt:
 "Venit imber, lavit parietes, perpluunt
 "Tigna, putrefacit aer operam fabri.
 "Nequior factus jam est usus ædium;
 "Atque haud est fabri culpa: sed magna pars
 "Moram hanc induxerunt: si quid nummo farciri
 potest,
 "Usque mantant: neque id faciunt, donicum
 "Parietes ruunt: ædificantur ædes totæ denuo.
 "Hæc argumenta ego ædificiis dixi: nunc etiam
 volo
 "Dicere, ut homines ædium esse similes arbitremini.
 "Primum dum parentes fabri liberum sunt,
 "Et fundamentum substruunt liberorum,
 "Extollunt, parant sedulo in firmitatem,
 "Ut et in usum boni, et in speciem populo
 "Sint: sibi que aut materiæ ne parcunt.
 "Nec sumptus sibi sumptui esse ducunt.
 "Expoliunt, docent literas, jura, leges,
 "Sumptu suo et labore nituntur, ut
 "Alii sibi esse illorum similes expetant.
 --- "Ego ad illud frugi usque et probus fui,
 "In fabrorum potestate dum fui.
 "Posteaquam immigravi in ingenium meum,
 "Perdidi operam fabrorum ilico oppido.
 "Venit ignavia, ea mihi tempestas fuit,
 "Ea mihi adventu suo grandinem imbremque at-
 tulit;
 "Hæc verecundiam mihi et virtutis modum
 "Deturbavit, detexitque me ilico;
 "Post illa me obtegere neglegens fui;
 "Continuo pro imbre Amor advenit in cor meum;
 "Is usque in pectus permanavit, permadefecit
 "Cor meum. Nunc simul res, fides, fama, virtus,
 "Decusque deseruerunt: ego sum inusu
 "Factus nimio nequior: atque ædepol ita
 "Hæc tigna humide putrent: non videor mihi
 "Sarcire posse ædes meas, quin totæ

"Per-

“Perpetuæ ruant, quin cum fundamento
 “Perierint; nec quisquam esse auxilio queat.
 “Cor dolet, cum scio, ut nunc sum, atque ut fui:
 “Quo neque industrior de juventute erat
 “Arte gymnastica, disco, hastis, pila,
 “Cursu, armis, equo: victitabam volupe
 “Parsimonia et duritia; disciplinæ aliis eram:
 “Optumi quique expetebant à me doctrinam sibi,
 “Nunc postque nihili sum, id vero meopte ingenio repperi^a.”

Verum transferte jam aures atque animum ad “Servorum par, qui in occurfu miris se conviciis contumeliisque abunde consalutant: credat quis iratos male esse, et pugnis rem illico decreturos, nisi sciat decorum à Plauto servari. Nimirum sicut honesti ac bene liberaliterque educati cives ab officiosis ultro citroque verbis negotium exordiri solent, ita hæc vilia hominum capita nihil serio dicere agereve incipiunt, quin tantisper maledictis et conviciis proludent.

“Gymnasium flagri, salveto.

“Quid agis, custos carceris?

“O catenarum colone.

“O virgarum lascivia.

“Vin’te follem pugillatorium faciam?

“Et pendentem incursem pugnis^b?

“Vin’ tibi oculos elidam, ut sepiis faciunt coqui^c?”

Satis amice ac liberaliter, uti servos decet. Sed quid ille, qui argentum socio daturus, sic eum, cum primum videt, officiose scilicet compellat?

“Eho, impure, inhoneste, injure, illex, labes populi,

“Pecuniæ accipiter, avide atque invidere,

“Procax, rapax, trahax: trecentis versibus

“Tuas impuritas traloqui nemo potest.

“Accipin’ argentum? accipe sis argentum, impudens^d.”

^a Most. act. 1. sc. 2. ^b Rud. act. 3. sc. 4. ^c Ibid. sc. 2.

^d Pers. act. 3. sc. 3.

Alter, qui linguam habebat referendæ natam gratiæ,

“Sine respirare me, (inquit) tibi ut respondeam.

“Vir summe populi, stabulum servitricium,

“Carnificium cribrum, subiculum flagri,

“Compedium tritor, pistrinorum civitas,

“Perenniserve, lurco, edax, furax, fugax,

“Cedo sis mihi argentum, da mihi argentum, impudens:

“Eodem mihi pretio sal præhibetur, quo tibi a.”

Vultis aperiā, auditores, cujus esse rei similes hoc genus homines existimem? dicam, et, ut spero, assequar oratione, quod mente comprehensum habeo; si tamen prius, quid mihi acciderit paucis ante diebus, verbo expediam. Eram nostris sub ædibus hic ad viæ Latæ quadrivium, ubi bajulus è saxo non infabre factus aquam fundit è cado: quem circa locum, tanquam ad signum militiæ, cogi quotidie solet manipulus bajulorum, hoc est, hominum, quos non minus quam fontinalem illum bajulum, marmoreos credas, atque è saxo semisculptos, aut duro dolatos è robore, ac male complanatos. Sedebant hic ad fontem duo ex hoc ordine male tum quidem feriat, secum nescio quid altercantes, (credo, de humeris majori aut minori pretio locandis;) cum ecce tertius ex eadem familia, re bene gesta atque gestata, supervenit ex adverso, elataque sinistra, alterum, qua parte occipitium in collum definit torosum plane ac cervicosum, quanta maxima potest, vi ictuque palmari ac sonanti cædit: eodemque tempore, dextera in pugnum contracta, alteri humeros quasi fores validissime pulsât. Hic socius, qui mecum ibat, veritus ne id principium pugnæ foret, parum absuit, quin illico accurreret, ac veluti rixantibus intercederet. Sed ego, Bono, inquam, sis animo: hi, si nescis, delicias sibi faciunt, scalpuntque se molliter, dum, sicuti vides, sese pugnis fodiunt: salutationis hoc genus est, manu loqui: atque, ut æra campana, quorum lingua malleus est, non alia ratione quam pulsando loquantur; sic isti, quorum in manibus est lingua, pulsan-tes sese consalutant.

At quanto nobilius "Senex honestus et gravis, cui cor modeste situm erat, cum adolescente contendit super dote? dum adolescens sororem suam seni primario civi tradere sine dote indignum putat, ille non nisi indotatam accipere constituit. In quo ridiculum quid intervenit tam aptum ad severitatem fabulæ mitigandam, moresque juxta collatos exprimendos, ut nescias, utrum plus admireris, facietumne mancipii atque opportunum in re subita commentum, an senis serium honestumque responsum. Nam cum adolescens obfirmato animo dotis locum agrum suburbanum offerret, ejus servus, qui ægre ferebat abalienari ab domo fundum ac villam, id est, ut ille aiebat, nutricem suam; ad senem clam accedit, et, quasi cum eo secretum communicaturus, sic in aurem insuffurat^a:

"Per Deos atque homines dico, ne tu illunc agrum

"Tuum sîris unquam fieri, neque gnati tui.

"Ei rei argumentum dicam. ---

"Primum omnium, olim terra cum proscinditur,

"In quinto quoque sulco moriuntur boves.

--- "Acherontis ostium in nostro 'st agro.

"Tum vinum, priusquam coactum 'st, pendet putidum:

"Post id, frumenti, quom alibi messis maxima 'st,

"Tribus tantis illi minus reddit, quam obseveris."

Opportune ac sapienter ad hæc senex:

"Hem! istic oportet obferi mores malos,

"Si in obserendo possint interfieri."

At alter nihilo minus pergit in malorum Iliade:

"Neque unquam quisquam est, quojus ille ager fuit,

"Quin pessime ei res vorterit, quojum fuit.

"Alii exulatum abierunt, alii emortui,

"Alii se suspendere. --- Audi cætera!

"Nam fulguritæ sunt hic alternæ arbores.

"Sues moriuntur angina acerrume.

"Oves scabræ sunt, tam glabræ, hem! quam hæc est manus:

^a Trin. act. 2. sc. 4.

"Ho-

“Hominum nemo extat, qui ibi sex menses vixerit,

“Ita cuncti solstitiali morbo decidunt.

“Hospitium est calamitatis: quid verbis opu’st?

“Quamvis malam rem quærens, illic reperias.”

Hic oblata rursus occasione senex apposite ac festive;

-- Iste est ager profecto, ut te audiui loqui,

“Malos in quem omnes publice mitti decet.

“Sicut fortunatorum memorant insulas,

“Quo cuncti, qui ætatem egerunt caste suam,

“Conveniant: contra istoc detrudi maleficos

“Æquom videtur.” ---

Verum hæc verba tam scite prolata transferunt jam me à personarum decoro ad alteram partem, in qua de PRÆCEPTIS, quæ Plautus ad vitam honeste traducendam supeditat, dicturus sum. Sed audio, qui me hinc abeuntem revocet reprehendatque, quasi in iis, quæ hinc atque hinc ex Plauto legimus, exemplis non tantum insit, quantum præ nobis ipsi tulimus, momenti ad Plautini decori commendationem: ut enim nullus adeo malus est liber, quin complectatur aliquid boni; ita licet laudandi sint, quos sedulo conquisivimus loci, posse tamen ex eodem poeta nonnullos excerpti reprehensione dignos. Scio malorum quoque scriptorum voluminibus commune hoc esse; ideoque non videri Plautum ubique universeque propterea commendandum: scio à nonnullis hoc ipso violati interdum decori nomine illum perstringi: scio Velabrum, tres Viros, Tuscum vicum, Cloacinæ sacrum, aliaque Romana nomina Plautinis inserta comædiis, quæ Thebis aut Epidauri dabantur, negotii molestiæque plurimum attulisse Latinis Aristarchis. Sed hæc ad calculos vocare, disceptareque diligentius, an aliquo Plautus loco declinasse videatur à via, non est meum; qui, ut sæpe sum prolocutus, laudatoris suffragatorisque, non iudicis partes ago. Aggrediar igitur ad eam, quam proposui, reliquam disputationem: quanquam perstringendo rem paucis, curabo, ut unius partis prolixitatem alterius brevitate compensem. Aio Plautinas comædias abundante documentis ad rerum opportunitates et commoda utiliter

tiliter occupanda, vitamque in civili hominum consuetudine componendam: idque interdum in universa dramaticis fabula doceri, quæ humanæ speculum vitæ refert in eam intuentibus: sæpe in singulis præceptionibus indicari, quæ traditæ in loco, mirum quantum mores instruunt, hominemque seipso sapientiore sedulo reddunt. Age, quisquis sub domino es, atque in aula degis, disce ab Epidico Plautino, quid te potissimum deceat.

“Plus scire satius est, quam loqui

“Servom hominem: ea sapientia ‘st a.”

Sapienter ac propemodum ex oraculo. Dissimulare sapientiam in tempore, nulli profecto non utile; at apud alium servienti necessarium ornamentum est. Falluntur, qui se argutulos disertosque videri volunt apud principem, à quo si consulantur, facundiam illico perquam meditate promunt omnem, quantumque præceptorum collegerint toto anno, semel effundunt. Princeps non præceptorem, sed indicem cupit: amat discere, non doceri. Atque ego quidem si (quantum ad hoc attinet) aulico prospicerem, qui adhiberi solet in consilium; amice commonerem, ne multis ambitioseque in nova sententia proponenda philosopharetur: neve ejus rei, quam esse è re principis existimet, autor ipse magnifice videri vellet: atque hanc ob causam, inter privata etiam cum eo colloquia, abstineret ab aperta ratiocinandi vi, et inductionem libentius usurparet, quod per hanc minus docere videamur, quam per illam: cum enim inductio interrogationis genus sit, in quo paulatim à primo quis progreditur ad postremum, dum assensionem captat, et rem denique concludit evincitque; ita dissimulat victoriam, ut non tam ipse, qui dicit, quam is, quicum dicit, in veritatis cognitionem venisse videri possit; minus autem existimat se victum, qui fateatur ipse per se, quam si ab alio conclusus urgeatur. Fingite me cum domino agere illiberali, intentoque cumulandis opibus, non autem adhibendis ad humanos usus; propositumque mihi esse, eo illum deducere, ut fateatur, divitem in usu pecuniarum esse, non in earum tantummodo possessione.

Principio (libet enim paucis proludere in hanc sententiam, potius artificii explicandi causa, quam exercendi: ut ex hac velitatione significem, quid in pugna, sed cautius, sit agendum:) transferam ab eo, quem alloquor, orationem, atque, instar apologi, quid mihi acciderit cum honesto laudatoque viro, si unam in ejus laudibus excipiam profundam avaritiam, explicabo: dicam, inter alia, quæ ultro citroque sermocinando contulimus, ubi ad rem, quam volebam, penitus devenimus, sciscitatum esse me; Num ille statuam Marii appellaret crederetque dominum Marianæ villæ, velletque aliquis huic marmoreo domino similis esse? negasse tunc illum, rogatumque causam, eam dixisse, Quia uti fruique ea villa saxum nequeat: rursus me percontatum esse, Num Tantalum, qui

-- "A labris sitiens fugientia captat

"Flumina^a," ---

dominum putaret fluminis et pomorum? eandem illum ob causam negasse, ac memorem Senecæi chori, illa retulisse:

"Stat lusus vacuo gutture Tantalus.

"Impendet capiti plurima noxio

"Phineis avibus præda fugacior;

"Hinc illinc gravidis frondibus incubat,

"Et curvata suis foetibus, ac tremens

"Alludit patulis arbor hiatibus.

"Hæc, quamvis avidus, nec patiens moræ,

"Deceptus toties tangere negligit,

"Obliquatque oculos, oraque comprimit,

"Inclusisque famem dentibus alligat.

"Sed tunc divitias omne nemus suas

"Demittit propius, pomaque desuper

"Insultant foliis mitia languidis,

"Accenduntque famem, quæ jubet irritas

"Exercere manus: has ubi protulit

"Et falli libuit, totus in arduum

"Autumnus rapitur, sylvaque mobilis^b."

^a Hor. l. i. sat. i. ^b Thyest. ch. 28. i.

Denique interrogatum à me esse, An crumenam aut arcam nummorum plenam, aut servum thesauri custodem, censeret dominum pecuniarum? quod cum constanter ille pernegaret, eoque causam perpetuo referret, Quod servus uti divitiis nequeat arbitrato suo; tunc vero laudata, quam is in promptu habuerat, causa, ex eo petiisse, ut ejusdem causæ memor videret, quid responsurus sit, si interrogetur, An qui compositis nummis, cumulatæque magna opum vi, ob aviditatem novi quotidie lucri, non utitur, sed

--- "Congestis undique faccis

"Indormit inhians, et tanquam parcere sacris

"Cogitur, aut piætanæ tanquam gaudere tabellis^a,"

an hic, inquam, qui in magna divitiarum copia, tamen

"Quærit, et inventis miser abstinet, et timet uti^b," dominus sit appellandus, an custos? Atque hac potissimum ratione, sed longe cautius et callidius pertractata, præsertim cum res difficiliore incidunt, agendum existimo cum principibus viris, quibus ita subjicienda est veritas, ut ipsi eam invenisse suoapte ingenio, seque ipsi correxisse videantur.

Hactenus, qua ratione adversum dominos se gerant famuli. Perge: discant etiam à Plauto, quid cum famulis agant domini, qui si certam expeditamque viam velint de servitio domestico, deque familia bene merendi, efficiendique, ne quid domi turbetur, auferatur, in patrem familias conjuretur; Peniculum audiant id compendio monstrantem.

"Quem tu asservare recte, ne aufugiat, voles,

"Escala atque potione vinciri decet:

"Facile asservabis, dum eo vinclo vincies.

"Ita istæc nimis lenta vincla sunt escaria;

"Quam magis extendas, tanto astringunt arctius^c.

Ita se res habet: hoc hamo capiuntur homines sæpius quam pisces. Recte ille^d, "Elephantorum feritatem usque in servile obsequium demeretur cibus." Sed

^a Hor. l. 1. sat. 1. ^b Ibid. ^c Menæc. act. 1. sc. 1. ^d Sen. de Benef. l. 1. c. 3.

quid

quid ego elephantos loquor? homines victitantes aliena quadra, divitumque arrosores, ut loquitur Seneca^a, atque arrosores, quam obnoxii vivunt potentium imperiis? dumque ad illorum arbitrium nutumque se totos fingunt et accommodant, quam dura, quam indigna patiuntur? ut non necesse habeam è veteri comœdia recordari parasitos, quibus imminuebatur identidem focco caput, atque aulæ in faciem frangebatur: cum nulla sit hoc tempore hominum natio æque patiens injuriarum, atque ea, quæ hisce vinculis escariis obligata est.

“Duceris planta, velut ictus ab Hercule Cacus,

“Et ponere foris; si quid tentaveris unquam

“Hiscere, tanquam habeas tria nomina^b. ---

TRIA, inquam, NOMINA: quid ad hæc hærentes vos aspicio, rhetores, idque ex me more vestro sciscitari gestientes? At revereri vos addecet tam multos, qui me honoris causa circumstant, præfules sapientia ac rerum administratione clarissimos: quorum in me audiendo humanitate non usque adeo abutendum vobis est, ut etiam ad apinas et tricas vestras recognoscendas hodie compellatis. Quanquam vos, viri eruditissimi, horum cupiditati facile, ut arbitror, ignoscetis: quodque vobis prima addiscentibus gratum erat scire, nescire nunc vestri olim similes rhetores meos pro vestra facilitate non permittetis: præsertim cum in hoc solvendo trium nominum nodo, magni quoque literatores operam ponere, non indignum literis ac lectoribus suis arbitrati sint. Angelus Politianus^c, magno vir ingenio, triumque linguarum peritia nobilis, existimat tribus nominibus liberos indicari, qui cum manumittebantur, ad nomen suum addebant nomina patronorum: ita Eutychidem libertate donatum à T. Cæcilio, T. Cæcilium Eutychidem, et Dionysium à Pomponio manumissum, M. Pomponium Dionysium appellari, M. Tullius Attico gratulatur^d. Sane Tertullianus servos ad libertatem vocatos, vestis albæ nitore, annuli aurei honore, et patroni nomine ac tribu

^a Ep. 27. ^b Juv. sat. 5. ^c In Miscell. c. 31. ^d Ad Att. l. 4. ep. 15.

menſaque honorari ſolitos dicit^a: quare hæc erit ſententia Juvenalis; “Adeo tecum ſuperbe aget convivii dominus, quaſi ejus libertus ſis, ab eoque manumiffus, ideoque perinde ac ſi in te magnam imperii partem adhuc obtineat: ſi quod verbum inter epulas excidet incauto tibi, jubebit ille te à convivio ſtatim auferri, veluti hominem ſibi obnoxium, quem libertate ſuiſque nominibus donaverit.” At Laurentius Valla^b, perpetuus cenſor literarum, tribus nominibus mancipium ſignificari nequiſſimum, alludique arbitratur ad vetus ænigma, Tria cappa peſſima: ſiquidem apud Græcos ſervi, qui aut Cilices erant aut Cretenſes aut Cappadoces, mortalium verſutiſſimi habebantur: ut Juvenali ſenſus ſit; “Tecum actum iri crede in convivio, ac ſi ſervus eſſes ex iis, quos Græci ſceleſtiſſimos exiſtimant; adeoque rapieris repente de menſa, non ſecus ac ſi in te tria illa nationum nomina confluerent.” Verum Jo. Britannicus^c, poetæ Juvenalis interpres haud ignobilis, alio rem ab aliis trahit, affirmatque, tribus nominibus nobiles deſcribi, qui prænomine, nomine et cognomine utebantur: quo illa ſpectant, tum Aufonii in Grypum ternarii numeri,

“Tres equitum turmæ, tria nomina nobiliorum^d,” tum Pauli Manutii huc transferentis adagium^e, Homo trium literarum, quo nobiles affirmat indicari, quorum tria nomina primis tantum literis ſcribebantur: quaſi Juvenalis dicat; “Si tu inter epulandum tentaveris unquam hiſcere, ac ſermonem miſcere nobilium libertate, tanquam tribus inſignitus nominibus; aſportaberis illico è conclavi, nec ulla habebitur ratio nobilitatis.” Poſtremo non deeſt, qui hominem trium nominum interpretetur furem, ut idem ſit, quod apud Plautum in Aulularia^f ludentem, “Homo trium literarum.” Nam hunc, cui non licere ſuper menſam quicquam loqui Juvenalis hic ait; paulo ante dixit, obſervari magna ſervorum ſuſpicionem tanquam furem, ideoque ad bibendum phialam, non poculum ex auro gemmiſque, dari;

^a De Carn. Refur. ^b In Comm. ad loc. ^c In Comm. ^d Idyll. 11. ^e In Adag. ^f Aſt. 2. ſc. 4.

“Vel, si quando datur, custos affixus ibidem,
 “Qui numeret gemmas, unguesque observet acutos.”

Et hoc ipso loco cum furace illo pastore comparatur, quem prædas abigentem Hercules è specu magna arripitum vi pedibus abstraxit: quasi idem periculum imminet huic convivæ, nempe ob eandem culpam:

“Duceris planta, velut ictus ab Hercule Cacus;
 “Et ponere foris, si quid tentaveris unquam
 “Hiicere; tanquam habeas tria nomina.” ---

Redeo ad Plautum. Vultis dominos æque ac servos paucis literis, unoque versiculo ad omnem vitam persancte ac sapienter informari? accipite, quid senex adolescenti filio de dictis melioribus instillet.

“Benefacta benefactis aliis pertegito, ne perpluant.” Enimvero sive ad virtutes, sive ad beneficia dictum referas, nihil illo reperies humanæ vitæ salutaris. Refer ad perpetuam nec unquam interficientem virtutum exercitationem; præceptum habes ad sanctimoniam palmam contendenti expeditissimum. Qui unico virtutis facinore securum se arbitratur, errat, nisi aliarum quoque exercitatione virtutum stabiliat firmetque id, quod solum per se nutat ac ruit. Virtus virtutis eget fultura, ne cadat: non satis est jecisse fundamenta, parietes extulisse, mediana cubicula separasse; sine tecto accipiet domus inimicum imbrem, factoque vitio passim perpluet, atque ad terram corruet. Ita et tu te similem domui crede: si quid bene pudiceque semel feceris, idque esse diuturnum cupis; adde novum facinus, quo prius tegas, atque hoc rursus alio facinore sartum tectumque cura: alioqui, si benefacta benefactis continenter aliis non integes, brevi perpluent. Refer hoc Plauti dictum ad beneficentiam; præceptum habes ex intima prudentia petitum. Quisquis in alium beneficus es, ne male operam ponas, neve corruptum videas beneficium tuum; novo beneficio vetus protege; atque, ut novam istam liberalitatem

ab accipientis oblivione veluti à tempestate pluviaque defendas, benefacta benefactis aliis pertegito; sic nunquam perpluent. Qui instat et onerat priora sequentibus, etiam è duro et immemori pectore gratiam extundet. Beneficiis illum tuis obside, ut, quo se cunque vertat, memoriam tui fugiens, ibi tete reperiat.

Sed hæc peculiaria singulaque, quibus humanæ vitæ comparari adjumentum ornamentumque à Plautinis fabulis ostendimus, præcepta fuerint: libet jam ad disputationis calcem manipulum congerere præceptorum; atque hunc postremum fabulæ actum de Plauto concludere eo modo, quo Plautus ipse primum actum comædiæ semel inchoavit. Ergo quicumque aut clam remotisque arbitris honesti quid agunt, aut flagitia nullo teste securi committunt; ut fiant observari tacite omnia, ac suam quemque pœnam præmiumque manere; audiant vocalibus è stellis unam inter homines assidue versantem, explorantemque sedulo mortalium vitam, atque ad Jovem accurate singula referentem.

- "Qui gentes omnes, mariaque et terras movet,
- "Ejus sum civis civitate cœlitum.
- "Ita sum, ut videtis, splendens Stella candida,
- "Signum, quod semper tempore exoritur suo,
- "Hic atque in cœlo. Nomen Arcturo est mihi.
- "Noctu sum in cœlo clarus, atque inter Deos:
- "Inter mortales ambulo interdus.
- "Et alia signa de cœlo ad terram accidunt.
- "Qui est imperator Divum atque hominum Jupiter,
- "Is nos per gentes alium alia disparat,
- "Hominum qui facta, mores, pietatem, et fidem
- "Noscamus: ut quemque adjuvet opulentia:
- "Qui falsas lites falsis testimoniis
- "Petunt: quique in jure abjurant pecuniam:
- "Eorum referimus nomina exscripta ad Jovem.
- "Cotidie ille scit, quis hic quærat malum.
- "Qui hic litem adipisci postulant perjurio,
- "Mali res falsas qui impetrant apud judicem:
- "Iterum ille eam rem judicatam judicat,

"Ma-

- "Majore multa multat, quam litem auferunt,
 "Bonos in aliis tabulis exscriptos habet.
 "Atque hoc scelesti in animum inducunt suum,
 "Jovem se placare posse donis, hostiis;
 "Et operam et sumptum perduunt: id eo fit, quia
 "Nihil ei acceptum est à perjuris supplicii.
 "Facilius, si qui pius est, à Diis supplicans,
 "Quam qui scelestus est, inveniet veniam sibi.
 "Idcirco moneo vos ego hæc, qui estis boni,
 "Quique ætatem agitis cum pietate et cum fide,
 "Retinete porro: post factum ut lætemini^a."

Quo equidem commento quid usquam, oro vos, auditores, non dicam ad ingenii specimen illustrius, ad orationis elegantiam concinnius, ad decori temperamentum accommodatius; sed ad morum disciplinam, sanctitatemque vitæ salutaris, excogitari ac fingi potuit? profecto nihil: nisi hæc salutaria vitæ monita (permittite me hæc addere, auditores, ne quem adolescentium in errorem ac fraudem inducat oratio mea,) nisi hæc, inquam, documenta impuris amoribus, obscænaque imitatione Plautus corrupisset. Etenim affecto semel animo aliqua turpitudinis labe, (affici autem, aut certe afflari à Plautinis fabulis necesse est,) fero per admonitionum subsidia salus adornatur. Male per mediam Suburram itur ad sobrium vicum, aut ad Pudicitiae sacellum. Quod etiam atque etiam admonere necesse habeo rhetores meos, ut intelligant, Plauti comœdias non esse accommodatas eorum moribus, qui salvam integramque et vitæ et linguæ castimoniam velint: sed eam apud cautiore interim candidioresque scriptores tuto ac luculenter addiscendam esse. Sed non id ago in præsentia: neque hisce, quæ laudavi, præceptis deleri posse illius in amore sordes unquam putavi. Id autem ago, idque nunc molior, ut collectis iis, quæ poetam comicum decent, virtutibus, simul obsequar ipse alienæ voluntati; simul, si quid aliquando peccavit Plautus paulo licentius in eo conventu

^a Rud. in prol.

poetarum, si quid adversus Ennium Statumque aliquanto petulantius, ac supra comicam hilaritatem admisit; hisce tam multis ex adverso documentis, dignus habeatur, qui eluere jam labeculas illas, atque omnem à se culpam noxamque amoliri ac deprecari merito possit. Id quod ego si à vestra facilitate impetravero, auditores, si in pristinam apud vos gratiam, et, quod inde fiet, si in senatum vestris suffragiis veterem festivumque poetam restituero; satis ille gratulationis ac plausus datum à vobis fuisse fabulis suis mea opera existimabit.

PRÆLECTIO QUARTA.

Pistor Suburranus,

S I V E

Πρόλογος, Cur sternuentes salutentur.

SEDEBAM paucis ante diebus in hemicyclo cum aliquot viris amore mihi ac studiorum similitudine conjunctissimis, præsules et munere isto et sapientia illustrissimi! cum ecce se ad numerum amicus addit peritissimus omnium, quæ Romæ usquam aut eveniunt, aut evenire homines rerum novarum cupidissimi comminiscuntur. Hic inter cætera refert ostentum obvenisse Romæ ingens: Pistorem Suburrinum, posteaquam ter ac vicies continenti spiritu sternuisset, vigesimo quarto sternutamento animam efflasse. Hic eorum, qui hæc mecum audiebant, unus intempestive tunc quidem facetus; Belle factum, respondit, ut qui vigesimam quartam jam pulsaverat, ei noctesceret: quo jocularis cæteris haud perinde delectatis, ego rem alio transferens; Miseram hominum conditionem! inquam: scilicet hoc etiam ad reliqua mortis genera addendum est, ut inter sternuendum quis occumbat. Sciebam mille vias lethi: audieram ca-sibus prope innumeris mortalium vitam esse expositam: le-

legeram apud Lucianum ^a acino uvæ suffocatum periisse Sophoclem: non me fugiebat Diodorus dialecticæ magister, qui ludicra quæstiuncula super cœnam non protinus ad interrogationem Stilponis expedita, perstrictus ob id à Ptolemæo, præ pudore nimio post expiravit ^b. Sed nihil eo admirabilius, quod contigisse Zeuxidi, inter pictores sua ætate facile principi, scribit Verrius. Hic vetulam coloribus expresserat in tabula edentulam ac vietam, annis ac viribus defectissimam: dumque, re absoluta, uti fit, ad opus agnoscendum redit, ridiculo illo aspectu delectatus, dum aniculam contemplatur suffarminatam, breviculam, aridam, exsuccam, exsanguem, bucculentam, recedentibus oculis, pendentibus genis, exstante deorsum mento, depresso introrsum ore, superstante naso neque integro neque sicco; enimvero suborto affatim risu, intercluso spiritu, ridiculum sane in modum serio extinctus est. Hæc aliaque complura legeram, inaudiveram, noveram: jam vero etiam sternuentem mori deplorandum est. Tunc ex ea virorum corona, qua concludebar, aliquis non male literatus in me intuens, mirari se dixit, cur in mentem mihi non venerit Gregoriani temporis; cum grassante per Italiam lue, passim homines sternutamento animam agebant: ex quo factum, ut sternuentibus, in magno quippe discrimine, salutem cæteri precarentur: qui mos exinde relictus hodieque viget, ut honorem habeamus sternuenti, eumque salvere officiose jubeamus. Cui ego, non id respondi tritum exploratumque perinde haberi apud omnes: sed, ut se cunque res haberet, certe quod de salute impertienda dicebatur, ducebaturque à Gregoriani temporis calamitate, satis vereri me, ne fabula non bonis autoribus emanasset in vulgus. Id autem dum aliquo evincere testimonio antiquitatis aggredior, à primario viro (abs te, inquam, Octavi Corfine, præsul illustrissime!) vocor repente alio, et cogor senatum illum sapientium, conceptumque animo sermonem illico relinquere: sed relicta semel ea cupiditas acrius animum stimulavit meum, ut ea super re

^a In Macrobiis. ^b Diog. Laert. l. 2.

placula investigarem, atque apud vos (id quod ago in præsentia,) de consuetudine sternutamenta salutandi non ingrata, ut arbitror, oratione differerem: ac tibi præferim, Octavi, hoc, qualecunque demum est, munus offerrem, elucubratum magnam partem invitatu tuo; si forte possem hac ratione persolvere aliquid ob eam, quæ abs te confertur in me, laudem; dum præstanti ingenio prudentiæque tuæ quantum homines tribuunt, (tribuunt autem persane multum,) tantum propemodum tribuere et mihi, qui in te nescio quid olim posuerim, videntur. Age igitur, quamobrem sternutamenta honore prosequimur, sternuentique salutem dicere consuevimus, inquiramus.

Et Carolus quidem Sigonius (si virum eruditum in paucis audire volumus,) quæstionem facile profligasse videri potest, dum annum exequitur quingentissimum nonagesimum; quo anno Christianæ reipublicæ moderabatur Gregorius, re quam cognomento major. "Indies, inquit, magis pestilentia sæviebat: ad cæteros autem casus, quibus homines sæde passim absquebantur, hoc etiam mali accesserat, quod multi, cum sternutarent, alii, cum oscitarent, repente spiritum emittebant. Quod cum sæpius eveniret, consuetudo inducta est, quæ nunc etiam observatur, ut sternutantibus salutem precando, oscitantibus signum crucis ori admovendo, præsidium quærent. Quibus rebus permotus Gregorius ad cætera cœlestis ire piacula, postero anno religiosam in die Resurrectionis supplicationem instituit, atque solenni in pompa sanctam Dei Genitricis imaginem extulit." Habetis jam, rhetores, ab historia causam, cur salus sternuentibus impleretur: sed, aut omnia me fallunt, aut Sigonius, et quotquot hunc morem deducunt à Gregoriani temporis pestilentia, strenue hallucinantur, minusque animo vident; cum non supra millesimum annum videant id, quod multis ante Gregorium seculis fuisse, compertum habeo. Non multis agam in re haud obscura. Aio consuetudinem sternutamenta venerandi an-

tiquiorem esse, quam ut à Gregoriana memoria emanasse putandum sit. L. Apuleius, qui trecentis non minus annis ante Gregorium scripsit, dum in *Metamorphosi* a facinus commemorat sternutamento detectum; ait, apud Fullonis uxorem latuisse juvenem marito infensum, sed superveniente Fullone, mulierem metu exanimatam id in re trepida cepisse consilii, quo juvenem occultaret. Erat ibi viminea cavea è falicibus seu malleolis apta in apicem cumulumve contexta, qua super crate lintea ac vela mulier explicuerat, ut inalbescerent subjecto sulphuris fumo: ergo eo sub integumento juvenem concludit occultatque, et mensæ, quæ erat apud hanc caveam, accumbit ipsa cum marito. "Interim (verba recito Apulei,) "acerrimo gravique odore sulphuris juvenis inescatus atque obnubilatus, intercluso spiritu diffiuebat: utque est ingenium vivacis metalli, crebras ei sternutationes commovebat. Maritus è regione mulieris accipiebat solum sternutationis; cumque putaret ab ea sternutamentum proficisci, solito sermone salutem ei precabatur: sed cum iteraretur rursus, ac frequentaretur sæpius, rei nimietate commotus, quod res erat, tandem suspicatur; et impulsæ mensæ, remotaque cavea, producit hominem crebros anhelitus ægre reslantem." Animadvertitis, auditores, solito sermone salutem sternuenti dictam? non ergo à Gregorii tempestate inducta hæc consuetudo. Omitto Athenæum Apulei æqualem, qui ostensurus sacrum fuisse veteribus humanum caput, affert indicii loco sternutamentum, quod homines venerari atque adorare soliti sunt ^b. Sed ante utrumque Petronius Arbiter (quem Tiberio principe vixisse fama est,) in *Satyrico* ludens, non dissimili figmento describit remotum è rixa Gytona puerum, atque intra grabbatum et culcitas occultatum: dumque omnes putant fugisse puerum inter turbam, nec, quo abiisset, suspicari possunt; "Gyton (ita Petronius loquitur,) collectione spiritus jam plenus, ter continuo ita sternutavit, ut grabbatum concuteret: ad quem motum Eumolpus conversus, salvere

^a Lib. 9. ^b *Deipnosoph.* l. 2. c. 25.

"Gytone jubet." Videtis, auditores, salutem sternuentibus imploratam quinque ferme seculis ante Gregorium. Perge; Tiberius imperator, tristissimus hominum, ut ait Plinius, et qui religiosis hisce officiis minime capiebatur; nonne, dum vehabatur curru per urbem, sternuenti honorem habebat ipse, sibi que ab aliis exigebat? ut refert hic, quem laudo, Plinius in Historiis ^a. Perge adhuc supra Tiberii ætatem. Aristoteles (videte, obsecro, rhetores, quantum vos ego à Gregorii tempestate removeam, atque in ultima pene antiquitate reponam,) dum naturæ causas in Problematum quæstionibus investigat, merito ait homines venerari sternutamentum, ac bene sternuentibus augurari; eaque super re populariter inquirunt multa, sapienterque definit ^b. Sed illud jucundum æque ac antiquum est, quod Græcus poeta ludit in Proclum, hominem Thersite Homérico deformiorem, bene capitatum, acute auritum, prolixè ac liberaliter nasutum; atque (ut, quod ad rem pertinet, solum loquar,) nasum, nempe classicum atque inter omnes antesignanum, tam ampla porrectum mole describit, ut eum emungere ac detergere totum nequiret; quippe major multo erat, quam ut ad eum manus posset pertinere: additque, hinc etiam fieri, ut, quando sternuebat Proclus, non imploraret sibi Deorum opem, neque diceret, Ζεῦ πάτερ, Jupiter ὁ ἀδφς: nimirum nasus satis ample productus tam longe aberat ab aure, ut ad eam sternutamenti sonus non nisi aliquanto post tempore perveniret, cum videlicet jamdudum sternuisset, nec jam amplius ope Jovis opus esset: sic ait:

Οὐ δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν εἰς δόρυ μύσαν,

Τῆς μινδὸς γὰρ ἔχει τὴν χεῖρα μικροτέραν.

Οὐδὲ λίγῃ, Ζεῦ πάτερ, ἰσὺν πτερῆ· εἰ γὰρ ἀκύνει

Τῆς μινδὸς, πολὺ γὰρ τῆς ἀκροῦς ἀπὶ χειρὸς.

aut, si mavultis, idem Latine à me audite.

Non potis est Proclus digitis emungere nasum,

Namque est pro nafi mole pusilla manus.

^a Lib. 28. c. 2. ^b Sect. 33. Probl. 7. et 9. ^c Epigr. Floril. l. 2.

Nec vocat ille Jovem sternutans: quippe nec audit
Sernutamentum, tam procul aure sonat.

Maneat igitur, quod præfari volumus, morem salutis implorandæ sternuentibus ex ea commorientium calamitate non emanasse, sed multo ante Gregorianum imperium, contra Sigonii placitum, valuisse. Quæ cum ita res sit, quærenda adhuc est causa, cur sternuentes saluentur. Ac mihi quidem (nam à stirpe ducenda res est,) quinque veniunt in mentem causæ, ad quas hujusmodi consuetudinem revocare possim: Religiosa, Medicinalis, Faceta, Poetica, Auguralis. Hæc dum in medium afferro, vos, viri eruditissimi, quorum hic ego florem tota urbe delibatum video, singulorum momenta non tam pro sapientia vestra, quam pro tenuitate interim mea penditote.

Principio, ut exordiar à Religione, ea salutatio, quæ sternuentem impertimur, non est salutis imploratio, (libet enim in præsentia ita rem interpretari,) sed veneratio est, atque honoris significatio: sicut, cum obvios amicos salutare consuevimus, non eis, quasi aliquid adversi acciderit, præsentem opem ac salutem precamur, sed officii causa honorem salutando habemus. Hinc sternuenti assurgimus, caput officiose detegimus, reverenter cum eo agimus: quæ omnia proculdubio venerationis argumenta sunt. Quo in genere nihil illustrius, quam quod ferunt de Monomotapæo imperatore apud Æthiopas, à quibus more gentis princeps adoratur. Hic cum sternuit, qui adsunt, extemplo venerabundi concepta verba, quibus bene prospereque precari consuevimus, tanto clamore proferunt, ut facile qui agunt in aula proximisque cubiculis exaudiant, ac faustas consalutationes elata et ipsi voce congeminent: quibus auditis sequuntur illico in eundem modum qui versantur in foro ac domibus adjacentibus; quo fit, ut aliis ea ratione alios invitantibus, et precationum verba præeuntibus, ingenti acclamantium veneratione, tota simul urbe sternutamentum principis celebretur. Veneramur igitur sternuen-

tem. At quamobrem hæc ei religio veneratioque præstatur? dicam. Sternutamentum è capite est, hoc est, è parte partium humani corporis principe, imo et sacrosancta, ut veteribus habita est: sive quod in capite omnium sensuum collocata sit sedes, sive quod Pallas è Jovis nata cerebro diceretur, sive demum quod officina sapientiæ appellaretur hominis caput: inde communicata videtur cum sternutamento sanctitas, creditumque olim etiam ipsum sacri aliquid habere. Video me in re dubia versari: sed provoco ad Aristotelem, qui in Animalium Historiis^a, sternutamentum ait esse augurale signum, unumque ex spirituum omnium generibus sanctum et sacrum. Et miremur, si ii, quibus sternutamentum sacrum habebatur, sternuentem veneratione prosequerentur? sed quid multis opus est? eundem in Problematis^b ita de causa disputantem audite. “Cur, inquit, sternutamentum pro numine habetur, non tussis? An quia de “capite, membrorum maxime omnium divino, ex quo “provenit cogitatio, suam ducit originem?” Atque ex hac fortasse causa transmissam ad nos arbitror esse consuetudinem, sternuentem capitis honore, officiosaque verborum appellatione venerandi.

Altera causa è Medicina petenda est, si forte cuiquam hæc plena religionis haud facit ad hanc rem satis. Sternutamentum esse cerebri motum expellentis supervacaneum humorem adjumento aëris per nares attracti, philosophi sentiunt: et Hippocrates medicorum princeps scriptum reliquit^c, Sternutamentum fieri, cum aer inani capite contentus foras erumpit, eo autem sonum edere, quia per angustias ei exitus sit. Hæc porro salutaris exspiratio est; ut merito sternutamentum appellet Aristoteles^d indicium valetudinis: cujus idem causam investigans, illo ait significari bene caput valere, et posse concoquere: cum enim capitis calor humorem spiritumque convincit, tunc excitari sternutamentum solet. Quid? quod etiam inter medicorum arcana illud ab eodem Aristotele

^a Lib. 1. c. 11. ^b Sect. 33. Probl. 7. ^c Aphor. sect. 7. 51. ^d Sect. 33. Probl. 9.

ponitur, Ægros affectosque et gravi morbo decumbentes excitandos esse ut sternutent; id nisi valent efficere, eorum salutis spem nullam superesse: adeo sternuere ac valere sese excipiunt et consequuntur: cuius causam pluribus investigat Albertus Magnus^a, rerum admirabilium solertissimus explorator. Imo sunt, qui apud Græcos scriptores observaverint, sternutamentum pro sensu accipi, idemque interdum esse sternuere atque sentire: certe huc alludit Aristophanis jocus, in cuius poetæ comœdia Dionysus baculo pulsatus, ictum plagamque dissimulans, irridetur ab Æaco, qui percusserat, diciturque, Ego te fuisse pulsavi; cui respondet Dionysus: “*Κῆρτι πῶς ἐκ ἰ-πταρον*”; At qua ratione non sternui^b? hoc est, ut Græco videtur interpreti, “Qua ratione non sensi?” perinde ac si ostenderet, plaga se affectum, non secus ac paleæ aut festucae levioris tactu affici nares consueverunt: festive nimirum conferens fustem cum festuca, humeros cum naribus, sensum cum sternutamento; ut, quemadmodum tactis palea naribus sternuimus, ita pulsatis fuste humeris sentiamus: quare nullius ait ictum fuisse ponderis, tantumque hausisse inde doloris sensum, quantum si festuca leviter percussus esset: ideoque mirari se, cur tactus ex re, qua evocari sternutamenta solent, ipse non sternuerit. Qua ille dissimulatione et gloriosi arrogantiam percussoris elusit, et nobis interim indicavit, sternutamento tantum inesse boni, ut sensu vigere atque sternuere differant quidem voce, re sane ipsa non differant. Quorsum igitur hæc de sternutamenti salubritate disputatio? ut intelligatis, eam urbanitatem, qua sternuentem salutamus, lætitiæ significationem esse, qua ei accidisse aliquid boni gaudemus, officioseque gratulamur. Argumento sit, quod alicubi non *Salve* sternuentibus redditur, sed *Prosit*. Addite, quod apud veterem scriptorem legi, morem fuisse apud Græcos, non salutem exoptare sternuenti, sed Deum Sotera venerari; quasi ob rem, quæ bene ac salubriter evenisset, gratiam saluti haberent, eaque veneratione referrent. Verum, quævis

^a De Animal. l. 1. Tractat. 2. c. 8. ^b In Ranis æt. 2. sc. 6.

ex una parte indicium valetudinis sit hoc respirationis genus, cum tamen ex altera, humoris adhuc plusculum capite conclusum significet, adeo ut nec vulgus ignoret, effectum hunc esse bonum è mala causa; hinc sternutamentum et indicium morbi habetur ferme apud omnes, et apud aliquos plane morbus appellatur: imo Hebræis, quorum doctiores hæc tenet opinio, *Ascerab* morbum hunc vocari Casaubonus affirmat in *Athenæum*^a. Atque ego sane non dubito, quin Hebræi, qui sternuentem hac precatione compellant, Pro medicina sit tibi; ad opem iis, quæ supersunt, morbi reliquiis implorandam solenni eo carmine utantur. Quin etiam huc spectare crediderim morem illum, quem vigere apud Mesopotamiæ populos enarravit mihi qui vidit: dum convivæ in symposiis, sicut non ante bibunt, quam ab sacrorum antistite diducta in Crucis formam dextera poculum signetur; sic ubi sternuerint, idem salutare Crucis signum super se figurari volunt: nempe ut morbus, qui residere adhuc capite videtur inclusus, eâ precatione, manusque potentis imperio dispellatur. Quæ cum ita sint, cum ea respiratione, quæ dixi, duo significantur; merito nos sternuenti et gratulamur, quod aliquid ei salubriter obvenit, et salutem precamur, quod salubritatis adhuc aliquid desit; utrumque autem jungimus, dum eum salvere humaniter officioseque jubemus. Id vero Aristotelem vidisse, hominem, quantum est hominum, acutissimum, facile ego quidem ex ejus verbis interpretor; dum loco, quem sæpius laudo, ait, Homines, perinde quasi bonæ indicium valetudinis, partis optimæ atque inprimis sacræ sternutamentum colere, beneque sternuentibus dicere, atque augurari.

Venio ad tertiam, quæ non una est, causam, sed eam è multis Faceti homines conflaverunt. Rem in medio ponam: vos eorum, quæ narro, fidem aut originem ne quærite: si placuero, autorem videtis; si secus, rejiciam vos ad scriptorum veterum fragmenta, quorum nomina Vaticano jam pridem incendio conflagrarunt. Spec-

^a Lib. 2. c. 25.

tabant olim in Theatro Fabullus, Fannius, et Lemniscus, festiva sane capitula, et scurræ primarum partium; cum forte M. Tullio consuli sonore sternuenti universum ferme theatrum assurrexit, quique prope aderant senatores, salvere Romanum consulem iussere. Tunc ii, quos nominavi, nugatores strenui, murmurantes soli secum, et consulem clam ipsi quoque salutantes, Fannius quidem; Dentilegum te discupio, inquit, Romule Arpinas. Fabullus autem; Supremo sternuas, inquit, Nugipolyloquides. At Lemniscus, homo facie ac facetiis ridiculus; Ave, inquit, atque vale, cymbalum mundi, alpha togatorum, somnium beatitatum, gloriarum thesauræ, Ilias pomparum, verborum mercimonium, ventosum animal, lingua venditaria, præco vocalissime, crepitaculum senatus et fori! Tum conversus ad socios; Nunquam ego vidi hominem, inquit, cui opus esset crebrius sternuere, quam Tullio: cum illi causam sciscitarentur; Nempe, inquit, ut plenum illud vento caput sternuendo exoneretur. Scitis enim, opinor, idcirco esse à natura concessa homini sternutamenta, capitis ut spatia inani gravique aëre oppleta, ea respiratione laxentur: atque ego quidem non soleo sternuentes perinde omnes consalutare: si quem novi hoc capitis morbo laborare, ac sternuentem offendo, huic ventosæ cucurbitæ libenter gratulor, quod eo laxamento gravitatem tumoremque capitis imminuat: cæteroquin existimarem me injuriam facere sano capiti, si cum eo hæc ridicula gratulationis officia communicarem. Cui Fannius; Quasi vero tu hospes, inquit, adeo sis atque ignarus hujusce consuetudinis, ut nescias unde hæc salutandi origo defluerit: paucis, adverte, docebo. Prometheus (is, qui, ut aiunt poætæ, hominum genus condidit,) posteaquam è luto hominem finxit, advocavit illuc animantes ferme omnes, ut particulam dissectam è singulis adjungeret principi limo. Nam timoris aliquid à lepore, non parum calliditatis à vulpe, ambitionis plurimum à pavone, à tigride satis ferociæ, nonnihil magnanimitatis à leone, ab asino stoliditatis quantum sufficit, aliaque ab aliis excerpfit, hominique opportune inseruit atque in loco, simulacrumque hominis colativum

lativum absolvit. Vix luteus homo vivere primum cœpit, cum ei statim nescio quæ sternutandi cupido animum incescit; credo, quia humoris aliquid è recenti luto cerebro infederat. Ergo bis terve capite minatus, sternuit denique tanto cum tonitru, (illa enim prima omnia longe majora fuere, quam hæc nostra,) ut animantes, quæ circum erant, eo fragore perterritas reique ignaras huc atque illuc abegerit, ac longe lateque præcipientes fugaverit. Tunc enimvero Prometheus, ut erat acuto vir ingenio, intellexit in cæteras animantes imperium hominis, quippe qui unus omnes nutu sonoque percussisset ac fugasset; statimque hominem regem omnium salutavit. Ex quo deinde factum, ut, quoties sternueret quis, quasi ob instaurativam memoriam ejus sternutamenti, quo hominum primus imperium cepit, eum salvere gratulabundi jubeamus. Hæc ubi absolvit Fannius; Dicis tu quidem aliquid, inquit Fabullus, sed rei causam tentabundus potius petis, quam attingis: accipe à me medullam veri. Finxerat ex humo hominem Prometheus, (nisi nos poetæ fallunt,) cum è vestigio impetrat à Minerva, tutelari Numine, ut spatium sibi paulisper liceat inter sydera. Habebat ille occultatam sub pallio ferulam, quam, ubi accessit ad solem, illico protulit, admovitque ad publicum ignem, atque accendit, statimque inde se proripuit cum accensa face, et multo, quam ascenderat, celerius descendit; aiunt enim eum, qui ex alto cadat, facere viæ compendium. Cum terras attingit, rectà ad suum hominis figmentum: quod animæ plenum reperit, eique flagrantem igne ferulam in manum tradit: ille, ubi facem accepit, calefacto, ut opinor, capite ab eo igne, qui ut erat solis, ita sternutamenta proritare solet, valide sternutavit, simulque inopinato illo afflatu et asperione facem extinxit. Nimirum percussus tam repentino casu Prometheus, præ dolore atque ira, quod videret ignem atque operam se perdidisse; parum absuit, quin sublatum è terra saxum in hominis ignavissimi caput excuteret: fecissetque, nisi ille idem qui extinxerat, altero sternutamento (comitata hæc enim esse solent: quæritque

sapienter Aristoteles², cur bis plerumque sternere solemus,) semimortuam faciem vehementi spiritu forte suscitasset ac restituisset. Tunc vero Prometheus gratulatus est homini recuperatam lucem; et sternutamentum, recuperationis causam, veneratus est ipse, et omnis ab illo posteritas imitata est. Sic ille. At Lemniscus; Nugæ ac folia, inquit, nisi hæc addatis: Prometheus hominem finxit, ex ejusque sternutamento originem salutandi in posteros propagavit. Vero veriora hæc dixistis: una in re aberrastis ambo; ego in viam revocabo. Sternuit is quidem ex argilla fictus homo, non tamen quia humesceret ei plusculum aut incalcesceret caput, sed aliam sane ob causam, quam verbo expedio. Nondum opus plane absolverat artifex, illudque veluti castigaturus ex intervallo contemplabatur, uti fit, à fronte, à tergo, à latere; cum animadvertit, nasum exsiccata contractaque argilla paululum recessisse, atque aliquanto breviorē, quam sagacem hominem deceat, apparere. Quare in ampliorem formam redigendum censuit; dumque figuralem cretam retractat, ac nasum liberaliter producit, forte venulam inter nares, per quam spiritus permeat, imprudens tetigit, ac sternutamentum continuo provocavit. Verum tanta ille vi sternuit, ut dentes (quia nondum firmiter adhæserant,) ad unum omnes excussit expueritque: videlicet exanimatus ea re Prometheus, illico exclamat; Tibi Jupiter adsit: quam opem quemadmodum tunc imploravit, ita in posterum eidem sternuenti ob metum, ne eadem calamitas rursus accideret, repetere consuevit, tradiditque nobis veluti per manus hunc morem, ut iisdem verbis, Dii te adjuvent, sternuenti præsto simus. Quamobrem vides, opinor, Fanni, cur hesternæ die avum tuum senem Acherunticum non salutaverim sternuentem: in quo tu me inurbanum, aut severi hominem supercilii pro tua humanitate interpretatus es. Quid enim Deos frustra fatigarem, cum nihil edentulo jam seni timerem ab eo sternutamento, quod in homine quid ageret, quosve dentes excluderet, non habebat? Vix ea

Lemniscus: cum emissæ in theatrum feræ alio repente oculos mentesque omnium transfudere. Et vos quoque, auditores, à fabula et joco transferte animum ad poeticam et auguralem causas; quas vestræ in me audiendo liberalitati postremas hodierno die reservavi.

Quarta à Poetis petenda est causa. Etenim Homerus,

--- "A quo, ceu fonte perenni,

"Vatum Pieriis ora rigantur aquis",

existimavit, è sternutamento præfensionem elici secundam et faustam; nimirum inimicorum insidias brevi detegendas, ac retorquendas in earum autores. Id poeta docuit in *Odyssæa*^b, cum Penelope post recensitas injurias sibi à procis illatas, hæc addit:

"Εἰ δὲ Ὀδυσσεύς ἔσθ' ἢ, οὐκ ἔσθ' ἢ, πύργου γαίης,"

et cætera, quæ translatis è Græco verbis, ita se habent:

At si Dulichias, quo non usquam fuit alter

Fortior in Danaïs, qualis bellator Ulysses,

Utilis et diras et clades pelleret testis,

Jam venturus erit, contingens dulcia rura;

Prole sua junctus patriis fortissimus armis

Ulciscetur, ait. Cum sternutavit in arce

Telemachus clare: risit regina salutans

Omen Penelope, subitoque hæc verba subulco

Addit. Ades, pastor, cætera, revocetur ut hospes

Quamprimum: anne vides ad singula dicta sonore

Sternutasse mihi natum? ergo turba procorum

Cæsa omnis, sed non incerta morte jacebit.

Ita Homerus, qui sicut disciplinas artesque ac ritus promodum omnes edocuit antiquitatem, ut scribit de Homero Plutarchus; sic hisce versibus autor fuit, ut vulgo existimaretur, sternutamento arcanam significationem inesse adversus insidias ac dolos; credereturque, si inter loquendum de inimico, sternutamentum cuiquam excideret, eum omni fraude superiorem esse futurum. Cujus moris haud ignarus is, qui naturæ arcana avidissime indagavit, Albertus Magnus scriptum reliquit^c, hujusmodi

^a Ovid. de mort. Tib. eleg. 9. ^b Lib. 17. ^c De Animal. l. 1. Traſat. 2. c. 8.

respirationes apud homines commentitia et vana mirantes duarum rerum signum esse: alterum, argumentum afferre, veritatemque conciliare dicto, cui sternutamentum interveniat: alterum, eum, qui sternuit, (præsertim si sternutamentum repetat,) brevi liberandum esse ab iis, quibus premi videbatur, angustiis et inimicorum metu. Atque hinc apud veteres consuetudo induci cœpta est, ut sternuenti propitios præsentisque Deos implorarent; nempe ut, si quid superesset periculi, quod ejus capiti immineret ab hostili fraude, ea precatione penitus averteretur.

Supereft Auguralis causa, quæ huic, qua de agimus, cum similitudine tum loco proxima est. Et sternutamentum quidem inter auguralia fuisse signa Aristoteles ac Tullius, ille in Animalium Historia^a, hic in Divinatione^b autores sunt. Nec desunt qui affirmant, propterea dici interdum Græcis sternutamentum *ἄπρον*, (qua voce et avis, qua concipitur augurium, et ipsa divinatio significatur,) quia non minus sternutamentis, quam avibus auguria sæpenumero captarentur. Hinc illa veterum religio; si mane sternuissent, ominosum putabant, credebantque irritos fore conatus rei, quam eo inceperant die: contra, si sternuissent à meridie, feliciter eventura omnia sperabant: cujus investigat causam in Problematum quæstionibus Aristoteles^c: præterea exaudire ad dexteram partem sternuentem quempiam, felix omen habebatur, triste ad lævam. Sic Eustathius observat, Iliados septimo; sic animadvertit interpretes Theocriti in Idylium, cui titulus Thalysia. Sic Themistocli ante navalem pugnam in prætoria sacrificanti, "Clara, inquit Plutarchus^d, ex hostiis flamma repente fulsit, et bonum "omen sternutamento à dextera parte datum est." Imo qui non aliud fuisse aiunt celebrem illum, multorumque disputationibus nobilitatum Socratis Genium, quam sternutamentum; opportune rem nostram explicant. Legimus enim, Socrati quidpiam agere meditati si dextror-

^a Lib. 1. c. 88. ^b Lib. 2. 40. ^c Sect. 33. Probl. 11. ^d In vita Themist.

sum aliquis forte sternuisset, lætum ea re Socratem, solitum fuisse conferre tunc se ad agendum; si sinistrorsum, Genio ita significante, restitisse atque cessasse: quin etiam ipsius sternutamentum Socratis si obvenisset ei aliquid acturo, confirmasse ejus propositum; si agenti, inhibuisse. Nec alia legendum interpunctione Catullum puto de Acme atque Septimio, quam ut ad approbationem dextram referatur, dum ait;

“Hoc ut dixit amor, sinistra ut ante,

“Dextra sternuit approbatione a.”

Sed præter hæc duo, tempus, inquam, et locum, in quo sternutamentum ederetur, video nihil certi in eo positum fuisse: imo animadverto sternutamentum apud veteres omen anceps ac medium habitum esse: neque ex augurali disciplina plane patuisse, prosperene aliquid an improspere portenderet. Si quis convivarum, dum fercula removebantur, aut mensa tollebatur, forte sternuisset, inter dira habebant; atque ad exitium, quod portenderetur, avertendum, mensam iterum afferri jubebant, atque epularum aliquid regustabant, ne convivium tam dirò omine desitum videretur. Quin etiam, ut D. Augustinus refert ^b, veteres mane surgentes è lecto, si, dum calceum induebant, sternutamentum obtigisset, confestim lectum repetebant, ut auspiciatius surgerent, infortuniumque eo die forte secuturum evitarent. Repetite animo, auditores, id quod Herodotus scribit in Erato de Hippia Pisistrati filio. Hic, dum milites suos in hostilem terram egressos impigre sapienterque disponit, sternutamento solito vehementiore dentem expuit: quem cum jussisset ex arena sustolli, nec tamen uspiam diu multumque conquisitus appareret; suspirans Hippias, Hæc terra, inquit, nostra non est, milites, nec eam nobis subjicere ulla armorum vi poterimus, sed tantam in ea partem obtinebimus, quantam dens modo excussus tegit. Quid gubernator Atheniensium classis? quæ in Corcyraeos dimicatura vix solverat è portu, cum ille sternuentem ex remigibus nescio quem fortuito audivit, tantoque

^a Carm. 43. ^b De Doctr. Christ. l. 2. c. 20.

metu correptus est, ut, tanquam si inauspicato solvissent, receptui canere statim cœperit: recepissentque se in portum, nisi Timotheus imperator contempto fortiter augurio, augurem meticulosum objurgasset; "Miraris, in-
 "quiens, è tot hominum millibus unum esse, cui caput
 "humidius sit?" Non ita in Græcorum concilio tractata res est: in quo dum Xenophon verba faceret, sternuit ex adverso militum unus, statimque felix omen accipere omnes, ac ducem Xenophontem auspicato crearunt^b. Agnoscitis igitur, auditores, sternutamentum medii ancipitisque ominis fuisse, et modo secunda, modo adversa præmonstrasse. Quare cum ex augurum disciplina non perpetuo constaret, quæ fausta, quæ ominosa sternutamenta forent; factum est, ut veteres plus nimio superstitionibus obnoxii, rem dubiam atque utroque trahentem existimaverint bonis esse verbis adjuvandam; atque ad avertendam, si qua immineret capiti, cladem, Deorum auxilium sibi aliisque sternuentibus implorarent. Dicebat Xenophon apud milites suos, atque ambigebat, satiusne foret, ut se ultro barbaris dederent, an potius injurias ab iis acceptas præsentī animo ultum irent? cumque in hanc partem Xenophon inclinaret, adderetque sperare ac polliceri sibi victoriam, si confirmatis paulum viribus aperte bellum hostibus indicerent; statim nescio quis è concione sternutavit: quo homine audito, cuncti milites ad terram abjecti Deum venerati sunt: tunc Xenophon, intentus in occasionem dimicandi, "Quoniam,
 "inquit, viri fortissimi, dum verba de salute facimus, non
 "bis à Jove omen exitit, eidem Deo votum nuncupandum pro communi salute censeo: quare, cui videtur idem, manum tollat; ac manum quidem omnes sustulere, votoque nuncupato Pæana cuncti cum plausu citarunt^c." Usque adeo unius gregarii militis sternutamentum ad rem pertinere publicam arbitrata sunt Græcorum copiæ; atque, ut omen illud feliciter caderet, precibus votisque à Deo poposcerunt. Hanc igitur veterum consuetudinem ita exceperē consecutæ tunc ætates, ut

^a Frontini Strategem. l. 1. c. 12. ^b Cyri Expedit. l. 3. ^c Ibid. hanc

hanc ipsam ob causam ad sternutamenta subjungerent solenne precationis carmen. Certe suo ævo idcirco salutari solitos sternuentes indicat Plinius, eo, quem initio laudavi, loco; quod vulgo crederetur, ea salutarium religionis verborum omina fortunari. In Christianorum porro mores immigravit ea precatio, retentaque est non augurii, sed officii causa: et, ut illi ad omen avertendum, sic nos ominum securi ad salutem implorandam officiosa hæc obsequia et salutationes sapientius sanctiusque transtulimus.

Exposui hætenus, auditores, quæ mihi dicenda constitui de consuetudine sternutamenta salutandi: quæ si privatim meos apud rhetores, solus cum solis, voto dixissem meo; equidem nonnullam (quid enim dissimulem?) in re præsertim nova laudem expectassem. At vero in hac luce doctrinæ, in hoc flore nobilitatis, apud vos omnis eruditionis genere præstantes viros, quos hic intueor sane plurimos, si veniam condonationemque pro vestra humanitate retulero; ego quidem operam hodiernam haud male posui.

I N D E X.

	Pag.		Pag.
A		Albertus Magnus.	316
	Pag.	Alchimia.	188
A CADEMIÆ Romæ	211	Alchimia mira effecta.	ibid
restitutæ.	211	Hieronymus Card. Alean-	
Academicorum ex-		der.	211
ercitatio.	ibid.	Hieronymus Aleander Ju-	
Eorundem factiones in ve-		nior.	292
terum poetarum iudicio.		Alexandri Magni laus.	123
ib. et	212	Allegorias quas fugiant ju-	
Inventum dirimendæ con-		venes.	64
troverfiæ.	213	Alphonſus Carteiæ obſeſſæ	
Pompa poetarum Acade-		dux.	230
miam adeuntium feriis		Ejuſdem facinus adverſus	
Bacchanaliorum.	214	filium.	230, 231
Secunda eorundem pompa.		Ejuſdem præconium.	231
227, 228		Alpium deſcriptio.	170, 171
Academici furfurarii.	276	Amalii mors.	243
Acumina ſententiarum. Vi-		Hieronymi Amalthei laudes.	
de Sententia.		210, 211	
Adoleſcentis pertæſi mores		Amores duo apud Platonem.	
præſtinos deſcriptio.		109	
295, 296, 297		Commendatio cæleſtis A-	
Adulatores principum.	276	moris.	ibid
Æmulationis vis.	236	Cur cæleſtis Amor multis	
Ætatis noſtræ faſtus.		non ſapit.	109, 110
219, 220		Quid agendum cum iis, qui-	
vide Tempus.		bus cæleſtis Amor minus	
De Affectionibus animi diſ-		ſapit.	110
putatio cui pernecceſſaria.		Ex Amore ſacro quantum	
11, 12		excitare poſſit homines	
Earum deſcriptio.	136	poëſis.	113, 114
Affectus an eſſe poſſint in		Vis Amoris cæleſtis.	114
ſacris argumentis.	109	Qualis Amor cæleſtis.	115
Agri deſcriptio.	82	Amor in patriam ſingula-	
Agri infortunia.	299, 300	ris.	231
Agrippæ vituperatio.	37	Amor pluvia ſimilis.	296
		Ani-	

INDEX.

<i>Animorum concitatio.</i>	<i>modis utilis.</i>	18, 19
11. 136	<i>Vitia cum bonis Artibus sub-</i>	
<i>Silvius Antonianus dialogi</i>	<i>crescentia.</i>	19
<i>persona.</i>	<i>Artium finis.</i>	51
<i>Ejus extemporale carmen.</i>	<i>An Ars perniciofa hominum</i>	
139, 140	<i>bono, Ars fit.</i>	77
<i>Idem fidicen super mensam.</i>	<i>Propter quid constituta.</i>	78
163	<i>Ars absque fructu quid. ibid.</i>	
<i>Ejusdem vaticinatio futuri</i>	<i>Artis opera quæ.</i>	78, 79
<i>principatus.</i>	<i>Judicium doctorum viro-</i>	
164	<i>de Arte.</i>	ibid.
<i>Apollonius Tyanæus</i>	<i>Quem finem habuere Ar-</i>	
46	<i>tium inventores. ibid.</i>	
<i>Archipoeta.</i>	<i>A civium commodo an se-</i>	
222	<i>parari queat Ars.</i>	77, 78
<i>Ejus pompa ad academiam</i>	<i>Artis negligentia apud Tul-</i>	
<i>contententis.</i>	<i>lium quæ.</i>	127
ibid.	<i>Artifex malus qui appellan-</i>	
<i>Ejusdem coronâ et accla-</i>	<i>dus.</i>	52
<i>matio.</i>	<i>Arturi ducis res gestæ.</i>	149,
ibid.		150
<i>--Subitarium ingenium.</i>	<i>Avari descriptio.</i>	289, 290
243	<i>Avari custodia ridicula.</i>	293
<i>--Stylus.</i>	<i>Differendi modus cum Ava-</i>	
244, 245	<i>ro domino.</i>	301, 302, 303
<i>De Archipoeta judicium.</i>	<i>Avaritia.</i>	237
245	<i>Ejus finis insania.</i>	293
<i>Architecturæ leges.</i>	<i>Augusti prudens monitum de</i>	
84	<i>non propagando imperio.</i>	42, 43
<i>Architecti et poetæ par ra-</i>	<i>Autoritatis venenum.</i>	204
<i>tio.</i>		
55		
<i>Arcturi stellæ exploratio.</i>		
307		
<i>Argumentorum tractatio</i>		
<i>postulat ingenii vim.</i>		
9, 10		
<i>Quantum artificii fit in</i>		
<i>profanis Argumentis.</i>		
110		
<i>Argumentorum tractatio</i>		
<i>quanti facienda.</i>		
124		
<i>Quid in tractatione Ar-</i>		
<i>gumentorum cavendum.</i>		
ibid.		
<i>Aristoteles balbutiens.</i>		
60		
<i>Ejusdem de Homero judi-</i>		
<i>cium.</i>		
88		
<i>Armamentarium cæli.</i>		
105		
<i>Ars dicendi civitatum com-</i>		

B

<i>Bajulus è saxo fabrefactus.</i>	
298	
<i>Bajulorum descriptio.</i>	ibid.
<i>Eorum salutationes.</i>	ibid.
<i>Cujus rei similes.</i>	ibid.
<i>Bar-</i>	

INDEX.

Barbarici concio ad milites.	257, 258
173	Capitolini finis tragicus.
Ejusdem mors et præconium.	203
174.	Caput cur olim sacrum. 315
Baronii Card. querela in Ludovicum Ariostum.	214
116	Balthasar Castilionius. 214
Bellatoris gloriosi descriptio.	Claudianum referens. 228
289	In Catullo nodus de prima navi. 284, 285
Petrus Bembus. 215, 228	Laurentius Cenamius. 126
Bembus Lucretium referens.	232, 233
Cognoscendis insignibus præfectus.	286
Francisc. Bencius dialogi persona.	137
Ejus laudes.	139, 140
Beneficentia non intermit-tenda.	306, 307
Bibliotheca Parnassi.	275, 276
Ratio admittendorum in eam librorum.	275, 276, 277
vide Libri.	
Boni malique scripti in Fo-vis tabulis.	307, 308
Alexander Burgius.	210
C	
Cæsar's laus.	169
Virginius Cæsarinus.	268
Cum Calumniatoribus quid agendum.	202, 203
Eorum descriptio.	203
Ratio agendi cum iis.	ibid.
De Cantabri Comit's errore historia.	256, 257,
Rustici dictum de eodem.	
	257, 258
	Capitolini finis tragicus.
	203
	Caput cur olim sacrum. 315
	Balthasar Castilionius. 214
	Claudianum referens. 228
	In Catullo nodus de prima navi. 284, 285
	Laurentius Cenamius. 126
	Certaminis singularis de-scriptio. 238, 239, 240
	vide Proelium.
	Chrysomagnes. 236, 238
	Ciceronis laus. 123
	Quanti fecerit Cicero La-tinam dictionem. 125
	Ejus sermo gradarius, non præceps. 121
	De orationis profluentia quid senserit. 125
	Sententiarum acumina a-pud illum. 127, 128, 129
	vide Oratio, Orator, His-toria, Stylus.
	Circulator Agonalis 132.
	Ejus merces. ibid.
	Ejusdem callida cogendæ concionis via. ibid. et 133
	Citharædi et Philomelæ de-scriptio. 234, 235, 236
	Cives non boni inter histori-cos. 21
	Pars civitatis Civis. 23
	Duplex Civium consideratio. ibid.
	Qui malus Civis. 28
	Civitas hostilis quo tempore non invadenda. 195
	Ejus invadendæ occasio. 196
	Res

I N D E X.

- Res pristinae quatenus mutandae in Civitate.* 198
Claudiani descriptio. 214. 228
Stylus ejusdem. 234, 235
De eo judicium. 236
Clemens VIII. 208
Clypei triplicis poetica molitio. 105
Comœdia cur inventa. 86
Conciones quomodo historicis scribendae. 171
Concio Barbarici ad milites. 173
Conjecturae. vide Tacitus.
Conscientia. 262
Consilia media raro salutaria. 205
In re ancipiti quæ Consilia sequenda. 204, 205
Octavius Corfinus. 310
Crepitacula sulphurei pulveris. 244. 272, 273
Curiae poetarum descriptio. 270
Curiositas aliquorum dannanda. 146, 147
Curtii laus. 169
Ejusdem nota. ibid.
Cypriæ puellæ facinus memorabile triplici stylo narratum. Historice. 180, 181
Oratorie. 181, 182, 183
Poetice. 183, ad 186
Ejusdem puellæ præconium. 181. 183. 186
D
Demosthenis calamus. 117
Desperatione instaurata vires. 197
Disciplinæ discentibus novitiæ. 19
Discordias tollendi principium unde capiendum. 201, 202
Doctrinæ dissimulatio. 301
Dominatus unius quid commodi habeat. 189
Plurium quid commodi habeat. ibid.
Domus et carminum molitio. 84
Domus descriptio. ibid.
Ducis optimum consilium. 197
E
Elocutio sola non facit oratorem. 9
Latinæ Elocutioni quantum tribuendum. 124
Eloquentiæ vis. 13
Eloquentia tripartita in Menelao, Nestore, atque Ulyssæ. 120
Eloquentiæ decrementa quando cæpere. 123
Quæ via ejus recuperanda. ibid.
vide Oratio, Orator, Rhetorica, Stylus.
Eloquentis opera quantum profit civitatibus. 14
Epopœia quid. 85
Equæ vento concipientes. 224
Equi Platonici animas vehementes. T t

INDEX.

bentes.	111, 112	ibid. et 108
Equulus agitato.	214	Poeticæ Fabulæ cur inven-
Equus gradarius.	ibid.	tæ. 84
Equus superbe incedens.	ibid.	Edicta de tabulis Fabulif-
		que obscænis. 92
Equus refractarius.	215	vide Poësis, Poeta, Imi-
Equi triumphales.	ibid.	tatio.
Euphrasæ ingeniosum con-		Facultates theoreticæ et prac-
servandi pudoris inven-		ticæ. 51
tum.	114, 115	Fati nomen. 262
Euripides quare in judicium		Felicitas brevis. ibid.
vocatus.	66	Fictor cerarius. 278, 279
Cur reprehensus.	67	Mira ejus in fingendo ce-
Exempla principum.	66	leritas. ibid.
Quomodo Exempla fiant		Cerarii et poetæ compara-
quæ esse facinora desti-		tio. 280
terunt.	71	Fides in hominum societate
Exempli vit.	174, 242	necessaria. 23, 24
Exercitus contumacis de-		Quid adjumenti habeat Fi-
scriptio.	194, 195	des in aliquorum historiis.
Exercitus reconciliatio.	196	24
Lasciviens Exercitus.	200.	Fidei moneta. 25
Exitus difficilis descriptio.		Filii à parentum potestate
	24	discedentes. 296
Expilatores veterum poeta-		Fontis descriptio. 162, 163
rum.	280	Fortuna apud Superos quo-
		modo appelletur. 104
		In bonis distribuendis quæ
		ejus ratio. 104, 105
		Fortunæ nomen. 262
		G
		Gloriosi hominis appellatio-
		nes. 289
		Gregorius XIII. 207
		Guinifiorum villa. 126
		H
		Hadriani moles. 243
		Ejus.

INDEX.

<i>Ejusdem ludi missilium flammorum.</i>	244, 245	<i>Comparatio regulæ cum Historia.</i>	ibid.
<i>Hannibal ut mortem sibi conscivit.</i>	95	<i>Discrimen inter annales et Historias.</i>	153
<i>Heliodori Æthiopica.</i>	92	<i>Similitudo philosophiæ moralis et Historiæ.</i>	154
<i>Helvius Pertinax</i>	262	<i>Historiæ initia quæ.</i>	ibid.
<i>Heros quid sit.</i>	65		et 155
<i>Quid virtus Heroica.</i>	85	<i>Quæ species.</i>	165
<i>Hesiodi pœnæ apud inferos.</i>	89	<i>De ornatu Historiæ quid censeant aliqui.</i>	171
<i>Hierusalem unde dicta.</i>	35	<i>Ejus munus.</i>	188
<i>Hippolyti castum dictum.</i>	97	<i>Quando ornari se patitur Historia.</i>	171
<i>de Historia judicium.</i>	19	<i>Judicium antiquorum de ea.</i>	179
<i>Ab ea quid aliqui perverse colligant.</i>	ibid.	<i>Veteris Historiæ lex.</i>	ibid.
<i>Historia à quibus fiat mendosior.</i>	26	<i>vide Historicus, Stylus, Tacitus.</i>	
<i>Lectores vates reddit.</i>	25	<i>Historicus quid mutuetur à poeta, ab oratore, et à philosopho.</i>	29
<i>Veritas in Historia necessaria et qualis.</i>	30	<i>An qui conjecturales scribunt Historias boni sint Historici.</i>	ibid.
<i>Cur Historia dicta vitæ magistra.</i>	28	<i>Historici qua ratione fidem faciant.</i>	30
<i>Cur dicta imago rerum.</i>	36	<i>Quæ lex eis proposita.</i>	36. 65
<i>Unde nomen accepit.</i>	ibid.	<i>Cur Historicis non licet fingere.</i>	143
<i>Discrimen inter eam et poesim.</i>	39, 40	<i>An omnia narranda.</i>	144
<i>Cyri vita à Xenophonte composita an sit Historia.</i>	40	<i>An etiam turpia.</i>	ibid.
<i>Historiæ nonnullorum nominæ per speciem tradendæ prudentiæ.</i>	47	<i>Quale seligendum argumentum.</i>	ibid.
<i>Duplex errantium classis in Historia.</i>	143, 144	<i>An liceat eis evulgare aliorum flagitia occulta.</i>	145
<i>Ejus definitio.</i>	142	<i>Turpia quando omittenda.</i>	145, 146
<i>Finis ejus duplex.</i>	ibid.		Quan-
<i>Veritas ejus virtus maxima.</i>	143		

I N D E X.

<i>Quando evulganda.</i>	146	<i>Homo cui rei similis.</i>	295, 296
<i>Jus Historici quale.</i>	147	<i>Hominum versutissimi qui.</i>	305
<i>Comparatio ejus cum pictore.</i>	148	<i>Homo trium literarum.</i>	ibid.
<i>Figmenta aliquorum Historicorum.</i>	149	<i>Homo quid à singulis animantibus habeat.</i>	318
<i>Judicia et conjecturas an adhibere debeant Historici.</i>	150, ad 156	<i>Homo multorum nominum.</i>	256
<i>Præceptisne, an factis erudiant posteros.</i>	153	<i>Ejusdem descriptio.</i>	257
<i>Quid ab eis narrandum, quid lectori relinquendum.</i>	155	<i>Homo ingentis et minimæ staturæ.</i>	ibid.
<i>Discrimen inter poetas et Historicos.</i>	156	<i>Brevis Hominum felicitas.</i>	262
<i>Historici oratio quæ.</i>	167, 168	<i>Honos incitamentum rerum omnium.</i>	201, 202
<i>Vitium aliquorum Historicorum.</i>	168	<i>Horatius Flaccus quæstor librorum in Parnasso.</i>	275
<i>Incultum asperumque dicendi genus an eis aptum.</i>	175, 176	<i>Bibliotheca in Parnasso custos.</i>	ibid.
<i>vide Historia, Stylus, Tacitus.</i>		<i>Ejus testimonium de ridiculo Plautino.</i>	253
<i>Homeri laus.</i>	63, 69, 321	<i>De Horatiano judicio disputatio.</i>	ibid. et 254
<i>Quid ei detur vitio.</i>	64	<i>Horologii poetica descriptio.</i>	164
<i>Quam caute Heroas suos separavit ab omni obscenitate.</i>	66, 67	<i>Horologii solarii descriptio.</i>	251
<i>De Homero judicium.</i>	88	<i>Hortorum descriptio.</i>	162, 163
<i>Reprehenditur à nonnullis.</i>	88, 89		
<i>Ejus pœnæ apud Inferos.</i>	89	I	
<i>Quid amatorii in Homerica poesi.</i>	63	<i>Ignes per urbem nocturni.</i>	244
<i>An ejus carmen utrumque amatorie fit scriptum.</i>	61, 62, 63	<i>Ignæ missilia tubulique sulphurei pulveris.</i>	ibid.
		<i>Ignis Persianus.</i>	281, 282
			Imi-

INDEX.

- Imitatio qualibet an sit finis poeseos.* 54
Poetica Imitatio utilitate metienda. 55, 56
In veterum scriptis non omnia Imitanda. 88
Perversa nonnullorum Imitatio cum chamæleonte comparatur. 89
Imitationis poeticae formæ. vide Poesis, Poeta, Ob-scæna, Fabula.
Imitatores vitiorum. 60, 61. 90
Incendium navigiorum atque hominum descriptum.
Historice. 180, 181
Oratorie. 181, ad 183
Poetice. 183, ad 186
Inductio aptissimum docendi instrumentum. 301
Infamia supplicium improborum. 91
Ingenio et memoria præstantes. 6, 7
An memoria cum Ingenio constet. 6
De Ingenio oratoris quid sentiendum. 8, 9
Argumentorum tractatio postulat Ingenii vim. 10
Inventio rerum est opus Ingenii. 9, 10
Munus oratoris, quod est delektare, an sit ab Ingenio. 10, 11
Cur translationes sint Ingenii argumentum. ibid.
Sententia an sit Ingenii signum. 11
Tertium oratoris munus, quod est movere, quantum requirat Ingenium. 11, 12
Ab Ingenio quid iudicium differat. 13, 14
Hominis Ingenium. 16
Promethei fabula docet Ingenium hominum. ibid.
Comparatio Ingenii cum generoso vino. 19
Ingenii ubi specimen. 111
Extemporale Ingenium pueri. 163, 164
Injuriarum condonatio. 260
Insignium leges postulantur.
Insignium condendorum maxima exercitatio. ibid.
Instrumenti natura. 59
Instrumentorum bellicorum descriptio. 106
Inventio rerum est opus ingenii. 10
Inventionis partes et muneræ. 9, 10
Jocus in nasum. 313
Jocus Aristophanis. 316
Joca et scommata. 279
Josephi Hebræi laudes. 35. 43. 44
Quando scripsit. 43
Ejus scripta bibliothecæ publicæ tradita. 35
Jovianus Pontanus. 214. 228. 238
Isocrateum dicendi genus. 122
Judæi unde dicti. 35
Judæorum origo. ibid.
 Ju-

INDEX.

- Judicium quid.* 13, 14
Ab ingenio quid differat. ibid.
Consultatio quatenus opus habet *Judicio.* 14, 15
Judicio oratoris amplissimus campus. 17
Suasio cur magno egeat *Judicio.* 15
Juditia, 243

L

Labor hominis insanus. 82
Laboris et quietis vices. 140
Lectorum querela. 277, 278
Legumlatores quare poetis utantur. 58
Leonis X. mors. 158, 160
Ejusdem elogium. 160
Amor erga poetas Academicos. 211
Humanitas erga poetas. 227
Idem in specula recitantes poetas audit. 229
Libri et Liberi parentibus similes. 72
Quantum malorum uno in Libro. 95
Finis nonnullorum Librorum 275
De Libris in Parnassi museum non admittendis. 276
Quo destinandi aliquorum Libri. ibid.
Ex admissis Libris in Parnassi bibliothecam deter-
rimus quomodo plectendus. 277
Quomodo periculum faciendum de nonnullorum fur-
tis. 281, 282
vide Bibliotheca.
Justus Lipsius. vide *Tacitus.*
Litera longa apud Plautum quæ. 290, ad 293
Litera sacræ. vide *Sacræ.*
Literarum trium homo. 305
Livii commendatio. 188
An posthabendus sit Tacito in civili doctrina. ibid.
Livii et Sallustii comparatio. 171
Livii stylo conformata narratio. 156, 157, 158
Lucani descriptio. 229
Ejus stylus. 230, 231
De eo judicium. 232
Lucretii descriptio. 215, 228
Stylus ejusdem. 232, 233
De eo judicium. 234
Lyriceorum initia apud quos. 86
Qui finis eorum. ibid.

M

Maffei laus et ejusdem nota. 169, 170
Hieronymus Magius. 252
Magnes. 232, 233
Cur ferrum aut aurum trahat. 237, 238
Mali quo amandandi. 300
Mali scripti in Jovis tabulis. 307.
Ma-

INDEX.

Manumissionis insignia.	304	ribus.	ibid.
Marius <i>tragicæ fabulæ</i> ar-		Mortis <i>admiranda genera</i> .	309, 310
gumentum.	263, ad 267	Motus <i>animorum acres et</i>	
Mirum de Mario <i>facinus</i> .	264	lenes.	122
Marii <i>responsum</i> .	265	<i>vide</i> Affectus.	
Martialis <i>male acceptus à</i>		Multitudinis <i>iratæ voce</i>	
Naugerio.	212	<i>adversus principem</i> .	199
De Mathematica <i>judicium</i> .	19	Majestas <i>inermis non expo-</i>	
Mediolanum <i>captum</i> .	157	nenda Multitudini <i>insolen-</i>	ibid.
Medicus <i>an in consciendo</i>		Cum <i>incitata quomodo a-</i>	
<i>veneno et propinando bo-</i>		gendum.	ibid.
<i>nus sit</i> Medicus.	56, 57	Iratæ <i>aliquid permitten-</i>	200
Memoriæ <i>descriptio</i> .	5	<i>dum</i> .	
<i>Præconium ejusdem</i> .	ibid.	<i>Distrahendæ ratio</i> .	ibid. et 201
<i>Vis</i> Memoriæ <i>duplex</i> .	7	<i>Anceps ejus judicium</i> .	246
Memoria <i>valet orator</i> .	8	Muretus <i>Dialogi persona</i> .	139
<i>An</i> Memoria <i>cum ingenio</i>		Musica <i>hujus temporis</i> .	219
<i>constet</i> .	6		
Memoria <i>et ingenio præ-</i>			
<i>stantes</i> .	6, 7		
Memoriæ <i>et reminiscentiæ</i>			
<i>discrimen</i> .	7		
<i>Ostentatio</i> Memoriæ.	8		
Myoparonis <i>descriptio</i> .	184.		
Momus <i>in poetarum sena-</i>			
<i>tum introductus</i> .	273		
Momi <i>libelli</i> .	ibid.		
Mores <i>ætatis, fortunæ, et</i>			
<i>nationum</i> .	17		
<i>Ludionum et circulatorum</i>			
Mores.	132		
Mores <i>perversi ex impudi-</i>			
<i>ca lèssione</i> .	72		
Mores <i>mali ubi ferendi</i> ,			
	299		
Morum <i>varietas unde</i> .	237		
<i>Cur aliqui durioribus Mo-</i>			

I N D E X.

Nobilium appellationes. 305
 Nomina tria quid apud Ju-
 venalem. 304, ad 306
 Nuntiandi aliquid absentibus
 ratio absque literis.
 232, 233

O

Obscœnis in legendis adole-
 scentium temeritas. 93
 Obscœnus liber veneno no-
 centior. 95
 Cum Sirenibus Obscœni
 poetæ comparantur. 97
 Asylum impudica scriben-
 tium. 64, 65
 Obscœna qua cautione nar-
 randa. 67
 Quantum obsint Obscœna
 scribentes. 112, 113
 vide Poësis, Poeta, Imi-
 tatio.
 Officiosa concertationis de-
 scriptio. 271, 272
 Orationis exaggerata vitia.
 220
 Quæ apta ad faciendam fi-
 dem. 121
 Orationis characteres non
 permiscendi. 119
 De Orationis profluentia
 quid sentiendum. 125
 Quid senserit Cicero. ibid.
 Quæ Oratio omnium opti-
 ma. 135, 136
 Oratio argumentis constans.
 122
 Oratio ad motum inclinans.
 ibid.

Genus dicendi severum ac
 triste. 124
 Artificium Orationis sus-
 pectum. 168
 Comparatio Orationis com-
 positæ cum vinis permis-
 tis. ibid.
 Oratio salebrosa legentium
 mora. 175
 Veteris ac ruinosi templi
 cum rudi Oratione com-
 paratio. ibid.
 Picturæ et Orationis simi-
 litudo. 178
 Vestis et Orationis similitu-
 do. 216, 217
 Granditas et tumor Ora-
 tionis. 219, 220
 vide Orator, Eloquentia,
 Stylus, Rhetorica.
 De Oratoribus nonnullor-
 um assertio. 2
 Quid tribuant, quid a-
 dimant Oratoribus ali-
 qui. 4
 Memoria valent. 4, 5
 De ingenio eorum quid sen-
 tiendum. 9
 Causidicus et Orator. 8
 Triplex munus Oratoris. 9
 Docere. 9, 10
 Delectare. 10, 11
 Movere. 11, 12
 Non est totum ejus munus
 ornate et eleganter dicere.
 9
 Sola elocutio non facit O-
 ratorem. ibid.
 De affectibus animi dispu-
 tatio

I N D E X.

tatio pernecessaria Ora- toribus.	11	De eo iudicium.	238
De Oratoris iudicio quid sentiendum.	14	P	
Præ cæteris ad consulta- tionem admittitur.	15	Parasiti dictum.	256
Ejus industria qualis. ibid.		Descriptio ejusdem.	294
Oratoris cum philosopho comparatio.	16	Ejusdem mater.	ibid.
Amplissimus Oratoris ju- dicio campus.	17	Parnassum refert rupes in aquis seipsa mobilis.	227, 228
Majus prudentiæ specimen Orator quam philosophus ostendit.	16	Parnassus cur sex rotis mo- bilis.	228
Omnium delectus, atque so- lertia decet Oratorem.	17	Quam Parnassi partem poe- tæ singuli obtineant.	228, 229
Ejus maxime proprium de- corum.	ibid.	Janus Parrhasius.	215
Cum variis nationibus ei varie agendum.	ibid.	Lucanum referens.	ibid. et 229, 230
Finis Oratoris, et duplex ad eum via.	121	Paulus V.	208
Contrariæ Oratorum clas- ses duæ.	121, 122	Pax difficilior bello.	191
Vetus inter Oratores diffi- dium.	123	Periodus historica.	167
Oratores aliqui circulatorum similes.	133	Perjurii vindices Dii.	67
Oratoris dictio qualis.	135	Philomelæ, et Citharædi descriptio.	234, &c.
Judicium perfecti Orato- ris.	136	Philosophi cum oratore com- paratio.	16
Oratori quare additus in foro Romano fistulator.	218	Minus prudentiæ specimen Philosophus quam orator ostendit.	ibid.
vide Oratio, Eloquentia, Rhetorica, Stylus.		Philosophiæ moralis simili- tudo et historiæ.	154
Ovidii descriptio.	214. 228	Pistores quando Romæ cæ- perint.	250
Stylus ejusdem.	236, 237, 238	Pistor Suburranus.	309
		Pius V.	172. 207
		Platonis ingeniosum commen- tum.	111, 112
		Ejus explicatio.	112
		U u	
		Pla-	

I N D E X.

<i>Platonis de Homero judi-</i>	<i>Disputatio de Plautina lite-</i>
<i>cium.</i> 88, 89	<i>ra longa.</i> 290, ad 293
<i>Plautus senatu motus.</i> 272	<i>Admonitio de Plauto.</i> 308
<i>Ejus scurriles lusus adver-</i>	<i>Poculum Cruce signari so-</i>
<i>sus Ennium et Statium.</i>	<i>litum in mensa.</i> 317
272, 273	<i>Poesis quo differat ab histo-</i>
<i>Plauti patria.</i> 248, 249	<i>ria.</i> 39, 40
<i>Nomen.</i> 249	<i>Poesi quid objiciant aliqui.</i>
<i>Tempus quo floruit.</i> ibid.	49
<i>Ejusdem vita et conditio.</i>	<i>Poeseos finis.</i> 50, 51. 80
ibid.	<i>Poesis quomodo politicae</i>
<i>Plautus pistor.</i> 249, 250	<i>subjecta.</i> 52
<i>Ejusdem mors.</i> 250	<i>Picturae germana.</i> 54
<i>Comædiarum ejusdem nu-</i>	<i>Dei afflatu cur egere dici-</i>
<i>merus.</i> 251, 252	<i>tur.</i> ibid, et 55
<i>In pistrino aliquæ comæ-</i>	<i>Ejus finis intrinsecus qui,</i>
<i>diæ scriptæ.</i> 252	<i>et qui remotus.</i> 55
<i>Judicium de Plautinis fa-</i>	<i>Politicae facultatis instru-</i>
<i>bulis.</i> ibid.	<i>mentum.</i> 58
<i>Earum elegantia.</i>	<i>Impura an apta civium fe-</i>
ibid, et 253	<i>licitati.</i> 60
<i>Ridiculum earundem.</i> 253	<i>Utilitas Poeticarum com-</i>
<i>An Plautus ridiculo nimis</i>	<i>mentationum.</i> 67
<i>indulserit.</i> 253 &c.	<i>Impudice Poesim tractare</i>
<i>Virtutes Plautinarum fa-</i>	<i>haud difficile.</i> 72
<i>bularum.</i> 255	<i>Utilitas, an voluptas sit fi-</i>
<i>Vis in Plautinis verbis.</i>	<i>nis Poeseos.</i> 80, 81
255, 256	<i>Quæ mala ab impura Poe-</i>
<i>In iisdem varietas.</i> 258	<i>si importentur.</i> 85, &c.
<i>Verberandi vox quot modis</i>	<i>An formæ quatuor Poeseos</i>
<i>ab eo expolita.</i> 258, 259	<i>absque utilitate fingi pos-</i>
<i>Italorum oratio Plautinæ</i>	<i>sint.</i> 85, 86
<i>similis.</i> 259	<i>Quæ Poesis maxime à tur-</i>
<i>Cautio in usu Plautinarum</i>	<i>pitudine immunis servan-</i>
<i>vocum.</i> 259, 260	<i>da sit.</i> 86
<i>Sententiæ Plautinæ.</i>	<i>Impura Poesis an officiat</i>
260 &c.	<i>morum honestati.</i> 87, 88
<i>Sententiæ et sales ejusdem.</i>	<i>Poesis cur vitæ speculum.</i> 87
288	<i>Virtutes vitiis longe plures</i>
	<i>in</i>

INDEX.

<i>in antiquis Poematibus.</i>	89	<i>voluptatem tantummodo</i>	
<i>Quæ Poesis impudica inno-</i>		<i>in carminibus sequatur.</i>	82
<i>cens sit.</i>	91	<i>Poetæ laudes.</i>	83
<i>Aurium judicium in Poesi</i>		<i>Magna Poetarum capita</i>	
<i>magnificiendum.</i>	218	<i>falli etiam possunt.</i>	88
<i>Comparatio musicæ cum</i>		<i>Circulatorum similes Poe-</i>	
<i>Poesi.</i>	219	<i>tæ obscæna narrantes.</i>	93
<i>vide Poeta, Imitatio, Ob-</i>		<i>E sacris literis quam mul-</i>	
<i>scæna, Fabula.</i>		<i>ta desumpserint veteres</i>	
<i>Poetæ cum annulis compa-</i>		<i>Poetæ.</i>	99 ad 102
<i>rantur à magnete tractis.</i>		<i>Poetarum munus.</i>	102
	55	<i>Querela de obscænis.</i>	108
<i>Poetæ tragici pœna.</i>	52	<i>Pœna Poetæ sacra ad ob-</i>	
<i>Poeta medius inter Deum</i>		<i>scæna transferentis.</i>	115
<i>et homines.</i>	55	<i>In obscænos objurgatio.</i>	
<i>Architecti et Poetæ par</i>			116, 117
<i>ratio.</i>	ibid.	<i>Impuri aliis perniciem</i>	
<i>Quid impudici Poetæ de i-</i>		<i>creant.</i>	117
<i>mitatione sentiant.</i>	54	<i>Poetæ de re, non de metro</i>	
<i>Aliquorum execratio Poe-</i>		<i>solliciti.</i>	217
<i>tarum.</i>	63	<i>De metro magis quatuor</i>	
<i>Præcipui quique veterum</i>		<i>sententia laborantes.</i>	219
<i>Poetarum pudice scripse-</i>		<i>Quibus similes aliqui Poetæ</i>	
<i>runt.</i>	64		224
<i>Dedecus aliquorum.</i>	ibid.	<i>Turpium carminum condi-</i>	
<i>Insectatio turpium.</i>	67	<i>tores cum idolorum ficta-</i>	
<i>Quomodo tractassent aliqui</i>		<i>ribus comparantur.</i>	80
<i>nostrorum Poetarum locos</i>		<i>Poetæ tum veteres, tum</i>	
<i>aliquot Homerici carmi-</i>		<i>novi, tum inter utrosque.</i>	
<i>nis.</i>	68		270, 271, 272
<i>Nugæ sordesque impudico-</i>		<i>Pœna impudici Poetæ.</i>	272
<i>rum.</i>	68, 69	<i>Furacium calliditas.</i>	
<i>Cur evitandi obscæni.</i>	73		277, 278
<i>De obscænis judicium, ibid.</i>		<i>Poetæ et cerarii compara-</i>	
<i>Ad obscænorum fugam ad-</i>		<i>tio.</i>	280
<i>hortatio.</i>	74, 75	<i>Furta Poetarum.</i>	ibid.
<i>Cum insaniente quodam se-</i>		<i>Poetarum curia in Parnaf-</i>	
<i>ne comparatur Poeta, qui</i>		<i>so.</i>	270
			Dis-

INDEX.

<i>Discrimen inter imitatores et furaces Poetas.</i>	281	<i>factum.</i>	225
<i>Quid decretum in Parnaso contra furaces Poetas.</i>	ibid.	<i>Præcones edicta proclamantes.</i>	110
<i>Poetis scabiosis medicina.</i>	ibid.	<i>Prælia potissimum et conciones quomodo historico scribenda.</i>	171
<i>Inventum ad Poetarum furta deprehendenda et castiganda.</i>	ibid. et 282	<i>Navalis Prælii descriptio.</i>	172, 173, 174
<i>vide Poësis, Imitatio, Ob-scena, Fabula.</i>		<i>vide Certamen.</i>	
<i>Politicum agere quid sit.</i>	23	<i>Principes optimi potius augent dignitatem quam imperium.</i>	43
<i>Politici nomen olim laudabile, nunc odiosum.</i>	ibid.	<i>Principum exempla.</i>	66
<i>Qui Politici nomen odiosum fecerunt.</i>	ibid.	<i>Principum facta dictave cum horologio comparantur.</i>	164
<i>Politicorum historia quæ ferant mala multitudini et urbibus.</i>	27, 28	<i>Varietas, an excellentia Principum plus conferat civitati.</i>	206
<i>An prosint civitatibus qui se civiles scriptores vocant.</i>	23	<i>Exempla regum Romanorum pro eadem varietate.</i>	ibid. et 207
<i>Politica præcepta.</i>	19, 20	<i>Romanorum etiam Pontificum.</i>	207, 208
<i>Politica fraus.</i>	20	<i>Princeps in novo Principatu quæ se gerat.</i>	198
<i>Artium regina Politica.</i>	51	<i>Probitatis gradus.</i>	261
<i>Politica imperium in cæteris artes.</i>	ibid.	<i>Prodigi et nepotes.</i>	262
<i>Finis Politicæ cognatus rhetoricæ.</i>	58	<i>Promethei figmentum.</i>	318, 319
<i>Politica monita.</i>	189	<i>Furtum ejusdem.</i>	319
<i>usque ad finem Prolusio-nis.</i>		<i>Promethei hominis instauratio.</i>	320
<i>Pompeii Magni laus.</i>	260	<i>Prudentia quibus in rebus sit.</i>	15
<i>Pomponius Secundus.</i>	225	<i>Prudentiæ majus specimen orator quam philosophus ostendit.</i>	16
<i>Populus optimus rerum æstimator.</i>	213	<i>Prudentiæ causæ, memoria</i>	
<i>Populi judicium cur magni</i>			

INDEX.

ria et usus. 18
Prurigo scribendi. 274. 281
Pudicitiae sacellum. 308
vide Virginitas.
Pulvinaris descriptio. 285

Q

Camillus Quernus. vide Archipoeta.
Quintilianus quid sentiat de memoria et ingenio. 6
Quid de sententiarum acuminibus. 134

R

Receptaculi sulphurei pulveris descriptio. 185
Recitatores. 213. 226
Recitantium prosopopæia. 221
Recitantibus quid acclamatori solitum. 236. 240. 245
Regni comparatio cum corio. 75. 76
Religio instrumentum regendorum populorum. 27. 28
Absque ea quo se modo gerat cum principe multitudo. 28
Quantifacienda ad rem militarem. 192. 193
Religionis contemptores ignari militiæ. 193
Religionis cura Romanis ante pugnam, et in pugna. ibid.
Post victoriam. ibid.

Religionis et modestiæ pulcherrimum argumentum. 194
Reminiscencia quid sit. 7
Discrimen memoriæ et Reminiscentiæ. ibid.
Rhetores olim civiles magistri appellati. 14
Politici nuncupati. 48
Rhetorica cum omni hominum genere aliquid habet commercii. 1. 2
Usus ejusdem in civitate. 14
Politiciæ soboles. 57. 58
Ejusdem instrumentum. 58
Rhetorica trilinguis. 118
vide Orator, Oratoria, Eloquentia, Stylus.
Romani et Pæni à pluvia distracti. 107
Cur populus Romanus foris, quam domi felicior. 102
Romulus quid in re Romana fundanda peccaverit. ibid.
Rufi facinus ridiculum. 90
Rupes in aquis seipsa mobilis. 227

S

Sacris è literis quam multa desumpserint veteres poetæ. 99 ad 101
Sacris è rebus fabulæ novitas quanta. 102
Exempla tum inveniendæ fabulæ è rebus Sacris:
tum

INDEX.

- tum nodi solvendi ex eisdem rebus poetice confecta.* 107
Sacra suffurantes ad obscuram scribenda. 115
Sacris è rebus desumpta an tristitia sint argumenta. 108
Sadoletus academiae princeps. 212
Sadoleti peroratio ad poetas. 223, 224
Saltatoris peccata exhibitari solita. 120
Sallustii in prætermittendo culpa. 144
Sallustii laus. 169
Ejusdem nota. *ibid.*
Sallustii et Livii comparatio. 171
Satyræ aliquorum. 269
Seculi vitium augentis omnia. 220
Seditionis ac torrentis comparatio. 200
Quid remedii adversus crescentem populi Seditio-nem. *ibid.*
Seditionibus nobiles. 201
Senecæ argutum dictum. 219
Senis descriptio. 288
Sententia an sit ingenii signum. 11
De Sententiis dictorumque acuminibus disputatio. 126 ad 135
Quam multæ hujus generis Sententiæ reperiuntur apud Ciceronem. 127, 128, 129
Icunculae Belgicae cum Sententiarum acuminibus comparata. 130
Judicium de iis. *ibid.* et 131
An sint ingenii argumentum. 131
Duplex in earum usurpatione cautio. 131 ad 134
Satietas ex nimio earum usu. 134
Quintiliani judicium super hisce Sententiis. *ibid.* et 135
Ciceronis testimonium de iisdem. 134
An Sententiarum acuminu recens inventum dicenda sint. 127
Acumina Sententiarum secretiora an probanda in historia. 179
De iisdem in Poesi. 219
Sericum quanti olim erat. 220
Servi descriptio. 288, 289, 294
Servilium morum descriptio. 297, 298
Servorum salutationes. *ibid.*
Servius Tullus in regum censu à Virgilio relictus. 283
Severitate milites regendi. 194
Qui apti ad hanc Severitatem exercendam. *ibid.* et 195
Se-

INDEX.

- Severitas sine aliis virtutibus nulla. 195
- Simpuli gigantis ratio pugnandi. 149, 150
- Sixtus V. 208
- Soccus ante officinam pensilis. 221
- Somni descriptio. 241, 242
- Spectaculis dum interest scæmina à dæmone corripitur. 96
- Statii descriptio. 14
- Stylus ejusdem. 238, &c.
- De eo judicium. 241
- A Plauto delusus. 272, 273
- Ei Naugerius insensus. 212
- Sternutamento mortuus. 309
- Sternuentem salutandi mos unde. 310
- Sternuentium oscitantiumque mortes. 311
- An ex hoc consuetudo bene precandi. ibid. et 312
- Quanto antiquior Gregoriano ævo mos hic fuerit. 312 ad 314
- Excitatum sulphure Sternutamentum. 312
- Quinque causæ cur Sternuentes salutentur. 314
- Sternutamentum Æthiopici imperatoris. ibid.
- Quid Sternutamentum. 315
- Sternutamentum indicium valetudinis. ibid.
- Ejus causa. ibid.
- Unde Sternutamenti sonus. ibid.
- Sternutamentum cur adorari solitum. 315
- Cur Profit dicitur Sternuenti. 316
- Sternuentes Cruce signari soliti. 317
- Scurrarum colloquium de causis Sternutamenta salutandi. 317 ad 321
- Quibus crebro Sternuentum fit. 318
- Qui Sternuentium salutandi sint. ibid.
- Promethei hominis primum Sternutamentum. 319
- Senes Sternuentes cur non salutandi. 320
- Sternutamento insidias detegi olim creditum. 321
- Telemachi Sternutamentum ibid.
- Observatio temporis, et loci in Sternuendo. 323
- Sternutamentum ad dexteram, et ad lævam. ibid.
- Sternutamentum Socratis genius. 322
- Sternutamentum omen anceps. 323
- Observationes ridiculæ de eo. ibid.
- Dens Sternutamento excussus quid significaverit. ibid.
- Quantum ominis olim in Sternutamento. ibid. et 324
- Sternutamenti indicio bellum susceptum. 324
- Her.

I N D E X.

Hercules Strozza. 214. 228. 236
Julius Strozza. 247
Strozziæ gentis laus. 238
Stylum cur facile permisceant scriptores. 119, 120
Libera Styli permistio coerenda. 120
Styli modum historicis præscribere cur difficile. 138
Libertas aliquorum in Historiæ Stylo. ibid.
Stylus historicus à poetico et oratorio separandus. 165
Sadoleti disputatio de Stylo poetico. 216, ad 224
Quid Stylo conferat tempus. 219
Controversia poetarum de Stylo poetico. 225, 226
vide Oratoria, Orator, Historica, Historicus, Poësis, Poeta, Eloquentia, Rhetorica.
Suetonius Tacito æqualis. 39
Post Tacitum scripsit, eumque interdum redarguit. ibid.
Suetonii nota. 146
Laus ejusdem. 169

T

Tacitus an quid obfit religioni. 21, 22
Iusti Lipsii de eo judicium. 22
Annibalis Scoti. ibid.

Varia fraudum argumenta apud eum. 24
Ejus interpretationes plerumque in deteriore partem immerito prolata. 25, 26
An ejus conjecturæ operantur principi in rerum administratione publicarum. 27
Ejusdem historia quantum habeat voluptatis. 29
An verax. 31
De ejus veritate judicium. 31, 32
Errata. 31, ad 35
Tacitus ipse quid de se sensit. 29
De Tacito Judicium. 36
Consilium Taciti in scribenda historia. 40
Quæ vix excusanda. 35, 36
Cur historiam scripserit. 36
In ejus conjecturis quantum insit momenti. 37
Expenduntur aliquæ. 37 ad 47
Redarguitur à Suetonio Tacitus. 39
Ejus ingenium. 42. 44. 46
Adulationis arguitur. 45, 46
Dignitas familiæ Taciti à quo inchoata. 46
Verisimilitudinem spectabat non veritatem. 40
Ejus

I N D E X.

<i>Ejusdem conj. Eturæ.</i>	153	<i>Tormenta bellica.</i>	244
<i>Stylus ejusdem.</i>	176	<i>Tubulorum fortuita confla-</i>	
<i>Exempla dictionis poeticæ</i>		<i>gratio.</i>	245
<i>in illo.</i>	176, 177	<i>Nicolaus Tuccius.</i>	126
<i>Quid in illo commendand-</i>		<i>Horatii Turfellini dictum.</i>	
<i>dum.</i>	177		118
<i>Judicium de ejusdem stylo.</i>		<i>Typographorum querela</i>	
	178, 179		274, 275
<i>Politicus præceptor.</i>	188	<i>Quid pro Typographis de-</i>	
<i>Taciti stylo conformata nar-</i>		<i>cretum.</i>	275, 276
<i>ratio.</i>	158 ad 161		
<i>Torquati Tassi casus.</i>	276		V
<i>Templum super cælestes or-</i>			
<i>bes poeticæ fabricatum.</i>		<i>Veneris templum cur extra</i>	
	103	<i>urbem.</i>	97
<i>Temporis index catena poe-</i>		<i>Veneres duæ.</i>	109
<i>tice fusa.</i>	104	<i>Ventorum varia vis.</i>	85
<i>Belli pacisque Tempora le-</i>		<i>Vento concipientes equæ.</i>	
<i>gibus munienda.</i>	191, 192		224
<i>Temporis vitium augentis</i>		<i>Verborum officina.</i>	165
<i>omnia.</i>	220	<i>Quomodo inde extrahenda.</i>	
<i>Terroris figuratio.</i>	106		ibid.
<i>Theutillæ puellæ facinus et</i>		<i>Comparatio typorum Ver-</i>	
<i>præconium.</i>	241 &c.	<i>borumque.</i>	166
<i>Thucydidis prætermisio.</i>		<i>Ex fine delectus Verborum</i>	
	144	<i>præfinitur scriptoribus.</i>	
<i>Tiberii laus.</i>	37, 38, 39		ibid.
<i>Cur ei mos raro præfides</i>		<i>Quæ Verba ad oratoris</i>	
<i>mutare.</i>	43	<i>finem apta.</i>	ibid.
<i>De hac re ejusdem respon-</i>		<i>Quæ Verba apta ad finem</i>	
<i>sio et apologus.</i>	44	<i>poetæ, quæ ad historici.</i>	
<i>Tragedia cur inventa.</i>	86		ibid. et 167
<i>In Tragedos obscænos que-</i>		<i>Verba vasorum instar.</i>	220
<i>rela.</i>	71	<i>Portenta Verborum.</i>	111
<i>Translationes cur sint inge-</i>		<i>De Vespasiano Imperatore</i>	
<i>nii argumentum.</i>	10	<i>mira.</i>	45
<i>Audaces et inverecundæ.</i>		<i>Vestium genera.</i>	216
	223	<i>Vestis varie confarcinata.</i>	
<i>vide Oratio.</i>			280, 281

V

Veneris templum cur extra
urbem. 97
Veneres duæ. 109
Ventorum varia vis. 85
Vento concipientes equæ. 224
Verborum officina. 165
Quomodo inde extrahenda. ibid.
Comparatio typorum Ver-
borumque. 166
Ex fine deletus Verborum
præfinitur scriptoribus. ibid.
Quæ Verba ad oratoris
finem apta. ibid.
Quæ Verba apta ad finem
poetæ, quæ ad historici. ibid. et 167
Verba vasorum instar. 220
Portenta Verborum. 111
De Vespasiano Imperatore
mira. 45
Vestium genera. 216
Vestis varie consarcinata. 280, 281
X x Ve-

X x

Vε-

INDEX.

<i>Vetulae descriptio.</i>	310	<i>Vitia cum bonis artibus sub-</i>	306, 307
<i>Victus liberalitas.</i>	303	<i>crescentia.</i>	19
<i>Vini reprehensio.</i>	260, 261	<i>Ulyssis facinus eloquentia</i>	
<i>Virgilio descriptio.</i>	215, 229	<i>patratus.</i>	12, 13
<i>Stylus ejusdem.</i>	241 &c.	<i>Voluptas Helenae similis.</i>	73
<i>De eo judicium.</i>	243	<i>An poetae finis.</i>	80
<i>Virginitatis conservanda in-</i>		<i>Urnae descriptio in poeta-</i>	
<i>ventum.</i>	114, 115	<i>rum senatu.</i>	273, 274
<i>Pro ea mirum facinus.</i>	180, ad 186	<i>Descriptio Zodiaci in Ur-</i>	
<i>Pro ea non amittenda co-</i>		<i>na.</i>	ibid.
<i>natus.</i>	242, 243	<i>Virginus Ursinus.</i>	126
<i>vide Pudicitia.</i>			
<i>Virginum par amantium.</i>	114		
<i>Viri gravis honestique de-</i>			
<i>scriptio.</i>	299		
<i>Virtutum exercitatio.</i>			

X

Xenophon an historicus scrip-
serit. 40

ERRATA.

Pag. Lin.
63. 36. *lege hirudines!*
207. 28. *Sixti.*
211. 18. *Jovianus.*

